د افغانستان يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه :

- *بهرنۍ مرستې*
- *ملی پرمختیایی ستراتیژی*
- *دبازار نظام ته لنډه کتنه*

پوهاند محمد بشير دوديال

۱۳۹۲- کابل

بسم الله الرحمن الر حيـــــــــــم

فهرست

عنـــــــــــــــوان	مخ

یادښت

ددغی رسالی د لیکلو ضرورت

بهرنی مرستی او د هغو طرز

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنګوالی

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادونو ته مرستی ورکوی

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه

افغانستان او بهرنی مرستی

په یوه اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل

بودجه څه ده؟

ددولت د بودجی دندی

د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی او دهغی پیژندنه

د موضوع پس منظر

(MDG)او د افغانستان لنډ وضعیت ته لنډه کتنه

په افغانستان کی د وروستیو کلونو اجتماعی، مدنی اوسیاسی او حقوقی بدلونونو لپاره د زمینی چمتووالی

د افغانستان بیا رغاونه او دلندن کنفرانس

(ANDS) د افغانستان د بیارغاونی مهمه ستراتیژیکه برنامه

د(ANDS) پیژندنه

د(ANDS) میتودولوژی

په (ANDS) کی بیلابیل سکتورونه اومهم ارکان

د(ANDS) پایلی او لنډ تحلیل

دبازار نظام او خصوصی کول

په هیوادکی دلسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

نتیجه گیری

وړاندیزونه

ماخذ

یادښت

له لرغونی آریانا بیا تر نن پوری په اوسنی افغانستان باندې درې غمیزې تیرې شوې: لومړۍ یې دچنګیز تړکه وه، چې دهیواد مادي او معنوی بنیاد یې له بیخه برباد کړ. دوهمه یې داتلسمې پیړۍ د لوی استعماری قوت، یعنی دانګریزتاړاک و چې نه یواځې دا چې موږ یې په درېو خونړیو جګړو اړ ایستو، بلکې ډیر نور زیانونه یې هم راواړول: څه ناڅه اقتصادی زیربنا مو چې لرله هغه له منځه ولاړه، د افغانستان له لارې د وچې سوداګرې، په سمندری سواداګری بدله او دورېیمو دلارې تاریخی، تجارتی او ستراتیژیک ارزښت کم شو، هغه ملی صنایع چې نوی په پښو د درېدو په حال کې وو، امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلیخان یې بنسټونه ایښی وو، برباد او تر تولو بده او نه جبران کیدونکی یې دا چې هیواد له سمندر سره خپله پوله له لاسه ورکړه، یعنی کله چې افغانانو په خپل همت او میړانه دغه د نړۍ لوی استعماری ځواک مات کړ، نو دغه مکار استعمارګر د مصنوعی پولو په جوړولو هیواد له څو برخو را محدود او زموږ لوی افغانستان یې وویشه، څه یې ایران ته او څه نور یې د هند له یوې برخې سره د(پاکستان) په نوم را څخه جلا کړ. له هغې ورځې را ورسته ددغې مصنوعی ویشنې له امله هیواد او هیوادوال آرام نه دی. دریمه غمیزه دغه ورستۍ کورنۍ جګړه وه، چې لامل یې دسرې جګړې ډغرې وې، چې زموږ هیواد یې دجګړې تود ډګر ګرځولی و، دلته موږ په نورو سیاسی، ټولنیزو، کلتوری، نظامی، حقوقی او ګڼ شمیر مسایلو خبرې نه کوو، یواځې د اقتصادی اکر په هکله د تجربې په توګه یو څو یادونې لرو:

افغانستان ذکر شویو درېو غمیزو کې لوی زیانونه و ګالل، خو ددغو غمیزو ترمنځ د سولې او ثبات په دوران کې موږ د اقتصادی پرمختیا او ترقی په برخه کې ځینې غوره تجارب لرل. دلته موږ ددغو اوږدو تاریخی پیښو په نورو اړخونو خبری نه کوو، صرف د اقتصادی پرمختیا په فرصتونو به لږ څه تم شو:

د اتلسمې پیړۍ په پای کې امیر شیرعلیخان د هیواد د پرمختیا لپاره یو پرمختیایی پلان درلود، یو شمیر ریفورمونه یې په پام کې وو، خو هغه ددغو اقداماتو اجرا کولو ته پرې نه ښودل شو. کلونه، کلونه وروسته غازی امان الله خان د هیواد د استقلال ګټونکی یوه ډیره عالی برنامه لرله، دده پرمهال د ګڼ شمیر اقتصادی تاسیساتو بنسټونه کیښودل شول، یو شمیر فابریکې ورغول شوې او د متخصصو کادرونو د روزنې او د تخصصی زده کړو لپاره یې د اول ځل لپاره افغانان ددولت په لګښت بهر ته واستول. لویو لارو، بریښنا، کانالونو او کرنې ته توجه وشوه، مالی موسسات نوی شول، قوانین او لوایح جوړ او تطبیقول یې په ګړندۍ ډول پیل شول. د افغانستان دغه طلایی دوره د افغانستان تاریخی دښمن ونه شوه زغملای، نوځکه د ملت دغه لوی ناجی ، د ترقی سرغندوی ، د ختیځ روڼ ستوری او د هیوا پالنی ریښتنی اتل له هیواد څخه وتلو ته اړ شو. کلونه کلونه وروسته افغانستان وروسته تر ۴۰-۳۰ کلونو اختناق، انزوا او رکود څخه بیا د غوړیدا او رغاونې یو نیو پړاو پیل کړ. دا پړاو د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو اقتصادی ـ اجتماعی پلانونو پړاو و.

افغانستان په معاصرو شرایطو کې او په داسې حال کې چې شلمه پیړۍ د ساینس او تکنالوژۍ پیړۍ نومول شوی وه، له ۱۳۳۵ ل. کال وروسته خپل لومړنی پینځه کلن اقتصادی پلان جوړ او په تطبیق یې پیل وکړ، دغه پلان د هیواد د افغانستان د اقتصاد د عصری کولو او پرمختیا دلومړنی پلان په نوم یاد شو، چې تر ۱۳۴۱ ل. پوری تطبیق شو. وروسته بیا وړپسې بل پینځه کلن پلان له ۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۴۵ل. پوری او دریم پلان له ۱۳۴۵ تر ۱۳۵۰ پوری دوام وکړ، څلورم اقتصادی ـاجتماعی پرمختیایی پلان په بارلمان کې د یو شمیر ستونزو او د صدراعظم د تبدیلی له امله په لازم وخت کې تصویب نشو، یا اصلا وکیلان د هغه پراهمیت او ارزښت و نه پوهیدل، یعنی په دغو کلنو کې دهیواد دوه صدراعظمان د پاچا له خوښې پرته د پارلمان د جنجالونو او د بیسواده وکیلانو د ناپوهی له امله تبدیل او د هیواد حکومتی نظام له یو ډول هرج مرج سره مخامخ شو. وروسته بیا د افغانستنان د لومړنی جمهوری نظان په دوران کې د جاپان د هیوا په شان یوه اوه کلنه اقتصادی – اجتماعی برنامه طرح او تبیق یې پیل کړ، په ۱۳۶۵ل. کال بیرته افغانستان پینځه کلنو پلانون ته مخ واړاو او د ۱۳۶۵-۱۳۶۹ کلون لپاره یې اقتصادی- اجتماعی بینځه کلن پلان جوړ کړ. دغه وروستی پلان د کورنیو جګړو او ناامنۍ له امله بشپړ څه چې نیم هم تطبیق نشو، په ۱۳۷۱ ل. کال کورنیو جګړو نور هم زور واخیست او تر ۱۳۸۱ ل. کال پوری یې د هیوا د ښارونه هم را ونغاړل. په ۱۳۸۱ ل. کال کې نوی نظام (د موقت او انتقالی حکومت) تر نامه لاندې په پښو ودرول شو. چې همدا مهال افغانستان ته بهرنی مرستې را جاری او د بیا رغاونی فرصتونه رامنځته شول. دا مهال نو دنوی تکنالوژی یا (IT) په برکت نړۍ د یوه کوچنی کلی بڼه غوره کړی وه. په همدی فرصت کې د افغانستان د بیا رغاونی لپاره ملی پرمختیایی ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy یا(ANDS) جوړه شوه. موږ دلته د یوې تجربې په توګه له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ل. کال پوری دوره په لنډ ډول تر کتنې لاندې نیسو:

***

په ټولګی کی د تدریس، په ورکشاپونو او سیمینارونو کی د بحثونو او له راډیوګانو سره د مرکو پرمهال، زیاتره دی ته متوجه کیږم چې محصلان، د غونډی حاضرین او اوریدونکی غواړی د هیواد د وروستیو کلونو په اقتصادی جریاناتو پوهه تر لاسه کړی او د

تیرو کلونو هغو مهمو بدلونونو باندی ځان وپوهوی چی د اقتصاد په ډګر کی پیښ شوی دی. زموږ هیواد وال غواړی چی په دی پوه شی، چی ولی ددی دومره بهرنیو مرستو سره سره بیا هم بیکاری له منځه نه ده تللی او ولی لا هم بهرنی تجارت کی کسر سره مخامخ یاستو، هیوادوال غواړی چی پوه شی چی ددی دومره پریمانه اوبو او سیندونو له لرلو سره سره، ولی بیا هم وارداتی بریښنا ته اړ یاستو، ولی د دری زره میلیارده امریکایی ډالرو په ارزښت کانی منابعو له لرلو سره سره بیا هم د هیواد نیمایی وګړی د بیوزلی تر کرښې لاندی ژوند کوی او داسی نوری سلګونه پوښتنی. دوی غواړی و پوهیږی چی آیا دا کومی لاری دی چی هیواد مو د اقتصادی پرمختیا، ودی او ترقی په لوری بیولای شی. په صنف کی د کریکولم مطابق، موږ زیاتره یا ژباړل شوی آثار او تیوریکی مسایل د محصلانو مخکی ږدو، یا هم له انګلیسی کتابونو څخه یو ترتیب شوی پرزنتیشن کی څو سلایدونه دوی ته ارایه کوو، یا هم د ادام سمیټ، لوییس، جورف شومپتر، مارکس، وانک یاروسلاو، دیوید ریکاردو، جان مینارد کینز، ، رودان، پروفیسورګریګوری مینکیو، پروفیسورتودارو او نورو کتابونه، افکار او نظریات ورته تشریح کوو، ډیر لږ مو دا فرصت موندلی ، چی خپل تیر وضعیت ته کتنه و کړو ، یعنی د هیواد تازه اقتصادی وضعیت مو نه دی څیړلی. دا په دی معنا نه ده چی په اقتصاد کی دعلم په توګه تیوریګانی او اقتصادی نظریات مطالعه نه کړو، بلکی موخه مو داده، چی د دغو تیوریګانو او نظریاتو په رڼا کی باید کله کله خپل وضعیت هم وڅیړو. زه هغه وخت یوی نیمګړتیا ته ځیر شوم، چی کله می د افغانستان د شاهی دولت لومړنی پینځه کلن علمی اجتماعی- اقتصادی پلانونه، بیا وروسته د افغانستان د لومړنی جمهوری نظام اوه کلن پلان او وروسته د افغانستان دجمهوریت بل پینځه کلن پلان باندی یوه تحلیلی رساله ولیکله او هغه مومند خپرندویی ټولنی د اسلامی تمدن پلازمینی (غزنی) د نومونی په مناسب چاپ کړه، په هغی کی باید د زریزی اهداف او د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل او له پخوانیو پنځه کلنو علمی پلانونو سره یی مقایسوی څیړنه هم راغلی وای. په هر ترتیب اوس هم کیدای شی دغه سند د یوی تجربی په توګه جلا وڅیړل شی او د اقتصاد دډګر ماهرین او د مطالعی مینه وال یی ولولی. زیاتره خلک، په تیره ځوانان د بهرنیو مرستو، د هغو د طرز، د هغو د تاثیراتو او شرایطو په هکله معلومات غواړی. ډیر خلک اوس هم پوښتنه کوی چی آیا دا (ANDS) چی لس کاله مخکی یی دومره غوغا جوړه کړی وه او د میاشتی د اویازره امریکایی ډالرو شاوخوا په ارزښت یی په تدوین او جوړلو لګښت راغلی و، څه شی وه او څه شوه؟ او آیا دا خصوصی کول او دا آزاد بازار دی که د بازار نظام دی ، دا څه شی دی؟

اوس هم ډیرو خلکو آن د تحصل کرده ګانو څخه اورم چی د آزاد بازار او د بازار د نظام تر منځ توپیر نه کوی. دا هغه لاملونه و چی زه یی اړ کړم چی په متوسطه کچه او آسانه ادبیاتو(نه د اقتصاد په پیچلی- مسلکی ژبه) په دغو دریو تازه موضوعاتو لنډ بحث وشی، کیدای شی په راتلونکی کی تاریخ لیکونکی ورته مراجعه وکړی او د هیواد دسیاسی قضایاوو تر څنګ اقتصادی او دبیارغاونی موضوعاتو ته هم ضرورت پیدا کړی. په ریښتیا هم : په تیرو دیارلسو کلونو کی د اقتصاد، بیا رغاونی او حکومتولی په برخه کی موږ دریو مهمو مسایلو سره مخامخ وو:

- دبهرنیو مرستو جریان
- دافغانستان پرمختیایی ستراتیژی
- او دبازار نظام او خصوصی کول

د دیارلسو کلونو په تیریدو سره بیا هم هیوادوال په شک کی دی چی د بهرنیو مرستو اغیزی څه وی او زموږ دولت کومی لاسته راوړنی درلودی او آیا بهرنی مرستی یواځی افغانستان ته ورکړل شوی او یواځی دامریکی متحده ایالات مرستی ورکوی او که نور داسی هیوادونه هم شته چی بهرنی مرستی تر لاسه کوی او پرته له امریکی نور هیوادونه او نړیوال سازمانونه هم شته چی بهرنی مرستی رسوی. همدا راز باید په دی وپوهیږو چی د افغستنان ملی پرمختیایی ستراتیژی (ANDS) کی څه په پام کی وو او څومره تطبیق او اجراشول. دا هم یو سوال دی چی ایا د بازار نظام څه دی او موږ ورڅخه څه تر لاسه کړل او نور باید څه وکړو؟

ددغو سوالونو د حل لپاره دغه مختصره لیکنه وشوه، تر څو درانه لوستونکی، دمطالعی او پوهی مینه وال او ګران محصلان وهڅیږی او د هیواد دتازه اقتصادی پیښو په هکله بحث وکولای شی، خپل مونوګرافونه همدی ته ورته مسایلو کی ولیکی او هیوادوال او د اقتصادی موسساتو کار کوونکی مو له تیر وضعیت څخه یوه تجربه تر لاسه کړی. زه هیله لرم که چیری د متن ژبه یو څه انتقادی وی، یا نیمګړتیاوو ته یکی اشاره شوی وی ، درانه لوستونکی خپه نشی او هغه کوم شخصی غرض ونه ګڼی، بلکی د اشتباهاتو په نښه کول، د غفلت برجسته کول او په راتلونکی کی د نه تکرار په غرض یی یوه مخلصانه هڅه وګڼی. ددغه کوچنی کتاب لوستل به ځوانانو ته له وطن سره دمینی احسا س ورکړی، دوی به خپل ملی مسولیت او ملی غرور ته متوجه شی، خپل ملی رسالت به وپیژنی او ګټور معلومات به یی زیات او په دی به وپوهیږی چی موږ تر هغو له بشپړ استقلال او سیاسی آزادئ څخه خبری نشو کولای، تر څو اقتصادی خپلواکی ونه لرو، له احتیاج خلاص نه شو او له مالی پلوه په خپل ځان بسیا نه شو. یعنی اقتصادی توانایی دسیاسی استقلال لومړی شرط دی، تر ټولو مهمه داچی باید ځوانان پوه شی چی افغانستان د اقتصادی پرمختګ او د پیاوړتیا، ترقی او

ودی لپاره فوق العاده داخلی ریزرفونه، امکانات او پوتانشیل لری. ستونزه نا امنی، دمدیریت بحران، اداری فساد، د پالیسیو نه لرل، ضعیفه اراده ، عدم صداقت او ټیټ ظرفیت و. کله چی دا نیمګړتیاوی رفع شی، هیواد مو دترقی او پرمختیا ډیر ښه امکانات لری.

دا هم باید په یاد ولرو چی تیرو دیارلسو کالوکی مرستی او هڅی یواځی د اقتصادی پرمختیا لپاره نه وی اړم شوی، بلکی موږ په خیل هیواد کی د سیاسی پروسی یوه اوږده لاره باندی مزل وکړ. دغی لاری کی هم زموږ وخت او انرژی مصرف شوه، په دی موده کی موږ د بدلون له معجزو سره هم مخامخ شولو او ډیر فرصتونه مو هم له لاسه ورکړل. دلته به د تیرو کلونو تجاربو ته لنډه کتنه ولرو.

لومړی برخه :

بهرنی مرستی او په افغانستان کی یی جریان

بهرنی مرستی ددولت یوه مالی وسیله

ددولت مالی وسایل هغه مادی امکانات دی چی بالعوموم د عام المنفعه چارو او ولسی خدماتو لپاره لګول کیږی. د تاریخ په اوږدو کی ددولتونو دجوړښت ، ددولتی دندو د پراخه کیدو او ددولت د د تشکیل د پیچلی کیدو سره یو ځای دولتی لګښتونه هم زیات شوی دی او مالی وسایلو یا دولتی بودجی ته اړتیا هم ډیره شوی ده. د زیر بنایی ، امنیتی ، ټولینزو، تعلیمی، علمی او تحقیقاتی، روغتیایی او نورو موسساتو او پروژو تطبیق کول ددولت په غاړه دی، ځکه خصوصی سکتور په لویو زیر بنایی پروژو او د عامه خدماتو په سکتورونو کی پانګه اچونه نه کوی او نه هم عام المنفعه چاور کی کار کولو ته حاضریږی، خصوصی سکتور انتفاعی چارو کی پانګه اچونه کوی ; ملی ستراتیژی جوړول او تطبیق کول ، د منځنی مودی پلان جوړونه، عامه چاری، امنیت ساتل، د قانون پلی کول او نظارت، د عدالت تامین او مملکتی امور ټول ددولت په غاړه دی چی باید دهغو لپاره لازم مالی وسایل (بودجه) ولری او دغه مالی وسایل له یو شمیر معینو منابعو باید تر لاسه شی. یعنی د تاریخ په اوږدو کی تل داسی کې شمیر مسولیتونه او دندی وی او اوس هم شته چی اجرا او عملی کول یا د تطبیق مسولیت یی د دولتونو په غاړه او واک کی و او اوس هم ده، پرته له دی بله لاره نشته.

لکه چی پوهیږو دولت باید دغه ډول لګښتونو ته ټاکلی مدارک او منابع ولری، تر څو ورسپارل شوی درنی او مهمی پیچلی دندی ښی پرمخ بوځی . دولتونه دغه مالی وسایل په بیلابیلو بڼو او ډولونو تر لاسه کوی لکه:

- ددولت تشبثاتی عواید
- محصول اووندی (مثلا ګمرکی محصول دولت ته سپارل)
- مالیات (مثلا له بیلابیلو عایداتی منابعو دولت ته د مالیی ورکول)
- جریمی
- **د اړتیا پرمهال او د وخت له غوښتنی سره سم، ددولتی شتمنیو او جایدادونو پلورل**
- **د پرداخت په مقابل کی ددولتی خدماتو عرضه**
- **د کورنیو اوبهرنیو پورونو اخیستل**
- **د بهرنیو او کورنیو بلاعوضه مرستو تر لاسه کول**

- **رسمی پرمختیایی مرستی تر لاسه کول.**

ددولت د مالی اقتصاد نظام، پورتنی مالی وسایل او مدرکونه (منابع) له منفردو او جلا جلا اقتصادی عاملینو څخه تر لاسه کوی، په پورتنیو لارو۔ چارو دولتی سکتور ته لیږدول کیږی او بیا یی د هیواد داړتیاوو د پوره کولو لپاره په کار وړی. ډیره مهمه خبره ده کله چی دغه مدرکونه را ټولیږی ، د بیت المال یا عامه او ملی دارایی (شتمنی)حیثیت پیدا کوی او د ټول ملت امانت بلل کیږی.

دا و په مجموع کی په ټولو هیوادونو اود نړی په کچه ددولت د عایداتی منابعو او مالی وسایلو د عاملینو طرز.

په افغانستان کی هم د دولت مالی اقتصاد پر همدغه بنسټ لکه څرنګه چی په ټوله نړی کی معمول دی ، عیار شوی دی . په دی برخه کی د افغانستان د۱۳۸۴ ل. کال د عامه لګښتونو او مالی چارو د اداری د قانون ددریم څپرکی د نهمی مادی مطابق، په افغانستان کی ددولت عایداتی منابع له تحصیل څخه وروسته په عامه دارایی بدلیږی ، چی هغه په لاندی توګه دی :

۱.هغه مالیات چی له قانون سره سم ددولت له خوا ټاکل شوی وی

۲.هغه مصرفی حق الزحمی چی ددولتی اداراتو له خوا له قانون سره سم وضع او اخیستل کیږی

۳.ددولتی ادارو له خوا تر لاسه کیدونکی تکتانه

۴.له دولتی تصدیو څخه تر لاسه کیدونکی ورکړی او نور مفادونه

۵.ددولتی ملکیتونو له پلورلو او اجاره ورکولو څخه تر لاسه کیدونکی عواید

۶.د راډیو ګانو په ګډون د تفحصاتو او نورو طبیعی منابعو څخه دګتی اخیستنی عواید، دمعنوی شتمنیو عواید او ددولتی اداراتو کنترول لاندی حقونو اجاره ورکولاو دهغو له پلورلو څخه ترلاسه کیدونکی عواید .

۷.دولتی حق الامتیازونه

۸.د نقدی جریمو، د خساراتو د جبران، ضبط او مصادره کولو، د مدنی دعواګانو محصول، د بیمی له درکه عواید او داسی نور عواید چی دولت ته سپارل کیږی.

۹. هغه بلاعوضه مرستی او نور خارجی کمکونه (foreign aids)او عواید چی دولت پوری تعلق پیدا کوی.

۱۰. دولتی پورونه.

۱۱. د پورونو اړوند هغه پولی انتقالات چی دولتی ادارات یی دقانون له حکم سره سم اخلی او ترلاسه کوی یی.

۱۲. د ملی او نړیوالو بها لرونکو اسنادو د صادرولو(ورکولو) له لاری ترلاسه شوی پیسی.

په دی توګه د افغانستان قانونی اسنادوکی او هم په نړیواله کچه په دولتی عایداتی منابعو کی یو هم بهرنی مرستی او پورونه دی

دغه ټول منابع او مالی وسایل د مالیی وزارت ته انتقالیږی او د مالیی وزارت د ټول هیواد لپاره بودجه جوړه او دغه مالی منابع عامه چارواکی مصرفوی . دبودجی له طریقه ددولت د لګښتونو اساسی هدف خلکوته داجناسو او خدماتو عرضه کول او تولیدول دی. هغه اجناس چی ددولت له خوا تولید او د خلکو د استفادی لپاره وړیا وړاندی کیږی عامه اجناس بلل کیږی. دافغانستان د مالیی وزارت د عامه اجناسو مسول او دملی بودجی د تنظیم کوونکی په توګه دنده او مسولیت لری چی ددغو منابعو په هکله پوره قانونی واک ولری او دهغو په هکله ملت ته معلومات ورکړی چی په دی کی یو هم بهرنی مرستی دی.

له نیکه مرغه ګران هیواد افغانستان وروسته د ۱۳۸۱ل. کال څخه یوه نوی کیفی پړاو ته داخل شو، تمه کیده، چی په دی پړاو کی به افغانستان د پرمختیا او اقتصادی هوساینی له پلوه ډیر ښه بریالیتوبونه ولری دا ځکه چی زموږ په واک کی کافی اندازه بهرنی مرستی وی ، چی د کمیت له پلوه وروسته له نړیوالی جګړی څخه د ټولی اروپا دبیارغاونی لپاره هم دومره مرستی نه وی شوی ، یعنی افغانستان سره د شویو مرستو اندازه د مارشال د پلان له اندازی زیاتی وی ، بر سیره پر دی افغانستان هم ځانته په ډیر لوړ لګښت یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه چی د زریزی د اهدافو سره یی مطابقت درلود. موږ به هغه وخت نور نوی بریالیتوبونه ولرو چی د راتلونګی لپاره غوره پلانونه، علمی برنامی او ستراتیژی ولرو او تیر پلانونه او ستراتیژیکانی تحلیل او له تجاربو څخه یی استفاده وکړو.

لکه چی پوهیږو یوه ستراتیژی او پلان هغه وخت ښه بریالی وی چی له هغه یا له هغی څخه مخکنی ستراتیژی اوپلان ډیر ښه تحلیل او ارزیابی شوی وی. خو دا باید په یاد ولرو چی دداسی مهمی موضوع څیړل څه آسانه کار نه دی، بلکی ډیرو زیاتو خواریو ته اړتیا ده. د یوی ملی ستراتیژی د تحلیل لپاره باید ډیره پخه تجربه موجوده وی ، پرته له هغه باید څیړونکی د با تجربه استادانو نظریات را ټول او د هر یوه مشوره وغواړی او د با تجربه استادانو رهنمایی ته غوږ ونیسی او د هغوی له لارښوونی سره سم خپله څیړنه پرمخ بوځی. ما په همدی نیت د افغانستان د پرمختیایی ملی ستراتیژی د لنډ تحلیل موضوع ته ملا وتړله چی دا یو شدید ضرورت دی او باید زموږ داقتصاد دډګرځوان کادرونه او داقتصاد پوهنځی ځوان استادان اومحصلان اقلا په دی هکله یوڅه معلومات ولری. دلته موږ د اقتصاد پوهنځی کی د (BBA) په څانګه کی پلان جوړونه او ستراتیژیکه پلان جوړونه تدریس کوو، له دی پرته اقتصادی پرمختیایی سیاستونه، پلان جوړونه او ستراتیژیکه برنامه ریزی د ملی اقتصاد په څانګه کی زموږ ډیر مهم او اساسی مضامین دی. په دی خاطر ددی ضرورت احساس شو چی د افغانستان یو ډیر مهم سند چی په هغه کی د هیواد اجتماعی – اقتصادی انکشافی اهداف درج شوی دی، باید تحلیل او د راتلونکی لپاره د یوی تجربی په توګه مطرح شی.

زه یقین لرم چی د (ANDS) تشریح اولنډ تحلیل به یوه تاریخی دوره په یاد وساتی او د راتلونکو ستراتیژیو د جوړولو لپاره به یو قوی اساس او معیار وګرځی او د یوی تجربی په توګه به اقتصاد پوهان ورته مراجعه کوی. دلته ډیره هڅه وشوه چی د ملی ستراتیژی یواځی اقتصادی اړخ ته زیاته توجه وشی،البته نورو اړخونو ته ضمنی اشاره شوی ده. دغه موضوع می یواځی د رسمی ګزارشونو پر اساس وڅیړله.

ددغې رسالې دليکلو ضرورت

نن ورځ د هيوادونو نړيوال دريځ او پرستيژ د هغوی دلښکر، د خاورې د مساحت، حکومتي طرز، مذهب، د نفوسو د شمير او نورو مسايلو له مخې نه، بلکې ددوی د پوهې او اقتصادی قوت لـه مخې ټاکل کيږي. له بلې خوا د يو هيواد سياسی استقلال به تر هغه وخته موجود نه وی، ترڅو لـه اقتصادی پلوه په ځان بسيا نه وی. تر هغو چې يو هيواد اړ، وږی او محتاج وی، ذليل به هم وی. همداسی هم پوهه د هيوادونو د اتباعو او ددغه هيواد د معنوی قدرت يوه مميزه ده. هغو هيوادو کې چې فکری توليد يعنی د علمی آثارو غنا اوچته وی، ددوی پرمختگ، خپلواکی او لوړ دريځ هم ډاډمن وی. موږ د نړۍ له بيلابيلو وچو څخه د امريکې دمتحده ايالاتو، جاپان، جرمنی او آستراليا مثا لونـه راوړای شو چې د ژوند د اوچتې کچې لرونکی او په نړۍ کې د مناسب دريځ، درناوی او پرتم لرونکی دی. دعلمی آثارو د مطالعې په برکت يو هيواد کې منورين او د رغوونکی فکر لرونکی خلک روزل کيږي، چې همدوی بيا د ستونزو په وړاندی د حل لاری لټوی او د خپلې خاورې، عقيدې، کلتوری ارزښتونو، او استقلال ساتنه هم کولای شی او د خپلو ملتونو او ولس د مـادی او معنـوی زوال مخـه نيـولای شـی. سينګاپور يـو کـوچنی آسـيايی هيـواد دی، چـې د همـدی حقيقـت پـه درک کولـو سـره يـې ځانتـه د (Knowledge Economy) شعار ټاکلی او اوس ګړندی پر مخ روان دی، ډير ژر بـه پـه آسيا کې يولوی اقتصادی قدرت شی. د همدی موخې په خاطر دغه کوچنۍ رساله وليکل شوه تر څو هيوادوال له جګړې وروسته افغانستان او دهغه وضعيت وپيژندلای شی او دڅو وروستيو کلونو درې سره تړلی او مهمـی ښـکارندی تحليل او د راتلونکی لپاره پـه دی برخـه کـی لا اوچت ګامونـه واخلـی. دا درې ښکارندی، يوه يې *بهرنـی مرستی*، بلـه يـې *د افغانستان ملیپرمختيای ستراتيژی او دريمـه يـې خصوصـی کول* دی.

کله چې په افغانستان کی انتقالی دولت جوړ او وروسته بيا انتخابات وشول، نو د نوی وضيعت پـه ايجاد سره او په تيره بيا، وروسته تر ۱۳۸۴ ل. کال څخه، يعنی هغه مهال چې د افغانستان پرمختيـايی ملـی ستراتيژی(Afghanistan National Development Strategy) جوړه شوه، نو دهغې د تطبيق لپاره نړيوالی مرستی هم افغانستان ته زياتی شوی. افغانانو په ډيرو هيلو سره دغو مرستو تـه کتل. ګڼ شمير پـروژی لکـه د سړکونو جـوړول، دمعـارف کمـی وده، د روغتيـايی چـارو پراختيـا، د نويـو پوهنتونونـو جوړيدل، د مخابراتی شرکتونو فعاليدل، د مطبوعاتو وده او د مدنی ټولنی پرمختګ او دګڼ شمير اجتماعی نهادونو پراختيا د همدغه بهرنيو مرستو په مټ وشوه، په تيره بيا د کليو د انکشاف پـه برخـه کـی (د ملـی پيوستون) تر عنوان لاندی ګڼ شمير پروژی تطبيق شوی، دغو مرستو دوام درلود، خو په ۲۰۱۰م. کال د لومړی ځل لپاره د بهرنيو ځواکونو د وتلو او د امنيتی مسؤليت د انتقال خبرونـه خپاره شول. لـه هغه راهيسی دا دری کاله کيږي چې زمونږ هيوادوال په انديښنه کی دی، او هيڅ کار ته يی سمه ملا نـه ټيتيږی او کار ته يی لاس نه ورځی. دغو انديښنو زمونږ ملی غرور او دسبا ورځـی وضعيت تـه لويـه سواليه ايښی وه. اوس به وګورو چې د سړې جګړې اصلی ډګر او د لويو قدرتو د سيالی محراق(افغانستان) بـه پـه څـه ډول لـه دی بحرانـی حالـت څخـه ووځـی، ددی يـو ځـواب دادی چـې بايـد تـر هرڅـه مخکـی اقتصادی بيا رغاونی ته ملا وتړو او ورپسی د پوهی په ګانه ځان سمبال کړو. موږ وليدل چې بهرنـی ځواکونه په وتو دی ،خو عملا ګورو چې ورځ په ورځ ولسی واکمنی پياوړې شوه، د امنيتی مسؤليت انتقال ترسره او دهيواد څه نا څه په سلو کی نوی برخی امنيت د ملی اردو او پوليسو په لاس کی دی او ورځ تر ورځي امنيتی چاری ښی کيږي، په دی توګه د هيوداوالو هغـه انديښـنی تـه ځـواب ورکړل شو چې د بهرنيو

ځواکونو د وتلو له امله یی لرله. د افغانستان دولت ملی روغی جوړی ته لار پرانیستی او مخالفینو ته په دولت اوسیاست کی د ګډون بلنه ورکوی. دهیوادوالو بل تشویش د مالی مرستو په هکله دی . باید افغانان په دی و پوهیږی چی بهرنی مرستی په ټوله نړی کی معموله ا ورواج خبره ده. دا خدای مکړه د سوال او احتیاج خبره نه ده، بلکی ډیر ځله په نورو هیوادونوهم داسی حالات راغلی چی بهرنیو مرستو ته اړ شوی دی. آن جاپان او جرمنی چی د ښه اقتصاد لرونکی دی هم یو وخت ورسره بهرنی مرستی شوی دی، همدا اوس هم مصر او پاکستان چی دوه اسلامی هیوادونه دی، ترټولو زیاتی بهرنی مرستی تر لاسه کوی، نو افغانان هم کولای شی په پوره غرور، سرلوړی او وطنپالنی سره د بهرنیو مرستو په مټ خپل ګران هیواد آباد کړی او دا یی حق هم دی. په همدی منظور دغی لیکنی کی د بهرنیو مرستو تعریف، خصوصیات او تاریخچه بیان شوی ده او د افغانستان ددولت د مالی وسایلو د مدیریت او دولت د مالی اقتصاد په هکله معلومات ورکړل شوی دی. په لیکنه کی د راتلونکی لپاره ددولت د عوایدو منابع ښودل شوی دی او دا په حقیقت کی زموږ هغه ډاډ او اطمینان ځرګندوی چی راتلونکی کی یی د هیواد د اقتصاد او ددولت د مالی وسایلو په هکله لرو. مونږ دا ډاډ هم هیوادوالو ته ورکوو چی انشاالله د افغانستان اقتصادی او مالی وضعیت به نور هم ښه شی او دکار موندنی فرصت به برابر او ملی تولید به اوچت شی. ددی اهدافو د تر لاسه کولو لپاره موږ د انکشافی پلانونو او ملی ستراتیژیو طرح او تطبیق ته اړتیالرو، نوځکه ددی رسالی دوهمه برخه د افغانستان د تیری پرمختیایی ستراتیژی تحلیل ته ځانګړی شوه. په دی توګه وروسته تر ۲۰۱۴م. کال هیڅ تشویش نشته او افغانان به ان شاالله تر پخوا هم د ښه ژوند لرونکی شی، خو په دی شرط چی تیر وضعیت تحلیل او د راتلونکی لپاره پر علمی میتودولوژی استوار پروګرامونه ولرو. په تیره بیا چی اوس انتخابات هم په ښه ډول او په بریالیتوب ترسره او یو قانونی منتخب زعامت لرو. هیله ده دا لیکنه دغو تشویشونو ته ځواب ووایی.

<u>بهرنی مرستی(Foreign aid) او دهغو طرز:</u>

بهرنی مرستی(Foreign aid)په اقتصاد کی یو بحث او ددولتی عوایدو یا ددولت د مالی وسایلو یوه منبع او عامل دی. ځینو هیوادو کی یی حجم زیات، خو په یو شمیر نورو کی صرف د اړتیا پر مهال لیدل شوی دی. پر مختیایی هیوادونه بالعموم بهرنیو مرستو ته اړدی، او ددوی دولتونو قانونا بهرنی مرستی او بلا عوضه کمکونه په قانونی شکل منلی دی. دغه مرستی باید رسما دولت(دمالیی وزارت) ته انتقال ، ددوی په ملی محاسباتو کی شاملی او بیا د کلنی بودجی له طریقه په عامه خدماتو، د انکشافی پروګرامونو په تمویل او ددولتی دندو په اجرا کی مصرف شی. مخکی تر دی چی په افغانستان کی د بهرنیو مرستو حالت ته کتنه وشی، ښه به وی له بیلابیلو اړخونو بهرنیو مرستو او دهغو تاریخی پس منظر ته یوه کتنه وکړو.

<u>د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه:</u>

د وروسته پاتی هیوادونو په مالی منابعو کی یو یی بهرنی پورونه او مرستی دی. البته پورونه وروسته بیا په بیلابیلو قسطونو سره ادا کیږی او کله هم د پور ورکوونکو له خوا په بشپړ ډول ښنل شوی هم دی. افغانستان هم له بیلابیلو هیوادونو څخه پورونه اخیستی دی چی یو شمیر یی ادا او یو شمیر یی ښنل شوی دی مثلا روسیی په ۲۰۰۶ کال کی د پخوانی شوروی اتحاد له خوا ټول ورکړل شوی پورونه وښنل. همدا رنګه بلغاریا هم د فرانسی په غونډه کی خپل پورونه وښنل، اما بهرنی مرستی او بلاعوضه پورونه وروسته پاتی او اړو هیوادونو ته په وړیا ډول ورکول کیږی ، تر څو خپلی اړتیاوی ورباندی پوره او ملی

پروژی وربادی تطبیق کړی. دلته دا خبره ذهن ته راځی چی بهرنی کمکونه، ګرانتونه او پرمختیایی رسمی مرستی باید څرنګه وپیژندل شی.

په تیرو وختونو کی ګڼ شمیر ننني پرمختللو صنعتی هیوادونو د(grants) تر عنوان لاندی همدا ډول مرستی تر لاسه اود خپلی اقتصادی پرمختیا لپاره یی ورڅخه کار اخیستی او نن ورځ هر یو یی په خپل ځان متکی هیوادونه دی. هغو هیوادونو هم دا ډول مرستی تر لاسه کړی دی چی یو مهال له ناوړه ناخاپی پیښو څخه متاثره شوی او د جګړو له امله یی اقتصاد ځپل شوی و. په دی توګه ثابته شوه که دغه بهرنی مرستی په ښه ډول ولګول شی د پرمختیا لامل کیدای شی، خو د بی کفایته برنامه ریزی په اثر کیدای شی دغه منابع سمی ونه لګول شی. په تیره بیا بهرنی مرستی هغه وخت په موثرډول نشی لګول کیدای چی ددولت په مالی پلان کی شامل نشی، بلکی به تیت او پاشان ډول مصرف شی. یو شمیر بهرنی هیوادونه مرسته اخیستونکو هیوادوکی مرستی د غیر حکومتی نهادونو په لاس مصرفوی، خو یو شمیر نور یی د مالیی وزارتونو له طریقه انتقالوی دغه دوهم شکل یی مناسب او غوره دی.

په افغانستان کی بهرنی مرستی او دهغو د لګولو طرز تقریبا نیمه پیړی تاریخ لری چی په لنډ ډول به لږ وروسته بیان شی.

<u>په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنګوالی:</u>

داقتصاد د علم او د مالی جریان له نظره بهرنی مرستی هغه حکومتی منبع ده، چی له یوه هیواد څخه بل هیواد ته لیږدول کیږی، یعنی له پر مختللو هیوادونو څخه بل د مرستی وړ پرمختیایی، وروسته پاتی یا جګړه ځپلی یا د طبیعی نا څاپی پیښو له امله زیانمن شوی هیوادو ته رسما لیږدول کیږی. یعنی بهرنی مرستی د منابعو ا ونقدی جریان هغه بهیر دی چی موخه ورڅخه د وروسته پاتی هیوادونو په پښو درول وی، کیدای شی دغه مرستی له وروسته پاتی هیوادونو سره په ناخاپی ، سختو او بحرانی شرایطو کی وشی او یاهم کیدای شی هر وخت او په پرله پسی توګه وشی. یو شمیر پرمختیایی هیوادونه په خپل اقتصاد کی د صادراتو د حجم د ورځ په ورځ زیاتوالی د هیلی تر څنګ بهرنی پانګی اچونی او بهرنیو مرستو ته د توقع په سترګه ګوری. دلته باید دغه هره توقع بهرنی مرسته ونه ګڼل شی. بلکی یوه یی پانګه اچونه او بله یی بهرنی مرسته ده. په عمومی توګه بهرنی مرستی په دو ډولونو ویشل کیږی:

1. رسمی عامه مرستی(Public aid): دا حکومتی منبع لری او دوروسته پاتی هیوادونو د اقتصادی ودی په منظور ورکول کیږی. دی ته (Official Development Assistance) ویل کیږی. کلونه کلونه کیږی چی د متحده ایالاتو، اروپایی هیوادونو، جاپان، روسیی، کانادا او استرالیا له خوا ګڼ شمیر افریقایی، آسیایی او دلاتینی امریکی هیوادوته دغه ډول مرستی رسول کیږی. دا مرستی په لنډیز سره (ODA) بلل کیږی.
2. غیر رسمی مرستی: دا دیو شمیر اعانو، خیراتونو، وصیتونو او دځینو خپلواکو ادارو د سوغاتونو او هدیو څخه عبارت دی چی اکثرا په بیړنیو حالاتو کی د بشری مرستو په بڼه تر سره کیږی. دا د نا حکومتی مؤسسو(Non-government organizations یا NGOs) مرستی او فعالیتونه دی، چی په هغو زیانمنو شویو سیمو کی د بشری مرستی په بڼه ورکول کیږی چی هلته حکومتونه رسیده ګی نشی کولای.

لومړی او دوهم ډول دواړه مرستی د بهرینو کمکونو(F.A) په نامه یادیږی، خو په اقتصاد کی زیاتره له بهرنیو مرستو څخه منظور هماغه رسمی کمکونه(ODA) دی چی مونږ مخکی ورڅخه یادونه وکړه او هغه په رسمی توګه ثبت او په رسمی احصاییه کی شمیرل کیږی.

په خارجی کمکونو کی ډیر مسایل شته چی باید پاملرنه ورته وشی، دا ځکه چی په عمومی تعریف کی بهرنی مرستی له پرمختللو هیوادو څخه وروسته پاتی هیوادوته د منابعو لیږدول دی، خو باید په یاد ولرو چی ځینی وختونه وروسته پاتی هیوادو ته د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا په ټیټه بیه د تعرفی وضع کول او په ټیټه بیه د صنعتی تولیداتو پلورل هم یو ډول مرسته ده، خو په دی مرستو کی هیڅ هم نه لیږدول کیږی. همدارنګه ځینی وختونه پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو ته داسی اجازه پانی ورکوی چی دهغو له مخی د وروسته پاتی هیوادونو صادراتی توکی د پرمختللو هیوادونو په مارکیټونو کی په لوړه بیه و پلورل شی. په دغه دوهمه بیلګه کی هم کوم څیز نه لیږدول کیږی، بلکی دغه ډول اجازه پاڼه وروسته پاتی هیوادو ته یو ډول نقده او خالصه ګټه بلل کیدای شی. کیدای شی ظاهرا د ګټی کولو لپاره د بهرنی پانګی لیږدول هم مرسته و بلل شی، خو دا دتجارت او ګټی لپاره ده، نه د سیده مرستی په خاطر او نه هم د انکشافی اهدافو لپاره. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادو ته له پر مختلو هیوادونو څخه د یو شمیر انتقالاتو بڼه د ګټی لپاره ده. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادته له پرمختللو هیوادونو څخه د ګټی په موخه د خصوصی پانګی یا شخصی پانګی لیږدول مرسته نه ده، یعنی هر بهرنی هیواد هرومرو مرسته کوونکی نه دی ، بلکی بهرنی مرسته باید اعلان شوی او رسما منل شوی وی او وروسته تر هغه انتقال وموی. نو ددی لپاره چی پورتنی ټکی ټول ښه روښانه شی، د بهرنی مرستی لپاره یو بل تعریف هم راوړو:

وروسته پاتی هیوادو ته د پانګی هر هغه ډول جریان چی د وروسته پاتی هیواد د اقتصادی پرمختیا لپاره وی، بهرنی مرستو کی شمیرل کیږی، چی دا باید هرومرو لاندنی ځانګړتیاوی ولری:

الف): ددغه جریان موندلو هدف باید ډونر یا مرسته کوونکی هیواد ته تجارتی شکل ونه لری

ب): دغه جریان باید د ژمنو او په سپارښتنی بڼو باندی وی، چی دا له تجارت او ګټی کولو سره توپیر لری. یعنی دا د پرمختیا لپاره د منابعو متعهدانه سپارل دی.

دلته ګورو چی په دغه وروستی تعریف کی هم یوه پوښتنه پیدا کیږی چی آیا نظامی مرستی چی پورتنی یوه ځانګړنه هم نه لری، په مرستو کی راځی؟ ددی ځواب لپاره باید وویل شی چی:

له یوه وروسته پاتی هیواد سره ددوی د ستونزو د حل لپاره هر ډول لاسنیوی بهرنی مرسته ده. کیدای شی ځینی د اجناسو په بڼه وی، ځینی د نقده جریان په بڼه او د عاید د ښه ویش لپاراو یا هم د ملی اقتصاد دجوړښت د بدلون په خاطر وی. په عمومی توګه بهرنی مرستی د وروسته پاتی او اړ هیواد لپاره لاندی ګټی لری:

- دفقر په کمښت کی مثبت رول
- د اقتصادی زیر بنایی پروژو فعاله کیدل
- د جګړی، وچکالی یا بل ناڅاپي عامل د تاثیراتو مخنیوی
- کلیوالی انکشاف

- د استخدام د فرصتونو ایجاد
- ددوی دداخي منابعو په کار اچول تر څو دوی ته د اقتصادی فعالیتونو امکان برابرشي او داسي نور مقاصد.

ولې پرمختللې هیوادونه وروسته پاتې هیوادو سره مرسته کوی؟

بیلابیل عوامل شته چې یو شتمن او ځواکمن هیواد له یوه بل اړ کوچني یا ضعیف هیواد سره مرسته وکړی، لکه : سیاسی عامل، په مرسته کیدونکی هیواد اغیزه غورځول، بشری انګیزه، تکنالوژیکی ترلتیا، په خپل حکومت اود هغه په غښتلتیا باندی د خپلو خلکو باوری کول او هغوی ته د یو ډول غرور ور په برخه کول او داسي نور، خو بیا هم دغه لاملونه په لاندی ګروپونو ویشلای شو:

1 . مرسته ورکول د پرمختللو صنعتی هیوادونو او لویو ځواکونو له خوا ددوی په سیاسی ستراتیژی کی شامله خبره وی.
2 .دوی ځکه هم خوارو ملکونو سره مرسته کوی چې هغوی له روانی پلوه ځانته متمایل او لیوال وساتی
3 .خپلو تولیداتو ته د خرڅلاو مارکیټ پراخ کړی.
4 .نړیوالی اقتصادی اړیکی هم ددی ډول مرستو غوښتنه کوی او ورسره موافقه خبره ده.
5 .بشری عواطف او انسانی انګیزه او د پرمختللو هیوادونو او وروسته پاتی هیوادونو تر منځ د ډیر زیات توپیر او واټن راکمول

په تیره بیا افغانستان سره د بهرنیو مرستو مهم لامل دادی چې زمونږ هیواد اصلا د نړیوال کړکیچ او د سړی جګړی د عواملو له کبله ویجاړ شو او عوامل یې زیادتره بهرنی عاملین وو، نو ځکه اوس بشری احساس دا حکم کوی چې ددغو بهرنیو منفی عواملو دبیرته جبران په خاطر باید همدا بهرنی عوامل رغوونکی او مثبته برخه واخلی. له دی پرته په بهرنیو مرستو سره به د افغانستل کړکیچ او بحران خارج ته له سرایت کولو مخ واړوی او همدلته به حل شی او د تروریزم ریښه به وچه شی. یعنی په حقیقت کی د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا مرسته، بیرته په خپله دوی سره هم یو ډول مرسته ده.

دبهرنیو مرستو رسول په حقیقت کی په خپله د دوی دامنیت، سرمایګذاری او سوداګری په ګټه هم دی، نو ځکه دوی په تیرو وختونو کی ګڼ شمیر هیوادونو سره مستی کړی او دا لړی همداسی جریان لری.

ګڼ شمیر هیوادنو په تیرو دولسو کلونو کی افغانستان سره پراخه مرستی وکړی. خو دا هم باید وویل شی چې په نړی کی همدا اوس هم ګڼ شمیر نور داسی هیوادونه شته چې بهرنی مرستی ورسره کیږی مثلا مصرسره له دی چې زیات شمیر طبیعی منابع لری، خو بیا هم د نړی د زیاتو بهرنیو مرستو اخیستونکی هیواد دی. پاکستان د بهرنیو مرستو د اخیستو له پلوه له افغانستان څخه هم مخکی دی. ایتوپیا، سوډان اوګڼ شمیر نورهیوادونه. باید دا هم ووایو چې په اول قدم کی امریکا، آسترالیا، انګلستان او نور اروپایی هیوادونه له پاکستا ن سره راز راز مرستی کوی. بیا هم لکه هغومره چې پاکستان له بهرنیو هیوادونو سره تړلی پاتی دی له نیکه مرغه افغانستان دومره نه دی تړلی. افغانستان کولای شی د بهرنیو مرستو په کمک د خپلی اقتصادی زیربنا په جوړولو کاملا په خپلو پښو ودریږی او وروسته به په مستقلانه توګه د خپلو داخلی ریزرفونو او امکاناتو په کارولو سره به دترقی او

پرمختیا په لاره قدم اوچت کړی او ښه پرمختګونه به یی په نصیب شی. یعنی اوسنی ګڼ شمیربهرنی مرستی ، دسیاسی نظام او جوړښت د استحکام او د امنیت د تامین لپاره دی. مونږ کولای شو د پانګی اچونی او د خپلو امکاناتو په کارولو خپل ملی اقتصاد پرمخ بوځو، خصوصا زمونږ کانی سرچینی او جغرافیاوی موقعیت هم ډیر مساعد دی چی اقتصادی پرمختیا مو ور باندی تضمین کیدای شی.

<u>په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه:</u>

تر ډیره بریده پوری د بهرنیو مرستو ښه مثال د امریکی د متحده ایالاتو هغه مرستی دی چی وروسته ددوهمی نړیوالی جګړی له پای ته رسیدلو ځخه یی جنګ ځپلی اروپا او جاپان سره وکړی. د امریکی متحده ایالاتو ددوهمی نړیوالی جګړی له پای ته رسیدلو وروسته، چی په هغی کی اروپا ته ډیر زیات زیان رسیدلی و، سمدستی د مارشال د پلان تر چتر لاندی مرستی پیل کړی چی ټولی دغه مرستی د لویدیزی اروپا جګړه ځپلو سیمو ته متوجه وی. وروسته بیا د ۱۹۵۰ م. لسیزی په ترڅ کی یو شمیر نورو پرمختیایی هیوادونو ته هم وغځیدلی ترڅو دوی د سوسیالیستی هیوادونو بلاک ته میلان پیدا نکړی، یعنی دغه بهرنی مرستی د امریکا او روسیی تر منځ د سړی جګړی یوه برخه شوه. امریکی د انډیوالی د ملاتړ(Support for friendly) د روحیی له مخی په سیاسی-اقتصادی او نظامی ډګرونو کی دا ډول مرستی لاپسی زیاتی کړی او ځان ته یی د نړی په ګوټ ګوټ کی نوی متحدین وموندل، تر څو چی دغه مرستی په ۱۹۶۰م.کال کی له جنوبی آسیا څخه نیولی تر لاتینی امریکا او افریقایی هیوادونو پوری پراخه شوی، خصوصا هغو هیوادونو ته زیات ارزښت ورکړل شو چی د جغرافیایی ستراتیژی له مخی یی ډیر اهمیت درلورد. په ۱۹۷۰م. کلونو کی د امریکی د متحده ایالاتو بهرنی مرستی د فارس د خلیج او کارابین پوری او تر ۱۹۸۰م. لسیزی پوری د مرکزی امریکی هیوادونو ته هم ورسیدی. پخوانی شوروی هم ګڼ شمیر آسیایی هیوادونو، افریقایی، لاتینی امریکی او داروپا د ختیز هیوادونو ته مرستی ورکولی او دهغوی ملی، پرمختیایی پروژی یی پیاوړی کولی. جرمنی، انګلستان او فرانسی هم د support for friendly د روحیی له مخی یو شمیر هیوادونو سره مرستی پیل کړی. په ۱۹۹۰ م. کی د پخوانی شوروی په ړنګیدو سره دغه مرستی د امریکی پخوانی لوی سیال فدراتیفی روسیی او او کراین ته هم ورسیدی. په ۱۹۹۱م. کی بوسنیا، رواندا او چین ته هم پاملرنه وشوه، خو له ۱۹۹۰م. کال وروسته په منځنی ختیځ کی د اقتصادی اړتیا او تحلیل پرځای د سیاسی دلایلو له مخی په بهرنیو مرستو کی ډیر بدلون رامنځته شو، خو د جاپان د هیواد مرستی بیا زیاتره د سیاسی انګیزی پرځای اقتصادی انګیزی لری. جاپان خصوصا په آسیا کی خپلو ګاونډیو هیوادو ته د اقتصادی مقاصدو او د سوداګری د پراختیا په موخه مرستی ورکوی، تر څو هلته خصوصی سکتور او شخصی پانګه اچونه وده ومومی او په تجارت کی پراختیا راشی. که چیری په عمومی توګه یو تحلیل ترسره شی له ۱۹۴۰م. کال څخه تر اتیایمی لسیزی پوری د پرمختللو هیوادو له خوا وروسته پاتی هیوادو ته د انکشافی کمکونو په چوکاټ کی ۴,۴ بیلیون ډالره مرسته شوی وه. یواځی په ۱۹۸۵م. کال ددغو مرستو اندازه ۴,۲۹ بیلیون ډالره شوه چی په ۱۹۹۹ کی تر ۴,۵۴ بیلیونو ډالرو ورسیده او په ۱۹۹۹م. کی د ډونرانو شمیر ۲۱ او د مرستو اخیستونکو پرمختیایی او وروسته پاتی هیوادونو شمیر له ۳۸ څخه زیات و. که چیری د مشخصو هیوادونو له مرستو تیر شو، ګڼ شمیر موسسات او بانکونه هم شته چی وروسته پاتی هیوادونو سره د پرمختیا په برخه کی کمکونه کوی. لکه د آسیای پرمختیا بانک ، اسلامی بانک او نړیوال بانک. دلته به د بیلګی

په توګه د نړیوال بانک (WB) د فعالتیونو د طرز او د هیواد نو د اقتصادی پرمختیا په برخه کی دهغه د رول په هکله خبری وشی.

نړیوال بانک اوپرمختیایی هیوادو سره یی مرستی:

د نړیوال بانک او د پیسونړیوال صندوق جوړښت ترډیره سره ورته دی. دواړه ۱۸۱ غړي هیوادونه لري، د غړو هیوادونو د رایو ځواک د دوی په کلنئ ګډونونډې پورې اړه لري. کلني ګډونونډه د غړیو هیوادونو اقصادي حالت ته په پام سره توپېر کوي. یاني ګډونونډه او د رایي کاروني ځواک د هیوادونو د اقتصادونو د کچې په تناسب یو له بل سره توپیر کوی. بانک او صندوق دواړه د پوروركوني سرچیني دي. پر دې سربېره، دوی د بهرنئ پانګې راجلبولو لپاره هڅونکی رول لوبوي او رغنده مشورې او تخنیکی مرستې برابروي. د دوی دکار طرز او موخوله توپیر سره سره، د دوی مرستندو یی پروسې یو له بل سره ډیر لږ توپیر هم توپیرلري. د پیسو نړیوال صندوق اره موخه د اسعارو د ادلون بدلون د مارکیټونو په کړنو باندي څار او دهغوی کنترول کول ؤ، خو د هیوادونو کورنئ رغونه او بیا رغونه د نړیوال بانک لومړئ موخه ده. د نړیوال بانک له موخو څخه یوه یی داده چې په یو هیواد کې په اړینو ساحاتو کي د پانګوني لپاره شرایط مساعد کړي او هڅه وکړي چې اقتصادي وده چټکه او د ژوندانه کچه لوړه شي. د تخنیکي مرستو او مشورو په ورکولو سره پرمختیایي هیوادونه په ځان دبسیا اقتصادي ودې پرلور روان کړي، بنسټیز جوړښتونه په ښنو ودروي او په هیوادونو کې د پرمختګ او ودې رامینځته کوونکې اداري جوړښتونه جوړ او خوندي کړي.

د وخت په تېرېدو سره د نړیوال بانک سازماني جوړښت زیات توپیر کړی دی. په لومړیو وختونو کي د بانک ټول پورونه د بانک د یوې ادارې له خوا ورکول کېدل. دغه اداره د بیارغوني او پرمختګ نړیوال بانک نومېده. د بیارغوني او پرمختګ نړیوالې ادارې اره موخه د هغو اقتصادونو بیا په ښنو درول ول، چې د دویمې نړیوالې جګړې په پایله کې له ښنو غورځېدلي ول. سره له دې چې د دغې اداري د پور ورکولو موخو توپیر کړی دی؛ خو بیا هم په مجموع کی د دغې ادارې په پور ورکولو کې له پیله تر اوسه لوی توپیر نه تر سترګو کېږي.

د ۱۹۶۰ مو کلونو په وروستیو کې د مارشال پلان د بریالیتوب له امله د اورپا بیا رغونه نژدې پوره شوې وه. نور نو بانک اړ نه ؤ چې د اروپا د بیا رغوني لپاره زیاتې هڅې وکړي. نړیوال بانک خپل پام بیوزلو او وروسته پاتې هیوادونو په لور واړاوه. په ۱۹۶۰م. کال کې د پرمختګ نړیواله اداره جوړه شوه. د دغې ادارې د جوړولو لویه موخه په وروسته پاتې هیوادونو کې پرمختګ ته کار کول ول. د پرمختګ نړیوالې ادارې او نړیوال بانک په موخو کې لوی توپیر نه ترسترګو کېږي. توپېر په دې کې دی چې د پرمختګ د نړیوالې ادارې مالي مرستې او پورونه په خوار ارزانه او له تخفیف څخه په ډکه توګه ترسره کېږي. دغه پورونه هغو هیوادونو ته ورکول کېږي چې د سړی سر عاید کچه یې تر یوې مالومې کچې ټیټه وي. د دغې ادارې پورونه د خورا اوږده مهال لپاره دي. یعنی د پور ورکولو تر ټولو

آسانه اوساده شرایط ! د دغو پورونو مهال د نړیوال بانک د پورونو له مهال څخه څو برابره زیات دی. پردې سربېره، د پرمختګ د نړیوالې اداري پورونه بې له کمی ربح څخه دي. د دغې اداري ماموریت داده چې خوار او وروسته پاتې هیوادونه له اقتصادي بې ثباتی سره مخامخ دي او نه شی کولی چې سوداګریز پورونه واخلي، نو ځکه باید هڅوی له دغی بی ثباتۍ څخه وژغورل شی. د دې ترڅنګ، په دغو هیوادونو کې له پانګونې څخه ژر عاید نه شي ترلاسه کېدای. همدا لامل دي چې دوی د پور په وړاندی ربح، تکتانه او نور شرایط نه شی پوره کولی.

د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او د پرمختګ نړیواله اداره په ګډه د نړیوال بانک جوړونکي دي. یانې نړیوال بانک له دؤو ادارو څخه جوړ شوی دی، چې : یوه یې د بیاروغونې او پرمختګ نړیوال بانک او بله یې د پرمختګ نړیواله اداره ده. د دغو ادارو ترڅنګ یوه دریېمه او تړلې اداره کار کوي چې نړیواله مالي اداره نومېږي. د نړیوالې مالي اداري کارکوونکي د پرمختګ او بیارغونی نړیوال بانک او د پرمختګ نړیوالې اداري کارکوونکي دي. خو د دغې اداري قانوني او مالي حیثیت ځانته او بېل دی. نړیواله مالي اداره په ۱۹۶۵ م. کال کې رامینځته شوه. د اداري موخې هماغه د نړیوال بانک موخې دي، خو د پور ورکولو ډول او د ربح کچه یی توپیر لري. دغه اداره کولی شي چې خصوصی سکتور سره هم مرستې وکړي او د نړیوال بانک د پانګونې لپاره لاره هواره کړي. په بیوزلو هیوادونو کې د خصوصی سکتور(شخصي سوداګرۍ)په رامینځته کولو سره اداره هڅه کوي چې اقتصادي ښیرازي راوستل شي او د دریېمي نړۍ هیوادونه د پرمختګ په لور وخوځېږي.

د نړیوال بانک اصلی موخه:
د نړیوال بانک اره موخه له جګړې وروسته د اقتصادونو بیا په پښو درول ؤ . تمه کېده چې د نړیوال بانک هڅې به په لویو هیوادونو کې مالی ثبات رامینځته کړي. خو بیا هم نړیوال بانک تر ۱۹۷۹ مو کلونو پوري وړوکې اقتصادې تګلارې لرلې. له جګړې ورسته په لومړۍ او دویمه لسیزه کې بانک هڅه وکړه چې بیارغونه وشي او بنسټیزجوړښتونه په پښو ودرول شي. د مارشال پلان له بریالیتوب سره سم د بانک پام هم د وروسته پاتې هیوادونو په لور شو. په پرمختیایی او وروسته پاتي هیوادونو کې د بانک هڅې تردېره په اروپا کې د بیارغونې له هڅو سره ورته وې. د بانک لپاره لومړۍ موخه د بنسټیزو جوړښتونو بیا په پښو درول وو، ترڅو وروسته پاتي هیوادونه د په ځان بسیا اقتصادونو لرونکي شي.

خو له بده مرغه د بانک هڅې په پرمختیایی هیوادونو کی هومره اغیزناکې نه وې څومره چې په اروپا کې وې. د دې کار لوی لامل په پرمختیایی او وروسته پاتې هیوادونو کې د اداري جوړښتونو کمی او د په کارپوه کارګرو نه شتون ؤ(ظرفیتونه ټیټ او د مدیریت بحران موجودو). بانک دې پایلې ته ورسېد چې باید په لومړیتوبونو باندي یوځل بیا کتنه وشي. د دې اړتیا پېښه شوه چې د لویو پروژو ترڅنګ وړې پروژې هم پیل شي؛ داسې پروژې چې

بیوزلو عامو کورنیو ته یې ګټه ورسیږي. اړتیا پېښه شوه چې په وروسته پاتې هیوادونو کې بانک خپلې تګلارې ته بدلون ورکړي.

د نړیوال بانک پورونه د کرکیلي په برخه کې خورا ډېر شوي دي. بانک د کرونده ګرو مالي ملاتړ کوي او د اړینو خوراکي توکو په برخه کې پور ورکولو ته ډېره لیوالتیا لري. د بانک دلیل دادی چې د اړینو خوراکي توکو په برخه کې د کرونده ګرو ملاتړ کول ددې مانا لري چې د خوراکي توکو صادرات و هڅول شي. په دې توګه به هیواد ته بهرنی پیسې راماتي شي او د بیوزلو کرونده ګرو عاید به لوړ شي. داچې د کرکیلي په برخه کې په پور ورکولو سره د بیوزلو کورنیو لږ او ډېره توښه کېږي، د نړیوال بانګ پانګونې په دغه برخه کې زیاتی شوې دی، ځینې نورې برخې یې هم پوښلې دي چې ځینې بیلګې یې ښوونه او روزنه، پاکې اوبه برابرول، روغتیاپالنه د کوچنیو شخصي کاروبارونو وده او نور دی. د نړیوال بانک په نورو دندو کې هم زیاتوالی راغلی دی. تخنیکي مرستې، څېړنیزې هڅې، خلکو ته د معلوماتو او احصایو برابرول، د شخصي کاروبارونو ملاتړ، دولتي موسسو ته مرسته او نور هغه برخې دي چې نړیوال بانک پکې فعاله ونډه اخلي.

د ۱۹۷۰ مو کلونو له وروستیو څخه د نړیوال بانک د پیسو ډېری لګښت په بنسټیزو جوړښتي بدلونونو ترسره کېږي. بنسټیزجوړښتي بدلونونه په هغو هیوادونو کې ترسره کېږي چې زیاتې اقتصادي ستونزې ولري او اړتیا وي چې په اقتصادي جوړښت کې یې بدلون رامینځته شي. یو شمیر انتقاد کوونکی په دې اند دي چې د نړیوال بانک موخه، څنګه چې له لومړی سره یا د پیل په وخت کی وه، هغسی تر سره نه شوه، یعنی بیوزلی لا هم شته. د غریبو او بې وزلو د ژوندانه په کچه کې د لوړاوي راوستل نه دي تر سترګو شوی، خو داچې نړیوال بانک خپلې زیاتې پیسې اوس په بنسټیزو بدلونونو لګوي نو غریبو ته یې مخامخ ګټه لږ یا هیڅ نه رسیږي. بل پلو دا بدلونونه د شتمنو او غریبو ترمینځ واټن لا اوږدوي او فقر زیاتوي. ددی ځواب هم ویل شوی دی. د انتقادنو ځواب دادی چې بانک خپله مرسته کوی، دا چې د لږ پرمختیا امکان برابر شی هم لویه خبره ده، د دوامداره ثبات او پرمختګ او ټولینز عدالت رعایتول په خپله د مرسته اخیستونکو هیوادونو د حکومتنو دنده ده، دوی باید دی برخه کی خپل مسولیت ادا کړی، دا ددودی خپله پالیسی ده.

د پیسو نړیوال صندوق او نړیوال بانک ترمینځ همکاري:

په لومړیو کې د نړیوال بانک او نړیوال صندوق د دندو ترمنیځ ښکاره توپیر شتون درلود. هریو یې خپلې ځانته او ځانګړې موخې پرمخ بېولې. تر ۱۹۷۰ مو کلونو وړاندې د تادیو د موازنې کمښت به د لنډمهالو بهرنیو پیسو په ور کولو سره له مینځه ولاړشی. څنګه چې د اسعارو د ادلون بدلون په کابو کې ساتلو ټول مسولیت په بریټن ووډز کنفرانس کې صندوق ته سپارل شوی ؤ، نو بانک په دې اړوند ښکاره کومه هڅه نه کوله. صندوق د ادلون بدلون د مکانیزم او تادیو د موازنې روغ ساتلو ته ژمن پاتې شو. د دغو موخو لاسته رواړلو لپاره صندوق لویې اقتصادې تګلارې کارولې. بل پلو د بانک موخه داوه چې د کوچنیو اقتصادي تګلارو پرمټ کورنی تولید زیات کړي، رغونه او بیا رغونه وشي او د خلکو د ژواندانه کچه

لوړه شي. خو په راوروستو کې د کړنو او مسولیتونو دغه بې‌لوالی ورو ورو کم شو. د تیلو په نرخونو کې لوړوالی، سوداګریزې ستونزې، په صادراتو کې کمښت او نور هغه لاملونه ول چې ستونزې یې ژورې کړې او لویو بنسټیزو بدلونونو ته یې لاره هواره کړه. صندوق او بانک هڅه وکړه چې حالات په کابو کې وساتي او په دې توګه د دوی د کار ساحې هم سره نژدې او همغږی شوې.

صندوق و پتیله چې د پرمختیایی هیوادونو سوداګریز دریځ د پرمختللو هیوادونو په وړاندې ښه کړي. د دغې موخې لپاره صندوق وموندله چې د ادلون بدلون د میکانزیم ترڅنګ په نورو برخو کې هم باید کار وشي، د بې‌لګې په توګه، د کورنیو بازارونو وده، په دولتي لګښتونو کې د کمښت راوستل، ټیټ تورم او ځینې نورې لویې او کوچنۍ ساحې. په دې توګه صندوق په هغو برخو کې هم په لاسوهنې پیل وکړ چې د بانک د کار په دایرې کې پرتې وې. بانک دې پایلې ته ورسېد چې د کورني تولید په کچې کی اوچتوالی یاد ملی تولید د ډېرښت راوستلو لپاره باید ځینې بهرني فکتورونه هم په پام کې ونیول شي او بنسټیز بدلونونه راوستل شي. بانک په دې توګه په هغو ساحو کې ګام واخیست چې د صندوق د مسولیت په دایره کې پرتې وې.

څنګه چې د تادیو د موازنې تعادل یا د تادیاتوبیلانس د دې مانا نه لري چې په اوږده مهال کې یو هیواد کاملا په ځان بسیا دی، نو بس له اقتصادي پلوه سم،روغ او پیاوړی دی، بلکی دا یوائې یو شرط دی، مهم نور شرطونه دی لکه غیر مقداری معیارونه او د اتباعو د ژوند کیفیت، عامه خدمات اونور؛ بانک او صندوق په دې لټه کې دي چې په زیات شمیر ساحو کې کار وکړي او هرڅه خوندي کړي. د نړیوال بانک هغه پورونه او مرستي چې د بنسټیزو جوړښتي بدلونونو لپاره ورکول کېږي د صندوق له هغو مرستو سره چې په اوږدمهالو ورته ساحاتو کې کېږي، ډېر توپیر نه لري. له همدغه امله په ۱۹۸۰ مو او ۱۹۷۰ مو کلونو کې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په کړنو او هڅه کې نژدې توب او همغږی راغله. اوس مهال دا هڅه کېږي چې د کورنیو او بهرنیو ستونزو د مخنیوي لپاره باید د لوی اقتصاد تګلارې او د کوچني هغه همغږې شي. له دې امله بانک او صندوق په خپلو کې ملګرتیا او همغږي ډېره کړې ده.

د نورو ادارو مخالف نظر:

د نړیوال بانک او نړیوال صندوق په هڅو کې همغږي پیدا شوې ده، خو د دې همغږۍ سره سره د دوی له کړنلارو او تګلارو سره نورې ادارې د نظر اختلاف لري. ګوتنیونکي ادارې په دې اند دي چې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق وروستیو هڅو بیوزلي کورنۍ له لا زیاتو ستونزو سره لاس او ګریوان کړې دي. د صندوق او بانک د تګلارو په پایله کې د دولتونو لګښتونه کم شوي دي او له امله یې په تنخواګانو کې کمی، د بې روزګاري لوړه کچه، د کوپون نشتوالی، په دولتي خدمتونو کې کمی او نور....ټول هغه څه رامینځته شوي دي چې د بې وزلو خلکو ستونزې یې څوبرابره کړې دي. د بانک او صندوق له مرستو او پورونو څخه برخمن شوي هیوادونو کې د ماشوم مړینه او سو تغذی زیاته شوې او په ښوونځیو کې د ماشومانو داخله کمه شوې ده. کره کتونکي دعوا لري چې ګواکي د نړیوال

بانک او د پيسو نړيوال صندوق له خوا په پوراخيستونکو هيوادونو باندي لګيدونکي محدوديتونه د پرمختګ سره اړخ نه لګوي او د دې لامل کيږي چي بيوزلې خلک لا زيات له ستونزو سره لاس او ګرېوان شي

ډېرى پرمختيايي مرسته کوونکی اداري په خپلو هڅو کي د بې روزګارۍ او فقر کمښت ته زياته پاملرنه کوي. دوى دا هم وايي چي په ځيني هيوادونو کي د خوارځواکۍ او فقر کچه لوړه شوې ده خو بيا هم بانک او صندوق دغو هيوادونو ته بريالي هيوادونه وايي او په خپلو لاسته راوړنو کي يې شميږي. د ملګرو ملتونو پراختيايي پروګرام(UNDP) په خپل ۱۹۹۰ کال راپور (د انساني پرمختګ راپور) کې د انساني پرمختګ شاخص معرفي کړ او توصيه يې وکړه چي دا شاخص دي د پرمختګ د يوه بديل شاخص په توګه وکارول شي. د ملي عايد، منځنى عمر ، د ښووني او روزنې کچي او د علمي څېړنوشاخصونه په ګډه د يوه هيواد د پرمختګ او د خلکو د هوسايني سم انځور وړاندي کولی شي او د دغو تولو په اساس د بانک او صندوق د هڅو د بريالیتوب څرنګوالی مالوميدلی شي. يونيسيف په خپله يوه څېړنه کي وموندله چي د دغه ډول محدوديتونو، لويو اقتصادي تګلارو او بنسټيزو بدلونو د ناسمو پايلو زيات اغيز به په ماشومانو باندي وي. څېړنه مني چي بنسټيز بدلونونه د يو هيواد د راتلونکي لپاره دي خو ټينګار کوي چي دا ډول بدلونونه بايد په خورا احتياط رامينځته شي ترڅو په بيوزلو خلکو يې ناسم اغيز تر سترګو نشي.

په دغو مرستو يوه کره کتنه:

د نړيوال بانک او د پيسو نړيوال صندوق په تګلارو باندي د کره کتنو او ګوتنيونو شواهد شته، چي وايي دغه اداري په خپلو کړنو کي د بيوزلو خلکو له خوندې ساتلو څخه پاتې راغلي دي او د خپلو تګلارو په سمونه کي يې لازم ګام نه دی اوچت کړی. کله نا کله دغه اداري د خپلو تګلارو او لګېدلو محدوديتونو څخه راولاړو شويو ستونزو ته د ځواب ويلو په موخه ځيني اضافي مرستي کوي خو په خپلو تګلارو کي اساسي بدلونونو ته يې زړه نه دی ښه کړی. په ۱۹۹۵ کال کې دنړۍ لويو اوو صنعتي هيوادونو په کاناډا کي غونډه وکړه. په دې غونډه کي د صندوق او بانک د کړنو د ښه کولو په موخه يو لړ وړانديزونه وشول. د دغو وړانديزونو موخه داوه چي په پرمختيايى او ورسته پاتې هيوادونو کې د بانک هڅو ته ښه والى و ښني او په هغوى باندي لګېدونکي محدوديتونه کم کاندي. په کار خو داوه چي دوى دې ته پام وکړي چي د بانک او صندوق د هڅو په پايله کي بايد د بې وزلې کورنيو ملاتړ وشي نه داچي هغوى له لا زياتو ستونزو سره مخامخ کړي؛ خو له بده مرغه چي دغه مهمه موضوع له پامه وغورځوله شوه. شنونکي په دې اند دي چي د بانک او صندوق انځور به د کره کتونکو ترمينځ تر هغه وخته تر تاوده بحث لاندى وى، ترڅو چي دا مهمه موضوع د بانک او صندوق له خوا مخامخ تر غور لاندي ونه نيوله شي. په افغانستان کی هم بهرنيو مرستو د عمومو خلکو، په تيره بيا د کليوالو په ژوند کی ډير مثبت بدلون رانه وست. بيوزلی لا هم شته، دشتمنو او بيوزلو دژوند توپير زيات شو، په ښارونو کی د عياشی روحيه خوره شوه، د نورو لاس ته کتل او لټی عامه شوه، د غير حکومتی موسساتو له خوا پيسی

ډیری ولګول شوی، خو ټولینیزګټورتوب او مثمریت یی نه و. دغه موسسات چی ټول په بهرنیو مرستو چلیدل، له رسمی او قانونی دولت سره یو بل موازی دولت یا حکومت جوړ کړی و، هیواد په یوه مصرفی مملکت بدل او د لوکسو اجناسو واردیدل عام شوأ، سوداګری صرف د یوه دلالی تجارت بڼه نیولی، د پیسو ملاتړ ملی تولید نه بلکی د بهرنیو منابعو څخه د بانک د زیرمو لیلامول دی، د واقعی ثبات پرځای یو ډول کاذب ثبات تر سترګو کیږی، چی د بهرنیو منابعو په کمښت سره به نوسانات او د بحران نښی را څرګندی شی، د نادولتی موسساتویو شمیر قراردادیان او قراردادونه د حکومت ضد ځواکونو دپیاوړتیا سر چینی وګرځیدی، د ناحکومتی موسساتو له مصونیت او ملکیتونو ناوړه استفادی وشوی او داسی نور ځوروونکی مثالونه وجود لری او کره کتوونکی ورباندی بحث کوی. په دی توګه د بهرنیو مرستو یوه لویه برخه تر کره کتنی لاندی ده، خو موږ به دلته د نوری نړی پر ځای اصلی تمرکز د افغانستان پر وضعیت او افغانستان سره په شویو مرستو باندی وکړو.

افغانستان او بهرنی مرستی:

دا یواځی نه چی افغانستان سره وروسته تر ۲۰۰۱م. کال بهرنی مرستی پیل شوی، بلکی افغانستان مخکی تر کورنیو جګړو هم لکه د ګڼ شمیر نورو هیوادونو په شان یو شمیر مرستی له بیلابیلو هیوادونو څخه تر لاسه کړی دی، خو له ۲۰۰۱م. کال وروسته دغه هیواد سره د بهرنیو مرستو حجم زیاتوالی وموند. د بیلګی په توګه د میلادی پیړی له پنځوسمو کلونو وروسته افغانستان سره بهرنی مرستی زیاتی شوی، چی زموږ دوه- دری پینځه کلن پلانونه د هغو پرمټ تطبیق شول، خو هغه مهال په هیواد کی سیاسی وضعیت ثبات درلود افغانستان یو ناپییلی مثبت فعال سیاسی دریځ درلود او دناپیلیو هیوادنو یوفعال غړی و، په مجوع کی خپلواکی غوښتونکی غورځنګونه د ودی په حال کی و او دنړی توازن برابر و، یو خواته سوسیالیستی بلاک و اوبلی خواته غربی نړۍ وه چی دوی هر یوه په شکل د اشکالو د سیالی له مخی وروسته پاتی او پرمختیایی هیوادوسره مرستی کولی. خو وروسته د سړی جګړی له پای ته رسیدو څخه وضعیت ډیر بدل شو. د پرمختیایی ستراتیژی او اوسنی وضعیت په پرتله د افغانستان لومړنی پینځه کلن پلانونه ډیر ګټور او کامیاب وو. ددی موضوع د ښی توضیح په خاطر به د اوسنی وضعیت لنډ پس منظر له نظره تیر کړو:

د بن په کنفرانس (لومړی بن) کی او د توکیو په کنفرانس کی خاصتا د بشری وضعیت د ښه کیدو او دسیاسی پروسی د بشپړتیا لپاره زیاتی مرستی ومنل شوی، خو د ۱۳۸۴ ل. کال د کب په میاشت کی د لندن په کنفرانس کی د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی Afghanistan national development strategy یا (ANDS) لپاره د مرستو یو لوی حجم ومنل شو، بیا د توکیو اود بن دوهم کنفرانس، همداسی پسی د پاریس ، لندن او لزبن کنفرانسونو هم دافغانستان د پرمختیا په خاطر د مرستو ژمنی وکړی، په ۲۰۱۰م. کال کی په کابل کی یو بل کنفرانس دایر شو چی د بهرنیو مرستو یو مشروط کنفرانس و او مرستی یی دی پوری مشروط وبللی چی ریښتیا هم په ښه شکل د پرمختیا لپاره ولګول شی. دافغانستان دولت دا شرط کیښود چی د مرستو ډیره برخه باید د افغانستان دولت ته وسپارل شی، ځکه مخکی تر دی په سلو کی له اویا زیاته برخه مرستی اینجیو ګانو ته ورکول کیدی او ددولت له برنامو څخه بهر بی له کوم مسؤلیت څخه مصرف کیدی او کوم شفافیت یی نه درلود، له دی پرته د پروژو په تطبیق کی داخلی قراردادیانو د مسولیت پوره احساس نه کاو. دغه حقایق ورو، ورو د یو شمیر ارزیابیو او نظارت کولو په پایله کی څرګند او دولت ته پوره تجربه پیدا شوه، حال دا

جې د هیواد د لومړنیوپینځه کلنو پلانونو د تطبیق پر مهال بهرنـی مرستی او ګرانتونـه ټول ددولت د برنامو له مخی تر لاسه او لګول کیدل. هغه وخت ډیر کار زیربنای برخو کی وشو. د کابل پـه همدی کنفرانس (۲۰۱۰م. کال)کی د لومړی ځل لپا ره دبهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتی چارو د انتقال موضوع هم مطرح شوه. راسموسن د ناټو ملکی رییس ټینګار وکړ مرستی بـه وروسته تردی هم د پرمختیـا او هـم ددفـاعی ځواکونـو روزنـی تـه ډیـری شـی. د کابـل د کنفـرانس یـو تـوپیر لـه نـورو کنفرانسونو سره داو، چی په هغه کی د عربی متحده اماراتو او دایران د بهرنیو چارړ وزیرانو هم د مرستو وعده وکړه. همدی کنفرانس کی د اداری فساد سره د مبارزی د سختولو ټینګار وشو، دغه تعهدات زیاتره زیربنایی برخو کی نه، بلکی نظامی چارو او دسیاسی پروسی په برخه کی وو. په دی لړ کی د هندوستان هیواد هم په یو شمیر مهمو پروژو کی مرستی ومنلی او د پاکستان اسلامی دولت دوست هیواد د سړکونو، په تیره بیا د تورخم ـ کابل د سړک په جوړولو کی د مرستو وعده وکړه.

ددغو کنفرانسونو او مرستو په پایله کی لـه ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۷ پوری په تدریجی ډول سړی سر کالنی عاید له ۱۵۰ امریکایی ډالرو ۵۰۰ $ US ته اوچت شو(په منځنی توګه) او بهر تـه د صادراتو ارزښت ۵۴۵ میلیونه دالرو ته اوچت شو چی په ۱۳۸۱ کال کی دغه صادرات په نشت حساب وو. واردات مو ۶۹۶ میلیون ډالرو پوری شول. په ۱۳۸۸ ل. کال کی د افغانستان صادرات ۴۰۳ میلیونو ډالرو پوری رسیدلی وو. پـه ۱۳۸۹ کـی د صادراتو ارزښت ۳۶۵،۵ میلیون ډالره و او د وارداتو ارزښت ۳۴۰ میلیون ډالره و. ګڼ شمیر هغو ولایتونو ته د بریښنا مزی و غځیدل چی پخوا یی بریښنا نه لرله او آن دا چی ګڼ شمیر ولسوالی د بریښنا لرونکی شوی او د هیوا مهم حلقوی سړک هم بشپړ پوخ شو .

په پخوانیو کلونو کی هم بهرنیو مرستو زمونږ د ملی پروژو په اکمال کی مهم نقش درلود. دافغانستان لومړنیو پنځه کلونو پلانونو کی څه نا څه نیمایی مصارف له بهرنیو پورونو او بلاعوضه مرستو څخه پوره کیدل. د بیلګی په توګه: زمونږ لومړنی علمی پنځه کلن پلان چی په ۱۳۳۵ ل. کال کی جوړ او تطبیق یی پیل شو. او تر ۱۳۵۱ل. پوری مو دری پنځه کلن پلانو اجرا کړل، (په هغو کی د ګرانتونو ډیر ښه مثالونه تر سترګو کیږی)دغو پنځه کلنو انکشافی پلانونو کی د بهرنیو مرستو اندازی او د تمویل مدارک په لاندی توګه وو:

(۱)جدول: د افغانستان لومړی،دوهم، او دریم انکشافی پلان کی د تمویل د منابعو سلنه

ګڼه	د تمویل مدارک	لومړنی پنځه کلن پرمختیایی پلان	دوهم پرمختیایی پلان	دریم پنځه کلن پرمختیایی پلان	کتنی
۱	بهرنی انکشافی مرستی	۶۳,۸	۸۳,۲	۷۰,۳	
۲	ددولت دعدایدومدارک	۳۶,۲	۷,۷	۱۷،۳	
۳	خصوصی سکتور	ــــــ	۰,۷	۴،۰	
۴	مختلط سکتور	ــــــ	۸,۸	۳،۷	
۵	نور عواید	ــــــ	۰۰	۰,۹	

	مجموع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

ددغو پلانونو په نتیجه کی په ټول هیواد کی ډیری مهمی عمرانی اوانکشافی پروژی تطبیق او اجرا شوی چی ګڼ شمیر یی همدا اوس هم بیساری دی او زموږ د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کی یی ستر رول درلود.

په تیره نیمه پیړی کی، خصوصا د لومړنی اقتصادی پنځه کلن پلان(۱۳۳۵ل.)کال څخه را وروسته افغانستان له بیلابیلو هیوادو مالی وسایل او منابع تدارک کړی دی چی یوه برخه پورونه او یوه برخه یی بلاعوضه کمکونه وو. لومړی به د پنځه کلونو پلان په ترڅ کی ارقام وګورو بیا به له ۱۳۸۱ ل. راوروسته د مرستو اندازه وګورو.

۲):جدول: د افغانستان پرمختیا لپاره د پنځه کلونو پلانونو په تطبیق کی د بیلابیلو هیوادونو پورونه او مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

ګڼه	بهرنی هیوادونه او موسسات	په لومړنی پنځه کلن انکشافی پلان کی بهرنی مرستی		په دوهم پنځه کلن پان کی انکشافی مرستی		په دریيم پنځه کلن پلان کی انکشافی مرستی		مجموع	
		کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت
۱	پخوانی شوروی اتحاد	413.108	770.46	173.0	57.0	121.30	1.90	402.73	105.27
۲	د امریکی متحده ایالات	294.22	83.660	10.8	79.4	4.51	11.44	82.14	126.40
۳	آلمان	-	3.0	30.4	10	10.46	2.57	40.86	10.57
۴	چکسلواکیا	352.9	-	3.8	-	-	-	355.7	-
۵	متفرقه	-	11.721	-	5.0	-	-	-	16.721
۶	چین	-	-	-	-	13.17	-	13.17	-
۷	ملګری ملتونه	-	-	-	-	-	13.52	-	13.52
۸	فرانسه	-	-	-	-	-	0.34	-	0.34
۹	هند	-	-	-	-	0.40	0.40	0.40	0.40
۱۰	نړیوال بانک	-	-	-	-	0.35	-	0.35	-
۱۱	آسیایی بانک	-	-	-	-	0.50	-	0.50	-
	مجموع	459.184	759.124	0.208	4.134	88.149	69.44	38.564	79.297

له بده مرغه د کورنیو دیرش کلنو جګړو په ترڅ کی د پخوانیو پنځه کلنو پلانو او انکشافی مرستو ټولی پروژی (پرته له محدود شمیر) څخه یا له منځه ولاړی یا پوره زیانمنی شوی، نو ځکه کله

چې وروسته تر ۱۳۸۴ل. کال څخه موقته اداره تشکیل شوه ، یوځل بیا د هیواد بیارغاونې او دیوشمیر عمرانی پروژو په تطبیق پیل وشو. په دی مرحله کی دافغانستان د بیارغاونی لپاره دمرستو په جلبولو کی ډیری هلی ځلی وشوی. په څو نړیوالو کنفرانسونو او له هغی جملی د کابل په کنفرانس کی چې په ۲۰۱۰ کی دایر شو، د یو شمیر هیوادونو تر څنګ د یو شمیر نړیوالو موسساتو مرستو هم ونډه لرله. له همدغه کال څخه وروسته دامنیتی مسؤلیت د انتقال درووند کار هم په خپله افغانانو ته ورتر غاړی شو او مرسته کوونکو و منله چې د خپلو مرستو ډیره برخه د نا دولتی موسساتو ترڅنګ د افغانستان دولت ته وسپاری تر څو د مالیی وزارت له لوری د انکشافی بودجی په ترڅ کی په عام المنفه چارو او ملی انکشافی پروژو کی ولګول شی. همدغه ټکی د هغی اشتباه رفع کول و چې څو کاله یی دوام درلود. د ۲۰۱۰م.کال د کابل کنفرانس په حقیقت کی یو تحول و. دا تحول هم د امنیتی چارو برخه کی او هم د مرستو په لګولو کی په خپله افغانانو ته مسولیت ور ترغاړی کړ. ضرور ده چې دکابل کنفرانس څخه مخکی د مرستو جریان ته هم یو ځغلنده نظر وکړو.

د لته به تر ۱۳۷۸ل. کال پوری د یو شمیر نړیوالو موسساتو د مرستو اندازه او هغه پیسی چې دوی منلی وی او هغه یی چې په واقعی ډول ورکړی دی و ګورو.

۵ جدول : د نړیوالو موسساتو ژمنه شوی او ورکړل شویو پیسو اندازه(ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	نړیوال سازمانونه او بنستونه	لیکلی ژمنی	ریښتیانی ورکړی
۱	داروپا اتحادیه/کمیسیون	۱،۹۷۳،۰۰	۱،۵۷۶،۰۰
۲	نړیوال بانک	۱،۸۸۳،۰۰	۱،۳۶۴،۰۰
۳	د آسیایي پرمختیا بانک	۱،۵۵۲،۰۰	۶۱۸،۰۰
۴	دملګرو ملتونو مؤسسات	۴۹۲،۰۰	۱۸۲،۰۰
۵	د آغا خان پرمختیایی بنسټ	۱۸۰،۰۰	۷۳،۰۰
۶	اسلامی پرمختیایی بانک	۶۱،۰۰	۵،۰۰
مجموع		**۶،۱۴۱،۰۰**	**۳،۸۱۸،۰۰**

سرچینه : د مالیی وزارت، د بودجی څانګه، ددونرانو داطلاعاتو بانک، ۱۳۸۷

لکه څرنګه چې ښکاری یو شمیر موسساتو اوبانکونو هغومره پیسی نه دی ورکړی، لکه چې ژمنه یی کړی وه.

۱۷جدول: له ۱۳۸۱ تر ۱۳۸۸ ل. کال پوری د لویو مرسته کوونکو هیوادنو ژمنه شوی مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	لوی مرسته کوونکی هیوادونه	لیکلی ژمنی	ریښتیانی ورکړی

۱	دامریکا متحده آیالات	۲۸،۳۶۶،۰۰	۲۳،۴۱۷،۰۰
۲	بریتانیا	۱،۸۱۰،۰۰	۱،۵۴۶،۰۰
۳	جاپان	۱،۳۷۸،۰۰	۹۹۰،۰۰
۴	کانادا	۱،۲۰۶،۰۰	۸۹۸،۰۰
۵	جرمني	۱،۰۴۴،۰۰	۵۸۴،۰۰
۶	هندوستان	۱،۲۳۶،۰۰	۶۶۳،۰۰
۷	ناروې	۵۹۸،۰۰	۳۲۴،۰۰
۸	هالند	۹۰۲،۰۰	۷۱۵،۰۰
۹	ایتالیا	۴۲۴،۰۰	۲۶۸،۰۰
۱۰	ایران	۳۳۰،۰۰	۳۴۱،۰۰
۱۱	ډنمارک	۲۹۰،۰۰	۱۵۱،۰۰
۱۲	سویډن	۵۱۸،۰۰	۴۳۰،۰۰
۱۳	استرالیا	۲۰۲،۰۰	۱۳۰،۰۰
مجموع عمـــــــــومي		**۳۸،۴۰۴،۰۰**	**۳۰،۵۴۵،۰۰**

سرچینه : د مالیې وزارت، د مرستو دهمغږی څانګه ، ۱۳۸۷ کال.

پورتنی بیلګه بیز جدولونه دڅو کلونو په ترڅ کی د یو شمیر هیوادونو د مرستو جریان ښکاره کوی. د دغو مرستو ډیره برخه د لویو لارو جوړولو، دمعارف ودی، عامه روغتیا، دلوړوزده کړو، پرمختیا او دفاعی سکتور کی مصرف شوه. دغه مرستی هم د مشخصو هیوادونو اوهم د یو شمیر نړیوالوسازمانونو او لویو بانکونو له خوا شوی دی .

د ارقامو له مخی په ۱۳۸۱ل. کال کی په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کی ۸۲,۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱,۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولی بودجی په سلو کی ۸۲,۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کی ۶۶,۲ وه. همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کیږی چی بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مالی تمویل مهمه وسیله وه . دغه مرستی په عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- په ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴,۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸,۳ میلیارده مرسته ومنله

- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارده ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳,۳ ملیارده ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یې ددولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یې د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولګول شوې.البته ددولت د بودجې په واسطه اجرا شوې مرستې ډیرې اغیزمنې ارزیابي کیږي، اما د نادولتي مؤسساتو د لګښت او د پروژو نتیجه او دهغو ګزارشات رسما ثبت نه دي او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دي(البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتي بیارغاونې ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیرې ګټورې او مطمینې او منظمې پروژې تطبیق کړې چې د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننې وړ دي).
- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲,۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوې ده چې له هغې جملې څخه ۳۵,۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یې بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یې پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي :

1. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یې د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادي:
د پور تکتانه یې په سلو کې ۰,۷۵ ژمنه شوې یې په سلو کې ۰,۳ او د ورکړې موده یې لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یې څلوېښت کلونه دي.
2. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی
شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوې تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلوېښت کاله دي.
3. د اسلامي پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یې ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.
شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یې اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دي.
4. د سعودي پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره
د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودې پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونې بیلابیلو برخو کې لګول شوي دي. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ور کړې شوي دي. ټول یې ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنۍ مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس

کی دی باندی ټینګار وشو چی ښه به وی د بهرنیو مرستو زیاته برخه په خپله ددولت له خوا تر لاسه او ولګول شی، یعنی وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د موقتی اداری په رامنځته کیدو سره نه یوائی د بهرنیو مرستو د لګیدو په برخه کی بلکی په خپله ددولت دعایداتی منابعو په مصرف او راټولولو کی هم بیساری بی نظمی وه او ډیر مالی منابع حیف او میل کیدل، ګمرکی عواید مرکزی نه و او ټول عواید دمالیی وزارت ته نه راغونډیدل. وروسته تر یوشمیر اصلاحاتو، هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه یووړه او څه ناڅه عواید د مالیی وزارت ته په راټولیدو شول او د دولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. ددی علت دا و چی یو شمیر پخوانی قوماندانان چی په خپل سر یی ګمرکونه او مستوفیتونه ولکه کړی وو، د مرکز له خوا لری او متخصص کسان ورته د مرکز له خوا واستول شول، په دی توګه د چپاول ډیره برخه اصلاح شوه او مسلکی کسانو په کارونو کی بهبود راوست. د مالیی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو څو کلونو کی د پخوا په پرتله ښه کوټلی او بریالی ګامونه اوچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات څه ناڅه ټینګ شوی دی . دا حالت په خپله یوه غوره تجربه وه.

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول او راغونډول آسانه دی. ددی لپاره په کار ده چی اهل او مخلص متخصص کادرونه په ادراتو کی په کار وګومارل شی، دا تجربه ډیره د پام وړ ده. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه : د جایدادونو، سرایونو، ځمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالیی دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی .

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نزدی شوی دی.

<u>په یو اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت:</u>

ددولتونو مالی اقتصاد public finance او عامه اجناس او اړتیاوی پوره کول په هر هیواد کی د مجموعی اقتصاد د فعالیتونو په توګه بنستیز ارزښت او اهمیت لری، دا ځکه چی حکومتونه خپلی ورسپارل شوی دندی هغه وخت په ډیر ښه ډول ترسره کولای شی چی د خپلو لګښتونو د تمویل لپاره کافی اندازه عایداتی سرچینی ولری، نو له همدی امله ویلای شو چی پرته له منظمو عایداتی سرچینو څخه حکومتونه خپلی دندی ښی پر مخ نه شی بیولای او د خپل شتون لپاره دغه ډول سرچینو ته اړتیا لری. په دی توګه د یوه ځانګړی مجبوریت له مخی، بهرنۍ مرستی چی اوسنی خاص وخت کی د افغانستان ددولت لپاره یوه منبع ده او د مالی اړتیاوو د پوره کولو لپاره یی ځانګړی اهمیت لری، د تامل وړ ټکی دی. ډیره ضرور ده چی د هیواد په اقتصادی بحثونو او د بیا رغاونی په پروسه کی د یوی تجربی په توګه په نظر

کی ونیول شی. دغه مرستی چی افغانستان ته ورکړل شوی دی، په رسمی ډول دی، د پرمختیا لپاره دی او باید په همدی بنه رسما تر لاسه او د پرمختیا او بیا رغاونی لباره ولګول شی. دا یو حقیقت دی چی ددوامداره جګړو له امله زموږ ددولت داخلی مالی منابع له ګواښ سره مخ او فعلا ناکافی دی.

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل:

له بده مرغه افغانستان د تیرو دیرش کلنو کورنیو جګړو په ترڅ کی افغانستان ونشو کولای خپلی اړتیاوی له داخلی امکانا تو پوره کړی، څو پرله پسی کلونه اصلا بودجی او د بودجی مفهوم په واقعی معنا سره وجود نه درلود. ددولت د بودجی تنظیم او جوړول هم دمالیی وزارت یوه دنده ده. په بودجی جوړلو کی هم موږ په بهرنیو مرستو حساب کړی او پرمختیایی پروژی مو له همدی مدرک څخه تمویل شوی دی، دلته به مخکی تر هرڅه په بودجه خبری وکړو او دا به هم روښانه شی چی په تیرو لسو کالو کی دافغانستان بودجی او د هغی تنظیم او قانونی اړخ په څه ډول خپل اصلی او اصولی مسیر ته راوګرځول شو.

بودجه څه ده؟

داقتصاد د علم له نظره بودجه یوه منظمه طرح او د اټکل له مخی د عوایدو او لګښتونو یو بل سره برابرول دی، چی تر څو په راتلونکی ټاکلی موده(معمولا یوه مالی کال) کی ددغو لګښتونو لپاره همدا په لاس کی موجود مالی وسایل(مالی شتمنی) کفایت وکړی. بودجی ته ددولت مالی پلان هم ویل کیدای شی، چی د مالیی وزارت یی د پرنسیپ له مخی د تطبیق کولو مکلفیت لری. د افغانستان دمالیی وزارت له قانونی پلوه بودجه په دی توګه جوړه اوتطبیق کوی '' بودجه د افغانستان ددولت هغه قانونی سند دی چی په هغه کی ټول عواید او مصارف دیوی ټاکلی مودی(یوه کال) لپاره ښودل کیږی او په کلتوری، سیاسی، ټولنیز او اقتصادی او نورو ټولو ډګرونو کی د پرمختیاوو او فعالیتونو ښودونکی وی.''

په افغانستان کی وروسته تر کورنیو جګړو په ۱۳۸۲،۱۳۸۳ او په تیره بیا۱۳۸۴ ل. کال کی په دغو برخو کی له ستونزو ډک ، خو کوټلی ګامونه اوچت شول. په همدی کلونو کی له ملی اقتصاد سره د بودجی اغیزه په ملی اقتصاد تامین اوډاډمنه شوه. تر دغو کلونو مخکی د هیواد د بودجی پرنسیب څرګند نه و او نه یی هم ددولت د مالی پلان بڼه درلوده. په دغو تیرو دیارلسو کالو کی د ملی بودجی جوړول او په عادی او انکشافی بڼو دهغی مصرفول یوه بله غوره تجربه وه.

ددولت د بودجی دندی FUNCTION OF STATE BUDGET:

له دی پلوه دمالیی وزارت دروند مسؤولیت په غاړه درلود. په دی لس - دولسو وروستیو کلونو کی افغانستان خپل عواید او هم بهرنۍ مرستی څه ناڅه په مسؤلانه توګه تنظیم اوسمی سازماندهی کړی، دا چی له پخوانی انارشی څخه اقلا یوه اصولی مسیر ته داخل شو دا یوه لویه بریا او غوره تجربه وه. لکه چی پوهیږو د بودجی بنسټیزه دنده داده چی د دولت فعالیتونه داسی تنظیم او ترتیب کړی چی د حکومت د پلان شویو تدابیرو یو اغیزمن تطبیق او انتخاب ممکن کړی اوله دی پرته د عمومی رفاه ډاډمنتیا هم ورسره وی کوم چی زموږ یو اساسی هدف دی.

دافغانستان عادی بودجه ددولت ددستګاه جاری لګښتونه تمویلوی او انکشافی بودجه مو د انکشافی پروژو لپاره په کار اچوو. دهمدغه لویو او زیربنایی پروژو لپاره له بهرنیو مرستو څخه استفاده کوو. له

نیکه مرغه مونږ په تیرو څوکلونو کی له انفلاسیون څخه هم خپل اقتصاد ساتلی او د بودجی کسر سره هم نه یو مخامخ شوی. تیرو کلونو کی د بیو، په تیره د عمده استهلاکی اجناسود بیو ثبات (پرته د جهانی قیمتونو د لوړتیا له اغیزو چی دا یوه طبیعی خبره ده) ښه و.مونږ په اقتصاد کی د بازار دنظام لار تعقیبوو او راتلونکی کی د یو کریدتی سیاست پلویان یاستو یعنی په بانکی سیستم کی د کریدیت د ورکړی پلویان یاستو چی د کریدیت ورکړه او حدود باید داسی وټاکو چی په اقتصاد کی د پیسو جریان محدود وی او د پولی تورم مخه ونیول شی او وار په وار د لګښتونو کمولو ته پاملرنه کوو او د بودجی تفاضل ته ارزښت ورکوو. وار په وار د تجربو راغونډول ، په دغو تجربو غور کول او دهغو مثبتو اړخونو په پام کی نیول او له منفی یی ډډه کول موږ دغو مقاصدو ته نژدی کوی.

په ډاډ سره ویلای شو، چی اوس مونږ د ملی اقتصاد لپاره یو ټینګ او باثباته اساس ایښودلی دی. د۱۳۹۳ کال له انتخاباتو وروسته به اقتصادی ثبات نور هم پیاوړی شی او دا تشویش به نه وی چی له ۲۰۱۴ م. کال وروسته به د هیواد اقتصاد کومی ستونزی سره مخامخ شی بلکی نور به هم پیاوړی شی.

دوهمه برخه:

دافغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی

د ستراتیژیو او پلانونو طرح او تطبیق له علمي پلوه د پرمختیایي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره یو څو لومړني قدمونه دي ، حال دا چې د یوې ستراتیژۍ بل مهم قدم د هغې علمي تحلیل دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ جوړول یو مهم اقدام و، چې د تطبیق نیټه یې د ۲۰۱۳ کال تر اخره پورې اټکل شوې وه . افغانستان وروسته تر اوږدو کلونو کړکیچ او جګړو څخه بیا رغاونې ته اړتیا لري. د بیا رغاونې پروسه چې په هغې کې اقتصادي او فزیکي بیا رغاونه مهمه برخه لري د اقتصادي موسساتو اونوروتصمیم نیوونکوارګانونو مهم مسولیت و . د ستراتیژۍ د تحلیل لپاره ډیر ضرور ده چې ملی او نړیوال شرایط هم مطالعه شی ، په تیره بیا د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی د زریزی له اهدافو سره رابطه لری او اهداف یی هم ورسره مطابقت لری. د فقر له منځه وړل د ملګرو ملتونو په آجندا کی شامله خبره ده او د زریزی په اهدافو کی هم ورته په څرګنده اشاره شوی ده، د افغانستان د ملی ستراتیژۍ یوه برخه د فقر کمښت او د خلکو د اقتصادی ژوند ښه کول دی . له بلی خوا د ټولنیزو خدماتو ښه کول په دغی ستراتیژي کی د وخت او ارقامو له مخی ښودل شوی وو، چی ددغو ارقامو څخه یوه برخه یی تر لاسه شوی هم دی، په دی ډول سره د ستراتیژۍ د اهدافو تحقق د یو شمیرشاخصونو له مخي تحلیل کیدای شي ، ترڅو د تطبیق شوی ستراتیژۍ علمي تحلیل ترسره نشي د بلي راتلونکي ستراتیژۍ او پلان طرح ناممکنه ده . د افغانستان د پرمختیایي ستراتیژۍ په تطبیق کیدو سره افغانستان یو شمیرمهمې لاسته راوړنې درلودې : د سړي سر کلنی عاید (PCI) له ۱۵۰ امریکائي ډالرو څخه ۶۷۰ امریکائي ډالرو ته په منځنی توګه اوچت شو(دا صرف د یوه رسمی ګزارش رقم دی)، په هیواد کې ۹۰۰۰ کیلو متره په اوږدوالي سړکونه پاخه شوي او د ۷۰ کیلو مترو په اوږدوالي سره ریل پټلی جوړه شوې اوس په هیواد کې له شلو زیات دولتي او د پنځوسو شاوخوا

خصوصي مالي موسسات فعال دي . د مطبوعاتو آزادي ډاډمنه ، مدني نهادونه پياوړي او ګڼ شمير ولايتونه د برښنا لرونکي شول. دټولو سکتورونو له جملې څخه د عامې روغتيا او معارف په برخې کې له کمې پلوه ښه پرمختګ ليدل کيږی. په اوسط ډول دملی اقتصاد ټولو سکتورونو کی په سلو کی ۶۶ ستراتژی تطبيق شوی ده او نوره په سلو کی ۳۴ برخه د يو شمير ستونزو اوله هغی جملی د اداری فساد، ټيټو ظرفيتونو، ناامنی او تر يوه حده هم د بی کفايتی له امله تطبيق شوی نه ده،خو بيا هم په پرمختيايي ستراتيژی کې د ښودل شوو اهدافو او ترلاسه شوو موخو ترمنځ ژور واټن ليدل کيږي . لاهم افغانستان کې ثبات ندې راغلی او امنيتي ګواښونه شته ، ډير فرصتونه ضايع شول او د بهرنيو مرستو لګول اغيزمن نه وو، په هيواد کې اداري فساد لويه ستونزه وه ، د مخدره توکو د قاچاق مخه ونه نيول شوه، د استخدام کچه ټيټه وه، بهر ته مهاجرتونه موجود وو، په کليوالی سيموکی بيوزلی وه، منابع پوره تر کار لاندی رانغلل او ددولت او ولسونو ترمنځ باور پياوړی نشو. په دې توګه لاهم د هيواد د پرمختيا لپاره اوږد مزل په مخ کې دی چې بايد د راتلونکې لپاره دقيق علمي پلانونه او د پينځلسو کلونو لپاره يوه بله نوې پرمختيايي ملي ستراتيژي تدوين شي چې د تيرې پرمختيايي ستراتيژی تجارب پکې منعکس شي . که د يوی اوږدی مودی ستراتيژی نه طرح کيږی، راتلونکی دولت به اړ وی چی پينځه کلنی برنامی طرح او تطبيق کړی.په هر ترتيب: مهمه خبره داده چی دا ټول مثبت او منفی اړخونه د يوی تجربی په توګه د ارزښت وړ دی او افغان ملی کادرونه بايد بار بار او بيا بيا دغی تجربی ته مراجعه وکړی، له هغی څخه زده کړه وکړی او مثبت اړخونه ځانته يوه الګو وګرځوی او منفی اړخونه يی راتلونکی کی اصلاح او تکميل کړی.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارېANDS ټولي دندې ، ارکان او اهداف په مستقيمه يا غير مستقيمه توګه د ۲۰۲۰ کال لپاره د زريزې له پرمختيايي اهدافو(MDGs) Millennium Development Goals سره تړاو لري . ملي پرمختيايي تګلاره په ټوليز ډول اته ارکان لري چې په بيلابيلو سکتورې وزارتونو پورې تړاو لري او همدا وزارتونه يې اړونده چارې پر مخ بيايي لکه د ماليي وزارت ، اقتصاد وزارت ، د زراعت وزارت ، د تجارت او صنايعو وزرات ، د دفاع وزارت ، دعدليي وزارت ، د داخله او خارجه وزارتونه ، د بشر د حقوقو خپلواک کميسيون ، د سوداګرۍ او صنايعو اتاق . چې دا ټولې ادارې به په ګډه کار کوې او پلان شوې اهداف به د ټاکلي مهالوېش سره سم ترلاسه کوي

ملي ستراتيژي د افغانستان لپاره اوږد مهاله لرليد او منځمهاله هدف ټاکلي چې و، په بيلابيلو برخو کې يې ښکاره وضاحت درلود، لکه د فقر کمول ، ځواکمن ديموکراتيک سياسي چاپيريال رامنځته کول ، د يو ښه امنيتي او دفاعي سيستم رامنخته کول او نور . که څه هم ملي ستراتيژي په ډير ښه ډول جوړه شوې او ددې اهدافو د ترلاسه کولو لپاره د مالي تمويل چارې نړيوالي ټولنې په غاړه اخيستي وې خو په وروستيو کلونو کې د دې ستراتيژې د پلي کيدو په مهال ځيني ستونزې رامنځته شوې چې په ځينو ساحو کې ټاکل شوي اهداف په خپل ټاکل شوي وخت ندي ترلاسه شوي .

ملي تګلاره د ملي ولايتي او ځايي پراخو مشورو لاسته راوړنه ده او د ټولو مدني ټولنو ، نادولتي نهادونو ، فرهنګي ، مذهبي جمعيتونو خصوصي سکتور او د نړيوالي ټولنې کارپوهانو په ګډه مشوره ترتيب شوې ، ددې مشورتي بهير په ترڅ کې دکليو په کچه ۱۸۵۰۰ او د ولسواليو په کچه ۲۹۰ او د ولايتونو په کچه د ۳۴ پرمختيايي پلانونه رامنځته شول چې له مخې يې نږدې د هر ولايت لپاره لومړيتوبونه په ګوته شوي دي .

د ملي تګلارې د ترتيبولو په مهال له اړونده تحليلي ميتودونو استفاده شوې وه تر څو دټولنې تر ټولو بې وزله قشر او د بيوزلې اصلي لاملونه ښه په ګوته شي او د هيواد په کچه د همدغه قشر د وضعيت په پام کې نيولو سره ملي پرمختيايي

تکلارې اهداف داسې ترتیب شوي وو، ترڅو په زیاته اندازه پانګه اچونه په داسې ساحو کې صورت ونیسي چې نیغ په نیغه د بې وزله خلکو په ژوند کې ښکاره بدلون رامنځته کړي .

افغانستان لا د تیرو لسیزو د شخړو په حال کې و، چې په 2000 کال کې کله چې زیاتره هیوادونو د زریزې د تصویب په اساس د زریزې پرمختیایي اهدافو یا MDGs باندې توافق وکړ خو افغانستان پینځه کاله ورسته وتوانیده چې د MDGs سره یو ځای شي او د دې اهدافو د لاسته راوړنې او متداوم پرمختګ لپاره یې ملي پرمختیایي ستراتیژي جوړه او تر ۲۰۲۰ کال پورې یې د پرمختیا لپاره لرلید وړاندې کړ . اوس چې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د پلي کیدو وروستی نیته په ۲۰۱۳ کال کې پای ته ورسیده ددې پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، موثریت ، تاکلي اهدافو ته د رسیدو اندازه او د هغې په نتیجه کې راغلي بدلونونه ددې علمي – څیړنیزې رسالي د بحث او تحلیل لاندې دي . له دغه تحلیل څخه وروسته به موږ دا تجربه په کلکه په پام کی لرو.

دملی پرمختیایی ستراتیژی د لنډ تحلیل هدف د افغانستان لپاره د اوږد مهاله پرمختیایي لرلید او د زریزې د پرمختیایي اهدافو په رڼا کې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، اهدافو ، لومړیتوبونو او دهغې د تطبیق د شرایطو په هکله عمومي معلوماتو عرضه کول دي . او ددې څیړنې په نتیجه کې دهیواد د پرمختیا لپاره د لنډې ، منځنی او اوږدې مودې پرمختیایي لومړیتوبونو موثریت تحلیل او پایلې یې وړاندې شوې . هیله ده چې د اقتصاد او پرمختیایي مطالعاتو په برخه کې به ددغه ډول څیړنو رامنځته کیدل د مسلکي کدرونو ، محصلینو او نورو مینه والو لپاره په زړه پورې ماخذ رامنځته او د ملي پرمختیایي پروګرامونو د جوړښت او اغیزمنتیا په اړوند به دهغوی معلومات لا زیات کړي . په عمومي ډول دغه څیړنه لاندې اهداف تعقیبوي :

- د زریزې پرمختیایي اهدافوMDGs پیژندنه او د افغانستان په برخه کې د MDGs د ځانګړې بنې پیژندنه .
- د منځمهاله او اوږدمهاله پرمختیایي تګلارو لپاره د چمتووالي په اړوند په افغانستان کې وروستیو بدلونونو ته کتنه
- د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS لنډه پیژندنه ، جوړښت میتود ، ارکان او د تطبیق د ساحو پیژندنه
- د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق دپایلو تحلیل او په نتیجه کې یې (د یوی تجربی په توګه) راغلي بدلونونه کتل.

په دغه علمي څیرنیزه رساله کې د زریزې د پرمختیایي اهدافو MDGs په چوکاټ کې د افغانستان اوسنی وضعیت او په وروستیو کلونو کې په بیلابیلو سکتورونو او د ژوندانه په مختلفو ساحو کې راغلي بدلونونه او بالقوه رامنځته شوې چمتووالی ته لنډه کتنه شوې. وروسته له افغانستان سره په نړیواله کچه د شوو پرمختیایي ژمنو په چوکاټ کې د مهمې ملي ستراتیژیکي برنامې په حیث د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS جوړښت او اهمیت ته کتنه شوې . همدا راز د ملي پرمختیایي ستراتیژی میتودولوژي اهداف ، ارکان اود هغې د تطبیق ساحې او سکتورونو ترڅنګ د دې ستراتیژی پایلې او د هغوی په نتیجه کې راغلي اقتصادي بدلونونه تحلیل شوي او په پای کې د ټولې څیړنې پایلې وړاندې شوې دي .

د موضوع پس منظر : د افغانستان په معاصر تاریخ کی تردی مخکی د افغانستان بیلابیلو دولتونواو رژیمونو پرته له یوڅو پنځه کلنو اقتصادی- اجتماعی پلانونو کومه د اوږدی مودی ستراتیژی نه وه جوړه کړی. له۱۳۸۴ ل. کال څخه وروسته د لومړی ځل لپاره داسی یو مهم ملی سند رامنځته شو. دا باید هیره نه کړو چې پخوا تر دی په افغانستان کی یو شمیر ځانګړی دولتی پلانونه طرح او تطبیق شوی وو. لکه په پل کی چې وویل شول، مثلا امیر شیرعلیخان د افغانستان د صنعتی کولو او پرمختیا لپاره ډیر غوره پلانونه لرل، چې دغو برنامو د اوسنیو علمی پلانون یا معاصرو ستراتیژیو بڼه او تخنیک نه درلود، بلکی یوڅه ساده او ابتدا یی پلانونه وو چې زیاتره یی د سیدجمال الدین افغان له ریفورمونو سره اړخ لګاو. دغه برنامه د امیر شیرعلیخان له منځه تګ سره یو ځای له منځه ولاړه . وروسته یوه اوږده

موده افغانستان د انګریزانو تر اشغال او واک لاندی و، تر څو غازی امان الله خان په ۱۹۱۹ م. کال کی د هیواد استقلال بیرته تر لاسه او د پرمختګ او ترقی یوه اصلاحی او پرمختیا یی برنامه یی تر لاس لاندی ونیوله چی د سیمی هیوادو کی یی ساری نه و . دغه مترقی پاچا هیواد ته موټر وارد کړل، داورګادی لپاره یی ریل پټلی وغځوله ، عامه تاسیسات یی نوی او دکابل په لویدیځ کی یی د یوه نوی او عصری ښار د جوړولو بنسټ کیښود، د معارف دترقی په خاطر یی ګڼ شمیر پیغلی او ځوانان بهر ته واستول او د علم حاصلول یی یوه دینی فریضه او د هیواد دپرمخګ ګونجی معرفی کړه، مرییتوب یی لغو کړ، د مالیاتو قانون کی یی بدلون راوست او مالیات یی له جنسی بڼی څخه نقدی شکل باندی واړول، د نارینه وو او ښځینه وو د برابری لپاره یی د اسلام د مبارک دین له احکامو سره سم عملی ګامونه اوچت ګړل، د استعمار په وړاندی یی د استقلال خواهی جنډی پورته او د نړی ټول مستعمره هیوادونه یی د آزادی تر لاسه کولو ته بیدار او زړور کړل، نړی سره یی دیپلوماتیک روابط ایجاد او د هیواد نظامی تاسیساتو ته یی پاملرنه وکړه. نوموړی خپله دغه برنامه چی دیو ی بشپړی ستراتیژی حیثیت یی درلود د پغمان په لویه جرګه کی اعلان او دولس د استازیو تر مخی یی هغوی سره په ګډه تصویب کړه.متاسفانه ددغه نامتو مجاهد او غازی ټولواک په له منځه تلو سره دغه برنامه او اصلاحی پلان هم تر خاور لاندی شو. د سقوی ارتجاعی اړ- دوړ او تباهی څخه وروسته محمد نادر خان د چارو واک تر لاسه کړ، خونوموړی ددری کلونو په ترڅ کی پرته له کومی تدوین شوی برنامی څخه صرف یو څو ادارات فعال کړل، د تجارت وزارت او د یوه بانک جوړول او د طب د پوهنځی تاسیس یی مهم اقدامات وو، وروسته ترهغه د ډیرو کلونولپاره افغانستنان دده د ورنو مخمدهاشم خان او شاولی خان د مستبدانه دکتاتوری تر واکمنی لاندی راغی چی هیڅ اصلاحی او د ترقی او پرمختیا برنامه یی نه لرله.

په ۱۹۵۳م. کال کی کله چی سردار محمد داوود خان د هیواد صدراعظم شو، نو د افغانستان د پرمختیا او نوی کولو لپاره یی پینځه کلن پلانونه رواج کړل. نوموړی دخپل واک پرمهال دری پینځه کلن پلانونه طرح او تطبیق کړل یعنی دغه پلانونه له ۱۳۳۵کال څخه تر ۱۳۵۱ کال پوری یو په بل پسی اجرا شول چی د افغانستان د تاریخی مطالعاتو په ترڅ کی د افغانستنان لومړنی علمی پینځه کلن پلانونه بلل کیږی ، دغو پلانو په ریښتیا چی علمی او عصری بڼه لرله او د هیوا په بڼه کی یی ډیر ژور بدلون راوست. وروسی افغانستان په ۱۳۵۴ کال کی د جاپان د هیواد په شان د پینځه کلن پلان پرځای یوه اوه کلنه اقتصادی – اجتماعی برنامه جوړه کړه، خو هغه ډیره بریالی تطبیق نه شوه، چی په همدی جریان کی په هیواد کی یو ژور سیاسی بدلون راغی. په ۱۳۶۵ل. کال کی یوځل بیا د افغانستنان د عصری کولو په خاطر یو پینځه کلن علمی پلان چی د (۱۳۶۵-۱۳۶۹) اقتصادی اجتماعی انکشافی پلان نوم ورکړل شوی و، جوړ شو. کله چی په ۱۳۷۱ ل. کال کی په هیواد کی کورنیو جګړو زور واخیست دغه هڅی بیخی هیری او له منځه ولاړی، یعنی دهیواد لپاره کومه بله نوی برنامه د نا ا منیو او کورنیو جګړو له امله پوره تطبیق نه شوه. کله چی په ۱۳۸۱کال کی په هیواد کی د طالبانورژیم وپرځول شو، نو د افغانستنان د پرمختیا اوبیارغاونی لپاره جدی تدابیرو ته اړتیا ولیدل شوه.په دی توګه د ۱۳۸۴ ل. کال په ترڅ کی دغه پرمختیایی ملی سند تکمیل شو.البته ددغه سند په برخه کی ضرور ده چی د زریزی دپرمختیایی اهدافو او دلندن کنفرانس یادونه هم باید وشی .داځکه چی د زریزی اهدافو په دی ستراتیژی کی ډیر انعکاس موندلی او د لندن کنفرانس کی دافغانستنان قرارداد لاسلیک شو. دموضوع د ښه وضاحت لپاره به دغه بحث ته دوام ورکړل شی.

(MDGs)او د افغانستان وضعیت ته لنډه کتنه

د زریزې د پرمختیایي اهدافو (Millennium Development Goals (MDGs بنسټیزه موخه د نړي د فقیرو هیوادونو د ټولنیزو او سیاسي شرایطو په ښه کولو سره په دغو هیوادونو کي د هر اړخیزې پرمختیا هڅول وو چي په ۲۰۰۰ کال کي د د ۱۸۹ هیوادونو له خوا د ملګرو ملتونو په چوکاټ کي تصویب شول. MDGs د زریزي د تصویب یا millennium declarationڅخه سر چینه اخلي په کوم کي چي په ښکاره ډول ویل شوي و : د نړي هر فرد حق لري چي د ځانګړي حیثیت او وقار، ازادی ، برابروالي او د ژوندانه اساسي معیار څښتن اوسي او دغه اصل په ټولنه کي د زغم او دګډ مسولیت احساس ته وده ورکوي. افغانستان ایله څو کاله وروسته دهغي تر تصویب څخه، یعنی په ۱۳۸۳ ل. کال کی هغه لاسلیک او د ملګرو ملتونو دعمومی غونډی (۲۰۰۰م.کال) اعلامیه یی تایید کړه. افغانستان وپتییله چی

تر ۲۰۲۰م. کال پورې به د زریزې افغانی شوی اهداف عملی کړی. ددی مقصد لپاره یی لومړی یوه ستراتیژی جوړه کړه.

د زریزې د اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هیوادونو ته اته بیلابیل اندازه کیدونکي او د مقایسي وړاهداف ((دافغانستان لپاره 9 اهداف دي ځکه د ځانګړو امنیتي شرایطو په پام کي نیولو سره نهم هدف یواځي د افغانستان لپاره امنیت ښودل شوی و)) ټاکل شوي چې د دغو عمومي اهدافو د تحلیل لپاره ۲۱ فرعي اهداف او ۶۰ بیلابیلو شاخصونو څخه ګټه اخیستل کیږي .

د زریزې پرمختیایي اهداف یاMDGs په لاندې ډول دي :

1. د شدید فقر او لوږې له منځه وړل
2. لومړنیو زده کړو ته لاسرسی
3. د ښځو د رول پیاوړي کول او د جنسي برابروالي ترویج
4. د ماشومانو د مړیني راکمول
5. د میندو د روغتیا ښه والی
6. د ایدز ملاریا او نورو ناروغیو مخنیوی
7. په متداوم ډول د ژوندانه د چاپیریال د ساتني ډاډمنول
8. د پرمختیا لپاره د نړیوال مشارکت رامنځته کول
9. د امنیت تامین (دغه هدف یواځې د افغانستان لپاره ځانګړی شوی و)

دا چي MDGs د ژوندانه د معیار په لوړولو باندي په مرکزي توګه تمرکزدرلود، نو ددي لپاره د بشري منا بعوپه برخه کي پانګه اچونه، د زیربنا پیاوړي کول او د خلکو د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو حقونو لوړول اړین اقدامات ګڼل شوي وو.هغه اهداف چي د بشري منابعو اجنډا لاندي وو، د غذایي رژیم او روغتیایي حالت په ښه والي او د یو شمیر عامو ناروغیو په مخنیوي یی تمرکز درلود او راتلونکی کی هم باید همداسی وی. د زیربنایي اهدافو اجنډا بیا د پاکو اوبو په موجودیت، روغتیایي چاپیریال، انرژي او معلوماتي او مخابراتي اساسنتیاوو موجودیت او پاک چاپیریال په برابرولو تمرکز کوي ، همدا راز د سیاسي اقتصادي او ټولنیزو موخو په اجنډا کي د ښځو د ټولنیز رول زیاتوالي د تاوتریخوالي د کموالي د سیاسي بصیرت لوړولو عامه خدماتو ته د یو شان لاسرسي او د امنیت او ملکیت د حقوقو په ساتني تمرکز کړی و.

افغانستان په رسمي ډول MDGs له تصویب څخه پنځه کاله وروسته پلي کړ. په همدي د لیل دزماني تقسیم او قات له مخې د افغانستان لپاره د ۲۰۱۵ پرځای ۲۰۲۰ کال وروستی نیته ټاکل شوې وه، تر څو نوموړې اهداف ترلاسه کړی شي .په همدې دلیل د زریزې پرمختیایي اهداف د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژی کې په بشپړه ډول ځایول شوی وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره چې د زریزې د پرمختیایي موخو په نظر کې نیولو سره د یو اوږدمهاله او ستراتیژیک سند په توګه رامنځته شوې د افغانستان لپاره تر ۲۰۲۰ میلادې کال پورې په هر اړخیزه توګه اقتصادي ، سیاسي او ټولنیزلرلید وړاندې کوي او د دې لرلید له مخې تر ټاکلې نیټې باید افغانستان لاندې لاسته راوړنې ولري :

- د اسلامي اصولو او اساسي قانون په رڼا کې يو ديموکراتيک هيواد چې دداخلي سولې او امنيت ، د ګاونډيو هيوادونو سره د سوله ييز ژوند او نيکو اړيکو درلودونکی او په نړيوال ډګر کې د درناوي څخه يو برخمن هيواد وي .
- زغم لرونکی ، يو موټی او کثرت ګرا، اسلامي ارزښتونو او عمومي ګډون ، عدالت او د اتباعو د حقوقو برابری لوړو موخو ته ژمن يو ملت
- د پياوړي خصوصي سکتور ترلارښووني لاندې د بازار د اقتصاد ، ټولنيزې برابرۍ ، او د ژوندانه چاپيريال د دوامداره ساتنې پر بنسټ د اميدونو څخه ډکه يوه ټولنه .

د ملي پرمختيايي تګلارې له مخې په پام کی وه چې د ټاکلو پلانونو او موخو له مخې تر ۱۳۹۱ کاله پورې به نوموړې تګلاره د بيلا بيلو سکتوري وزارتونو او خپلواکه ادارو لخوا د نړيوالې ټولنې په مالي ملاتړ پلې او په پايله کې د افغانستان لپاره په ځانګړي ډول لاندې منځمهاله موخې ټاکل شوی وی :

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره يو داسې پرمختيايي پلان دی چې د زريزې پرمختيايي موخو(MDGs)باندې ولاړ او په افغانستان کې به د بې وزلۍ د راکمولو لپاره د يو ستراتيژيک سند په توګه تر ګټه اخيستل کيږي . ددې تګلارې د ملاتړ اصول د افغانستان ترون ليک ارکان او معيارونه نشکيلول چې له مخې يې د ملي پرمختيايي تګلارې ارکان او موخې په لاندې ډول پيش بيني شوي وی .

- امنيت ، ملي ثبات او د قانون تطبيقول، ترڅو د هر افغان تبعه د فردي امن تامينولو ته رسيدګي وشي
- حکومتداري د قانون ټينګښت او دبشري حقونو په برخه کې د بنسټونو پياوړي کول د قانون ټينګښت او د عامه خدماتو وړاندې کولو ترڅنګ د دولت لخوا خلکو ته ځواب ورکول .
- اقتصادي او ټولنيزه وده . د بيوزلی کمول ، د خصوصي سکتور تر لارښووني لاندې د بازار د اقتصاد په چاپيريال کې د دوامداره ودې تامينول د بشري پرمختيا د شاخصونو ښه کول او د زريزې پرمختيايي موخو په برخه کې د پام وړ پرمختګ ترلاسه کول.

MDGs د اهدافو په وړاندې د افغانستان اوسنی وضعيت

افغانستان د يو پرمختيايي هيواد په توګه چې تراوسه هم د جګړو او شخړو سره مخ ده او لا هم ټوپکسالارانو په واک خيته اچولی او د اداراتو مديريت مسلکی او تخصصی شوی نه دی، نا امنی اوادارى فساد يی د پرمختيا پروسه تر سيوري لاندې را وستې، خو بيا هم د زريزې د اهدافو د تر لاسه کولو لپاره په افغانستان کې يو خوشبينانه تصوير موجود دې. په تيرو کلونو کې د ځيني اهدافو په لور ښه پرمختګ شوي، خو نور بيا له ټاکلي مهالويش څخه وروسته پاتې دي.

د مرستو د لوړ جريان سره سره بياهم افغانستان د فقر د سطحي د راټيټولو هدف (۲۴٪ تر ۲۰۱۵ کال پورې) څخه وروسته پاتې ده. ورستي تخميني ارقام ښيي چې په افغانستان کې غربت په ګنو ټولنيزو عواملوپورې تړاو درلود او ددې تر څنګ په ځانګړي ډول د زراعت په برخه کې د مولديت په لوړوالي پورې ډير تړاو لري. څکه د زراعت د سکتور رشد اوپه هغه کې د مولديت زياتوالی د عايد د زياتوالي، د استخدام د کچې د لوړيدو او د غذايي موادو د وارداتو تعويض او په هيواد کې د غذايي مصئونيت سبب ګرځي. په زياتره برخو کې د اوسني حکومت په وړاندې د تيرو لسيزو څخه د پاتي ناخوالو او ننګونو د موجوديت په نظر کې نيولو سره د فرعي اهدافو د لاسته راوړ نو کچه تر ډيره په سم جهت اود داډ وړ بريښي.

د بشري اوټولنيزي پرمختيا د اهدافو په برخه کي د افغانستانرشد د قناعت وړ ده او د لومړنيو زده کړو کچه تقريباً ترلاسه شوې (ښوونځيو ته د نجونو تګ او تعليم ترلاسه کول په خپله لويه لاسته راوړنه ده) خو بيا هم د هر شاګرد په سر د پانګوني کچه اوس هم د سيمې د هيوادونو (پاکستان ۲۵۰ ډالر، ايران ۶۰۰ ډالر) په پرتله کمه، يعني يواځې ۶۰ ډالره ده.

د جندر او اقتصادي پرمختيا په برخه کې تر ۲۰۱۲ کال پورې ارقام ښئي چې افغانستان تراوسه هم يو ورسته پاتې هيواد دې او په اقتصاد کې د ښځو ونډه لا هم په سيمه کې تر ټولو کمه ده، خو په ولايتي يا د هيواد په کچه د ښځو نماينګې په سيمه کې يوه بيلګه ګڼل کيږي چې ٪۲۵ ته رسيږي ، تمه ده چې د روغتيا ، تعليم ، اوبو لګولو په برخو کې پانګه اچونه به د غريبو خلکو ژوند کې بدلون راولي او روغتيايي خدمتاتو ته د خلکو لاسرسي به د خلکو د ژوند د توقعاتو کچه لوړه کړي .

په افغانستان کې په تيره لسيزه کې د عامه سکتور په وسيله د روغتيايي خدماتو او تعليم عرضه دکم مصرف لرونکي او د خلکو ترمنځ عادلانه ثابته شوې او په ځينو نورو ساحو کې د مناسب عامه سکتور د نشتوالي په صورت کې د ناحکومتي ادارو (NGOs) فعاليتونه ډير اغيزمن ول .

ښځينه وو ته تعليم او روغتيا په برخه کې امتيازي برخه ورکول د MDGs په ټولو نورو برخو کې خپل اغيز ښودلی ده ، ځکه په افغانستان کی د کورنيو اقتصادی وضعيت خراب دی، نوپه دې سره ښځينه مشروع کار او عايد پيدا کوي، مثلا خياطی کوی، چرګان روزی او داسی نور، له بلی خوا د مور او ماشوم روغتيا ډادمنه کيږي او په اقتصاد کې د ښځو ونډه زياتيږي . د MDGs د ټاکلو موخو ترلاسه کولو لپاره د نړيوالي ټولنې هراړخيزې مرستې حياتي ارزښت لري چې په دې برخه کې نه يواځې مالي مرستې، بلکې د ظرفيتونو لوړول ، د پاليسيو ترتيبول او د پرمختګ په مقابل کې تشويق په دې لاره کې په زياته اندازه د پام وړ اقدامات دي او د نړيوالي ټولنې سره له بشپړه او هر اړخيز تفاهم پرته افغانستان ته دا ستونزمنه ده چې په يواځې ځان په ۲۰۲۰ کال کې متوقعه اهداف ترلاسه کړي .

د بدلونونو لپاره د زمينې چمتووالی

د افغانستان په معاصر تاريخ کې ، دلته د لويو قدرتونو ترمنځ د سړې جګړې د تمرکز له اوږدو او بې ساري ويجاړيو وروسته په ۱۳۸۱ ل. لمريز کال کې يوه نوې دوره رامنځته شوه . په داسې حال کې چې هيواد په بشپړه ډول په هراړخيزه توګه د لسيزو ناکراريو ځپلی و، په پراخه کچه فزيکي ـ بشري او ټولنيز نهادونه ويجاړ شوي وو. د افغانستان نوې اداري او د هغې نړيوالو همکارانو ته ستر تاريخي مسوليت ور په غاړه کړ. چې په دې اړوند د يو اسلامي او پراخ بنسټه حکومت رامنځته کول چې د قانون ټينګښت ته ژمن او ټول افغانان پرته له توپير څخه پکې سوله ييز او له درناوی ډک د ژوند کولو فرصت ولري ، خپلو بالقوه اقتصادي ظرفيتونو څخه داسې ګټه پورته کړي چې په نتيجه کې يې خلک عامه خدماتو ته بشپړه لاسرسی ولري او د انساني کرا مت لرونکو وګړو په توګه د برابره حقونو څخه برخمن وي .

شپږنيم کاله وروسته، د کتنې وړ هڅو او لاس ته راوړنو سره سره، موږ لا تر اوسه هم دې موخو ته نه يو رسېدلي. هم موږ او هم زمو نړيوال همکاران، دی پايلی ته ورسيدو چې د شته خنډونو او پر هغو باندې د برې دلاسه کېدو لپاره د

وخت مسله ، سمه نه وه تحلیل کړي. نا امنی ، بیوزلي، فساد، او په زیاتیدونکي توګه د نشه يي توکو د صنعت پراختیا، دا تریخ حقیقت څرګندوی، چې د ماهیت له مخې د افغانستان په وړاندې د پرتو ننګونو په پراخوالي او حجم کې کمښت یا مثبت بدلون ندی رامنځته شوی. ، که چیرې د افغانستان د خلکو ځانګړی ستونزی او د سرچینو د کموالي په نظر کې نیولو سره د پرمختیا، امنیت، او سیاسی تګلارو ترمنځ انډول په پام کې ونه نیول شي ، بیا به هم د افغانستان خلک په بشپړه توګه د خپل بشری پوتنسیال د پکارولو په برخه کې کمزوری پاته شي. د وسایلو، مهارتونو او د هغو څخه د دولت او نړیوالي ټولنې د اړین سیاسی ملاتړ په شته والی سره - افغانان کولای شی په راتلونکی کی پخپله د پراخه او هر اړخیزه بیا جوړوني او په هیواد کې د دوامداره سولې د تامین، کلیدي او غوره نقشي په غاړه واخلي.

دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره ، په هیواد کې په شته ننګونو باندې د برلاسی او د خلکو د هیلو او توقعاتو د ښه کیدو او پلي کولو په موخه، له بهر څخه د رابلل شوی متخصصینو په مرسته جوړه شوې وه. وده او پرمختیا ته د رسیدو لپاره د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره داسې یو لاربښود و، چې د هغو عرصو په برخه کې کومې چې د زریزی پرمختیایی موخو پر بنسټ د بې‌وزلي د راکمې‌دو په موخه د هې‌واد دملي تګلارې په تو ګه برابره شوې وه، ترې ګټه اخیستل کیده. په بریالیتوب سره ددې تګلارې د پلي کولو بنسټیز عنصر، د غوره ملي ظرفیتونو لکه: معارف، انرژي، کرهنې او اوبه لګول او همدارنګه د پخلاینې، عدالت او بدیل معشیت په برخو کې د پانګې اچول وو. د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره ، سربې‌ره پردې چې د افغانستان دولت او نړیوالي ټولنې ترمنځ د تړون د موخو د بشپړې‌دو لپاره د لګښتونو یوه حساب شوې تګلاره وه، د پرمختیا د بهیر او د ثبات راوستلو په لور د خوځښت، پرله پسی ودې او بشري پرمختیا او د اوږدمهاله افغانی کې‌دنې څخه د تمه کې‌دونکو موخو د عملي کې‌دو، یوه طرح هم ګڼل کیږي. د افغانستان د تړون لیك بشپړ عملي کې‌دل یعنی دسولې راوستل، ټولیزې او سالمې اداری رامنځ ته کول، د ټولنیزې او اقتصادي دوامداره ودې تامینول، دا چې د هغو مثبت او محسوس اثرات د افغانانو پر ژوند اغې‌زه ولري ددې غوښتونکي وه ترڅو د زورزیاتي او کړاو د لس ګونو کلونو څخه وروسته د ناکامي څخه په وېره باندې غلبه حاصله شي. اوس مهال له بریالیتوب څخه پرته د بل هې‌څ یو بدیل په هکله باید فکر ونه شي. (د پرمختیایی ستراتیژی درې او پښتو متنونه ډېر ضعیف ژباړل شوی، املایي او ګرامری تیر وتنی لری، نوځکه له هغو څخه په اقتباس کی تیروتنی تر سترګو کیږی. له دی امله بېښنه غواړو).

د ۱۳۸۰ کال د لیندۍ (۲۰۰۱ زیږدیزکال) څخه را پدېخوا په هیواد کې ګڼې لاسته راوني شته چې د پام وړي دي .د بن پرېکړه چې د ۱۳۸۰ هجري لمریز کال د لیندۍ د میاشتې (د ۲۰۰۱ زیږدیز کال د دسمبر په پینځمه) لاسلیک شوه، په افغانستان کې د یو دموکراتیک حکومت د جوړېدو په لوري یی نوی پړاو پرانیست د بن له کنفرانس څخه وروسته ډېر ژر یوه لنډ مهاله اداره رامنځته شوه او له هغی نیتی وروسته، د بې‌ړنی لویې جرګې د جوړېدو له لارې- د لسګونو کلونو وروسته یو شمیر محلی مشرانو، پخوانیو جهادی قوماندانانو او والیانوپېدی جرګه کې د افغانستان د خلکو داستازو په توګه ګډ ون وکړ – منځ مهاله اداره جوړه شوه. په ۱۳۸۳ کال (۲۰۰۴زیږدیز کال) کې، له دریو لسیزو وروسته، د لومړي ځل لپاره، افغانستان وکولای شول چې د پرمختګ او سیاسي سیستم لپاره د یو بنسټ په توګه یو اساسي قانون ولري. د آزادو او عادلانه ټاکنو دری پړاوونه سرته ورسې‌دل. زموږ هې‌واد افغانستان، اوس مهال یو داسې ولسمشر لري چې په دموکراتیکه توګه ټاکل شویدی، همدارنګه، د ټاکل شوی ملي شورا او ولایتي شوراګانو درلودونکی دی. په سلو کې ۷۶ په شرایطو برابر رای ورکوونکو د ولسمشري په ټاکنو کې ګډون وکړ. همدا اوس د ملي شوراد غړو په سلو کې

۲۷ښځې دي. (سره له دی چی په ولایتی شورا ګانو کی د زورواکو اوپخوانیو قوماندانانو لاسوهنی تر سترګو کیږی، خو بیا هم اقلا دیموکراسی یو مظهر دی او موږ یی یو پرمختګ بولو).

د سیاسی پرمختګونو ترڅنګ، د ۱۳۸۰ کال څخه راپدېخوا نور پرمختګونه، دا ډول دي : په لومړنیو او منځنیو ښوونځیو کې د شپږ میلیونه ماشومانو شمولیت، چې د هغو په سلو کې ۳۵ نجونې دي؛ د روغتیایی لومړنیو خدماتوکچه اوس مهال د هېواد په سلو کې ۸۵ تر پوښښ لاندې نیسي او په سلو کې ۸۰ د افغانستان خلک د واکسیناسیون د خدماتو څخه برخمن شویدي؛ تر پنځه میلیونو څخه ډیرشمیر کډوال هېواد ته راستانه شویدي؛ د ۱۲۲۰۰ کیلومترو په شمول حلقوی سرک بیا رغول شویدی؛ تر ۶۳۰۰۰ څخه ډیر وسله وال کسان دملکي کولو له بهیر سره یوځای شوي دي؛ پخوانی نامسوله وسله وال په پولیسو او ملی اردو کی تنظیم شول، د ملي اردو او ملي پولیسو تاکل شوی شمېره د بشپړېدو په حال کې ده؛ د دولت اقتصادي نهادونه او خیریه ټولنیز نهادونه، بیا جوړ شویدي چې د ارزښت وړ لومړني خدمات وړاندې کوي؛ د پیسو ریفورم تر سره او د محاسباتو واحد ملي سیستم رامنځ ته شوی؛ د ملی اقتصاد نسبی ثبات، مالي نظام، د پیسواحتیاطي سیاستونه، د انفلاسیون نسبتاً ټیټه کچه تر لاسه او اړونده عامه مالي اداره جوړه شوې ده؛ اوس د مخابراتو شبکې او سوداګریزه بانکداري چې د خصوصي سکتور له خوا پر مخ وړل کیږي، نسبتا ښه پر مخ روانه ده.

د بن له تړونه وروسته، د افغانستان دولت او نړیواله ټولنه، د افغانستان توافقنامه (تړونلیك) طرح کړ، چې دا تړونلیك په ۱۳۸۴(۲۰۰۶ زیږدیز) د انګلستان د لندن ښار کې لاس لیک شو. د بن تړون په پایله کی دولتی نهادونه بیا ورغول شول او د افغانستان د تړونلیك موخه، د دې نهادونو فعال کول و. دې موخې ته د رسیدو لپاره، د افغانستان تړون لیك د دولت هر اړخیزې جوړونې څخه د ملاتړ لپاره یو شمېر لوړې موخې په ګوته کړې چې د امنیت، حکومتداري ، ټولنیز او اقتصادي پرمختګ سره یو ځای د نشه یی توکو سره مبارزه او سیمه ایزه همکاري هم پکې شامل وی. د افغانستان دولت د خپلو مسؤلیتونو د پرځای کولو لپاره،چې د افغانستان تړون لیك په وړاندې یی لرلی، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې لومړنی سند جوړ او وړاندې کړ چې هغه سند اوس د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې په نوم یادیږی او موږ یی اوس د یوی تجربی په توګه تر کتنی لاندی نیسو.

تر اوسه پورې د نړۍ د ملتونو څخه هېڅ یو د داسي ننګونو سره چې افغانستان په وړاندې پرتې دي، ندي مخامخ شوی. زموږهېواد د لسګونو کلونو جګړې په ورانیو بدل کړی او دهغه بشري، نهادی او فزیکي زېربنا یا داچې په بشپړډول ورانه شوی یا هم ډېره زیانمنه شویده، په اوس وخت کې، افغانستان له بیوزلي سره لاس او ګرېوان دي او د هغه مالی سرچینې ډېرې کمي دي، چې دا کار د خدماتو د وړاندې کولو خنډ ګرځېدلی؛ د مخالفو وسله والو او مجرمانو د فعالیت له امله نا امني ورځ په ورځ زیاتېږي؛ په حکومت کولو کې کمزورې او اداري فساد ډیر زیات دی؛ د خصوصي سکتور د پرمختګ لپاره اړینه زمینه نشته؛ د نشه یی توکو مخ په زیاتېدونکی صنعت له ځانه ناوړه اغېزه پرې ایښې ؛ او په عامه او خصوصي سکتورونو کې د غوره بشري ظر فیتونو کموالي شته. د هېواد د بیا جوړونې اړونده ستونزو باندې بریالیتوب داسې چې وکولای شي د دوامدار اقتصادي ودې لپاره لازمه زمینه برابره کړي، د زیاتو کلونو او د نړیوالې ټولنې د دوامداره مرستي غوښتونکی دی. (سره له دی چی د ملی پرمختیاد ستراتیژی پښتو ژباړه له املایی او ګرامری پلوه ډیره اصلاح شوه، خو که چیری بیا هم ستونزی پاتی وی، ښښنه غواړو).

د دغو ټولو لاسته راوړنو سره سره د افغانستان د پرمختيا او ثبات په لاره کې ګڼ خنډونه او ننګوني لاهم شته چې ددغې ملي تګلارې په پلان او طرح کې بايد له پامه ونه غورځول شي .په هغه صورت کې چې د هېواد په ځينو سيمو کې نا امني وي، او تر څو هغه راکمه نشي، موږ اقتصادي او ټولنيز پرمختګ ته نشو رسېدلای. د ترهګرې او بنسټ پالو د فعاليتونو د جرړو را ايستلو په لار کې د دولت او نړيوالې ټولنې د کوښښونو سره سره، د ۱۳۸۴ کال څخه را پدېخوا امنيتي وضع خرابه شوې ده. په افغانستان کې، په ځانګړې توګه په سوېلي او سوېل ختيځو سيمو کې امنيت د خورا اهميت درلودونکی دی. د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلارې د تطبيق په لاره کې، امنيت يواځينی لومړي شرط دی. خو په دې اړوند امنيت يواځينی عنصر ندی. د افغانستان د ملي پرمختيايی تګلارې همېشنی برياليتوب د دولت د ځواکمنی له لارې په ټول هېواد کې د قانون د ټينګښت په برخه کې ملاتړ او پياوړتيا ده. په داسې حال کې دا کار د حکومت کولو د ملی او ځايی جوړښتونو غوښتونکې دي، تر څو و کولای شي وګړو ته اساسی خدمتونه تر سره کړي.

د امنيت په راوستو کې دوی مسلی چې يو دبل سره تړاو لري، مهمې دی: په عامه سکتور کې د اداري فساد زياتوالی او د نشه يی توکو د صنعت وده. موجوده احصاييې دا ښيي چې اداری فساد په ټول هېواد کې خپور شوی او په عامه ادارو کې وار په وار زياتېدونکی فساد د پانګوالو د نا هيلی سبب ګرځي. چې دا کار په ريښتيا سره د اقتصادی فعاليتونو پڅوالی او له هغه سره نور اړوند تهديدونه زياتوي. د هېواد په ځينو سيمو کې د امنيت نشتوالی، د کوکنارو د کرلو لپاره زمينه برابروی چې دا کار د نشه يي توکو د صنعت د زياتيدلو سبب ګرځي. د نشه يی توکو اقتصاد، د مشروع اقتصاد بالقوه ټول فرصتونه تر خپلې شعاع لاندې راوستلي اود ترهګری فعاليتونو د تمويل لپاره د نامشروع زياتو پيسو په لاس راوړلو سبب ګرځي اوپه دولتي ادارو کې فساد نور هم زياتوي. همدارنګه، هېواد کې بايد د ټولنيزو غوره خدماتو کموالی په ځانګړې توګه د ښووني او روغتيا په برخو کې تر غور او څېړنې لاندې ونيول سي. د سواد کچه په هېواد کې، په خاصه توګه په کليوالي سيمو او د ښځو په منځ کې، ډېره ټيټه ده. په افغانستان کې د روغتيا اړوند شاخصونه هم د نورې نړۍ په پرتله په ډېره ټيټه کچه کې دی. د سړی سر روغتيايی لګښت، د سيمې په هېوادونو کې د سړی سر روغتيايی لګښت يو پر څلور ده.

دولت بايد په غوڅه توګه د خصوصي سکتور لارښوونه وکړی، توليدی فعالتونه بايد زيات کړی اود بازار اقتصاد ته ژمن پاته شي. دا کار د اقتصاد دوامداره ودې لپاره اړين بنسټ جوړوي او د کارموندنې فرصتونو په برابرولو کې مرسته کوي. دا پداسې حال کې ده چې په اقتصادي اړونده عرصو کې يو لړ داسې نيمګړتياوې شته چې بايد تر بيا کتنې لاندې و نيول شي، ترڅو زموږ کوښښ برياليتوب ته ورسېږي:

د هيواد فزيکي زيربنا د سړکونو، د اوبو او برېښنا ورانډې کول، او د ارزښت اړوند ټول ځنځير چې کورنی توليدات کورنی او نړيوالو بازارونو ته رسوي، داسې کم دي چې اقتصادي ودې ته ځواب نه وايی.

معنوي زيربناوې چې د اقتصادي فعاليتونو لپاره بشری او نهادي لازم ظرفيتونه پکې شامل دي، هيڅ نشته. په عامه او خصوصی سکتورونو کې د ظرفيتونو لوړولو او د نهادونو پرمختګ ته د پام وړ پاملرنه شوې ده، خو بيا هم د ودې او پرمختيا په اړه د افغانستان د ملي پرمختيايی تګلارې موخوته رسېدل، وخت ته اړتيا لري.

د اقتصاد مدیریت کول کمزوري ده. دولت ددې په لټه کې دی ترڅو د اقتصاد په برخه کی پراخه سمونې (ریفورم) رامنځ ته کړي، خو د نهادي چوکاټونو جوړول او ددې ریفورمونو د اغیزمن پلي کولو لپاره د لازمو مقرراتو جوړول کلونو وخت ته اړتیا لري.

په تیرو کلونو کی د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې د سیمی او نړی سره د افغانستان سوداګریزو اړیکو ته ډیر زیان رسېدلی دی او باید بیا و رغول شي، ددې لپاره چې افغانستان وکولای شی یو ځل بیا د سیمی او نړی د اقتصاد سره یو ځای شي، باید د خصوصی سکتور د ودې او پرمختګ لپاره لازمه زمینه برابره کړي.

د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې، د مالی مسلو او د ځمکی د مسلی له کبله د غوره بازارونو ارتباط وده نه ده کړی او دې کار په اقتصادي برخه کې د خصوصی پانګه والو فعالیتونه کم کړي دي. افغانستان د پام وړ سوداګري او طبیعي غوره سرچینو څخه برخمن دی، چې د هغو څخه د سمې ګټې اخیستنې په صورت کې کیدلای شي د کارموندنی لپاره زیات فرصتونه برابر او د دولت عواید په څرګنده لوړ کړي.

د نه همغږۍ او نه سمون اوسنۍ لارې چارې چې د افغانستان د بیا جوړونې او بیا رغونې لپاره ترې ګټه اخیستل کیږي، باید د یوی بشپړې همغږۍ، واحدی او د لومړیتوبونو د ټاکلو په کړنلارې، هغسې چې د افغانستان د ملي پرمختیایی په ملی تګلارې کې ځای ورکړل شوی و، بدل شی. ددې ټکي په پام کې نیولو سره چې اوس هم یو ډیر شمیر مرستې، د افغانستان د دولت له بودجوې سیستم څخه وتلي، لګول کیږي، لازمه ده چې د افغانستان د راتلونکی پرمختیا لپاره اړینه همغږي رامنځ ته شی او د مرستو اغېزمنتیا لوړه شی.

د ANDS د تطبیق په بهیر کې د بهرنیو مرستو د وضعیت لنډ تحلیل په لاندې توګه وه .

د ارقامو لـه مخی پـه ۱۳۸۱ل. کـال کـی پـه اصلی بودجه کـی د بهرنیـو مرسـتو انـدازه پـه سلو کـی ۸۲,۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱,۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجـه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کـال د ټولی بـودجی پـه سلو کـی ۸۲,۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کـی د بهرنیـو مرسـتو ونـده پـه سلو کـی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده پـه سلو کـی ۷۲ اټکل شـوی وه. د ۱۳۸۷ل. کـال پـه ټولــه بودجــه کــی د بهرنیــو مرســتو ونــده پــه ســلو کــی ۶۶,۲ وه. پــه ۱۳۹۱مــالی کــال کــی ملــی بودجــه ۲۴۴,۷۴۴بلیونـه افغانی وه، چې دغه پیسی له ۴,۸۹۵بیلیون ډالرو سره معادل دی(پـه دی کـال کـی پـه اوسط ډول یوامریکایی ډالر پنځوس افغانی کید)،ددغه کال پـه انکشافی پروګرامو کی هم له همدی بودجی کـار اخیسـتل شوی و، همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کـار اخیسـتل کیده. پـه دی توګـه لیدل کیږی چې بهرنیـو مرسـتو د افغانستان ددولت د مـالی تمویل مهمـه وسیله وه . دغـه مرسـتی پـه عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- پـه ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴,۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- پـه ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸,۳ میلیارده مرسته ومنله
- پـه ۲۰۰۸ م. کال کی د لندن کنفرانس کی ۱۰۵ میلیارده ډالره او پـاریس کنفرانس کی ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- پـه ۲۰۰۶ م. کـال کـی ددغـو ټولـو مرسـتو مجموعـه ۲۳,۳ ملیـارده ډالـره شـوه. د ۲۰۰۶ کـال تـر پـای پـوری افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کی ۲۲ یی ددولت له طریقه او په سلو کی ۷۸ یـی د نادولتی موسساتو لـه خوا مصرف او ولګول شوی.البته ددولت د بودجی پـه واسطه اجرا شوی مرستی د نـا دولتی موسساتو په پرتله اغیزمنی ارزیابی کیږی، اما د نـادولتی مؤسسـاتو د لګښت او د پـروژو نتیجـه او دهغو

گزارشات رسما ثبت نه دی او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی(البته ټولی تر یوه حکم لاندی نشی راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتی بیارغاونی ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیری ګټوری او مطمینی او منظمی پروژی تطبیق کړی چی د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننی وړ دی).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پوری ټولی ۶۲،۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چی له هغی جملی څخه ۳۵،۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کی افغانستان ته ورکړل شوه.
- د بن دوهم کنفرانس(۲۰۱۱م.)دایر شو، موخه یی تر ۲۰۲۴م. پوری چی د بن له لومړی کنفرانس څخه تقریبا لس کاله وروسته جوړ شو، د تحول لسیزه یی په پام کی ونیوله او د امنیتی مسولیت دلیږد خبره پکی مطرح شوه او له افغانستان څخه تعهد واخیستل شو چی اداری فساد ته به دپای ټکی ږدی. په دی کنفرانس کی چی د آلمان د هیواد په کوربه توب او دافغانستان په ګډون دایر شو، هغه کی ۸۵ هیوادونو او۱۵ نړیوالو سازمانونو برخه لرله. مهمه موضوع یی دافغانستان د امنیت په هکله د نړیوالو ژمنی وی. د پورتنیو مرستو له جملی څخه د هغه زیاته برخه یی بلاعوض کمکونه دی، لږ برخه یی پورونه دی. دغه پورونه په لاندی ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دی :

5. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یی د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چی ددغه پور شرطونه دادی:
د پور تکتانه یی په سلو کی ۰،۷۵ ژمنه شوی یی په سلو کی ۰،۳ او د ورکړی موده یی لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یی څلویښت کلونه دی.
6. د آسیایی پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کی ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کی صفر، د بیاورکړی پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دی.
7. د اسلامی پرمختیایی بانک: په دوو پروژو کی یی ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی صفر، د بیرته ورکولو مهلت یی اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دی.
8. د سعودی پرمختیایی صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره
د پور شرایط: تکتانه په سلو کی صفر، د بیا سپارلو د مودی پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونی بیلابیلو برخو کی لګول شوی دی. هغه پورونه چی په مجموع کی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پوری افغانستان ته ور کړی شوی دی. ټول یی ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کی د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کی وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس کی د افغانستان دولت او وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د مالیي وارت مخکی تر هغه ددولت د عوایدو ډیر ښه متمرکز کیدو او په هغو کی د ښه شفافیت په خاطر د مالیی وزارت، د مهمو ګمرکونو او دولایاتو د مستوفیتونو په برخه کی نه ستومانه کیدونکی کار کړی و. هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه ولاړه او ددولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. د مالیی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو دوه ـ دری کلونو کی ښه کوټلی او بریالی ګامونه اچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات ټینګ شوی دی .

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول آسانه دی. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه :

د جایدادونو، سرایونو، خمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالیی دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی .

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات وومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نژدی شوی دی.

د افغانستان بیا رغاونه او د لندن کنفرانس

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت او نړیوالو ملګرو د ۲۰۱۰ کال د جنوری په میاشت، چی ۱۳۸۸ کال د سلواغی میاشت د اتمی سره سمون خوری په لندن کښی ناسته وکړه تر څو په خپلو مشترکو ژمنو له افغانستان سره د امن، رفاه او دیموکراسی په ټاډمنولو کښی مرسته وکړی. د لندن کنفرانس له افغانستان سره د نړیوالو همکاریو په لړ کي یو مهم قدم بلل کیږی تر څو په افغانستان کښی امنیت، ثبات او انکشاف راشی او ملګرو ملتونو پدی ساحاتو کښی خپل ملاتړ د افغانستان دولت څخه تجدید کړ. په لندن کنفرانس کښی ولسمشر حامد کرزی خپلي ژمني په داسی شکل بیان کړې لکه څرنګه یی چی د لوړی کولو (سوګند یادولو) په مراسمو کښی ویلی وو او هغه باندی یی بیا تاکید وکړ. همدا رازملګرو ملتونو په خپلو ژمنو باندی هماغسی چی د بن کنفرانس ۲۰۰۱، توکیو کنفرانس ۲۰۰۲، دافغانستان توافقنامه په ۲۰۰۶، پاریس اعلامیه ۲۰۰۸ کښی کړی وه بیا ټینګار وکړ. ملګرو ملتونو په خپل ملاتړ د ملګرو ملتونو د امنیت شورا قطعنامه چی د افغانستان د امنیت، ثبات او رفاه په اړه وه بیا تایید کړه. په دغه ناسته کي د کنفرانس ګډون کونکو ټینګار وکړچی د افغانستان دولت او ملګرو ملتونه یو نوی پړاو ته ځی، تر څو افغانان دخپل هیوادچارې په خپل لاس کې واخلی. د کنفرانس ګډون کونکو یو ځل بیا د رهبرئ او مدیریت چارو د افغانانو په واسطه په اهدافو او منطقوی او نړیوال همکاریو په زیاتیدو ټینګار وکړ. ټولو ګډون کونکو ژمنه وکړه چی جدی هڅی به کوی تر څو د افغانستان دولت د دی وړتیا ومومی چی د خپلو خلکو اړتیاوی پوره کړی.

د لندن کنفرانس څخه وروسته، بل کنفرانس په کابل کښی د افغانستان په کوربه توب دایر شو او په دی کنفرانس کی د افغانستان لپاره په عملی پلانونو باندی خبری اتری وشوې. دغه پلانونه په ټولیز ډول په افغانستان کې د برابری، بشری حقونو، جنسیتی برابری، غوره حکومتداری او اقتصادی ودی په اصل باندی ولاړ وو، چې د افغانستان د اساسی قانون په رڼا کې به تنظیم شی. په کنفرانس کښی په ګروپی هڅو باندی تاکید وشو ترڅو کامیابی ترلاسه شی.

ګڼ شمیر ستونزو په افغانستان کښی پورتني ټول اهداف له ننګونو سره مخامخ کړي وو، مخصوصاً په سیاسی، اقتصادی، انکشافی او امنیتی ساحاتو کی. په دغه مشکلاتو بری زمونږ په ګټه و، خو لا هم د بری درک ونه لګید. د ملګرو ملتونو د شتون او همکاری څخه موخه په افغانستان کی، د افغانانو په واسطه د چارو د رهبری څخه ملاتړ کول و، خو دا کار ډیر بریالی تمام نشو. په دې کنفرانس کې د افغانستان امنیتي وضعیت تر پښپړی څیړني لاندې ونیول شو، د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان خلکواو امنیتی قواوو اوله هغو هیوادونو مننه وکړه، چی په افغانستان کښی خدمت کوی. ګډون کونکو همدارنګه خپلی خواشینی دهغو کسانو په هکله وښودله چی خپل ځانونه یی د یو با ثبات او امن افغانستان په خاطر له لاسه ورکړی دی. هغوی همدارنګه پردی ټینګار وکړ چی پر خپل تعهد او عزم باندی ولاړ دی تر څو د تروریزم او سیمه ییزتهدید سره مبارزه وکړی او د افغانستان ددولت له هڅو څخه یی په دی برخه کی مننه وکړه . په کنفرانس کې د امنیتی قوا د پرمختک او د مسؤلیتونو اخیستلو په برخه کښی د پرمختګونو څخه خوښي وښودل شوه. هغوی همدارنګه د افغانستان د ژمنی څخه چی افغان امنیتی قواوو په راتلونکی دری کالو کښی د اکثرو نظامی عملیاتونو رهبری په غاړه واخیسته او پنځه کاله وروسته به د فیزیکی امنیت رهبری ولری هرکلی وشو او **دی هدف ته د رسیدو لپاره نړیوالی ټولنی د افغان امنیتی**

قواوو سره دنورى مرستى لپاره ژمنه وښوده. د کنفرانس ګډون کونکو خپل مشترک تعهد او ژمنو باندى ټينګار وکړ تر څو د انتقال پروسه ژر تر ژره سرته ورسوى. دا پروسه لومړى ځل له يو څو ولاياتو څخه شروع شوه، چې د ۲۰۱۰ تر آخره او ۲۰۱۱ په شروع کښى امنيت افغانى قواوو ته ورسپارل شو او داسى وښودل شوه چې آيساف به يواځى حمايتى نقش ولرى.

د پرمختيا او حکومتولى په برخه کې په دې کنفرانس کې ګڼ بحثونه وشول ، دا چې افغانستان د ډيرو انکشافى ستونزو سره مخ دى، دا هم ومنل شوه، چې په دغو ستونزو د کاميابى لپاره د نړيوالو ټولنى د متداوم حمايت ته ضرورت شته. د دغو ستونزو او خنډونو د منځه تللو لپاره يوې همغږې ملکى برنامې او منابعو ته جدى اړتيا احساس شوه.

نړيوالى ټولنى د افغانستان دولت د اقتصادى انکشاف د مراحلو د تکميليدو په خاطر د قرض ورکونکى لخوا د 1.6 ميليارده دالرو د قرضونو د بښنى څخه خوښى څرګنده کړه او تر اوسه پورى د بخښل شوى قرضونو رقم افغانستان ته ۱۱ ميلياردو ډالرو ته رسيدلى. د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان له د غى ژمنى څخه خوښى څرګنده کړه چې ، وروسته تر دى به ډير مالى مسئوليتونه په ځان باندى منى ، يعنى مرستى به د نادولتى موسساتو پر ځاى ددولتى ادارو له طريقه لګول کيږى، خو دغه کار يو لړ اصلاحاتو ته اړتيا لرى چې په لاندى ډول وى:

- د ګمرکى او مالياتى عوايدو زياتوالى
- د دولتى تصديګانو رغاونه او بيرته جوړول
- د قانونى اصلاحاتو ادامه چې په دى لړکى د معادنو د نويو مقرراتو تطبيق کول شامل دى.

د کنفرانس ګډون کونکى په خپلو ژمنو په هغه صورت کى ولاړ دى چې دافغنستان دولت د فساد د مبارزى لپاره يوه پراخه برنامه ولرى او هڅه دى وکړى چې د کابل کنفرانس د پروګرام څخه مخکى بايد يو شمير ټاکلى پلانونه تطبيق کړى چې په لاندى ډول وو:

- د قانون د نظارت د دفتر تقويت تر څو دوى وکولاى شى هغه حکومتى مسئولين چې په فساد اخته دى ورڅخه تحقيق وکړى او هغوى تحريم کړى.
- تر ۲۰۱۰م. کال پورى له فسادسره د مبارزى د ارګانونو لپاره د يو حقوقى بنياد جوړول ، تر څو د غټو جرايمو د څيړلو په وړاندى د اوږدى مودى لپاره استقلاليت ولرى.
- د شايسته سالارى روند او د ملکى خدماتو د قانون د موثريت زياتوالى.
- د ولس مشر عزم د هغه فرمان د صدور لپاره چې په هغه کښى د وزيرانو، مشاورينو، پارلمان غړى، واليان او د وزارتونو معين صاحبان ونشى کړاى په ګمرکونو او دعوايدو لرونکورياستونو کښى خپل اشخاص او اقارب ځاى په ځاى کړى. (اوس له هغه فرمان او ژمنو څخه دوه يا دوه نيم کاله تير شول، خو هيڅ اغيزه يى معلومه نشوه)

نړيوالى ټولنې په دغه کنفرانس کې د افغانستان ددولت دى ژمنى څخه هم خوښى وښوده، چې د ښځو په وړاندى د تاو تريخوالى مخنيوى قانون به تطبيقوى او ددوى د حقونو د رعايت لپاره به يو عملى پلان تطبيقوى. (د ښځو د حقونو د

رعايت، د جندر دمسايلو، د صحت او معارف په چارو کی د ښه والی د څارنی لپاره د افغانستنان مدنی ټولنی مسولیت په غاړه واخیست، تر څو دا مسایل نظارت کړی)

ANDS د افغانستان د بیا رغاونې مهمه ستراتیژیکه برنامه

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره(ANDS) د افغان حکومت د هراړخيزه پاليسی يو سند و، چې موخه يې د افغانستان د ټولنيزو او اقتصادي پرمختياوو لپاره د مسايلو، سيستمونو او زماني چوکاټ وړاندې کول و، تر څو پرمختيايي چارې له نړيوالې ټولني او داخلي فعالو ارګانونو سره په هماهنګی ترسره شي . ددې سند جوړيدنه په لومړي ځل په ۲۰۰۵ کال کې د يو لنډ مهاله لومړني سند په ډول (ANDS – 1) را پيل شوه او دا بهير د يوې ځانګړې کميټې لخوا چې ولسمشر يې په خپله نظارت کاوه او د ولسمشر د اقتصادي سلاکار لخوا يې مشري کيدله پر مخ بيول کيده . هيله دا وه چې د افغانستان په اړوند د زريزې پرمختيايي موخو MDGs-Afghanistan د ترلاسه کيدلو لپاره به په داسې جامع سند او پروګرام باندې کار وشي چې د زريزي پرمختيايي اهدافو ته د افغانستان د رسيدو په برخه کې مرسته وکړی او په منځنمهاله او اوږده موده کې د يو منظم ، متداوم او هر اړخيز پرمختګ لپاره بنسټ کيښودل شي . په دې اړوند له يوې خوا د حکومت بيلابيلو سکتوري وزارتونو لکه بهرنيو چارو ، کليو پراختيا او ماليې وزارتونو او له بله اړخه افغانستان سره د سترو مرستندويه هيوادونو او نړيوالو ادارو لکه نړيوال بانک ، د اسيا پرمختيايي بانک او ملګرو ملتونو سره په ګډ تفاهم او ګڼو سلا مشورو وروسته د لنډ مهاله پرمختيايي سند لومړنی نسخه رامنځته شوه تر څو د افغانستان په هکله په ۲۰۰۶ کال کې د لندن کنفرانس کې وړاندې شي .

د افغانستان په هکله د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د حکومت او نړيوالې ټولنې ترمنځ د افغانستان تړونليک Afghanistan Compact[1] رامنځته شو په دې کنفرانس کې بهرنيو هيوادونو او نړيوالو مرستندويه ادارو د افغان حکومت د پرمختيايي تګلارې څخه بشپړ ملاتړ وکړ او موافقه يې وکړه چې د پرمختيايي موخو د ترلاسه کولو لپاره دې د افغانستان حکومت دا ابتکار او د دې بهير مسئوليت په خپله پرغاړه واخلي . له هغه وروسته دغه ملي پرمختيايي سند ته د اغيزمن سند په توګه وکتل شول او د حکومت په داخل کې د بيلابيلو سکتوري چارو د تنظيم لپاره ګڼي سلا مشورې وشوې . د لندن د کنفرانس څخه د مخه او له هغه وروسته د مرستندويه هيوادونو او سازمانونو دولتي او نادولتي فعالو ادارو ، خصوصي سکتور ، مدني ټولنې او د ټولنې له نورو اقشارو سره سلا مشورې ددې سبب شوې چې په دغه ملي پرمختيايي سند کې شاملو موخو او تګلارو کې ګڼ اصلاحات رامنځته او د دې سند وروستی نسخه تياره شي . د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره په عمومي ډول دوه مهمې دندې پر مخ بيايي :

---

[1] د افغانستان موافقه ليک يا Afghanistan compact د افغان حکومت او نړيوالې ټولنې او اړونده مالي مرستندويانو ترمنځ په ۲۰۰۶ ميلادي کال کې لاسليک شو . دغه تړون ليک په پام کی لرل چی د نړيوالو مراجعو په ملاتړبه راتلونکو پينځو کلونو لپاره د يو ملي او اغيزناک پروګرام بنسټ جوړوي . د افغانستان حکومت د دې تړون له مخې ژمن شوی و، چې د ملي امنيت ، ښې حکومتداری ، اقتصادي او ټولنيزې ودې او د نشه ئي توکو پر وړاندې د مبارزې په برخو کې ځانګړو موخو ته ورسيږي او په دې برخه کې مشخصې لاسته راړونې ولري ،خو دپام وړ بريالیتوب تر لاسه نه شو او ګڼ شميرفرصتونه له لاسه ووتل.

نړيوالې ټولنې ته د هيواد په دننه کې د پرمختيا د لومړيتوبونو په اړوند هر اړخيزه څېړنه ترسره کول او له ۲۰۰۲ کال څخه راوروسته چې افغانستان له اوږدې جګړې څخه راووت نړيوالې ټولنې ته د امنيت ، اقتصاد او ټولنيزو پرمختيايي اړتياوو په اړه د يوې واحدې تګلارې چې په دا خل د هيواد کې د ټولو دولتي اداراتو له ملاتړ څخه برخمنه وي، وړاندې کول شامل و.

په پروژو او پروګرامونو کې د اغيزمنتيا د راوستلو په موخه د بيلابيلو سکتوري وزارتونو او فعالو ادارو ترمنځ د تګلارو همغږي کول يې هم يوه برخه وه . په دې اړوند د افغانستان ملي پرمختييايي تګلارې جوړښت د بيلابيلو رکنونو په ښه پرمختيايي اړتياوی ډلبندي کولی او په دې ډول له دولتي وزارتخانو ، مرستندويه هيوادونو ، نړيوالو دولتي او نادولتي سازمانونو او افغان مدني ټولنو سره د کار او مرستو د ساحو په ګوته کولو کې مرسته کول اټکل شوی وو او په هره برخه کې لومړيتوبونه په ګوته شوي وو.

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلارې بله اساسي دنده د زريزې د پرمختيايي موخو په چوکاټ کې د بې وزلی د کمولو په برخه کې د رغنده رول لوبول په نښه شوی وو، چې د نړيوال بانک او د پيسو د نړيوال صندوق لخوا يې مالي ملاتړ په غاړه اخيستل شوی و . نوموړې تګلاره (Poverty Reduction Strategy Paper)د اقتصادي پرمختيا د تګلارې يو سند و، چې د نړيوالو مالي ادارو او بانکونو څخه د پورونو د اخيستلو لپاره ی شرايط برابرول .

د (ANDS)پيژندنه

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره Afghanistan National Development Strategy (ANDS) په تيره لسيزه کې د يوې واحدې ، معياري او د ټولنې د لومړيتوبونو په اساس ترتيب شوې ستراتيژی وه. دا په تيرو کلونو د افغانستان د دولت ستره لاسته راوړنه ګڼل کيده، چې د نړيوالې ټولنې پام يې ځانته اړولی او په مهمو نړيوالو کنفرانسونو کې د نړيوالو تمويلوونکو لخوا د همدې ستراتيژی په اساس په لوړه کچه مالي او تخنيکي ژمنې شوي دي . د دغه سند نوم له څلورو کلمو څخه ترکيب شوې چې په دغه تګلاره کې تعريف شوی و دلته کټ مټ ليکل کيږی او په لاندې ډول تعبيريدلی شي :

افغانستان : افغانستان د اسيا په مرکز کې پروت په وچه کې راګير landlocked هيواد ده چې جنوبي اسيا او مرکزي اسيا سره نښلوي ،د ۶۴۷۵۰۰ کيلو متر مربع مساحت په لرلو سره دنفوسو د شمير له حسابه په نړی کې ۴۰ هيواد ګڼل کيږي . له اقتصادي پلوه افغانستان د نړی د غريبو هيوادونو په کتار کې راځي اود تاريخ په بيلابيلو پړاوونو کې تل د بهرنيو ښکيلاکونو او سياسي لوبو ميدان ګرځيدلی . د تيرې لسيزې نسبي امنيت او د نړيوالو په مرسته اقتصادي تحرکاتو په نتيجه کې اوس اوس د افغانستان هڅه کړې چې په اوږده او منځمهاله موده کې يو ښکاره لرليد او بشپړ پرمختيايي پلانونه ترتيب کړي ترڅو د نړيوالو د تائيد او ملاتړ وړ وګرځي . چې د افغانستان لپاره د ANDS سند د همدې هڅو يوه کړی او دا يوه ځانګړې پرمختيايي تګلاره ده چې د افغانستان د شرايطو په پام کې نيولو سره ترتيب شوې .

ملي : د افغانستان ملي پرمختيايي تګلارې دوهم لفظ د National يا ملي لفظ ده چې دا ښکاره کوي چې دا ستراتيژي د افغانستان د سياسي سرحدونو دننه ټول قشرونه ، سکتورونه او ټولې سياسي ، ټولنيزې او اقتصادي برخې را اخلی او ددې پرمختيايي پاليسی يوه موخه په ملي سطحه د متوازن او همغږه پرمختيا رامنځته کول دي .

پرمختيا : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې درېيم لفظ Development يا پرمختيا ده چې دا لفظ د پرمختيا پراخه مفهوم رانغاړي ، په دې مانا چې په دغه پرمختيايي تګلاره کې له اقتصادي پرمختيا نيولې تر سياسي ، ټولنيز ، امنيتي او د ښې حکومتدارۍ پورې ټولې اړونده پديدې په بر کې نيسي او په پای کې د افغانستان د ټولو وګړو د ژوندانه د سطحې لوړالی ددې پرمختيايي تګلارې وروستی هدف جوړوي .

ستراتيژي : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې وروستی لفظ د Strategy يا تګلاره و، چې د اوږدمهاله پلان په مانا تعبير کيد . د يادولو وړ ده چې د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره په ځانګړي ډول د پينځو کلونو لپاره ترتيب شوې وه خو دا تګلاره داسې ترتيب شوې وه چې د اوږدې مودې لپاره يې د بنسټونو په رامنځته کولو زيات تمرکزدر لود، د بېلګې په توګه د زريزې پرمختيايي اهداف چې افغانستان يې بايد په ۲۰۲۰ کال کې ترلاسه کړي .

د افغانستان دولت، د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په ترڅ کی د افغانستان په ټرونلیک او د افعانستان په پرمختیایی موخو کی درج، د ټولو معیارونو موخو په لاس ته راوړنه ځان په ټینګه ژمن بللی و. دغه ژمنی دا وی :

(الف) د **ملی** ثبات حصول،

(ب) د قانون د واکمنی، د ډیمو کراسی د پروسی او انسانی حقونو پیاوړتیا، او

(ج) د عامه خدمتونو د وړاندی کولو سمون او د دولت حساب ورکونه.

دغه ژمنی همدا راز پرهغو هڅو ولاړی وی چی، بیوزلی را کمه کړی، د خصوصی سکتور له لاری د اقتصادی ودی په ترڅ کی دوامداره پرمختیا ډاډمنه کړی، او د بشری پرمختیا شاخصونو ته سمون ورکړی. برسیره پردی، د پرمختیا په ټولو اړخونو کی د پرمختګ چټکتیا، په یو لړ مهمو سکتورونو لکه: کرنی، انرژی، اوبه لګولو او ښوونی او روزنی لپاره پکی لازیاتی پانګی ته اړتیا ښودل شوی وه.

د هغو مشورو وروسته چی د زرګونو افغانانو او نړیوالو ملګرو سره ترسره شوی، د افعانستان ملی پرمختیایی تګلاری **داسی** چمتو شوی، تر څو په ترڅ کی یی هغه لومړیتوبونه چی په دغی تګلاری کی په ګوته شوی، د هغو ننګونو او ګواښونو سره سمون ولری چی هیواد دا مهال ورسره مخ دی. په دغه هڅو او هاند کی، زمونږ بریالیتوب، د افعانستان د نړیوالو ملګرو دوامداره، شدیده، اوسره پیوست ملاتړ ته اړتیا لری. په همدی اړه، په افعانی مدیریت سره، د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د اجنډا اغیزمن پلی کولو لپاره د مرستو اغیزمنتیا اړینه ګڼل کیږی، په ځانګړی توګه، د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د لومړیتوبونو سره د دغو مرستو په سمون ورکولو او د افعانستان د اصلی بودجی له لاری د سرچینو په لیږ دولو سره.

د افعانستان ملی پرمختیایی تګلاری، د یوی ملی تګلاری په توګه باید یو ه داسی منسجمه طریقه (طرزالعمل) خپله کړی وای، چی په ترڅ کی یی باید دهیواد د سوکالی، امن، ښه حکومت کولو او ثبات مشترکو موخو ته په پام سره، د دغه موخو **بریالی** پلی کول ډاډمن کړل شوی وای. په ستراتیژۍ کی داسی ویل شوی و: لکه څنګه چی مونږ د افعانستان د ټرونلیک د موخو د پلی کولو په لور ګام ږدو، ترڅو د عامه افغانانو په ژوندانه کی یواغیزمن بدلون منځ ته راشی، دا کار، د نړیوالی

ټولنی یوی قوی او دوامداره، مالی او سیاسی ژمنی ته اړتیا لری. تر ټولو مهمه دا چی، دغه منسجمه(واحده)هڅه به دولت، خصوصی سکتور، مدنی ټولنی، تړیوالی ټولنی او ټولو افغانانو بشپړی همکاری او ورګډیدو ته اړتیا ولری.

د(ANDS)میتودولوژي :

د افغانستان دولت، د ملي پرمختیا لپاره پنځه کلنه هر اړخیزه تګلاره طرح کړې وه، تر څو د هغې له لارې د افغانستان امنیتي، حکومت کولو او پرمختیایی اړتیاوو ته په بشپړه توګه ورسیدای شو. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاره، د افغانستان د ټرونلیك په جوړو شوو معیارونو او د زریزی پرمختیایی موخو ته درسیدو لپاره، د حکومت لرلید، اصولو او موخو ته انعکاس ورکاو او داسی په پام کی نیول شوی وه، چی له دولت سره به د خپلو ژمنو په عملي کولو کې مرسته کوي.

د اسی اټکل شوی و چی دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره به د ملی، ولایتی اوسیمه ییزو پراخو مشورو لاس ته راوړنه وی. ملي مشورې، د هیواد په ۳۴ ولایتونو کې د دولت اومدني ټولنې د ټولو نهادونو، د نا دولتي سازمانونو په ګډون، فرهنګي ټولنو، مذهبی ډلو، د قومونو مخورو، خصوصی سکتور، د پرمختیااو نړیوالي ټولنې کار پوهان په بر کې ولرې. په پام کی وه چی ولایتی مشوری ، د والیانو ، د ولایتي نهادونو د استازو، د کلیوالی شوراګانو، د هر ولایت څخه دملی شورا د وکیلانو، د ځایی مدني ټولنې د مسؤلینو او استازو او د د بیا رغوني د هغو ولایتی ټیمونو د استازو او د ولایتونو د مخورو مشرانو سره بحثونه، به په بر کې ونیسي، چې پدې مشورو کې یی په نیغه توګه برخه اخیستی وه.

د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې اړونده مشورتي بهیر، د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ لومړنی کلیدی مفاهمه وه او په دی دلیل جوړه او په پام کی ونیول شوه تر څو د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ اړیکې پیاوړې کړي. د دې مشورتي بهیر محصول، د کلیو په کچه د پرمختیا د ۱۸۵۰۰پلانونو جوړول، د ولسوالي په کچه د ۲۹۰ پرمختیایی پلانونو جوړول، او په پاي کې د ۳۴ ولایتی پرمختیایي پلانونو جوړول و. په ولایتی پرمختیایي پلانونو کې د اړوندو ولایتونو اړتیاوې او د هغوی پرمختیایی لومړیتوبونه په ګوته شوي وو. (دغه ټکی د ستراتیژی له منځپانګی رااخیستل شوی دی، صر ف نظر له دی چی عملی شول یا نه شول، خو دیوی تجربی په توګه یی باید په نظر کی ونیسو).

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلارې په برابرولو کې، دولت د معلوماتو پر بنسټ د پالیسی جوړونی میتود په و سیله د بیوزلی د شننې د بهیر له لارې، ګټه اخیستې وه، تر څو وکولای شي چې د بیوزلی اغیزې او لاملونه په سمه و پیژني. د داسې شننو پر بنسټ، ستراتیژی جوړوونکو وکولای شو تر څو په ټولنه کې د بې وزلي قشر د وضعیت په پام کې نیولو سره، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاره برابره کړی. په ټولنه کې د بیوزلو قشرونو په پام کې نیولو څخه، د افغانستان د دولت موخه دا وه چې پانګه اچونه په سیده توګه د بیوزلی په له منځه وړلو باندې اغیزه وکړي. د اقتصادی ودې او پرمختیا لپاره د زمیني برابرولو او دهدفمنده پالیسیو د غوره کولو له لارې، باید ټولنیز مصؤنیتونه تامین شوي وای. په دې معنا چې د افغانستان موخه دا وه ترڅو د ټولنې تر ټولو د بیوزلو افرادو معشیتی وضعیت ښه کړی او د اقتصادی منخنی ودې په پرتله، په چټکی سره لوړ والی ومومي. هغه کلیدي پایلي چې د دولت له لوري د ۱۳۸۶ کال (۲۰۰۷) په پسرلي کې د ملي خطراتو او زیانمنني National Risks and vulnerability د چوکاټ په ترڅ کې د سروې د تر سره کولو په پایله کې تر لاسه شوې، دا ښیي چې په هیواد کې د بې وزلی کچه ، د پسرلي په پیل کې په سلو کې ۴۲ (د هیواد ۱۲ میلیونو نفوس سره برابر)د سړي سر کلنی عاید په میاشت کې نږدې ۱۴ ډالره و.

سربېره پردې، د اټکلونو له مخې خوار ځواکی د افغانستان په سلو کې د ۴۵ وګړو لمن نیولی وه. له دې امله د خلکو دغی طبقه نشوای کولای چی د ورځی د لازمې انرژی یعنې په ورځ کې ۲۱۰۰ کالوري د تر لاسه کولو لپاره مناسب خواړه برابر کړي. سربېره پردې ، د وګړو په سلو کې ۲۰ د بیوزلي د کرښې څخه ټیټ ژوند لري، چې دا دهغوی د ژیانمنني لوړه کچه په ګوته کوي.

هم ملی مشورې(د ټولنې د هرم د پاسه څخه کښته خوا ته) او هم ولایتي مشورې (د ټولنې د هرم د کښته څخه پاس خواته) په سکتوري تګلارو کې ځای ورکړل شوی او د سکتوري تګلارو په جوړولو کې یی مرسته کړې ده، او د دې لپاره چې د بودجې ترتیب د ټاکلو پروګرامونو پر بنسټ تر سره شي، زمینه ورته برابره شوېده. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاره، د هیواد اړتیاوو دپوره کولوپه موخه د حکومت لومړیتوبونه د حکومت دمالی چوکاټ تر چتر لاندې، وړاندې کول.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په تمویل کی ونډه اخیستنه

لکه څنګه چې په لاندینی جدول کی ښودل شوی، کابینی د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری لپاره مالی لګښت او بودجی لومړیتوب منظور کړ. د سکتورونو لپاره دغه مالی لګښتونه پریوی داسی بودجی ولاړ دی، چی پرمختیایی اړتیاوی، د تیرو کلونو څخه پاتی مالی معلومات، او د کورنی عایداتو لپاره طرحی بایدتر لاسه کړی وای.

دغه د مالی لګښتونو او بودجوی لومړیتوبونو پلی کولو، دمنځ مهاله مالی چوکاټ په چمتوکولو کی ارزښتناکه ونډه لوبوله، او د عمومی بودجی سره په نیغه توګه تړل شوی و. د ۱۳۸۷ کال په پیل سره ، منځ مهاله مالی چوکاټ به هغه لومړیتوبونو چی د افعانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی ټاکل شوی و، احتوا کوله او د ملی بودجی د پروسی له لاری به د دغی تګلاری د پلی کولو لپاره میکانیزم چمتو کید.

لومړی جدول : دافعانستاند ملی پرمختیایی تګلاری لپاره د کال ۱۳۸۷-۱۳۹۱(۲۰۰۸/۰۹-۲۰۱۲/۱۳ زیږدیز) دعمومی بودجی تفصیل

	۱۳۸۷ (۲۰۰۸/۰۹) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۸ (۲۰۰۹/۱۰) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۹ (۲۰۱۰/۱۱) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۰ (۲۰۱۱/۱۲) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۱ (۲۰۱۲/۱۳) په میلیون امریکایي ډالرو	ټول په میلیون امریکایي ډالرو
اصلي بودجه او بهرنی بسپنه						
کورنی عواید	۸۸۷	۱,۱۰۴	۱,۳۵۱	۱,۶۱۱	۱,۹۱۱	۶,۸۶۴
د بسپنې ورکوونکو ټوله (مجموعي) مرسته*	۶,۵۱۳	۴,۹۶۰	۴,۸۱۴	۴,۳۹۸	۳,۹۰۸	۲۴,۵۹۳
د بسپنو ټول ټال (مجموع)*	۷,٤۰۰	٦,۰٦٤	٦,١٦٥	٦,۰۰۹	۵,۸۱۹	۳۱,٤۵۷
اصلي بودجه + بهرنی لګښت						
امنیت	۳۲۱۹	۲۵۸۵	۲۶۷۹	۲۷۹۰	۲۹۰۶	۱۴۱۷۹
بنسټ	۱۷۸۱	۳۰۹۳	۳۶۸۱	۴۱۸۰	۴۴۵۱	۱۷۱۸۵
کرهنه او د کلیو پراختیا	۸۲۹	۹۲۱	۹۱۶	۹۰۹	۹۱۲	۴۴۸۶
ښوونه او روزنه او کلتور	۷۴۲	۸۹۳	۹۸۰	۱۰۷۷	۱۱۸۱	۴۸۷۳
ښه حکومت ګول او د قانون واکمنتیا	۳۷۴	۵۵۸	۶۴۰	۶۸۵	۷۲۸	۲۹۸۵
روغتیا او خواره	۳۲۵	۴۶۵	۵۳۰	۵۶۳	۵۹۵	۲۴۷۸
اقتصادي واکمنتیا او د خصوصي سکتور پراختیا	۲۳۷	۲۱۵	۲۳۰	۲۴۴	۲۶۰	۱۱۸۶
ټولنیز خوندیتوب	۱۹۲	۳۵۹	۳۹۴	۴۲۱	۴۴۹	۱۸۱۵
نوري مسالې (فرعي کوټونه)	۲۰۵	۱۹۸	۱۸۵	۱۷۰	۱۵۷	۹۱۵
ټول ټال لګښتونه	۷,۹۰۳	۹,۲۸٦	۱۰,۳۳٦	۱۱,۰۳۸	۱۱,٦۳۷	۵۰,۱۰۰[1]
٦. * د نړیوالې ټولنې سره د بحثونو او د ۱۳۸٦ (2007 زیږدیز) کال د مالي څېړنې پر بنسټ						

۱ په لومړي جدول کې، د لګښتونو کچه پردې انګیرنې ولاړه ده، چې په پاریس کې د افغانستان دملي پرمختیایي تګلارې د کنفرانس په تر خ کې به مرسته کړل شوي پیسې د افغانستان ددولت په واک کې ورکړل شي. د لوی اقتصاد چوکاټ، چې دامهال د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې څخه ملاتړ کوي، د تمویل کوونکو سرچینو زیاتیدونکي مرستې په غاړه نه اخلي، ځکه نو د لومړي جدول سره هیڅ سمون نلري. وروسته له دغه کنفرانس، د لوی اقتصاد چوکاټ او دافغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې مالي لګښتونه به د نړیوالې مرستې د اصلي کچې د ښودلو لپاره تجدید کړای شي

د لګښتونو له نظره، امنیت به د هیواد لپاره د تر ټولو لوړو لومړیتوبونو درلودونکې سکتور په حیث پاتې شي. د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې په اوږدو کې ، ټمه کیږي چې امنیتي لګښتونه به ټول ټال ۱۴,۲میلیارده ډالره وي.دولت وړاندوینه کوي چې، په راتلونکې کې به د امنیتي ګواښونو د کمښت سره، د امنیتي اړتیاوو لپاره مرستې لږوالی ومومي. که څه هم، هغه ناکرارۍ ته په پام سره چې هیواد ورسره مخ دی، دولت د امنیت د سکتور د تمویلولو لپاره یو لړ شوني مهم او بالقوه بدلونونو ته بیا کتنه کوي.

په لنډ مهال کې، به دولت د خصوصي سکتور د پراختیا او استخدام د ودې لپاره د بنسټونو، کرنې او د کلیو د پراختیا د سکتورونو د ځانګړی ارزښت په ګوته کولو لپاره خپل د عامه لګښت پر پروګرامونو تمرکز وکړي. دافغانستان دملي پرمختیایي تګلارې په اوږدو کې به، دولت په دوامداره توګه خپل سرچینې پرښوونې او روزنې، حکومت کولو، روغتیا او ټولنیز خوندیتوبونو ولګوي. دولت هوډ لري، ترڅو **خپلې** سرچینې په پوره اندازې د اقتصادي واکمنتیا د څواکمنولو او دخصوصي سکتور د پراختیا لپاره د وړ چاپیر یال د چمتو کولو د سمون مهمو لومړیتوبونو ته ځانګړی کړي.

د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د سکتورونو دهر یوه اهمیت ټاکل او لومړیتوب په دی ډول ښودل شوی و.

د افعانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی شامل د پروژو او پروګرامونو بشپړ لګښت تر دی مهاله بشپړه شوی نده. د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د چمتو کولو په پړاو کی، دا خبره څرګنده شوی ده چی، په ډیرو سکتورونو کی ، نه یوازی د لګښتونو معلومات، بلکی د پانګی اچونی تفصیلی پلانونه په لاس کی نه وو. برسیره پردی، بشپړ لګښتونه معلومول تر هغه مهاله شونی نه و، ترهغو چی د لومړیتوب وړ سکتوری موخی، دمهمو سکتوری پایلو د بیی د ټاکلو د اساس په توګه تشخیص شوی نه وی. ځکه نو، دا پریکړه وشوه، ترڅو دهغو دری سکتورونو، چی نسبتاً لوړ بنسټیز ظرفیت ولری، په لومړی پړاو کی یی بیه وټاکل شی. هغه سکتورونه چی د ازمیښتی بیی ټاکلو لپاره غوره شول هغه، روغتیا، ښوونه او روزنه، او سړکونه(د ټرانسپورت دسکتور یو فرعی سکتور)وو. دمالیی وزارت د اړوندو وزارتونو سره په نیغه توګه د کار کولو له لاری او په دغه تګلارو کی د ولایتی پرمختیایی پلانونو په شاملولو، د بیی د ټاکلو د دغی پروسی مشری په غاړه درلوده. د لومړیتوب وړ راتلونکی ګروپ (امنیت، ټولنیز خوندیتوبونه او د بنسټونو د سکتورونو پاتی برخو) دبیی د ټاکلو کار لا د پخوا څخه پیل شوی و.دستراتیژی له مخی تمه کیده چی، د دغه سکتورونو د بیی ټاکل د ۲۰۰۸ زیږدیز کال تر اوړی بشپړ شوی وای.

د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د پلی کولو لپاره تمه شوی مرستی

په ۱۳۸۸ کی د نورو راتلونکو پنځو کلونو لپاره د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ټول ټال بیه، د ۵۰,۱ میلیارد ډالرو په شاوخوا کی اټکل شوی وه. د دی مجموعی څخه به، ۶,۸ میلیارده ډالره په خپله د افغانستان وی، او تمه شوی وه چی پاتی ۴۳,۲ میلیارد ډالره به د بهرنی مرستی څخه تر لاسه شی. دغه اټکل شوی ۵۰,۱ میلیارد ډالره، د دولت د اصلی بودجی له لاری د مرستو په لګولو کی یو د پام وړ زیاتوالی ګنل کید. خو بیا هم داسی فکر موجود و ، که چیری پیسی په دوامداره توګه د **دولت** د بودجی څخه بهر ولګول شی، دا کار به د عمومی لګښتونو د لا زیاتوالی لامل وګرځی، چی په دی توګه، په پنځو راتلونکو کلنو کی د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د بریالی پلی کولو لپاره، لازمو مرستو ته داړتیا د کچی د زیاتوالی لامل ګرځیده.

دافعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی هیواد په دوامداره توګه پربهرنی مرستی متکی و. د دولت منځ مهاله موخه داوه، ترڅو پر بهرنی مرستو اتکا کمه شی، او د کورنی عایداتو د زیاتولو له لاری ثبات،ښه والی **ومومی**. په دی ډول، دولت داسی سیاستونه تر لاس لاندی نیولی و، ترڅو د هیواد د اقتصادی فعالیتونو د ځواکمنتیا او د عوایدو د راټولولو د سمون لامل شی. په دی ترڅ کی، دولت خپل نړیوال ملګری هڅول، ترڅو د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د موخواو لومړیتوبو نو د ملاتړلپاره، څوکلنی ژمنی وکړی. دی کار د مرستو د راتګ وړاندوینه ښه کړی وه او له حکومت سره د لګښتونو د ښه پلانولو او په منځ مهال کی یی په اغیزمه توګه د لومړیتوبونو داداری کولو کی مرسته وکړه.

د مرستو اغیزمنتیا

د مرستو په اغیزمنتیا کی د پام وړ سمون د راوستلو پرته، افعانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی د ټاکل شویو موخو په لاس ته راوړو نه توانید، که څه هم په مرستو کی ستر زیاتوالی راشی. دولت ژمن و، ترڅو د نړیوالو پرمختیایی مرستوڅخه

تر ټولو زیاته ګټه تر لاسه شي. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاری ، دخپل پلې کوونکی، څارونکی او ارزونکی چوکاټ په ترڅ کی، د مرستو اغیزمنتیا په لویه سطحه اسانه نه کړه. دولت د مرستو د اغیزمنتیا لپاره د پاریس د اعلامیی او د افغانستان د نړیوالو ژمنو سره په سمون کی د مرستو د اغیزمنتیا یوه تګلاره باید چمتو کړی وای.

د افغانستان دولت ته د مرستو د اغیزمنیتا د تګلاری یو مهم لومړیتوب دا و، ترڅو مرسته کوونکی (ډونران) دی ته وهڅوی، تر څو د مرستو یوه لویه برخه د دولت د اصلی بودجی له لاری ولګوی. داسی قوی بیلګی شته چی، هغه مرستی چی دملی بودچی له لاری لیږدول کیدی، ستری اغیزی او لږ لګښت یی درلود. په بدل کی، دولت ژمنه کوله، ترڅو خپل **عامه** مالی اداره، تدارکات او دعامه سکتور ټول نور سیستمونه، د وړتیا د جلبولو او مالی څارنی لپاره لا زیات ځواکمن کړی. دغه چاری ددغو کلونو (د ملی پرمختیایی ستراتیژی ددوری) په پرتله د افغانستان دلومړنیو پینځه کلنو پلانونو (۱۳۵۱-۱۳۳۵) کلونو په ترڅ کی بریالی وو. داځکه چی هغه وخت اداری فساد نسبتا کم، دولت باثباته او امنیت ښه و، د کدرونو وړتیا هم ښه وه، انکشافی مرستی په غوره توګه مصرفیدلی او بهرنیو مشاورینواو متخصصینو ښه کار کاو.

د ستراتیژی د تطبیق پرمهال په پام کی وه چی دولت دمرستو داغیزمنتیا تګلاره پر لاندی اصولو او د لومړیتوب پر سیاستونو ودرول شی ددی مقصد لپاره لاندی ټکی په لاندی الفاظو راغلی وو:

ـــ *افغانی مالکیت*: د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د جوړولو له لاری، دولت په څرګنده توګه هغه لومړیتوبونه چی د افغانستان د پرمختیایی موخو د لاس ته راوړو لپاره اړین دی، شرح کوی.

ـــ *د نړیوالو مرستوهمغږی*: د هغو افغانی لومړیتوبونو سره چی د افغانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی بیان شوی دی:د افغانستان ملګری کولای شی، واضح شویو سکتوری مالی لګښتونو او د پروګرامونو لومړیتوبونو ته د درناوی کولو د لازیات انضباط له لاری، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند مرسته وکړی، په داسی حال کی چی همغږی د معلوماتو د پراخه شریکولو او د پالیسیو په اړوند د بحثونو – هم په افقی توګه (د تمویل کوونکو سرچینو او دولتی ادارو تر منځ) او هم په عمودی توګه (د ولایتی بیارغاونی د ټیمونو او سیمه ییزه ادارو تر منځ) له لاری پرمختګ مومی.

ـــ *همغاړیتوب*: د مرستو اغیزمنتیا به د مرستو د راتګ او ښه وړاندوینی په اړوند د سمون موندلو معلوماتو، د راکړی ورکړی د لوړی بیی او د تمویلولو د برابرو میکانیزمونو، د بنسټونو او دولتی ادارو ترمنځ د ښه همغږیتوب او د تخنیکی مرستو د اداری دځواکمنو لو څخه ګټه واخلی.

ـــ *پایلو ته رسیدل*: دولت ژمن دی ترڅو داسی سیاستونه تعقیب کړی، چی موخه یی: د سپیڅلتوب (شفافیت) زیاتوالی اود دولت د مرستو د جلبولو وړتیا، د عامه مالی اداری سمون، داداری فساد لږوالی، او د فعالیتونو او ساتنی او پاملرنی د لګښتونو د پایښت(دوام) یقینی کول.

ـــ *دوه اړخیزه حساب ورکونه او ګډون*: مشترکه موخو او لید ته در رسیدو لپاره، به دولت په دوامداره توګه د پاریس د تړون په څارنیزه سروی او د مالی اداری د کړنو څخه څارنی کی، د دوه اړخیزه حساب ورکونی د ډاډمنتیا د یوی وسیلی په توګه، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند د پرمختګ په پروسی کی ګډون وکړی.

د پلی کولو چوکاټ

ملی بودجه د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری اصلی تطبیقی ذریعه ده، او ټول اړوند وزارتونه به خپل پروګرامونه او پروژی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د سکتور تګلارو سره په سمون کی چمتو او تنظیم کړی. د دغو سکتوری پروګرامونو او پروژو بیه به بیا وروسته وټاکل شی، او دمنځ مهاله بودجی د مالی لګښت د منعکسولو لپاره به پرله پسی

والي ورکړل شي او له سره به لومړیتوب ورته ورکړل شي. دغه تطبیقي کاري چوکاټ، د افغانستان دملي پرمختیا یې تګلاری لپاره د ملي بودجې د اجرا، قانوني اجندا او پروګرام د وړاندی کولو لپاره یو منسجم طریقه ده. دغه طریقه به همداراز، د نړیوالی ټولنی څخه وغواړي، تر څو خپلی مرستی د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری د لومړیتوبونو سره تنظیم کړی. د دی پر بنسټ، د **افغانستان** د ملي پرمختیایی تګلاری دعامه پانګی اچونی پروګرامونه به چمتوکړل شي، ترڅو په منځ مهاله مالی کار چوکاټ او بودجې کې د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری بشپړه ورګډول یقیني کړل شي.

د کنټرول او تفتیش د اداری ونډه به د وزارتونو د لګښتونو د فعالیتونو د څارنی لپاره پیاوړی کړل شي. که څه هم، د دغی اداری اوسنی ظرفیت(وړتیا) ته پام سره، دمالی وزارت به په لنډ مهال کې دغه دنده په غاړه ولری. کابینه به، دافغانستان دملي پرمختیایی تګلاری د څار د کمیټي له لاری، دافغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری د پلی کیدو د عمومي پروسی همږغی او سرپرستي وکړی. سره له دی، اړوند وزارتونه اونوری دولتي اداری به د پلی کیدو اصلي دنده په غاړه ولری. دمالیي وزارت به د دی خیری د ډاډمنولو دنده په غاړه ولری چې د اړوندو وزارتونو د پروګرامونو او پروژو بیه وټاکل شي، دغه پروژی او پروګرامونه ترتیب کړل شي، او په منځ مهاله مالي کاری چوکاټ او ملي بودجې کې ګډ کړل شي. د همغږی او څارنی ګډ بورډ، دافغانستان د دولت او نړیوالی ټولنی لوړ میکانیزم دی، چې د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری او د افغانستان د تړون لیک د همغږی او څارنی دنده په غاړه لری. د دولت او مرستندویه ټولنی مشترک بنسټونه (نهادونه) لکه مشورتي او کاری جرګه کې به په دوامداره توګه، دمرستو د همغږی د سمون، د پلی کولو او پالیسی لپاره د بحثونو د مجتمع په حیث کار وکړی، ډاډ به تر لاسه کړی چې د مرستندویوپروګرامونه د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری د لومړیتوبونو سره سمون کې دی.

څارنه، ارزونه او رپوټ ورکونه

د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری د څارنې، ارزونې او رپوټ ورکونې پروسه به د تطبیقي کاری چوکاټ یو نه بیلیدونکی برخه وی. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاری په څرګنده توګه موخې، نظرونه، پایلې، لاسته راوړنې، او اغیزمن شاخصونه طرح کړی. سره له دی، دکمزوری احصایوی ظرفیت(وړتیا) له امله، دیو لړ مهمو پراختیایی او د بې وزلی د شاخصونو لپاره د معلوماتو بنسټ(بیس لاین) تر اوسه ندی ټاکل شوی. مهمه به وی تر څو د څارنې او سرپرستي د دوو درجو ترمنځ توپیر وشي: دافغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری د پلی کیدو څخه د څارنی تفیصلي پروګرام او یا هم نظر او لاسته راوړنه، او پایلی او لاسته راوړنی او په لوړه سطحی اثردرلودونکی دولتي نهادونه (څارنیزه کمیټه اوکابینه)او د څارنی او همغږی ګډ بورډ، تر څو ډاډ تر لاسه کړی چې د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری استراتیژیک لومړیتوبونه د پلی کیدو په حال کې دی.

د څارنی اوهمغږی ګډون بورډ به د تګلاری ارزونه او تحلیلي پالیسی چمتو، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری او د افغانستان د تړون لیک د معیارونو دعمومي پلی کیدو په هکله به د همغږی او څارنی ګډ بورډ ته د څارنی او ارزونی رپوټ وړاندی کړی. د هیواد دملي پرمختیایی تګلاری د پرمختګ کلني رپوټ به د نړیوال بانک او نړیوال وجهی صندوق بورډونو ته، د افغانستان فعالیتونه د پای ټکی ته د رسیدو لپاره، د تر ټولو زیاتو پوره وړو هیوادونو پروګرام ته وړاندی شي. دارزونی او پرمختګ د کلني رپوټ پر بنسټو په هرو **دوو** کلنو کې به د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاری، د بې وزلی د له منځه وړولو تګلاری بشپړه تجدید شوی نقل، به د بورډ په ګډون چمتو، او د پروګرامونو او معیارونو اغیزی به وارزوی.

دغه تجدید شوی اسناد به په عامو خلکو کی وویشل شی او دولت ته په د دی موقع په لاس ورکړی، ترڅو د مطلوبوپایلو د لاس ته راوړو لپاره سیاستونه چمتو کړی. د دولتی لګښتونو ارزونه به هم وشی، او دبودجی د دوران سره په سمون کی به، سکتوری څارنه او رپوټ ورکونه به په ربعواره توګه تر سره شی.

د څارنی او رپوټ ورکونی مرکزی سیستم به د اقتصاد وزارت او د څارنی او همغږی د ګډ بورډ د دارلانشاء لخوا په ګډه جوړ کړل شی. دغه سیستم او د احصایی مرکزی اداره به دمعلوماتود راټولولو او څارنی دیوه منسجم سیستم برخی وی. د احصایی مرکزی اداره به دسروی ګانوپه ګډون د ګټو لارو له لاری معلوماتونه راغونډ کړی. د څارنی اورپوټ ورکونی دغه مرکزسیستم به داحصایی د مرکزی اداره لخوا وړاندی شوی معلومات راغونډ کړی، د اړوندو وزارتونو رپوټ ورکونه او د بودجی د څارنی دنده په غاړه اخیستی، دڅارنی ګټی پروسی تسهیل کړی، او په پای کی دغه معلومات خپاره او وویشی. داحصایی مرکزی اداره به دڅارنی او رپوت ورکونی مرکزی سیستم دمعلومات ورکوونکی په حیث، دملی احصاییو د لومړنی او دوهمی اصلی چمتوکوونکی په حیث پاتی شی. د دغی اداری وړتیا به پیاوړی کړای شی،ترڅو په لوړه سطحه د شاخصونو په اړوند د معلوماتو او ارقامو د جذبولو او په ښکته سطحی اغیزی څرګندی کړای شی. د دغه کاری چوکاټ لپاره یو تر ټولو مهمه وسیله، د خطر او خوړمنتیا د ملی ارزونی کورنی سروی ده، د کوم څخه چی دغه اوسنی د بی وزلی د کرښی وړاندینی محاسبه شوی دی. د خطر او خوړمنتیا دملی ارزونی ونده به لازیات پراختیا ومومی، ترڅو وکولای شی د افغانستان دملی پرمختیایی تګلاری د پلی کیدو اغیزپه ښه توګه څرګنده کړی.

اړوند وزارتونه به په دوامدره توګه د سکتور معلوماتو د راټولولو کار ته دوام ورکړی، ترڅو د افغانستان دملی پرمختیایی تګلاری له لاری دملی لګښتونو دپایلو اولاسته راوړنو څارنه وکړی. اړوند وزارتونه په همدا راز خپل نولایتی ریاستونه پیاوړی کړی، تر څو په ولایتی سطح د پرمختګ د څارنی لپاره د شاخصونو په اړوند د تفکیک سره معلومات راغونډ کړی . د بودجی د څارنی سیستم، دافغانستان د مالی اداری معلوماتی سیستم، چی د مالیی د وزارت لخوا اداره کیږی، به د منځ مهاله مالی کاری چوکاټ سره په سمون کی، د کورنیو او بهرنیو لګښتونو په اړوند معلومات برابر کړی .

خپلواک څارنه به د څارنی او رپوټ ورکونی د عمومی سیستم یوه مهمه برخه وی. د ټولنه، غیر حکومتی موسسی او رسنی به د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د بهرنیو څارونکو په توګه یو ارزښتناکه رول ولوبوی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری پلی کول، څارنه، او ارزونه به د دغو ملګرو، ولایتی استازو، او نړیوالی ټولنی په مشورو ترسر شی.

د نړیواله مالی بنسټونو(نهادونو)، نړیوالی ټولنی او د ملګرو ملتونو د ادارو ونډه به په دوامداره توګه دغو مواردو ته پام سره ارزښت ولری: الف—پرمختیایی تحلیل ب ـ د مهو معلوماتو پوښښ او وختی معیاد، ج ـ د اوسنیو سرچینو مستندول او، د ـ د بهرنی مرستی د اوسنی کچی په اړوند د معلوماتو چمتو کول او په منځ مهال کی د مرستو د کچی وړاندینه.

په ANDS کی بیلابیل سکتورونه او ارکان

په پرمختیایی ستراتیژی کی دغه ارکان په لاندی توګه بیان شوی وو(دلته ټکی په ټکی رانقل کیږی، د رانقلولو پرمهال ژبنی تیروتنی اصلاح نه شوی، یعنی ستراتیژی د ژباړی پر مهال په ملی ژبو ښه نه وه ژباړل شوی) :

لومړی رکن : امنیت

سرتاسری امنیت د اغیزمن حکومت کولو، د خصوصی سکتور پرمختیا، اقتصادی ودی، د بی وزلی کمولو، او د **انفرادی** ازادیو ساتنی لپاره خورامهم شریط دی. دا رکن د دولت ، افرادو او شتمنیود امنیت څخه عبارت دی چی د دفاعی، امنیتی او قانون د تطبیق په برخو کی د همغږو سیاستونو له لاری پلی کیږی. حکومت د ملی امنیت تګلاره تدوین کړی ده، چی په امنیتی سکتور کی د سمونو (د اصلاحاتو)د پرګرام له لاری عملی کیږی. دا کار به د افغان امنیتی ځوکونو، او نړیوالو ځواکونو ترمنځ د همغږی په برخه کی مرسته وکړی او ښه والی راولی.

افغانستان د دی د مخه چی وکولای شی خپل بشپړه امنیت په غاړه واخلی، د رغنده او جدی ننګونو سره مخامخ دی. ترهګری، بهرنی لاس وهنی، د ټیکاو نشتوالی او د حکومت کولو په برخه کی د ظرفیتونو کمزوری، په ځینو **ساحو** په ځانګړی توګه په سویلی او سویل ختیځ کی د دولت د اغیزمن کنترول او کړنو مخنیوی کوی. په لویه پیمانه د نشه یی توکو تولید اوس هم د ترهګرو ډلو په واک کی مالی لازمی سرچینی ورکوی. نا چاودل شوی ماینونو د چاودنی له امله وژل شوی او یا ټپیان شوی دی. لکه چي د ۱۳۸۰ (۲۰۰۱ میلادی) کال څخه راپدیخوا، د ۵۰۰۰ په شاوحوا ماینونو څخه پاک شوی دی. د اوږد مهاله امنیتی اړتیاوو ته د رسیدو لپاره یوازنی عملی لاره هغه ده ترڅو افغانستان پحپله د دولتی پولو په دننه کی د امنیت ساتلو جوګه شی. په دې اړوند لاندې موخې په پام کې نیول کیږي :

۱-*د افغانستان ملی اردو:* د افغانستان اوږدمهاله موخه د داسی اردو جوړول د ی چی وکولای شی نن ی ټیکاو وساتی، د ملی شتمنیو څخه د دفاع، او په ورته وخت کی په سیمه کی د امنیت په راوستو کی خپله ونډه تر سره کړی. د امنیتی ځواکونو شمیر چی دی غوښتنو ته ځواب وو ایی تر اوسه پوری د افغانستان حکومت او نړیوالی ټولنی له خوا ته دی ټاکل شوی. خو ۸۰۰۰ (تر ښوونی لاندی د ۶۶۰۰ کسانوم سره) داسی یوه شمیره ده چی د ۱۳۸۶ کال د سلواغی د څارنی او همغږی د ګډبورد په غونډه کي تصویب شوی ده او د پیل ټکی دی چی د راتلونکی په اړه نږدی موخه ټاکی. د ۱۳۸۹ کال د مرغومی (د ۲۰۱۰ زیږدیز کال پای) میاشتی پوری، د افغانستان ملی اردو به دی موخی ته ورسیږی او ان چی تر هغه به لا مخ ته ولاړه شی. دا بریالیتوب به په سلو کی د ۷۵ کندکونو او لواګانو (دبیړنی او هوایی ملاتړ څخه په ګټه اخیستو) له خوا په خپلواکه توګه د عملیاتونو پر مخ بیول تضمین کړی. د افغانستان ملی اردو سیمه ایز او قومی انډول ساتی او د درناوی وړ، مسوله، مسلکی او د هیواد امنیتی غوښتنو ته د ځواب ویونکی ځواک په توګه، خپل اعتبار به لوړ بوزی.

۲-*دافغانستان ملی پولیس:* د افغانستان له ملی پولیسو سره په تړاو کی، د اوږدی مودی هدف عبارت ده، د پولیسو له مسلکی ځواک ته، د منل شویو نړیوالو حقوقو له معیارونو سره سم وی او د بشر د حقوقو په رعایتولو سره عمل وکړی. د مسلکی کارکوونکو تر اداری لاندی یی په بشپړه توګه زده کړی وی ، له پوره تنخواه نه برحمن وی او د پلان جوړونی او مدیریت توانایی ولری او دملی پولیسو ټاکنه د شایسته ګی د معیارونو پربنسټ باندی ولاړه وی. دغه ځواکونه باید وکولی شی چی، خلک د ترهګریزو عملونو د تهدیدونو او د ولت ضد وسله والو عملونو د تهدیدونو په وړاندی ساتنه وکړی او قانون په ټول هیواد کی یو ډول عملی کړی. دغه ځواکونه باید د دی توان ولری چی، د حالاتواو شرایطو د بدلون په وخت کی خپلی دندی له معمول سره سم تر سره کړی. د ۱۳۹۲ کال تر سلواغی پوری (۲۰۱۳ زیږدیز کال پای) به د کورنیو چارو وزارت ټاکل شوی **شمیر** ۸۲۱۸۰ کسه مسلکی پولیس ولری. (د سرحدی پولیسو په شمول). دغه ځواک به د کورنی نظم د ساتنی او دقانون د عملی کولو توان ولری او ددی په ترڅ کی به، د اوسیدونکو اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی او د کورنیو چارو وزارت تر کنترول او دستور لاندی به خدمت وکړی. داسی اټکل شوی و چی:

۳ـ *د ناقانونه وسله والو ډلو بې وسلې کول:* ټولې نا قانونې وسله والې ډلې باید د ۱۳۹۱ کال تر پایه پورې(۲۰۱۱ د مارچ ۲۰مه نیټه) په ټولو **ولایتونو** کې له منځه ولاړې شی.

۴ـ*د ناچاودلو مهماتو له منځه وړل* : د ۱۳۸۹ کال تر سلواغې(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به د زریزې دپرمختیایی موخو په سر کې او د اوټاوا په میثاق کې د افغانستان د تعهداتو سره سم، په ماینونو او ناچاودلو توکو باندې ککړه ځمکه به په سلو کې ۷۰ کمه شی. د **پرسونل** ضد د ټولو زیرمه شویو ماینونو ځایونه به تر ۱۳۸۶(۲۰۰۷ زیږدیز کال) پورې په نښه او د هغو ماینونه به له منځه ولاړ شي. دغه رازبه ټول خطر لرونکې، ناترمیم او اضافی مهمات د ۱۳۸۹کال(۲۰۱۰ زیږدیز کال) تر پایه پورې له منځه ولاړ شي.

۵ـ *د نشه یی توکو پرضد مبارزه:* تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲) پورې به د کوکنارو تر کرنې لاندې ځمکې کچه د ۱۳۸۶(۸/۲۰۰۷) کال په پرتله نیمایی ته راټیټه شی.

د امنیت په برخه کې په نښه شوي لومړیتوبونه دا وو:

د افغانستان د امنیت سکتور به د هیواد د دفاع له څو مسوولو نهادونو نه جوړ شوی وی او د امنیت د ساتنې او قانون د عملی کولو سکتوربه وی. نور ټکی یی دا وو: د امنیت د رکن لومړنی لومړیتوب د امنیتی نهادونو د ظرفیتونو لوړول دی.دویم لومړیتوب له دی نه د ډاډ تر لاسه کول دی چی، د امنیت په تامین کی ټول کوښښونه هر اړخیز، یو دبل بشپړوونکی او یو لاسی وی. حکومت د پالیسی او ملی تګلاری د بریالی تطبیق په کار کی یو لاسی او **جامع** د امنیت سکتور د اصلاحاتو سالم پروګرام،د ملکی او یوځی عملیاتو تر منځ د ګډو عملیاتو پیاوړتیا، له نشه یی توکو سره د مبارزی په فعالیتونو کی، د امنیتی ځواکونو زیاتیدونکی رول او د امنیتی واحدونو د ملکی اجزاوو د سموونی (اصلاح) او پیاوړتیا په برخه کی په بشپړه توګه متعهد (ژمن)دی.

د دغه سکتور دریم **لومړیتوب** له نړیوالو همکارانو نه افغان امنیتی ځواکونو او نهادونو ته د امنیت د مسولیت په تدریجي توګه لیږدونه ده. په هغه اندازه چی، د ایساف ځواکونه، دناتو د عملیاتو په مستقیم ګډون کی خپلې پښې شاته کوی، د افغانستان ملی اردو او ملی پولیس د عملیاتو لاربښوونه په غاړه اخلی او په پای کی به د افغانستان د خلکو امنیتی غوښتنو ته ځواب ووایی او د دغو ځواکونو نړیوال همکاران به ملاتړ کوونکی او څاروونکی رول ولری. په همدی وخت کی ، د افغانستان ملی اردو د زیاتو ځواکونو او لازم ملاتړ د تر لاسه کولو لپاره په ایساف باندی ډیره لګوی. د افغانستان د ملی اردو د توانایی زیاتوالی په افغانستان کی دیو شمیر نړیوالو ځواکونو د تدریجی کموالی سبب شو او په پایله کی ددی سبب شو چی، د دغو ځواکونو د سرد زیان شمیر تر بیخی کمی کچی پوری راټیټ شی. دا چی په څومره چټکتیا سره کولای شو چی، د افغانستان امنیتی ځواکونو په خپلو پښو باندی ودروو، د اوسنیو ظرفیتونو د خلاوو د ډکولو په کار کی د نړیوالو مرستو په اندازه او د عمل په چټکتیا پوری مستقیمی اړیکی لری، مګر افغانستان چمتو دی چی، په دی برخه کی لومړنی ګامونه اوچت کړی.

دویم رکن : حکومت کول، د قانون واکمنی او بشری حقونه

په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی د دی موضوع په هکله په لاندی الفاظو سره یادونه شوی وه: دموکراتیک حکومت کول،د قانون واکمنی، عدالت او د بشر حقوق زمونږ د ملی هدفونو د تر لاسه کولو په برخه کی حیاتی اهمیت لری،یعنی د

فقر کموالی او د اقتصادی ودی ساتنه به په یوه د لمس وړ سطحه باندی وساتلی شی. په دغه سکتور کی، د افغانستان د ملی پرمختیایی د تګلاری، ستراتیژیک هدف عبارت ده له، د اسلامی قانون پربنسټ د اسلامی دموکراسی تامین دی چي، په هغه کی د دولت دری ارګانونه په **اغیزمنه** او هر اړخیزه توګه فعالیت کوونکی او حساب ورکوونکی وی او د قانون له واکمنی او دبشر له حقوقو نه ملاتړ وکړی. حکومت نیت لری چی،سالم حکومت کولو ټینګ کړی او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی، د سنجش وړ ګټورتیا را منځ ته کړی او د دغو هدفونو د ترلاسه کولو لپاره،باید حکومت لاندې کړنې ترسره کړي :

(۱) د مرکز او ولایتونو په سطحه حکومتی نهادونه د شافیت په تاکید سره، شایسته والی، د ټاکل شویو پایلو د لاسته راوړولو پر بنسټ **مدیریت،** تاسیس، اصلاح او پیاوړی کړی.

(۲) د قانون جوړولو بهیرونه د خپلواکواو عادلانه ټولټاکنو د سرته رسولو په شمول اصلاح کړی. دولت د خصوصی سکتور د **سیال** په عنوان نه،بلکی دیوه سیاست کوونکی، تنظیم کوونکی او ملاتړ کوونکی په توګه عمل کوی.

سره له ډیرو **بریاوو،** دحکومت کولو، د قانون واکمنی او دبشر د حقوقو د تعمیم په برخو کی، د رسمی جوړښتونو د پیاوړتیا لپاره تر اوسه پوری هم، ددغه رکن د هدفونو دلاسته راوړولو په برخه کی ستونزی لری او دغه ستونزی په لاندی ډول دی:

(۱)په موازی بڼه د څو دولتی او نادولتی ساختنارونو شته والی. (۲) د مرکزی او ولایتی اداری واحدونو په برخو کی موجوده ابهامات(۳)د دولتی سکتور کمزوری نهادونه او د هغو د حکومت کولو او مدیریت د ظرفیتونو پرمختګ (۴)په لوړه کچه اداری فساد (۵) مالی ابهامات (۶) دقوانینو د رامنځ ته کیدو اوعملی کیدو کمزوری (۷) د ولسی جرګی کمزوری څارنه(۸) د مدنی ټولنی او سیمه ییزونهادونو کمزوری (۹) نا اغیزمن او ناسم تعریف شوی عدلی او قضایی سیستم (۱۰) د ټولنیز جنسیت د مساوات نه شتون (۱۱)د بشر له حقوقو نه ناکافی ظرفیتونه. که د حکومت په چارو کی د لمس وړ ګټورتیا په چټکی سره تر لاسه نه شی، د امنیت ،بشری حقوقو او اقتصادی پرمختیا په برخو کی، دمهمو پرمختګونو لاسته راوړنه به سخته وی.

ستراتیژی کی داسی راغلی وو: په دې اړوند د لومړیتوبونو په بڼه دولت د دغو کمزوزیو د لری کولو لپاره دغه تدبیرونه نیولی دی:

د ولسی جرګي پیاوړتیا :د ملی شورا ظرفیت به لوړ شی، تر څو پوری د تقنینی څارنی، شفافیت حساب ورکولو د ندو سرته رسول ښه شی. (وروسته بیا ولیدل شول چی د وکیلانو د پوهاوی او ظرفیت لوړونی او په مجموع کی د ملی شورا لپاره د لګښتونو په برخه کی زښته ډیری پیسی ولګول شوی، ددغو پیسو اندازه د رغاونی او دبیوزلی د کمولو د هڅو په پرتله څوځو ځله زیاتی وی).

د عامه اداری اصلاحات: د عامی اداری د اصلاحاتو هدف دا دی چی، دولتی نهادونه ټاکل شویو نتیجو ته درسیدلوپه ډاډ سره د خپلو وظیفو د سرته رسولو په برخه کی وهڅوی.د ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ شی، د نمونی په توګه، د تنخوا او رتبو د ساختار د نوی والی له لاری په دولتی ادارو کی د ښایسته سالاری پربنسټ د ټاکنو (استخدام) پراختیا، د ښایسته سالاری او منطقی والی پر بنسټ د ټاکنو د پراختیا یقینی کول او د اصلی وظیفو د سمی **سرته** رسوونی لپاره د ټاکنو د پراختیا تنظیم او د دغه هر نهادد زده کړی د پروګرامونو زیاتوالی او د ظرفیتونو لوړوالی.

له اداری فساد سره د مبارزی اقدامات: د دولت له اداری فساد سره د مبارزی په خاطر په ټولو سطحو او تقنيني چارو کی ، له اداری فساد سره د څارنی د اداری له لاری د اداری فساد بالقوه زیاتیدونکو خطرونو دلا زیات محدودولو لپاره، د عامه شکایتونو د اوریدو د مکانیزم د پروګرامونو د پیژندنی په برخه کی تمر کز ولری.

*معلوماتو(اطلاعاتو) ته د لاس رسی زیاتوالی:*حکومت به د خلکو لپاره معلوماتو ته درسیدو حجم زیات کړی. خلک به د خپلو حقوقو د معلوماتو په **اړوند** ډیر لاس رسی ولري.

په حکومت کی د ښځو ګډون: حکومت به د افغانستان د ښځو د ملی عمل د پلان د عملی کولو په اړوند خپل مسوولیت سرته ورسوی.

د ناڅاپی پیښو په وړاندی د عکس العمل مد تیاری اغیزناک سیستم: حکومت له ناڅاپی پیښو سره د مبارزی د ملی پلان د تطبیقولو د ظرفیت د زیاتوالی په اړوند ژمن دی.

د ټاکنو خپلواک کمیسون: د ټولټاکنو د خپلواک کمیسون ظرفیت به لوړ شي، تر څو پوری د رایی ورکوونکو د ثبت همیشنی **سیستم،** انتخاباتی حوزه او د رایو په شرایطو د برابرو کسانو لړلیک(فهرست) رامنځ ته شی او له اساسی قانون سره سم په ملی او ولایتی سطحو باندی بریالی ټاکنی وشي.

د ملی هویت سند(تذکره): حکومت به **یوه** ملی هویت سند برار کړی، تر څو شفافیت او حساب ورکونه اسانه شی او اداری فساد کم شی.

جیودیزیک او کارتو ګرافیک معلومات: حکومت **به** د کلیو او هری جلا سیمی د پولو او سرحدونو په باب بیا کتنه وکړی او د ملی نقشی کښلو فعالیت به بشپړکړی.

وګړشمیرنه او اساسی احصاییه: حکومت به په ۱۳۸۷(۲۰۰۸م.) کی سرشمیرنه وکړی او په ملی او ولایتی سطحو به د اقتصاد او فقر په اړوند د وګړشمیرنی **او** ارقامو سیستم جوړ کړی او دهغو پایلی او ارزونه به چاپ او خپره کړی.

د ځمکی اداره: حکومت به د ځمکو د ثبت او **مدیریت** یوعصری سیستم او دځمکو د ملکیت پر سر دشخړو د اواری لپاره یوسیستم رامنځ ته کړی.

سیمه ییزه اداری: حکومت به د سیمه ییزو ادارو قانون برابر کړی او د سیمه ییزو حکومتونو په جوړوښتونو کی به د ولس ګډون زیات کړی. ولایتی شوراګانی به پیاوړی کړی. داسی قانون به جوړ کړی چی د ولسوالی شورا او د ښاری شورا او د کلیوالی شورا رول تعریف کړی. د ښاروالیو د ټاکنو په شمول د ولسوالیو ،ښارونو او کلیو د شوراګانو ټاکنی وکړی. د ولایتی ادارو جوړښتونه به اصلاح کړی، د ولایتی ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ کړی، د پلان جوړونی او بودجی لاری چاری به وسنجوی، دښاروالیو د پلان او بودجی ظرفیت به اچت کړی او ولایتی فعالیتونه به، د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکی اداری له خوا سم او پرمخ یووړل شی.

له دولت سره اړیکی او د دولتی نهادونو تر منځ اړیکی: حکومت به د پالیسی، تګلاری او د ملی بودجی په اړوند معلوماتو تبادله د ټولو دولتی نهادونو ترمنځ زیاته کړی.

دینی چاری: حکومت ټولنې ته دیني ورکولو او د ټولنیزو ارزښتونو د سیستم په منځه راتګ کې د اسلام د دین له مهم رول نه خبر دی.

د بشر حقوق: حکومت د ټولو افغانانو د بشری حقوقو د ملاتړ په خاطر خپل ظرفیت د افغانستان له نړیوالو مکلفیتونو سره سم د قوانینو د برابرولو،تصویب او تطبیق له لاری، لکه د شکنجې د بندولو کنوانسیون،د ښځو په وړاندی د ټولو توپیرونو له منځه وړل او د ماشوم د حقوق کنوانسیون به پیاوړی کړی. حکومت به د سولې، عدالت اوملي پخلاینی کاری پلان او دمسوولو حکومتی واحدونو اونهادونود مسوولیتونو مشخص کولو او د بشر د حقوقو ګټورتیا ته ژمن دی.

د عدلی او قضایی سکتور لومړیتوبونه:

د عدلی او قضایی خدمتونو د تلپاتی وړاندی کولو لپاره دښو نهادونو ظرفیت: حکومت به د قضایی نهادونو جوړښت اصلاح او بیا نوی کړی، حقوقی زده کړی به پیاوړی کړی، د قضایی ثبت سیستم ته به وده ورکړی، اداری ظرفیت به اوچت کړی، فساد به کم کړی، د لاری چاری د ضوابطو اصول به اعلان او درد کړی، د عامه **شکایتونو** د اوریدو سیستم به منځ ته راوړی او قضایی خدمتونو ته به دزیربنا د پرمختګ او د لازم ترانسپورت او سامان الاتو د تیاری په وسیله پراختیا ورکړی.

د عدلی او قضایی سیستم په دننه او نورو دولتی نهادونو کی د همغږی زیاتوالی: حکومت له نورو حکومت نهادونو او له مدنی ټولنو سره یو ځای به انسجام او هماهنګی ته وده ورکړی، د قوانینو حالت ته به د تقنینی ظرفیتونو او د ولسی جرګی د ظرفیتونو د اوچتولو له لاری ګټورتیا ورکړی، د حقوقی زده کړو ملی مرکز به جوړ کړی، د حقوقی پالیسی د تدوین په چارو کی به د بهرنیو پوهانو اومدنی ټولنی د کارپوهانو لپاره د موقع او د ونډی اخیستلو زمینی برابری کړی، د قوانینو ارزونه او تسوید به زیات کړی او په ولایتونو کی به د قضایی او عدلی خدمتونو وړاندی کوونه، په ولایتونو ک ید عدالت د انسجام د میکانیزم د پیاوړتیا له لاری ښه والی راوړی. په ولایتونو کی به دعدالت انسجام له حکومت سره دا مرسته وکړی چی، د قانون واکمنی په سیستماتیکه توګه، د تمویلوونکو مراجعو د هدفمندو او منسجمو تګلارو له لاری د فنی، اموزشی، ظرفیت جوړوونی، زیربناوو او دترانسپورت او نورو سامان الاتو د تامین په برخو کی د مرستو زمینی له کابل څخه لری پراختیا ومومی.

د عدالت د کیفیت ښه والی: د عدلی او قضایی سکتور ستراتیژیک هدف د داسی یوی ټولنی له جوړول دی، چی په هغی کی، قضایه قوه ناپییلی او خپلواکه وی او د خپلو اوسیدونکو امنیت او سوکالی، بشری حقوق او اسلامی ارزښتونه د ازادی، د قانون په وړاندی د برابری پر بنسټ او عدالت ته د ټولو دلاس**رسی** پربنسټ ننګه او ملاتړ کوی. حکومت به دا لاندی فعالیتونه تر سره کړی:(۱) د جزایی عدالت په بهیر کی د ځنډ د کموالی په منظور د تحقیق د یوه سیستم رامنځ ته کول چی، دا په اصل کی د وکالت د فقدان د اصل او د کشالو د کمزوری اداری د مدیریت پربنسټ تر سره کیږی (۲) د مجازاتو اړوندی پالیسی جوړونه (۳) د ماشومانو د عدالت د پالیسی تطبیق او په جزایی عدالت کی د نویو موضو ګانو او مشترکو مسالو ته د رسیدو لپاره د اختصاصی پالیسیو تاسیس (۵) په عدلی او قضایی اساسی کتګوریو کی، د مدنی محاکمو د قضایاوو د قضایی حوزواو اداری جوړښتونو ه والی (۶) د رسمی او نارسمی عدلی نهادونو ترمنځ ښی اړیکی (۷) د عدالت په نا رسمی سکتور باندی د څارنی تامین. په دې اړوند لاندې موخې د پام وړ دي :

۱- د عامه اداری د اصلاحاتو برنامه به تر (۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری بشپړه شی.

۲ـ تر ۱۳۹۲(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د پام وړ اداری فساد راکم شی.

۳ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د جزایی اجرااتو نوی قانون تنفیذ او خپور شی او د هغه د عملی کولو لپاره به ټول حقوقی پرسونل ته زده کړی ورکول شی. حقوقی لیکلی تفسیر او دغه راز هیواد والو ته به د ټولنیزو حقوقو په برخه کی پوهاوی ورکړل شی.

۴ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به ټول قوانین، مقررات او نور حقوقی سندونه تالیف، فهرست بندی او په نرمو افزارو کی شامل شی او دحکومت په ویبسایټ کی به یی ساتنه او څارنه وشی او په ټولو سطحو به په دولتی نهادونو باندی وویشل شی. په ټول هیواد کی به د خلکو لاسو ته په اسانی سره ور ورسیږی.

۵ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د حکومت ټولی اداری او وزارتونه ډیر ښه فنی ظرفیت ولری او د تقنینی سندونو او مقرراتو د تسوید او وړاندی کولو په برخه کی به تبعیض امیزه څه نه وی.

دریم رکن: ټولنیز او اقصادی پرمختګ

ددې رکن لاندې اوږد مهاله موخهد خصوصی سکتور تر لاربنونی لاندی د اقتصاد د بازار په ترڅ کی د بی وزلی **کمیدل،** پرله پسی او دوامداره پرمختګ، د بشری پرمختګ د شاخصونو ښه کیدل، او دزریزی پرمختیایی موخو (MDGs) ته درسیدو په لاره کی د کتنی وړ پرمختګ.

حکومت د هغه سیاست چی په پای کی د خصوصی سکتور تر مشری لاندی د بازار اقتصاد د رامنځ ته کیدو سبب **وګرځی** او وکولای شی، یوه د پام وړ همیشنی اقتصادی پرمختیا رامنځ ته کړی، ژمن دی. د افعانستان ملی پرمختیایی د تګلاری په چوکاټ کی به، حکومت د فقر د کمولو د مهم نوښت په وسیله، له خصوصی سکتور نه ننګه او ملاتړ به د مثمرو مشغولتیاوو او عوایدو سبب شی. همدارنګه، دولت په دی پوهیږی چی، د سرچینو هدف باید د ټولنی تر ټولو بیوزله او غریب خلک وی او دغه کار له مالی پلوه د عوایدو د لیږدونی په برخه کی د شفافو او همیشنیو پالیسیو له لاری ممکن دی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲زیږدیز) نه راپه دیخوا، حکومت دغه راز د ټولو افغانانو لپاره د روغتیا او پوهنی د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی لومړیتوبونو ته پام کوي. د دغی پالیسی پیاوړتیابه په ټول افغانستان کی د بشری پرمختیا د پام وړ شاخصونو د ښه والی په منظور دوام ومومی.

سره له دی چی، مونږ په افغانستان کی د اقتصاد د ودی او پراختیا د سطحی شاهدان یو، مګر زمونږ هیواد له ګڼ شمیر ختډونو سره هم مخامخ دی او باید هغه لری شی، تر څو د بیوزلی د کموالی سبب وګرځی او د اوږدی مودی اقتصادی پراختیا عملی شی. د دغو ختډونو ډیره غټه ستونزه همیشنی بی ثباتی ، د زیربناوو ناسم حالت، د بشری پانګو او بنسټونو د ظرفیتونو د پراختیا ټیټه کچه او د مناسبی اقتصادی فضا نشتوالی تشکیلوی. دغه راز، د بیوزلی د کموالی او بشری انکشاف د شاخصونو د ښه والی لپاره ، یوازی پراختیا بسنه نه کوی. په دغه رکن کی اساسی ستونزه ، د هغی فضا رامنځ ته کیدل دی چی، په هغی کی، اقتصاد له ټولو باالقوه ظرفیتونو سره، عمل کوی او له هغه سره په یو وخت کی، باید ډاډ تر لاسه شی، چی تر ټولو تاوانی شوی کسان هیر نه شی او د دې رکن لاندې مهمې موخې چې باید ترلاسه شي په لاندې ډول دي :

۱ـ هغه کسان چی، د ورځی له یو ډالر نه په کم څه خپل ژوند تیروی، په کال کی به په سلو کی دری لږ شی.

۲ـ هغه کسان چی له لوږی نه ځوریږی، به په سلو کی به پینځه را کم شی.

۳ـ ښونځیو کی د نجونو او هلکانو د شمولیت خالص د شمولیت به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری، په ترتیب سره په سلو کی ۶۰ او په سلو کی ۷۵ وی.

۴ـ د ښځو ښونکو شمیر به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م) پوری، په سلو کی پنځوس زیات شی.

۵ـ د افغانستان ښوونکی به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م)پوری د وړتیا ازموینه تیره کړی.

۶ـ تر ۱۳۹۱ کال پوری به، تر ۵ کالو کم د ماشومانو د مرگ او مړینی کچه، په سلو کی ۲۱راکمه شی.

۷ـ تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.)پوری د میندو د مړینی کچه به په سلو کی ۳۵ کمه شی.

۸ـ ټول اساسی روغتیایی خدمتونه به پراخ او تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری به په سلو کی ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندی راولی.

۹ـ هغه کسان چی، د څښاک روغتیایی اوبو او حفظ الصحی ته لاسرسی نه لری، تر ۱۴۰۰(۲۰۲۰زیږدیز کال) پوری به یی شمیر نیمایی ته راټیټ شی.

تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ زیږدیز کال) پوری به په کابل کی په سلو کی ۵۰ کورنی او په سلو کی ۳۰ په نورو ښاری سیمو کی د اوبو **نل** ته لاسرسی ولری. په سلو کی۹۰ خلک به په کلیوالی سیمو د څښاک اوبو ته لاسرسی ولری او کلی به په سلو کی ۵۰ روغتیایی خدمتونو ته لاسرسی ولری.

د خصوصی سکتور تر مشری لاندی د اقتصاد بازار د ودی لپاره د مناسبو زمینو د رامنځ ته کولو لپاره اړونده پالیسي جوړول په دې رکن کې په لومړیتوبونو کې راځي .په دې اړوند د دولت دری اساسی لومړیتوبونه دا دی :

د خصوصی سکتور لپاره د حقوقی چوکاټ رامنځ ته کول چی، په هغه کی د سوداگرۍ اړوند د اساسی قوانینو تصویب او توشیح شامله وی(شرکتونه، شراکت، سوداگریزه واکمنی او تجارتی منځگړیتوب) تړونونه، نماینده گی، ستندردونه، د چاپ او خپرونو حق، تجارتی نښی او دانحصاری امتیاز ثبت). (۲) د دغو قوانینو د عملی کولو د ملاتړ لپاره د مقرراتی، چوکاټ رامنځ ته کول. (۳) د حقوقی او مقرراتی چوکاټونو تعمیل. دغه راز، دولت به دغه مهم په پام کی ولری او ډاډ به تر لاسه کړی چی، دغه قوانین او مقررات د افغانستان له ټولنیزو حالاتو سره سمون ولری او په عادلانه توگه عملی کیږی، تر څو پانگوال په اسانی سره وکولای شی، په ارامۍ سره د پانگی اچونی په برخه کی پریکړه وکړی.

دولت به اقتصادی واکمنی د خپلو پالیسیو په چوکاټ کی، د خصوصی سکتور د ودی او پرمختک لپاره پیاوړی کړی. په دغه برخه کی دا لاندی کارونه تر سره کیږی :۱ـ دراکړی او ورکړی په برخه کی د اصلاحاتو د راوړلو لپاره د مسوولیتونو او نهادی میکانیزمونو روښانتیا ۲ـ د سوداگرۍ او صنایعو د وزارت پیاوړتیا، په افغانستان کی له پانگی اچونی نه د ملاتړاداره، د داوو د اواری او د تجارتی فعالیتونو د لاښه تنظیم په خاطر د حقوقی **سیستم** پیاوړی کول.۳ـ ځمکو ته د لاسرسی اسانتیا د ملکیت حق دلاښو اقداماتو د روښانتیا په شمول، د ملکیت د انتقال په اړوند د طرز العملو نو اسانه کول او د اجاری د اوږدی مودی لپاره د ځمکی د لاسرسی د امکان ضمانت، د تجارت د فعالیتونو لپاره د اساسی طرز العملونو تسهیل (د جواز ثبتولو، د پولو تر منځ فعالیتونه ، د گمرکی پړاوونو او ورکړو تیرول) به دوام وومومی او د معاملو په سر ته رسولو کی به لگښتونه کم شی.

ستراتیژی دا هم ویلی وو چی: دولت به د دولتی تصدیو خصوصی کول اوسهامی کول په خپلو مهمو کاری لومړیتوبونو کی ځای کړی. دغه کار به د افغانستان بریښنا موسسی د اغیزمنتیا د زیاتوالی او سهامی کولو په اړوند هم وی. د مالیی وزارت د ټولو دولتی تصدیو فهرست چی په راتلونکو دریو کلونو کی خصوصی او سهامی کیږی، ترتیب کړی دی. په خصوصی سکتور کی د ټولو سیالی کوونکو عادلانه لاس رسی به داړوندو دولتی نهادونو له خوا ننګه او ملاتړ وشی.

دولت د کورنیو عایداتو او د خصوصی سکتور له خوا د داخلی تولیداتو حمایت ته د اړتیا په خاطر د سوداګری حامی سیاست ته ژمن دی او غواړی د تجارتی مالیاتو حالت په صادراتو او وارداتو باندی کم کړی. لازمه ده چی، مشخص د سیالي صنایع چی افغانستان د هغو له لاری رقابت کولای شی، باید پیاوړی شی. د مالیی وزارت د تعرفو د رژیم ساختار له اړوندو خواووسره د مشوری له لاری په غاړه اخلی. د سیمی له هیوادونو سره د سوداګری او سوداګریزو فعالیتونو لپاره د افغانستان د ستراتیژیک موقعیت له مزایاوونه په استفادی سره، په سیمه کی د اسانو طرزالعملونو او پالیسیو د جوړولو لپاره چی د تجارت او ترانزیت د پیاوړتیا او اسانتیا په مخه کیږی ، د دولت له لومړیتوبونو نه یو دی. په لنډ وخت کی ، د اغیزمنو ګمرکی مقرراتو عملی کول او صادراتو او وارداتوته لازم وخت تل په پام کی نیول تر څو دغه کار د سیمی معیارونوته ورسیږی او دا به د دولت د هڅو مرکزی ټکی (محراق) وی. دولت د نړیوال سوداګریز سازمان اصولو ته متعهد دی.

مالی سیستم د بانکداری او وړو قرضونو په شمول، په چټکه توګه د ودی په حال کی دی. که څه هم، اوس د مالی خدمتونو کچه ټیټه ده،یوازی کم شمیر خلک رسمی مالی خدمتونو ته لاس رسی لری.دیوه پیاوړی مالی سکتور منځ ته راتګ، چی د هیواد اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی ، یو اساسی خنډ د دتولید د ظرفیت د زیاتوالی او د خصوصی سکتور له خوا د کورنیو عوایدو زیاتوالی په برخه کی له منځه وړی.

دمالی سکتور لپاره د دولت اول لومړیتوب د مالی سکتور د څلورو قانونو د تصویب او تطبیق له لاری(مسنونی معاملی،رهن ،اجاره او پولی ژمنی) د قانونی چوکاټ پیاوړتیا ده چی د تعلیق په حالت کی دی او د بانکداری په سکتور کی، د مناسبو او دقیقو معاملاتو د پیاوړتیا لپاره به وی. وروسی لومړیتوب د مالی خدمتونو د وړاندی کولو زیاتوالی کلیوالی سیمو او وړو او منځنیو اقتصادی تشبثاتو ته تشکیلوی. حکومت د تګلارو د جوړښتونو د اصلاح او په پای کی د ملی بانک او پښتنی بانک د خصوصی کولو عمل به وکړی.

په دغه موده کی به دولت **هڅه** وکړی چی، په مالی اعتباراتو پوری د معلوماتو اداره او دمالی کشالو د هواری د فتر رامنځ ته کړی او ددغه مالی سکتور د مهمو اجزاوو د هڅونی په منظور د مناسبی قانون عملی کړی.

زیربنا او طبیعی منابع

ملی پرمختیایی ستراتیژی د تدوین پر وخت (۱۳۸۴ل.) داسی لیکلی و: په تیرو پنځو کلونو کی، د زیربناوو او طبیعی منابعو له چټک پرمختګ سره سره، افغانستان تر او سه پوری هم د ګاونډو هیوادونو په پرتله، د زیربنا په برخه کی ډیر وروسته پاتی دی. د سړکونو نا مناسب حالت او د منظمی بریښنا نه شته **والی** د خصوصی صنایعو او تجارت په برخه کی له اساسی خنډونو نه شمیرل کیږی. دعامه لګښتونو په برخه کی د دولت پالیسیو، زیربناوی د خپلو هدفونو کلیدی لومړیتوب بللی، تر څو د خصوصی پانګی اچونی په برخه کی، کورنی تولیدات ، د استخدام (په کار ګومارنی) زیاتوالی،عواید او د فقر د کموالی په برخه کی دوام ومومی.

انرژی

د انرژی د سکتور پراختیا د فقر د کموو په برخه کی مهمه اړتیا او د خصوصی سکتور د پیاوړتیا او د کلیو د پراختیا ضرورت دی. په همدی خاطر، د افعانستان د ملی تګلاری هدف داسی ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی پربنسټ، د پرداخت وړ او ډاډه انرژی زیرمه کول، د افعانستان د انرژی په سرچینو کی د دولتی پانګی **اچونی** څارنه، د ملی پرمختګ لپاره د منځنی واټن اساسی هدفونه لاندی برخی درلودی: ۱- هر کورته په سلو کی ۶۵ د بریښنا رسوونه، په مهمو ښاری برخو او تاسیساتو کی، په سلو کی ۹۰ او کم ترکمه په سلو کی ۲۵ په کلیوالی سیمو کی . ۲- د ملی بریښنا د شبکی د استفاده کوونکو له خوا د لګښتونو کم تر کمه په سلو کی۷۵ پوښښ ۳- د نور پرمختګ او د نوی انرژی لپاره د لازمی تګلاری جوړوونه.

په اوسنی وخت کی، افعانستان د بریښنا د تولید د ظرفیتونو له مخی، په ډیره ټیټه کچه کی ده. او له ګاونډیو هیوادونو نه د بریښنا د رانیولو په تړونونو **باندی** تکیه لری. د اټکلونو له مخی، نن سبا د هیواد په سلو کی د ټول نفوس په سلو کی له ۲۰ نه کم دولتی بریښنا ته (د شبکو له لاری) لاسرسی لری او هغه هم د نوبت په ورځو کی د یوه بنسټ له مخی، د کمو ساعتونو لپاره . د اساسی بنسټیزو پروژو عملی کوونه لکه کوکچه، کونړونو، ګلبهار، باغدره، سرویی، د ګاز ذخیزی او د شبرغان روغتیات به د افعانستان لپاره د انرژی له پلوه یو ډاډمن امکان وی. دغی تګلاری نور ی لاندی برخی درلودی:

۱ ـ په کابل او نورو مهمو سیمو کی، د زیربنا کیفیت د ظرفیتونو زیاتوالی او د بیاجوړونی له لاری د بریښنا د ملی شبکی پراختیا (د لینونو، سب ستیشنونواو میترونو ویش)، د شمال ختیځ د بریښنا د سیستم پراختیا او د سویل ختیځ سیستم او د ختیځ او لویدیځ د بریښنا سیستمونه ۲- د کلیوالی انرژئ خدمتونوته لاسرسی د اوبو د بریښنا د وړو سرچینو، لمریزی انرژی، ډیزلی بریښنا او د تجارتی فعالیتونو د پیاوړتیا له لاری د انرژئ د تولید سرچینی په دغو برخو کی تشویق شوی دی او د ډاډ حاصلولو لپاره به فنی معیارونه د دومدارو زیرمو او د انرژئ د منابعو له لاری طرحه شی. ۳- د بریښنا موسسی د سهامي کولو له لاری د اوسنیو فعالیتونو د زیرمو د جبران د میکانیزم د ګټورتیا او اغیزمنتوب.۴- د انرژی اړوند د بین الوزارتی کمیسیون له لاری د مربوطو خواوو د فعالیتونو د انسجام او همغږئ لپاره ګټورتیا.

د تګلاری هیله مندی پایلی دا وې چې ، له کورنیو سرچینو نه دزیاتی ګټی اخیستنی له لاری، په ټول هیواد کی د بریښنا ډاډمن او ښه لاسرسی او د وارداتی انرژی له منابعو نه استفاده کول پکی ښودل شوی وو. دولت په د ی هڅه کی و چې، د بریښنا د خرڅلاو، ویش او تولید په برخو کی، د خصوصی پانګی اچونی لپاره لازمی زمینی برابری کړی په کلیو کی، د فقر کموالی او د شغلی او تشیشاتی زمینو زیاتوالی، د بریښنا په شبکو کی، د دولتی سکتور او خصوصی سکتور د پانګی اچونی له لاری، د بریښنا په پراختیا پوری مربوط ښودل شوی وه.

کرنه او د کلیوپراختیا

د کرنی او د کلیو د پراختیا لپاره د افعانستان د ملی پرمختیا د تګلاری هدف دا سی ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی جذب د کرنی له اوسنی سیستم نه د کرنی په تجارتی سیستم دبدلون لپاره د معیشت د یوی ارزښت لرونکی سرچینی په نامه. دولت د کرنی اود کلیود پراختیا لپاره یو منسجم پروګرام د دوو پراخو هدفونو د پیروی په منظور ۱-د فقر کموالی او ۲ـ د بدیل معیشت رامنځ ته کول به عملی کړی.د کرنی سکتور هراړخیزه تګلاره او د کلیو پراختیا د راتلونکی

لپاره دیوی مشخصی لاری بیانوونکی ده، چی دهغی اساسی هدف د اقتصاد دبیارغاونی له لاری، د فقر کموالی دی او په بشپړه توګه له ډیرو بیوزلو او زیان منونکو نه ملاتړدی. د کوکنارو د ورکولو په برخه کی د هڅو په زیاتوالی او د هغو په اهمیت سره، د فقر ټیټی کرښی ته د کم ځمکوــ بزګرانو دراوستلو د مخنیوی لپاره د کرهنیزو فعالیتونو پراختیااو چټکتیا له هر وخت نه ډیره ضروری ده. د بدیل معیشت د منابعو لپاره د زمینو په برخه کی پانګه اچونه به په د ی برخه کی یوه مهمه زمینه وی. زیاتره بزګران د کرهنی له لاری کم ترکمه د ژوندانه یو څه زیرمه له خپلی ځمکی نه په لاس راوړی. له د ی امله، زیاتره کورنی چی ژړند یی په کرنه پوری اړه لری، د معیشت له نا مصؤن والی سره مخامخ دی او کله نا کله د خپل ژوند د تامین لپاره قرض هم کوی. ددغو عواملو په نتیجه کی د طبیعی پیښو او د خوراکی موادو د کموالی په وړاندی دهیواد دزیان مننی کچه، زیاته شوی ده. د کرنی او دکلیو د پراختیا تګلاره یو شمیر پروګرامونه په پام کی لری او د بزګرانو د ژوندانه د ښه والی په منظور طرحه شوی دی، تر څو له دی لاری د هغوئ غذایی مصؤنیت تامین او اساسی خدمتونه تر سره شی. د دوی عایدات د رواکسب (مشروع معیشت)له لاری زیات شی او په ټوله معنا سره دامن په سالم چاپیریال کی ژوند وکړی . په دغی ستراتیژی کی فعالیتونه په اغیزمنه توګه په دوو برخو ویشل شوی وو:

۱ـ کرنه او کلیو پرمختګ ۲ـ د سوداګری او د کلیوالی تشبثاتو برخه کی پراختیا او نوښت .

هغه پنځلس پروګرامونه چی په دی ستراتیژي کی د کرنی د تګلاری او د کلیو د پراختیا د هدفونو لپاره درسیدلو وسیلی ښودل شوی وی، په لاندی ډول وی: د ملی پیوستون پروګرام، د خوراکی مصؤنیت ملی کړنلاره، د ساحوی پرمختګ ملی تګلاره، د مالداری، کرهنی او د کلیو د پراخ پرمختګ پروګرام، کلیو ته د لاسرسی ملی پروګرام، کلیو ته د اوبو رسولو او روغتیا **کړنلاره،** د کرنی د ملی سرچینو او د کلیو دزیات پرمختګ پروګرام، د څارنی سیستم، کلیو ته د بریښنا رسولو کړنلاره، د کلیوالی تشبشاتو تګلاره، د څیړنی او پرمختیا (R&D یا Research and Development)سیستم، د کرنی د چټک عکس العمل سیستم او د کلیو پراخ انکشاف او د کرنی د ظرفیتونه د لوړتیا او د کلیو د هر اړخیز پرمختګ پروګرام.

ترانسپورت

د هیواد د ترانسپورت د سکتور په برخه کی ، د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ستراتیژیک هدف داسی ښودل شوی و: دیوی منسجمی او **مضبوطی** ترانسپورتی شبکی رامنځ ته کول، چی په هیواد کی دننه او بهر او له بهر نه دننه د افرادو او توکو لیږدونه تامین کړی. د سیمه ییزو لویو لارو د سیستم په بشپړیدو سره،(په مرکز او ولایتونو کی) د ۵۳۳کیلومتر دویمه درجه سړک په احیا، د ژوندانه دیوی مهمی وسیلی په توګه کلیو ته د رسیدو لپاره د ۶۲۹۰ کیلو متره سړک جوړول به په کلیو کی د فقر د کموالی لپاره لومړیتوب ورکړل شی. په پام کی نیول شوی وه چی د ښاری پرمختګ اداره د ښاری سړکونو د کیفیت د ښه والی لپاره، د سړکونو د ساتنی او څارنی شبکه، د سړکونو د پلان جوړونی او د خدماتی ترانسپورت د اسانتیا وو شبکه به پیاوړی شی. د ولت به د ساتنی او څارنی د فعلیتونو پراخ سیستم د هغو د لګښتونو د تمویل د سرچینو د تلپاتی والی د ډاډ په حاصلولو سره عملی کړی.

پردی سربیره، په دی ستراتیژی کی د ترانسپورت په سکتور کی نور اساسی نوښتونه چی د لومړیتوب وړ وو،هغه دا وو: ۱ــ د کابل نوی هوایی ډګر ۲ـ د کندهار ، مزار شریف او هرات د هوایی ډګرونو بیا رغاونه ۳ــ په سیمه کی د نویو هوایی ډګرونو جوړونه ۴ـ د اوسپنی د لاری د پروژی طرحه ۵ـ د ترانزیت په برخه کی له ګاونډیو هیوادونو سره نوی تړونونه او دغه موافقه لیکونه به د سرحدونو په منځ کی د جنسونو د لیږدونی په برخه کی د کارونوپه سرعت ورکولو کی مرسته

وکړی. په پا م کی وه چی د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال په پای کی به افعانستان او دهغه گاونډی هیوادونه د سرحدونو د اداری په برخه کی د همکاری له لاری، د ترانزیت په برخه کی د مالونود لیږدونی لپاره لازم وخت راکم کړی. په اوسنی وخت کی داسی پروگرامونه ترلاسه لاندی نیول شوی دی چی د هغو په مرستی سره د کابل هوایی ډگر او نورواساسی هوایی ډگرونو او دملکی هوانوردی اړوندو ادارو ته دملکی هوانوردی د نړیوال سازمان او د هوایی ترانسپورت د نړیوالی اتحادیی له شرایطو او معیارونو سره سم سمون ورکول کیږی.

دغه هڅه د ملکی هوانوردی د نوی **اداری** د جوړیدو په برخه کی په داسی ډول تر سره کیږی چی، دسیالی دهوایی ترانسپورت پراختیا هم په پام کی ونیسی.

کانونه او طبیعي زېرمې

تمه کیږي چی، د طبیعی سرچینو استخراج د کورنی ناخالص تولید د زیاتوالی، د صادراتو د ودی او دغه راز د دولت د **صادراتو** د **زیاتوالی په برخه کی مرسته وکړی. د کانونو د سکتورپه برخه کی، د افعانستان د ملی پرمختیا دتگلاری** هدفونه عبارت د ی له:

۱ خصوصی سکتور د پانگی اچونی جذب

۲ دمنرالونو د سرچینو تلپاتی پرمختگ تنظیم او رواجول

۳ دهیواد د جیولوجیکی منابعو له سروی او سم ثبت نه د ډاډ ترلاسه کول.

دغه کار د هغو قوانینو او مقرراتو د منځ ته راوړلو له لاری چی، دکانونو دکشف او را ایستو په برخه کی ، د خصوصی سکتور د پانگی اچون ننگه او تشویق وکړی، د امکان وړ دی. د کانونو د سکتور په برخه کی د پام وړ او چټک بریالیتوب عبارت دی له: په هیواد کی د ستری بهرنی پانگی اچونی د تړون له لاسلیک څخه، یانی د ۲۰۸ ملیاردو ډالرو په ارزښت د عینکو د مسو د کان د تړون لاسلیک.

دولت د کانونو د سکتور د لومړیتوب په برخه کې د لاندی کارونه تر لاس لاندی نیولی دی: ۱د کانونو د استخراج د مالی بودجی زیاتوالی ۲ـ دیوه شفاف مدیریتی سیستم رامنځ ته کول چی، لازم ظرفیتونه ولری ۳ د کانونو په سکتور کی له پانگی اچونی نه ملاتړ د مختلفو مقرراتو او قوانینو د عملی کولو او نهایی کولو له لاری ۴ـ دهیواد قوانینو او مقرراتو ته د پانگی اچوونکو د باور د جلب په برخه کی بری به د کانونو په سکتور او د هیواد په نورو سکتورونو کی د پانگی اچونی د زیاتوالی سبب وگرځی.

د اوبو د سرچینو اداره

دولت د اوبو د اداری منسجی لاری چاری او د سیندونو د حوزو اداره د اوبو د سرچینو د پراختیا او پلان جوړونی لپاره، په لنډ مهال او منځ مهال کی عملی کوی. د افعانستان دملی تگلاری هدف عبارت ده له، په هیواد کی د اوبو د منابعو اداره او **پرمختگ**، لکه څنگه چی، فقر کمیږی، په اقتصادی او ټولنیز پرمختگ کی ثبات لرونکی پرمختگ راځی. د ټولو افعانانو د ژوند سویه ښه کیږی او د راتلونکو نسلونو لپاره د اوبو پوره سرچینی ساتل کیدای شی.

د کرنیزو ځمکو اوبه کول، په سلو کی ۹۵ داوبو لګښت تشکیلوی. په ۱۳۵۰(۱۹۷۰م.) کی نژد ی۶،۳ میلیونه هکتاره ځمکه په افغانستان د اوبو لګولو په مختلفو لاروچارو سره خړوبیده، مګر په اوسنی وخت کی ، یوازی په ۱،۳ میلیونه هکتاره ځمکه باندی اوبه لګیږی او له دی جملی نه، په سلو کی لس د انجینرانو له خوا د طرحه شوی سیستم **پربنسټ** اوبه کیږي او پاتی نوره په دو دیزه طریقه باندی اوبه کیږی. اوبه کړل شوی ځمکی دللمی ځمکو په پرتله درې برابره حاصل ورکوی. په افغانستان کی له ۸،۳ ملیونه هکتاره د کښت وړ ځمکی نه۵،۸ ملیونه هکتاره ځمکه د اوبو لګولو توانایی لری. په دی توګه د ابیاری لاندی کرنیزو ځمکو په اندازه کی فوق العاده کمښت راغلی دی.

د اوبو لګولو اداره د افغانستان ددولت یو لومړیتوب تشکیلوی.د اوبو لګولو د وران شوی او یا له کاره لویدلی سیستم د بیا **رغاونی** لپاره د پام وړ پانګه په کار اچول شوی ده، خو د کارموثریت نشته، د اوبو مدیریت د صفر په حد کی دی، هر کال په میلیاردونو مکعب متره اوبه ضایع کیږی، بی ګټی له هیواده وځی او یا په شګو کی جذبیږی،د افغانستان داوبو د لګښت د اغیزمنتوب د زیاتوالی لپاره د پانګی اچونی دجلب په برخه کی په خاصه توګه کم کارشویدی. د دولت له اساسی لومړیتوبونونه باید یو هم د کوکچی، ګمبیری او کامی داوبو د بندونو انکشاف وی، دا خبره ډیر ځله مربوطه ادارو ته ویل شوی ده، خو هغوی لا هم پام نه دی کړی.

داوبو **لګولو** د موجود او دودیز جوړښت بیا رغاونه دیوه لومړیتوب په بڼه پاتی ده او د کرهنیزو تولیداتو زیاتوالی او د فقر کموالی به په کلیوالی کورنیو کی اغیزمن واقع شی. د اوبو لګولو او روغتیا سیستمونو ته د لاس رسی د پراخ کموالی د لری کولو لپاره به، دولت د روغتیا او اوبو لګولو پروژی ته خاص اهمیت ورکړی. دولت به له لنډ مهاله تر اوږد مهاله پوری هایدرولوجیکی سروی بشپړه کړی او د کرهنیزو ځمکو لپاره به نوی بندونه جوړ کړی. د موجوده آبي ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بڼوالي او د څارويو لپاره د خوراکي د ترلاسه کولو په خاطر او د ودې د ګړندی ترلاسه کولو لپاره حیاتي ده. اوسني وخت کې کرنيزې ځمکې چې په کلنی توګه خړوبيږي، دوه ميليونه هکتاره ده او د دغه رقم د زياتوالي لپاره لاډېرې هيلې شته او هغه دا چې هغه زيربنا چې د جګړو په کلونو کې له منځه تللي، بيا ورغول شي. يوه واقعبينانه موخه داده چې له 500000 څخه تر 700000 هکتاره پورې نوره ځمکه به په راتلونکو لسو کلونو کې تر اوبخور لاندې راشي. په افغانستان کې د اوبخور د سيستم د بيارغاونې په برخه کې ډېرې ښې تجربې ترلاسه شوي دي. په تيرو دولسو کلونو کې د اوبخور د سيستمونو په واسطه 1.8 ميليون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره 300 تر 400 ډالرو لګښت (که مثلثي کانالونه پکښې راولو 600 – 800 ډالره لګښت) باندې بيارغول شوې ده. لکه هغسې چې د اوبو د ليږد د زيربنا بيارغاونه مهمه ده، همدومره د بزګرانو په کروندو کې له اوبو څخه غوره کار اخيستل او د هغو سيما کول هم مهم دي.

افغانستان دا وړتيا لري چې دوه ميليونه هکتاره نوره ځمکه خړوبه کړي، خو دا کار ډېرې اوچتې پانګونې ته اړتيا لري تر څو نوي بندونه جوړ، ويالې وکيندل شي او د اوبخور جوړښتونه ورغول شي او د پايناو هيوادونو سره خبرې وشي چې زمونږ د سيندونو کوز سر کې دي.[2] د اوبو لګولو د نوي سيستم په ودانولو باندې پانګونه په هر هکتار باندې د 4500 امريکايي ډالرو په اندازه لګښت غواړي چې دغه رقم د موجوده سيستمونو د بيارغاونې د لګښت په پرتله لس ځله لوړ دی.

معلوماتی او ارتباطی تکنالوژی

د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری ستراتیژیک یو بل هدف داو چی: تر۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کاله پوری د معلوماتی تکنالوژئ او اړیکو خدمتونه، په سلو کی ۸۰ د متوازن لاس رسی د پراختیا په منظور تر سره شی. د ارتباطاتو او معلوماتی

---

[2] د افغانستان د سيندونو د پنځو حوزو له ډلې څخه په څلورو کې يې سيندونه د هيواد د پولو خواته بهيږي، خو دولت له کوزو هيوادو سره د اوبو د وېش په هکله هيڅ ډول موافقه ليک نه لري، دغه لامل په څو منځنيو او لويو بندونو باندې د پانګونې لپاره يوه ستونزه ده.

تکنالوژی سکتور لومړیتوبونه د فایبری نوری پروژو او مبایل تلیفونونو ته د لاسرسی د پراختیا لپاره د مسی کیبل شبکی له بشپړیدو سره سم به لار هواره شی.

دمعلوماتی تکنالوژی او اړیکو د قانون عملی کول، په خصوصی پانگه اچونه کی د پرمختیا او تشویق لپاره به لازمی زمینی په پام کی ولری. د معلوماتی تکنالوژی او اړیکو شورا، د مخابراتو وزارت او د معلوماتی تکنالوژی له لاری به هڅه وکړی چې، د کمپیوتر په عصری سیستم ـ دولت د نښلولو پرلور د لازمو اقداماتو د سرته رسولو لپاره په پرله پسی توگه، د دولت ظرفیت پیاوړی کړی.د حکومت کولو کیفیت به اوچت کړی او اداری فساد به کم کړی. په پام کی ده چې، خصوصی سکتور به په دغه برخه کی، ډیره پانگه په کار واچوی.

ښاری پراختیا

د ښار اوسیدونکی د چټکی ودی د بهیر اغیزمن مدیریت په ځانگړی توگه، د هیواد دبیا رغاونی په برخه کی، ډیر زیات اهمیت لری. د افغانستان د ملی پرمختیا په تگلاره کی به د ولایتی پرمختگ د پلانونو د بهیر په جوړولو کی، اته اساسی پلانونه تر لاس لاندی نیول شی. د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری هدفونه ډیرو ښو خدمتونو ته لاسرسی او د استطاعت وړ سر پناه له تلپاتی اقتصادی ودی سره یو ځای، د ښاری ملی کړنلاری له طریقه د عملی کیدو وړ بلل شوی و او په دی کی د ښارونو انکشافی پلانونه او د ځمکی ملی پالیسی شامله وه.

د دغو هڅو پایلی په لاندی ډول دی: ۱ـ د ښاری پرمختیا د اداری او دخدمتونو د وړاندی کولو په منظور، د ښاروالو د ظرفیت پیاوړتیا ۲ـ **ډیره** ښه نهادی همغږی او د مهمو ښاری شاخصونو څارنه ۳ـ د ښار اوسیدونکو لپاره اساسی خدمتونه ته ښه لاس رسی ۴ـ په سلو کی ۵۰ د استوگنی د نارسمی سیمو تدریجی رسمی کیدنه ۵ـ د عامه خدمتونو او اسانتیاوو گټورتیا او همدارنگه، د نویو ښاری سیمو پرمختگ او د کابل په شمال کی د ده سبزد ښارگوټی په شمول ۶ـ سر پنا ته دلاس رسی زیاتوالی او د کور جوړولو په برخه کی، په سلو کی ۵۰ زیاتوالی او په سلو کی ۳۰ په هغوځمکو کی زیاتوالی چی، د راکړی ورکړی او دمارکیټونو لپاره ځانگړی شویدی. دا له اقتصادی پلوه، د مناسبو اقتصادی سرچینو له لاس رسی سره یوځای.۷ـ د ښاری ژوندانه د چاپیریال گټورتیا چی شنی او پرانیستی فضا ولری.

د ښارونو د پرمختیا په برخه کی اساسی ستونزه داده چی، مالی تاوان جبران شی او مالی سیستم رامنځ ته شی، چی وکولی شی، له هغی لاری د ښاری او دولتی خدمتونو لگښتونو ، په اغیزمنه توگه ورکړی. دغه کار به خصوصی سکتور ته زمینی برابری کړی چی، ښاری خدمتونه د دولتی سکتور له خواد کم تمویل په وخت کی، له بی وزلو ښاریانو سره مرستی هدف **وگرځي**. د نا پلان شویو او نا رسمی ښاری سیمو د زیاتوالی د مخنیوی په خاطر، د زونونو د ویش ظرفیت بندی او د نوی ښاری پلان جوړونی اداره به پیاوړی شی.

پوهنه

دولت غواړی چی ، د هیواد اوسیدونکو ته ډیره ښه ښوونه او روزنه ورکړی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲م.)کال نه راپدی خوا، دولت د پوهنی د سکتور په برخه کی، ډیره پانگه اچولی ده او به دغه برخه کی، وروستیو هدفونو ته د رسیدلو لپاره، دهیواد ماشومانو ته د زمینو د برابرولو په شمول، چی سالمه ښوونه او روزنه ورکړل شی، هڅی کوی. بی سوادی کمه شی او پیاوړی **اقتصادی** ځواک رامنځ ته شی او په دی برخه کی د پام وړ پرمختگونه هم کړی دی.د دولت دغه راز، د افغانستان

پرمختیایی هدفونو ته ژمن دی او د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری اساسی هدف هم، د پوهنی په برخه کی داده چی، له دولت سره ددغو هدفونو په برخه کی مرسته وکړی.

دولت غواړی چی، د سودا په کچه کی د پام وړ ښه والی رامنځ ته کړی، د پوهنی کیفیت ګټور کړی او د زیات شمیر زده کوونکو د جذبولو په خاطر د **پوهنی** د سیستم ظرفیت پراخ کړی. د ټولو پوهنی ته لاسرسی، د وخت ارزښت او دلوړو زده کړو د کیفیت د ظرفیت پراختیا او د مهارتونو د لوړتیا ګټور تیا څرګنده شی.

د اساسی زده کړو رامنځ ته کول او په هیواد کی د بی سوادی د کچی کموالی،د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره په وخت کی، د افغانستان د دولت یو اساسی لومړیتوب دی. دول دی ته ژمن دی چی، د پوهنی په ملی ستراتیژیک پلان کی، د لومړیتوب وړ پروګرام چی اوتصویب شوی عملی کړی. په دغه پروګرام کی دغه برخی شاملی دی: ۱ـ عمومی زده کړی(په سلو کی ۶۰ د نجونو د زده کړو په شمول)

۲ـ د ښوونکو د روزنی او د کاری حالاتو ګټورتیا

۳ـ د پوهنی د بنسټ پرمختګ او بیا رغاونه

۵ـ د تعلیمی نصاب او درسی موادو ګټورتیا

۶ـ د سواد زده کړه او نارسمی تعلیمات

۷ـ اسلامی تعلیمات

۸ـ د پوهنی د اداری اصلاح او پراختیا . په دې برخه کې وروستی لومړیتوب د پوهنی له پیاوړتیا نه او د تعلیمی خدمتونو د وړاندی کولو لپاره، سیمه ییزو مقاماتو ته د مسوولیت لیږدونی له لاری. دغه راز، د پوهنی وزارت، دلوړوزده کړو وزارت، د کار او **ټولنیزو** چارو وزارت د شهیدانو او معلولینو د وزارتونو د ستراتیژیکی پلانونو د ظرفیت څارنی پیاوړتیا او د حرفه یی تعلیماتو په برخه کی ، اساسی لومړیتول د حرفه یی تعلمیاتو رامنځ ته کول او د مهارتونو د پراختیا پروګرامونه د کار د بازار د غوښتنو په پام کی نیولو سره، د همعږی د ګټورتیا او په ملی زده کړو او تعلیماتو کی دظرفیتونو د تطبیق لاری چاری په پام کی نیول.

رسنی او فرهنګ

د دغه سکتور لید عبارت دی له:۱ـ په ټول هیواد کی ښځو او نارینوو ته د رسیدونکو ازادو او خپلواکو رسنیو له همیشنی پراختیا نه ننګه او ملاتړ ۲ـ د افغانستان د فرهنګی میراثونو ساتنه ۳ـ دفرهنګی خلاقیتونو ملاتړ، په **دې** اړوند اساسی هدفونه دادی:د لرغونی ارزښت لرونکو ساحو معلومول او ناثبت شوی تاریخی یادګارونه. دزیانمن شویو سیمو بیا رغاونه او ساتنه، په ټول هیواد کی د خپلواکو رسنیو د پراختیا په منظور د رسنیو د نوی قانون د طرحی جوړول، د متقابلو تړیوالو اړیکو له لاری د غلاشویو هنری اثارو بیا موندنه او په دی برخه کی زیار او هڅی.

روغتیا او تغذیه

د ټولو معیارونو په پرتله، د افغانستان خلک له نا سم روغتیایی حالت نه ځوریږی. په افغانستان کی د روغتیا کچه ډیره ټیټه ده او د نړیوالو شاخصونو په وروستئ کچه کی راځی. د میندو اود نویو پیدا شویو ماشومانو او کوچنیانو د مړینی کچه، په خاصه توګه، له پنځو کالو نه د کمو ماشومانو د مړینی کچه ډیره پورته ده او په ټول هیواد کی د ناسمو خوړوباب زیات دی.

د روغتیا د سکتور لومړنی لومړیتوب دادی چی، روغتیایی ستونزو ته د روغتیایی خدمتونو د مجموعی د ډله ییزپوښښ له لاری ور ودانګی. دولت د روغتیایی خدمتونو عملی کولو ته دوام ورکوی او هغه روغتیایی اړیکی چی، ناروغان له روغتیایی خدمتیونو سره اړیکی ورکوی، پیاوړی کوی. په مشخصه توګه، دولت دمیندو روغتیایی خدمتونه د کورنیو د لاربښوونی او دکورنیو د اړوند مسایلو په باب، د میندو او ماشومانو د خوړو د ښه والی، د ساری ناروغیو کنترول او د خلکو په روغتیا باندی د هغو د نامطلوبو اغیزو په پام کی نیولو سره،د خلکو روغتیایی حالت پیاوړی کوی. د دغو مشخصو اقداماتو لپاره په روغتیایی **سکتور** کی، دولت د روغتیایی خدمتونو د سرته رسولو لپاره یو هراړخیز پروګرام تر لاس لاندی نیولی دی چی، د نا برابری د کموالی په برخه کی روغتیایی ملی سیستم ، دروغتیایی خدمتونو کیفیت او اغیزه زیاته کړی او هغه په ښه توګه اداره او څارنه یی وکړی.

د افغانستان د ملی پرمختیا ستراتیژیک هدفونه د افغانستان تړون او د افغانستان د انکشاف هدفونه په چوکاټ کی ، د راتلونکو ۱۵ کلونو لپاره ، د روغتیا په سکتور کی د لاندی برخو لرونکی و:

الف:ـ د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال تر پایه به د (ام.دی.جی) د هدفونو د لاسته راوړلو لپاره، د روغتیا ټول اساسی خدمتونه پرمختګ وکړی او کم تر کمه به په سلو کی ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندی راولی.

ب:ـ دمیندو د مړینی کچه به په سلو کی ۱۵ راټیټه شی.

ج:ـ له پنځو کلونو نه کم ماشومان به د واکسینو نو د وقایی په صورت کی، د ناروغیو په وړاندی مصؤنیت تر لاسه کړی.

د:ـ تر پنځو کلونو دکمو ماشومانو مړینه به په سلو کی ۵۰ د ۱۳۸۲ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ او د هغوکموالی به د ۱۳۸۲ او ۱۴۰۰ لمریز ترمنځ دری واری نور هم را ټیټه شی.

هـ :ـ دمیندو د مړینی کچه به په سلو کی ۵۰ د ۱۳۸۱ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ راټیټه شی او له هغه وروسته به په سلو کی ۲۵ کموالی راشی او دا به د ۱۳۸۱ او ۱۴۰۰ کلونو ترمنځ وی.

و:ـ تر ۱۴۰۰ کال پوری به د ایډز د ناروغی د پراختیا مخنیوی وشی.

ز:ـ تر ۱۴۰۰ کال پوری به د ملاریا اونورو اساسی ناروغیو پیښی کمی شی او د هغو د خپریدو مخنیوی به وشی.

ټولنیز خوندیتوب

په دی برخه کی یو شمیر رسمی ارقام وایی چی:

د افغانستان منځنی وده د ۲۰۰۳ څخه تر ۲۰۱۲ کال پورې ۹،۴ سلنه وه. ددی ودې زیاته برخه کیدای شی دبهرنیو مرستو له امله واوسي چی افغانستان په تیره لسیزه کی تر لاسه کړې. چی دغومرستو په ټولیزه توګه د اجناسو څخه د توقعاتو اندازه ، خدمتونه او بیارغونه پورته بوتله. د بیارغونې په ډګر کې رسمي مرستې او همدارنګه پوځی مرستې په ثابته توګه ۴۰۴ میلیون امریکایی ډالر په ۲۰۰۲ کال کی ۷،۱۵ میلیارد ډالر په ۲۰۱۰ کال کی وی. ددی مرستو دریمه برخه د ملکی بنسټونو د جوړولو ، د پوهنی په سکتور ، روغتیا، بریښنا، او د واټونو په جوړولو لګیدلی دی .

د انکشافي مرستو پایلې ډیرې د لیدنې وړ او مهمی دي. د د ۲۰۰۲/۲۰۰۳او ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کلونو کې ناخالص داخلی تولید د هر وګړي ۱۸۶ امریکایی ډالرو څخه ۶۸۸ ډالر امریکایی ته ورسیدل . په لومړنیو ښوونځیو کی شمولیت ۱۹ سلنه څخه ۷۲،۴ سلنه

ته لوړ شو. د۱۳۸۱ل. کال په پړتله روغتیایي خدماتو ته لاسرسی له ۲۲ سلنه څخه ۴۵،۵ سلنه ته زیات شوی دی. د میندو مړینه نږدې ۵۰ سلنه ټیټه شوه. د عمر منځنی اندازه د ۴۵ کلونو څخه تر ۴۸،۷ کلونو ته زیات شو.

د افغانستان د کورنیو په باب چې د سروی له لاری کوم معلومات ترلاسه شوی دی، غربت او ناځاپي پیښنو په وړاندی د زیان او فقر لوړه کچه راښی. له دی جملی مخ د خوراکی موادو د بیی لوړوالی هم کتلی شی. یوه پیاوړی اقتصادی وده د دی دوا کیدالی شي، مگر دا کار په یوازی توګه مکن نه دی. د یوه اغیزمن اقتصادی پرمختګ لپاره لازمه ده چې، دولت د عایداتو په باب مشخص پالیسی اختیار کړی،چې له مالی پلوه تلپاتی او ټینګ وی او د افغانستان دسلامی او ملی ارزښتونو پربنسټ ولاړ وی او هدف یی د ټولو بی وزله او ټیټی کچی خلک وی.

د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی له مالی پلوه همیشنی او هدفمند اقدامات د فقر د کموالی اساسی عناصرکیدی شی. دولت د پایداره سیاست د پر مخ بیولو له لاری خپل پروګرامونه داسی متمرکزوی شی چې، ډیرو بی وزلو سیمو او تر ټولو بی وزله خلکو ته د خپلو اغیزمنو ملی تګلاره او کړنلارو له لاری ، پوره سرچینی ځانګړی کړی. د ناهدفدفمنو سبسایډیو کمونه لکه په انرژی کی کمښت، د مدیریتونو د ظرفیتونو زیاتوالی، د **کار** او ټولنیزو چارو وزارت او د شهیدانو او معلولینو وزارت له لاری کولی شی چې، خوارانو ته دیوه منظم پروګرام له مخی، شغل او کار پیداکړی او په دی ډول ممکنه ده چې، هغوی هم د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی ژمن پاتی شی.

دولت له هغو افغانانو سره دوستانه مرستی کوی چې، له طبیعی پیښنو او نا امنیو سره مخامخ وی او د مهاجرت له ستړی ژوند نه بیرته راګرځي او په دغو برخو کی تاوانی شوی دی. د ۲۰۵ ملیونو په شا او خوا کی کډوال کولی شی، په راتلونکو پنځو کلونو یا دملی پرمختیا د تګلاری په کلونو کی، بیرته خپل هیواد ته راستانه شی. تر اوسه پوری د دومره ګڼ شمیر افغانانو د جذب امکانات نه لرو او په دغه برخه کی د نړیوالو د پام وړ مرستو ته سخته اړتیا ده چې، د خپلو شتمنیو د سرچینو د بهیرونو د بدلونو له محدود حالت نه مخنیوی وکړی. د مهاجرینو د چارو وزارت د راستنیدونکو او مهاجرینو نه د ملاتړ پروګرامونه چې، د نورو وزارتونو له خوا **عملی** کیږی، همغږی کوی. د افغانستان له طبیعی پیښنو سره د مبارزی اداره به د دولت تیاری او دوستانه اقدامات په دی برخه کی منظم او منسجم کوی.

ګډې مسالې

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره د شپږو حیاتی مسالو ننګه او ملاتړ کوی او په دغه برخه کی د ملی تګلاری په ټولو سکتورونو او ارکانو کی د منسجمو اقداماتو لپاره د زمینو برابرول ډیر ضروری دی. دغه موضو ګانی یوه له بلی سره متقابلی اړیکی لری او په کلکه سره یی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د هدفونو په برخه کی ، یو لړ ستونزی را ولاړی کړی دی او باید په راتلونکو پنځلسو کلونو کی د دغو ستونزو د لری کولو او د پروګرام د عملی کولو لپاره بریالی هڅی وکړو. دولت له دغو ربړو او ستونزو سره د غو څو اقداماتو له لاری، د نړیوالی ټولنی مرستو لو همکاریو ته متعهد دی.

د نشه یی توکو سره مبارزه

د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری یو اساسی هدف داسی ښودل شوی و: د نشه یی توکو د صنعت له منځه وړل یو لومړیتوب دی، چی د هیواد، سیمی او نړی په وړاندی یی ستر ګواښونه رامنځ ته کړی دی. دولت په دی کار باندی باور لری چی د کوکنارو تر کښت لاندی ځمکی تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.) کال پوری د ۱۳۸۱(۸/۲۰۰۷ م.) په پرتله نیمایی ته راټیټی کړی. د ۱۳۸۷(۹/۲۰۰۸ م.) لپاره د دولت پلان دادی چی، ۵۰۰۰ هکتاره ځمکه باندی چی کوم کوکنار کرل کیږی،هغه له منځه یوسی ، هغه څوک چی، د نشه یی توکو په صنعت کی لاس لری، هغه د دولت له هر ډول بریا سره د مشروعیت د کسب په برخه کی او په هیواد کی د **ثبات** د تامین په لاره کی مخالف دی. د غه کسان تروریستی عملونه تمویلوی او د اداری فساد د زیاتوالی سبب کیږی. د نشه یی توکو د ملی کنترول د تګلاری له مخی، باید دولت د نشه یی توکو په وړاندی ډیر سخت عکس العمل وښی. دغه ستراتیژی اته رکنونه لری او په هغو کی د تولید د کموالی هڅی، د قاچاقو او دنشه یی توکو د لګښت او زیان لاربښوونه کوی. دغه ارکان دغو برخو ته لاسرسی لری:

۱- بدیل معیشت ۲- دنهادونو رامنځ ته کول ۳- معلوماتی کمپاین ۴- په نشه یی توکو پوری اړوند قوانین ۵- جنایی عدالت ۶- له منځه وړل ۷- نشه یی توکو ته د غوی ښتنی کموالی ۸- سیمه ییزه همکاری

د نشه یی توکو د کنترول ملی ستراتیژی، د افغانستان د ملی پرمختیا یی تګلاری په ټاکلی وخت کی، تل بیا کتنه کیږی، بډایه او غنی کیږبه.د نشه یی توکو د ملی ستراتیژی له مهمو عناصرو یو هم، د هیواد په ولایتونو کی، له نشه یی توکو سره د مبارزی له فعالیتونو نه عبارت ده. په داسی حال کی چی د نشه نیی توکو وزارت په دی برخه کی رهبری کوونکی رول لری، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د کلیو پراختیا وزارت، د ولایتونو پرمختیایی شوراګانی او والیان به، له نشه یی توکو سره د مبارزی په کار کی ، په زیاتیدونکی توګه برخه واخلی. په دغه لاره کی له اساسی تکیو نه یو مهم ټکی دادی چی، په دغه برخه کی به والیانو ته لازم مشوقونه برابر شی او په دی برخه کی به د دوی د بریالیتوب کچه وارزول شی.

له نشه یی توکو سره د مبارزی په برخه کی بل لومړیتوب د معیشت د بدیل د اغیزمنو او لازمو پروګرامونو تر لاس لاندی نیول دی او په هغو کی، تمویل کوونکی مراجع، د دغه پروګرام اداره او د عملی کولو لاری چاری، له نشه یی توکو سره د مبارزی وجهی صندوق او معیشت د بدیل او د دغی اداری په برخه کی دافغانانو زیاتیدونکی رول او د دغه وجهی صندوق زیاتوالی دی.

د اداری فساد سره مبارزه

د اداری فساد د پرمختیا او د سالم حکومت کولو په برخه کی، له اساسی خنډونو نه یو مهم خنډ دی. د دولت له خوا له اداری فساد سره دمبارزی اساسی هدف د یوی سالمی ولسی اداری رامنځ ته کول دی، چی په پاک نفسی او حساب ورکولو سره له قانون سره سم، اقتصادی او اجتماعی انکشاف لپاره مناسبی او وړ زمینی ته کړی او په سیاسی پریکړو کی خپله بی طرفی وساتی. دعامه اداری د سالمو سرچینو او د اغیزمنو فعالیتونو په برخو کی، د مدنی ټولنو د نهادونو او د خصوصی سکتور په مشارکت سره عمل وکړی.

له اداري فساد سره د دولت د مبارزی ستراتیژی، په دولتی ادارو کی، په اصلاحاتو او په قضایی سیستم او نشه یی توکو سره د مبارزی د ستراتیژی په برخه کی یو لړ عملی اقداماتو ته اړ دی. په مشخصه توګه سره دولت غواړی چی په دی برخه کی دا لاندی کارونه ترسره کړی:

۱ د قوانینو تعدیل او تنفید او د اداری فساد د امکاناتو مخنیوی او په دی برخه کی لازم طرزالعملونه ، ۲ په پیچلی سازمانی **جوړښت** کی اصلاحات، کوم چی د اداری فساد د رامنځ ته کولو سبب ګرځی. ۳ د اداری طرزالعملونو اسانتیا، ۴په اداری فساد د ککړو کار کوونکو لری کول، ۵ د تفتیش د طرزالعملونو سمونه او پیاوړتیاو د مالی راکړو ورکړواو اداری موضوع ګانو په برخه کی زیاتیدونکی رول.دولت د کار کوونکو لپاره د پوره تنخواه او امتیازاتو په پام کی نیول.

دولت په دی پوه د ی چی له متعادلو او منظمو لارو چارو نه استفاده او له بیلا بیلو وسایلو نه کار اخیستل او د هغو پیاوړتیا او اغیزمنتوب، له اداری فساد سره د مبارزی په برخه کی ډیر لازمی د ی. مخنیوی، کشف، عدلی او قضایی تعقیب د عامه پوهاوی د کچی لوړوالی د دغی ستراتیژی نه بیلیدونکی عناصر دی.

دولت به ډاډ تر لاسه کړی چی ټول نهادونه، سیستمونه او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی اړوند کسان، په داسی ډول سره عمل وکړی چی په هغو کی د اداری فساد په وړاندی تاوان لیدنه ډیری کمی کچی ته راښکته شی او د حکومت د شفافیت او حساب ورکولو لپاره لازم شفافیت به هغو نهادونو سره طرح شی چی له حکومت نه جلا وی لکه ولسی جرګه رسنی اومدنی ټولنی.

د ظرفیتونو لوړول

د انسانی او نهادی ظرفیتونو کموالی هغه خنډونه ګڼل شوی وو، چی د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری په برخه کی لیدل کیدل ، کم او محدود **ظرفیتونه** ددی سبب کیږی چی له سرچینو نه لازمه ګټه وانه خیستل شی، اقدامات په اغیزمنه توګه عملی نه شی او مطلوبی پایلی تر لاسه نه شی او په دی برخه کی بریالیتوب کم ترسترګو شی.

دولت به لازم نهادی میکانیزم، په عامه سکتور کی د ظرفیتونو د لوړوالی په منظور رامنځ ته کړی، مګر په مناسبو موادرو کی به د خصوصی سکتور حمایتی نهادونه هم په دی قانع کړی چی د دغه میکانیزم له خدمتونو لکه: د مسلکی **تعلیماتو** بورد نه کار واخلی، عمده اونهادی مسوولیت به دی بین الوزارتی کمیسیون په غاړه وی چی د ظرفیتونو پرمختیا وی او په مالی وجوهاتو اغیزمن مدیریت مسوولیت به ولری.

دا به د واحد مرکز په توګه د مرستو بهیرونه تامین کړی. په دی جریان کی به له مضاعف بهیرنه مخنیوی کیږی او ډاډ به ترلاسه شی چی د ظرفیت د انکشاف په برخه کی، په خپل وخت او په زیاتیدونکی توګه، مګر په همیشنی توګه ورته پاملرنه وکړی.حکومت په یوه هر اړخیزه پروګرام باندی، د نهادونو د ظرفیتونو او دعامه سکتور د کارکوونکو د پوهاوی او لوړتیا په منظور، هغه چی د عامه اداری په برخه کی کار کوی او ملکی مامورینو لپاره د مهارتونو د لوړتیا او د زده کړو د هر اړخیزو طرحو په برخو کی چی د افغانستان د ملی پرمختیاپه تګلاره په پام کی نیول شوی دی، دغه راز د ملکی خدمتونو د زده کړو د مرکز جوړول، د نړیوالو فنی مرستو مدیریت دمهارتونو او تجربو د چټکی لیږدونی د ضمانت په خاطر دمدیریتی ظرفیت له لاری، د کثیر المدت ظرفیت د لوړتیا له لاری په پام کی ښی.

د ژوندانه چاپیریال:

د ژوندانه چاپیریال یوه ګډه مساله ده چی د هیواد له اقتصادی وده به پیاوړی کړی. د ژوند د چاپیریال په هکله د دولت اساسی هدف داسی ښودل شوی و چی د افغانانو لپاره به د ژوندانه د چاپیریال له لاری د هغو د ژوند ښه کیفیت رامنځ ته

کړی او همدا رنګه به ډاډ تر لاسه شی چی راتلوونکی نسل له اوسنی پایداره انکشاف نه ګټه اخیستی شی د یوه لومړنی لومړیتوب په توګه دولت د ژوندانه د چاپیریال د ساتنی اداره جوړه کړه او کوښښ یی وکړ چی له دی لاری خپلی همغږی کوونکی، انتظامی او څاروونکی دندی تر سره کړی. او په دی ترڅ کی د طرحه شویو پروګرامونو په برخه کی د اړوندو وزارتونو ظرفیت لوړ کړی. بل لنډ مهاله لومړیتوب دا و چی، د ژوندانه دچاپیریال سیستم اغیزی و ارزول شی او کومی انکشافی پروژی چی عملی کیږی، هغه په خپل وخت عملی شی.

سیمه ییزی همکاری

افغانستان یو ستراتیژیک موقعیت لری چی سویلی او مرکزی اسیا سره وصل کوی. دغه راز یی د چین او لری ختځ او له منځنی ختیځ او اروپا سره د سوداګری لاره لری. اوسمهال افغانستان له امنیتی ګواښ سره مخ دی او په سیمه باندی اساسی اغیزی لری او یوازی کولای شی چی د پراخی سیمه ایزی همکاری له لاری هغه ته لاسرسی وشی. له دغه ستراتیژیک موقعیت نه په خپل وخت ګټه اخیستنه او دزمینو برابرونه ددی سبب کیږی چی دمرکزی اسیا او دلری ختیځ او منځنی ختیځ سویل تر منځ پل شی. د سیمی د سوکالی او ثبات په برخه کی مرسته کوی او دغه راز د پانګی اچونی او سوداګری کچه لوړوی. ددولت اساسی لومړیتوبونه دادی:

۱ـ د سیمه ییزو تړونونو په نوښتونو کی چی د ترانزیت، ترانسپورت او پانګی اچونی په برخه کی لاسلیک کیږی، د افغانستان ګډون، مشرتوب او پانګه اچونه پیاوړی شی.

۲ـ په هیواد کی د اوبو بریښنا د موجوده زیرمو او امکاناتو څخه دګټی اخیستنی لپاره د پراخو ګامونو پورته کول.

۳ـ د راستنیدونکو او مهاجرینو لپاره اسانتیاوو رامنځ ته کول.

۴ـ په سرحدی ادارو کی سیمه ایزی همکاری، د سرحدی جرمونو دمخنیوی په خاطر،لکه:

۵ـ د وسلو قاچاق، او په هیواد کی نیشه یی توکی تر پوښښ لاندی نیوی شی.

۶ـ دولت په دغه ټکی پوه دی چی، د سیمی د هیوادونو له نږدی همکاری نه پرته ، په خاصه توګه پاکستان، خپلی هدفونه د امنیت په باب نشی عملی کولای.

دلوی اقتصاد چوکاټ

له کیفیت نه ډک تلپاتی اقتصادی ودی، د فقر دکموالی او کارموندنی لپاره، یوبریالی څواک د ی. په دی ورستیو وختو کی د دولت د مالی او پولی سیاستونو له خوا او د اسعارو د ثابتی راکړی ورکړی په سبب، د ښه پرمختګ ملاتړ شوی دی. که څه هم ، تر اوسه پوری د افغانستان د ودی کچه په اغیزمنه توګه د فقر دکموالی او د کار او کسب د پیداکولو په برخه کی زیاته اغیزه نه لرله او په پراخه پیمانه د بهرنیو مرستو له خوا یی **ننګه** شوی ده. دهیواد ملی پرمختیایی تګلاره، د دولت د سیاستونو د ټاکلوپه خاطر، د فقر د کموالی اوپرمختیایی نتیجو د ترلاسه کولو لپاره برابره شوی ده او دغه ټکی د ستر اقتصاد د ثبات د ساتنی او د ودی د سرچینو په تشکیل باندی، په ځانګړی توګه په خصوصی سکتور باندی تکیه لری د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره، دغه راز په ملی ثبات کی دهغه له مخی، د هیواد لپاره د مرستی د قرضو د بهیر په برخه کی، د کورنی شتمنی د ودی برخه کی مرسته کوی. د افغانستان دملی پرمختیا له تګلاری نه د حمایت په منظور، دولت په منځ مهال مالی چوکاټ باندی، دافغانستان لپاره د ثابت مالی مسیر د ټاکنی په برخه کی ، ډېره لګوی. د افغانستان بانک، دمالی تورم د ټیټی سطحی د برقرار ساتلو او د ثابتی تبادلی د موجوده کچی د ساتلو لپاره خپلو هلو ځلو ته دوام ورکوی، د روانو محدودیتونو پر خلاف، دولت متعهد دی چی، د یوه قوی بازار اقتصاد لپاره چی په خصوصی سکتور

باندی ډېره ولری سره له دی چی، دا موضوع به دا معنا ولری، چی تر اوسه پوری مهم ، په لنډ مهال کی، د پانګی اچونی لپاره ښه وخت، د دولت د تمویلوونکو مراجعو له خوا شته او په منځ مهال کی، انتظار کیږی چی، خصوصی پانګه اچونه په اقتصادی پرمختګ باندی د پام وړ اغیزه وښندی. او په دی ترتیب، زیاته اقتصادی وده، د عوایدو د زیاتوالی سبب شی، چی بی وزله او غریب خلک، له هغی نه ګټه واخلی. دغه کار دولت په دی قانع کوی چی، اجتماعی خدمتونه زیات کړی او په خصوصی سکتور کی، د خلکو لپاره د کار کولو امکانات برابری شی. د دغی موضوع په پام کی نیولو سره، دغه هدف ته د رسیدلو لپاره، وخت ته اړتیا لیدل کیږی، ځکه دولت د خپلو پروګرامو نو د عملی کولو له لاری، د ټولنی د ډیرو بی وزلو اوتاوانی شویو خلکو په اقتصادی او اجتماعی مصونیت کی خپل ځان په همیشنی توګه، بیخی د خیل بولی.

دولت پریکړه کړی ده چی، خصوصی سکتور د هغه د انکشاف په برخه کی، په زیاتیدونکی توګه او په سیال امیزه ډول، د **کورنیو** تولیداتو په برخه کی د پام وړ زیاتوالی راولی. د سیمه ایزو معیارونو له مخی، په اوسنی وخت کی، د افغانستان صادرات چی وچی میوی او غالی دی، په ډیره ټیټه کچه کی د ی. مګر په ورستیو کلونو کی، یو شمیر تولیدی صادراتو چی نوی یی ظهور کړی دی، یو شمیر یی خپل صادراتی ظرفیت په باالقوه توګه له ځانه ښودلی دی، لکه:

د لبنیاتو محصولات،شاتو،سمنټ،د لمرګلی تولیدات،ښیښه، بوره، د بادام غوزی او د شالونو تولید. دولت به زیاتی تخنیکی مرستی وغواړی چی په دغه صنایعو او نورو نویو صنایعو کی د شرکتونو ظرفیت، په صادراتی بازارونو کی د باالقوه او اغیزمنی سیالی په منظور کیفیت لوړ او ښه کړی. هیله من پراخ پرمختګ چی د مسو، طبیعی ګاز، پطرولو او نورو قیمتی موادو مله درکه دی، د پام وړ توګه، د صادراتو د ودی په بهیر کی مرسته کوی. د هیواد د ملی په سلو کی پرمختګ د تګلاری په هر کال کی له ۱۶نه تر ۱۷پوری وده ښی البته، د خصوصی سکتور پرمختګ به هم، په هیواد کی د صادراتو کچه لوړه کړی. دغه راز، دولت متعهد دی چی، د صادراتو حجم زیات کړی او په لوړ ارزښت او لوړ قیمت لروونکو صادراتو باندی واړوی او په دی توګه د یوه ازاد تجارت پر لور ګام اوچت کړی. د سوداګری د سکتور لپاره د زمینو د برابرولو په خاطر د یوه دولتی مهم لومړیتوب په عنوان ، هم د سیالی په ښه والی او هم د صادراتی ودی د ښه والی په برخو کی مرسته وکړی.

د کانود سکتور پراختیا او د صادراتو وده، د منابعو د استخراج او استفادی په بنسټ کیږی. انتظار کیږی چی، د اقتصادی ودی دیوی عمده منبع په توګه، د کرهنیزو فعالیتونو په څنګ کی، هم د زیات ارزښت وړ وی او دغه دواړه بهیرونه یو له بله سره مرسته کوی. د قیق مالی سیاستونه د یوه ښه اقتصاد د ثبات د تامین په منظور او د عامه سرچینو د اختصاصی کولو په خاطر، لاس لاندی نیول کیږی. د دولت منځ مهال هدف د مالی ثبات په باب دادی چی د عادی بودجی لګښتونه د کورنیو عوایدو له لاری تامین کړی. د عادی بودجی تعادل(له وړیا مرستو نه پرته) اټکل کیږی چی، په سلو کی ۶,۵ د نا خالصو داخلی تولیداتو په ۱۳۸۶(۲۰۰۷ـ۲۰۰۸ م.) په یوه متوازنه بودجه تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲ـ ۲۰۱۳م.)پوری ښه کیږی. د افغانستان د مالی ثبات په لوری، د قرضونو د قیق مدیریت، د مالی بهیر یو لازم ټکی دی. افغانستان به د خپلو مشخصو پروژو او پروګرامونو د تمویل لپاره د **قرضو** له محدودی کچی نه ګټه واخلی. په لنډ مهال او منځ مهال کی، دعامه لګښتونو اساسی لومړیتوب د ملی امنیت لپاره پانګه اچونه ده. دغه راز، د خصوصی تشبثاتو د هڅونی او زیات مولدیت لپاره د بنستونو رامنځ ته کول دی. سره له دی چی، د امنیت سکتور د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری له لومړیتوبونو څخه ده، انتظار کیږی چی، د افغانستان د ملی پرمختیایی کړنلاری په مهال ویش کی، د دغه سکتور د ډیره برخه د بهرنیو کمکونو له لاری تامین شی. د عامی هزینو په اړوند سیاستونه ، د خصوصی سکتور وده اسانه کړی ده او مولدیت او ظرفیتونه یی زیات

کړی دی چی دا کار به په خپل ځای سر د فقر د کموالی سبب وګرځي د دولت پلان دادی چی، په ټولو سطحو د خپلی بودجی د لګولو وړتیا ولری او نوره یی هم پیاوړی کړی.

په ورستیو پنځو کلونو کی، بهرنی مرستی په سلو کی ۶۰ نا خالص تولید جوړوی. د بهرنیو مرستو یوه په دریمه برخه، داصلی بودجی له لاری لګیدلی ده او پاتی نوره د دولت له بودجی نه بهر مصرف شوی ده. د تمویلوونکو مراجعو د هزینی سمون او ورته والی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په لومړیتوبونو کی یوه اساسی مالی ستونزه ده. د دولت له سترو اندیښنو نه یوه د بهرنیو مرستو منفی اغیزی او بالقوه نا ثبات حالت دی. دولت د **مرکزی** بانک مالی ذخیری ساتلی دی او په منځ مهال کی، انعطاف مننونکی مالی اقدامات د خپلو سیاستونو لپاره په کار وړی. د عوایدو د اداری د ګټورتیا له لاری د عوایدو زیاتوالی او د تعمیلی او پراخو اقداماتو عواید او د مالیاتو پراختیا، د مالی ثبات لپاره لازم او همدا رنګه په مرستو پوری د تړلو په برخه کی کموالی راولی. د دولت ژمنه کړی ده چی،تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲م.)کال پوری د عادی بودجی ټول لګښتونه ، د کورنیو عوایدو له لاری تر پوښښ لاندی راوړی. د کورنیو عوایدو د کار اخیستنی په برخه کی، یو شمیر پرمختګونه رامنځ ته شوی دی او له کورنیو عوایدو نه ګټه اخیستنه له ۱۳۸۳(۲۰۰۴-۲۰۰۵م.) کال کی له ۱۲،۸ میلیاردو ډالرو نه، په ۱۳۸۵(۲۰۰۶-۲۰۰۷م) کال می ۲۸،۸ میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه. انتظار کیږی چی، کورنیو نا خالصو تولیداتو د عوایدو په پرتله، تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲-۲۰۱۳م)کال پوری کورنی ناخالص تولید په سلو کی له ۱۰ نه تر۱۱ پوری وده وکړی.مګر له دی سره سره، دغه کچه به په نړی کی تر ټولو ټیټه کچه وی. د عوایدو د تولید لپاره سملاسی لومړیتوب، تعمیلی هڅی په عوایداتو او دمالیاتو په قانون کی د حکومت د پیشنهادی هڅو لپاره د تعدیلاتو تصویب دی چی د ولسی جرګی له خوا کیږی. په لنډ مهال کي، د دولت نور مهم سیاستونه چی د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی په پام کی دی، د مالیاتو د پراختیا او دمالیاتو د اداری د ګټورتوب لپاره وټاکل شی. په منځ مهال کی، په لګښت باندی مالیی، د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی، یواساسی رول لوبوی.

دا هغه خبری وی چی په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی راغلی وی، خو دا چی آیا څومره یی تحقق وموند ، موږ ددی لپاره کوم ثقه او د باور وړ ارقام او دقیق معلومات نه لرو، رموږ په واک کی صرف هغه احصایی او ارقام دی چی یو شمیر موسساتو، غیری دولتی سازمانونو او داحصایی مرکزی اداری نشر کړی، او هغه کره او سم نه بریښی، خوسره دهغه هم موږ مجبور یاستو د لنډ تحلیل لپاره هغه د بیلګی په توګه راوړو.

د ANDS د تطبیق پایلې او لنډ تحلیل

امنیتی سکتور

ملي اردو : دافغانستان ملي اردوچې په ۱۳۸۲ کال کې دنړیوالې ټولنې په مرسته تاسیس اواوس دنسبتأًیوې منظمې اردوپه څیردافغانستان امنیتي اودفاعي چارې پرمخ بیایي . دنړیوالوژمنوله مخې په راتلونکې کې به دافغانستان ملي اردودپه تخنیکي اومسلکي ډګرونوکې دمنظموتشکیلاتولرونکې وي . په ۱۳۹۱ کال کې دنړیوالوځواکونوڅخه دامنیتي مسولیتونوانتقال په ډېرښه ډول پرمخ ولاړاودافغانستان تقریباً ۷۵ سلنه دملي امنیتي ځواکونوترپوښښ لاندې راغلی اوویل کیږي چې په انتقال شوسیموکې امنیتي حالت له ۱۵ ترشل سلنې ښه شوی دی. د ۱۳۹۱ کال دګزارش له مخې دملي اردوشمیردکمیت له مخې ۱۹۵ زره تنوته رسیدلی اوپه تشکیلاتي

لحاظ ۶ قول اردولري چي له دي څخه ۵ يي څمکنی اويو يي هوايي څواک دی. همدارازدااردوپه تشکيلاتوکي دوه فرقي شاملي دي چي دګڼولواکانو،کنډکونو اوحمايوی قوماندانيوتشکيلات لري3 .

په امنيتي سکتورکي خاصتاًداردوپه برخه کي دشميرله پلوه په مختلفوکلونوکي دپام وړپرمختګونه رامنځته شوی چي په لاندي جدول کي دکلونوپه تفکيک دملي اردودعسکروشميرښودل شوی[4]

ګڼه	د اردو د عسکرو شمیر	کلونه
1	80,000	2008
2	90,000	2009
3	134,000	2010
4	164,000	2011
5	200,000	2012

په ۲۰۰۳ کال کي د ملي اردو پرسونل ۴۰۰۲ تنه وه او په ۱۳۸۹ کال کي دغه شمېره ۱۳۴۰۰۰ ته لوړه شوه او په ۱۳۹۲ کي ۲۴۰۰۰۰ زره تنو ته ورسيده همدا راز د جګړه ايز او ترانسپورتي تخنيک په برخه کي په ملي اردو کي تر ۱۳۸۹ کال پوري ۲۴۴۸ عرادي زغره والي واسطي او ۱۳۷۶۶ عرادي اکمالاتيترانسپورتي واسطي اکمال شوي . په همدي کال ټولي ۴۰۶۹۰ ميله سپکي او درني وسلي اکمال شوي او د ملي اردو د راتلونکي شميرې په پام کي نيولو سره د ناټو په ستندرد د وسلو اکمال دوام لري .[5]

دامنيت په برخه کې‌لومړنی لومړيتوب دامنيتي سکتوردنهادونورامنځته کول وه چي دپورتنيو معلوماتوپه رڼاکي**اوسمهال** دافغانستان ملي اردواوملي پوليس دمنظموتشکيلاتولرونکي اونسبت پخواته په کافي اندازه بشری څواک لري . همدارازيو بل لومړيتوب دنړيوالوځواکونوڅخه دامنيتي مسولېتونوانتقال ده چي داچاره هم په برياليتوب سره پرمخ ولاړه اواوسمهال دهيوادله ٪۹۰ زيات امنيتي مسولیتونه دهيواددامنيتي ځواکونوپه لاس کي دملي اردواوپوليسودروزني اوتجهيزلپاره نړيوالي ژمني لاهم ساتل شوي اودغه سکتورونه اوسمهال دظرفيت لوړولوپه برخه کي ا ساسي ګامونه اخلي اودمنظمولندمهاله اومنځمهاله پلانونوستراتيژيواوپاليسيوسره سم خپلي چاري پرمخ بيايي .

حکومتداری :

د ملی پرمختیایی ستراتیژی له محتوا او اهدافو څخه ښکاری چی افغانستان هغه مهال په داسی یو ډیربد وضعیت کی و، چی اصلا هیڅ شی وجود نه درلود، هیواد په بشپړ ډول په کندواله بدل شوی و، د دولت دموسسی بنیاد ړنګ و، عامه تاسیسات له کاره وتلی وو، ددولت دری ګونی قواوی نه وی ...، په دی توګه باید دحکومتولی تهداب ایښودل شوی وای. ددی مقصد لپاره اداری اصلاحات او دنظام رغاول په نظر کی ونیول شول، چی په دی برخه لاندی موخی په پام کی وی:

اداري اصلاحات

د ملکی خدماتو او اداری اصلاحاتو هدف په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی یومهم هدف بلل شوی و. ددی مقصد لپاره د تقرر پروسه د آزادی سیالی پر اساس او د تحصیلی اسنادو، مرکی، او دوه ځلی اعلان له مخی او د کاری تجربی پر اساس غوره او پرمخ ځی .

---

[3]http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%88%DB%8C_%D9%85%D9%84%DB%8C_%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 and http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748

[4]http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_National_Army#cite_note-Australian-1

[5] گزارش پنج ساله اردو ملي

اداري فسادسره مبارزه : که څه هم په افغانستان کي داداري فسادستونزه اوسمهال ډيره عامه اوننګوونکي ده ،خوپه تيروکلونوکي په دي برخه کي داداري **فساد**سره دمبارزي يوه مستقله اداره رامنځته شوي اوپه ګنوستراتيژيواوقوانينويي تراوسه کارکړي چي په لاندي ډول ددغي اداري له اړخه درامنځته شويوقوانينواوپلانونو يادونه کوو :

- داداري فسادپرضددمبارزي ستراتيژي
- دعالي نظارت داداري ستراتيژيک پلان
- داداري فسادپرضددمبارزي دعالي اداري قانون

دنړيوال شفافيت داداري دراپورسره سم افغانستان په ۲۰۱۳ کال کي دنړي له ۱۷۷ هيوادونوڅخه ۱۷۵ درجه په اداري فسادکي شميرل شوي چي دادرجه بندي دفساد يوه ډيره ناوړه او تر ټولو بده دکرکي وړ شرموونکی لوړه سطح ښکاره کوي . همدارازد(UNODC)دراپورله مخي که څه هم اوسمهال دتيروڅوکلونوپه پرتله غيرمجازورکړي(رشوت، سوغات او نور) يوه اندازه راکمي شوي، خوپه تيرودريوکلونوکي دفساداندازه ٪۴۰ لوړه شوي او ۳،۹ بيليونه ډالروته رسيدلي او په سلو کی نږدي ۳۰ خلک د عامه خدماتوپه مقابل کي درشوت ورکړي ته مجبوريږي . لاندي جدول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونوکي په افغانستان کي دفساددکچي په هکله دفيصدي ويش ښکاره کوي اوښکاري چي نظر ۲۰۱۲ کال ته ډيروخلکوپه ۲۰۰۹ کال کي فکرکاوه چي فساد زيات شوي واودغه فکرپه ۲۰۱۲ کال کي له ٪۷۰ څخه ۴۰ ٪ ته کموالی موندلی دی .

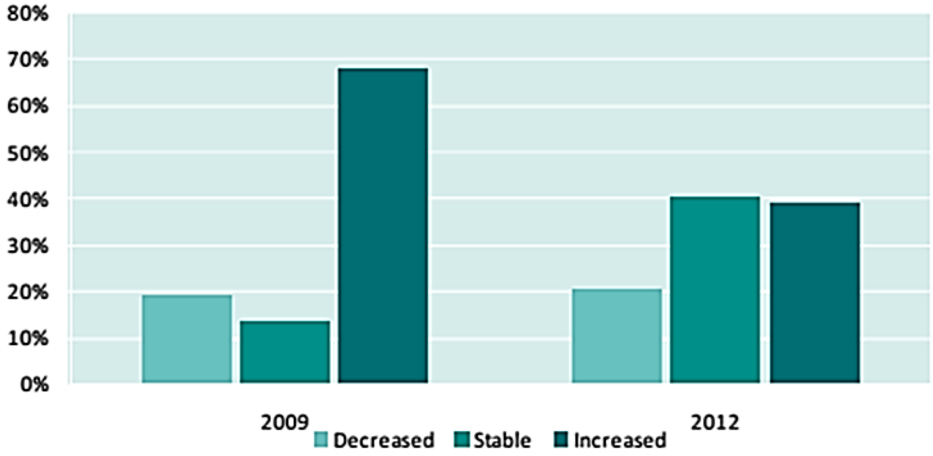

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

۲۰۰۹او۲۰۱۲کلونوکي په افغانستان کي دفساد دکچي په هکله دفيصدي ويش

لاندي جدول کي دنسبتاًځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظرله شپږوټاکلوستونزوڅخه ترټولومهمي يي په مقايسوي ډول په۲۰۰۹او ۲۰۱۲ کلونوکي ښکاره کوي چي په نتيجه کي ښکاري چي په ۲۰۱۲ کال کي نظر ۲۰۰۹ ته دفسادکچه کمه مهمه ګڼل شوي ، چي علت يي وار په وار د امنيت خرابوالی دی، يعنی د خلکو تشويش د فساد په عوض بی امنيتی ته زيات شوی دی.

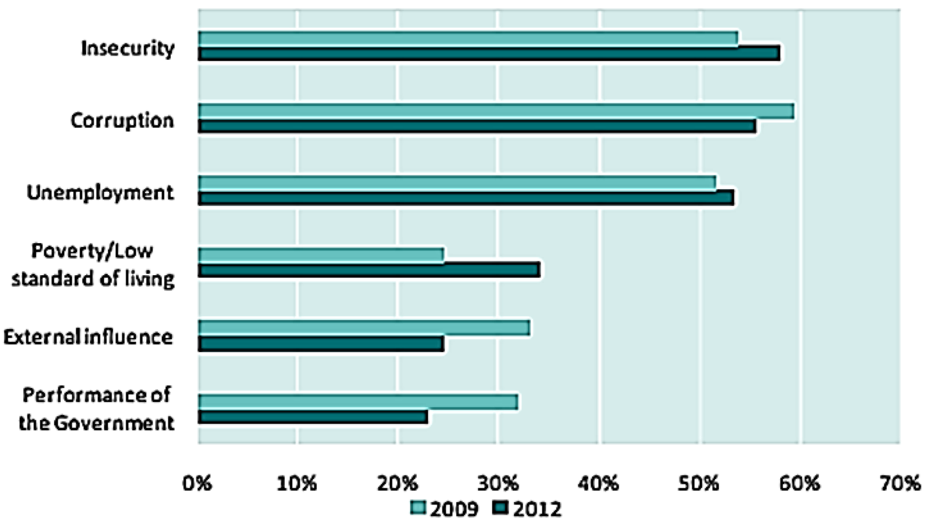

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

دځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظردشپږوتاکلوستونزومقایسوي اهمیت

معلوماتو ته د خلکو لاسرسی

سره له دی چی ګڼ شمیر تلویزیونونه، راډیو ګانی، اخبارونه او مجلی خپریږی، خو هغه معلومات چی خلکو ته په کار دی او هغه تنویری پروګرامونه چی د ځوانانو په روزنه کی مهم دی او د ولس دملی شعور کچه لوړوی ، په نشت حساب دی، ټولی موجودی خپرونی د نورو هیوادونو مزخرف او مبتذل پروګرامونه، تجارتی سریالونه، سیاسی پروپاګنډی او کانګی راوستونکی موسیقی خپروی، چی خلک یی له رسنیو ستومانه او د ځوان کول اخلاق یی فوق العاده خراب کړی دی. داسی ویل کیدای شی چی راتلونکی افغانستان کی به اقتصادی او فزیکی رغاونه وشی، اما اخلاقی فساد به نه مهار کیدوونکی وی . یعنی راتلونکی افغانستان به دوه ستر پرابلمونه ولری: یو یی بی حده اخلاقی فساد اوبل یی د ښارونو ناانډوله انکشاف او د شنی ساحی له منځه تګ او په دی برخه کی د پالیسی او علمی تدابیرو نشتوالی. د حکومت د رنو اجراااتو په هکله هم خلکو ته معلومات نه ورکول کیږی، د بهرنیو موسساتو، سفارتونو او نورو مشکوک ، له جاسوسی ډک او مغرضانه فعالیتونه خلکو ته نه ښودل کیږی، په دی برخه کی اصلا ولس په مادیاتو پسی ورک دی او وطنی قضایا ټول هیر شوی او د مادیاتو پرستی د حرص د لازیات تشویق او ترویج له امله د هیوادنیو مسایلو په هکله د خبرتیا انګیزه وژل شوی او د مفیدو او ضروری معلوماتو سر چینی وچی او خلک ورته لاسرسی نه لری. په دی توګه د رسنیو ګټوالی ، د تجارتی اشتهاراتو تکاثف او د جرمی او جنګی خبرونو سیلاو ددی لامل شوی دی چی خلک مفید او ضروری خبرونه او پوهه تر لاسه نشی کړای. دغی وضع د افغانستان د مومن او وطنپال ملت روحیه په سرچپه بڼه بدله کړی ده. اخلاقی فساد، بی بندوباری، جرایم ، تاوتریخوالی، منکرات او تیری له اټکل ځخه زیات ترویج شوی ، خو داخلاقی معیارونو او اسلامی ښوونو په هکله منابع نشته، که دینی وعظونه هم اویدل کیږی ، ټول سیاسی او له غرض ځخ ډک دی. سیاسی اوشعاری اسلام د افغانانو عقیدتی او واقعی اسلام مخدوش کړ او دټولنی اساس یی ولړزاو، خو رسنیو او معلوماتی او روزنیزو برخو کی مثبت لوری ته پاملرنه نشته. افغانی اصیل فرهنګ ، هنر او مبتکرانه فکری خلاقیتونه یا وژل کیږی یا هم د کفر ټاپه وربانڈی وهل کیږی او په راز راز دسیسو یی سپکاوی کیږی او افغانی اصیل هنری جوهر تر ګواښ لاندی دی. وطنپالنه د جرم، شرک او کفر سره برابره شمیرل کیږی او پردی پالنه یو مروج او عام واقعیت ګرځیدلی دی.

انتخابات: په افغانستان کي له طالبانو وروسته د نوی اداري په راتګ اوداساسي قانون دموادومطابق دټاکنوخپلواک کمیسیون رامنځته شوچي لومړنی ټاکنې دګنونړیوالوکتونکواوتخنیکي مشاورینوپه مرسته تر سره شوی، خو د جمهوری

رياست دوهم ځلی ټاکنی په خپلواک ډول وی، دريم ځلی هم په خپلواک ډول وی ، اما دولايتی شوراګانو او د ملی شورا ټاکنی له درغليو ډکی او په ولايتونو کی خلکو په پټو سترګو صرف د يو وخت ډودي ورکولو په مقابل کی نا پيژاند يا هم ډير فاسد،ناپوه او عادی بی تجربی او حتا بيسواده افراد غوره کړل چی پايله يی هيواد ته ډيره درنه تمامه شوه ، اما کيدای شوه چی له دغو امکاناتو څخه د افغانستان په ګټه ډيره ښه استفاده شوی وای، خو لکه د نورو فرصتونو په شان دا چانس هم وسوځيد. اوسمهال د ټاکنو کميسيون ديوه مستقل کميسيون په توګه فعاليت کوي .هغه ټاکنيزې پروسې يی چی ترسره کړي په لاندې ډول دي :

ترسره شوي ټاکني

۲۰۰۴	د جمهوري رياست ټاکني
۲۰۰۵	پارلماني ټاکني
۲۰۰۹	جمهوري رياست ټاکني
۲۰۱۰	پارلماني ټاکني
۲۰۱۴	جمهوري رياست ټاکني

ټولنيزاواقتصادي پرمختګ :

اقتصادي وده : دافغانستان دملي پرمختيايي ستراتيژۍ دتطبيق په څوکلونوکي داقتصاد وده په منځني ډول ۸ فيصده وه کوم چي په سيمه ييزه کچه يوه لوړه اقتصادي وده ښکاره کوي اوتقريباًپه ټولوسکتورونوکي په دي موده کې‌دغه وده په دوامداره توګه دنړيوالو**مرسته**کوونکودپراخومرستوپه مټ ثابته سات لشوي وه ، خو له دی امله چی دغه وده په داخلی توليد نه وه ولاړه، بلکی صرف د بهرنيو مرستو په زور وه، نو ځکه يوه واقعی وده نه، بلکی يوه کاذبه وده وه.لاندي جدول په سيمه ييزه کچه د ګاونډيو هيوادونو او د افغانستان د اقتصاد کلنی وده (صرف د ارقامو له مخی، نه واقعی) په مقايسوي بڼه ښکاره کوي (خو بياهم تر هيڅ څخه ډيره ښه ده او يوه بيساری لاسته راونه يی بللای شو).

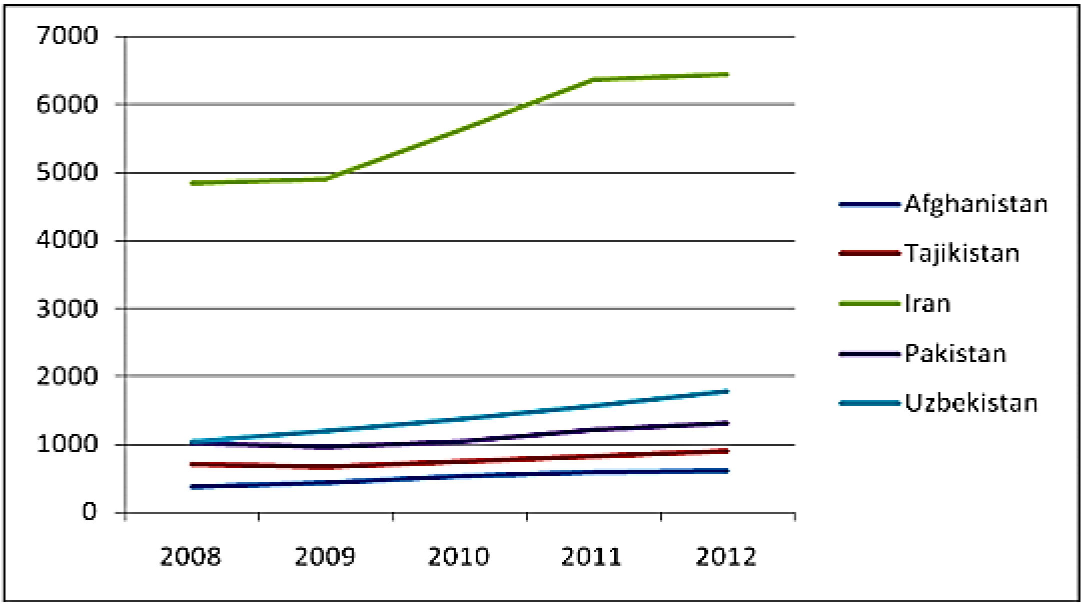

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

د افغانستان او دسيمی د هيوادونو کلنی اقتصادي ودی مقايسه(د۲۰۰۸ - ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ)

که په تیروڅوکلونوکې دافغانستان کلنی ودې ته وکتل شي، نوښکاری چی دغه وده دزيات نوسان لرونکې وه چې دليل يې مستقيماًهيوادته په مختلفوکلونوکې د**مرستو**دبهيراومقدارپه اندازې پورې تړاوپيداکوي .لاندې جدول په بيلابيلوکلونوکې دهيواد داخلي ناخالص محصول دودی دنوسان څرنګوالی ښکاره کوي :

د افغانستان د GDP د ودی اندازه

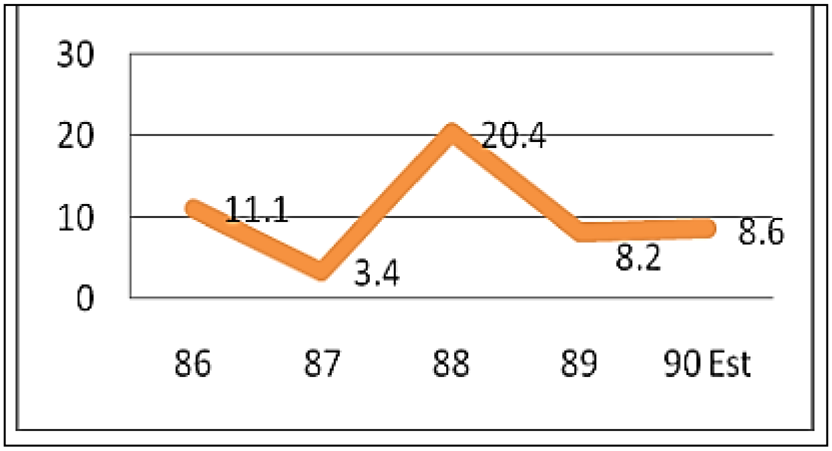

۱۳۹۰-۱۳۸۶ شمسی کلونه

سره له دې چې دسړي سرعايدپه ملي پرمختيايي ستراتيژي کې ديومشخص معيارپه توګه نه دی ټاکل شوې، خودبشري

انکشا ف شاخص(Human Development index) اودزريزې داهدافو(MDGs   ) لپاره يوله مهمومعيارونوڅخه شميرل کيږي. .
ښکاره خبره ده چې دافغانستان اقتصادچې ترډيره حده دنړيوالومرستوپه مټ نوی غوړيدلی، دسړي سرعايدهم په مختلفووختونوکې دمرستودانداز‌ې له بدلونونو سره په موازي ډول بدلون موندلی ای، اوهمدغه دسړي سرعوايد (PCI)زياتره وخت دخلکو د ژوند دکچې ديوې نښې په توګه منل کيږي.

دخوښی خبره ده چې په تيره لسيزه کې دبشري انکشاف په برخه کې ډيرډپام وړپرمختګ رامنځته شوې اودبشري انکشاف شاخص چې دزريزې داهدافولپاره يومهم معياروه له 0.25 څخه په ۲۰۰۲ کې تر 0.4 پورې په ۲۰۱۲ کال کې لوړشوې. همدارازد**سړي**سرعوايدواندازه په افغانستان کې دنړيوالې ټولنې دهراړخيزومرستوله پيل څخه په دوامداره توګه مخ پرلوړيدوده اوپه ځانګړې ډول دملي ستراتيژۍ دپلي کيدلوپه دوره کې دسړي سرعايدوده لاپه زياتيدوښکاري چې داپه کلي ډول دهيواد داقتصاد دغوړيداپه مانادہ اولاندې جدول دغه حقيقت په ښکاره ډول بيانوي:

سړي سرناخالص عوايد (ارقام په امريکائي ډالرو)

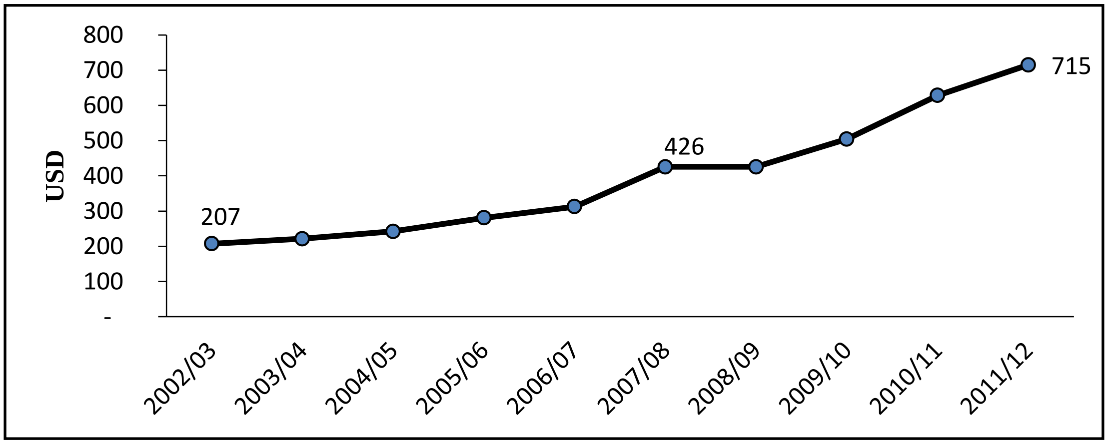

Source: CSO (2012), Data from Department of National accounts.

دملي عایدترکیب اوسکتوري پرمختګ :

دافغانستان د GDP درشدپه کلونوکي ترټولومهم سکتورونه دخدماتوسکتور،دزراعت سکتوراودصنعت سکتوردي . له دي جملي څخه دخدماتوسکتورترټولولوړه ونده لرله اوپه مقابل کي دصنعت سکتورونده کمه اونسبت نوروسکتورونوته يې لږوده لرله. لاندي جدول دملي توليدترکيب دسکتورونوپه تفکيک سره ښکاره کوي.

په (GDP) کي د سکتورونو دسلنی ونده

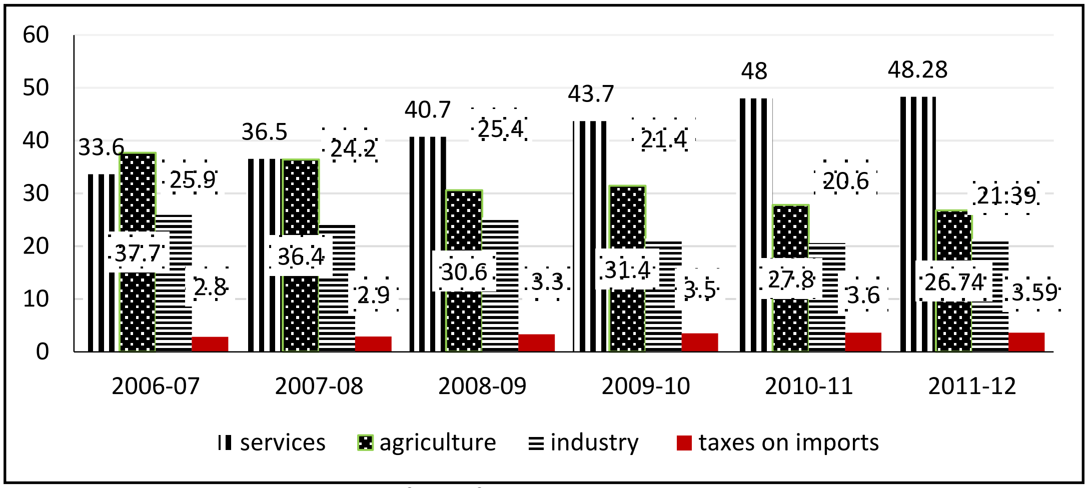

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

د افغانستان اقتصاد تر اوسه په کرنه پورې تړلی دی او د کرني سکتور د اقتصاد په وده ، د کاري فرصتونو په را منځته کولو ، د لوږې په کمولو ، د خوړو امنیت او مالی هوسایی کی مهم رول لوبوي. پورتني ارقام په خپله دا موضوع ثابتوی.

په سلنوکی له ا تیاڅخه زیات د هیواد نفوس او د نوي سلنه څخه زیات بیوزله خلک په کلیوالی سیمو کی ژوند کوی او کرنه ددوی په ژوندانه کی مهم رول لوبوي. د ساري په توګه په ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کال کی کرنی د ۴۹ سلنی شاوخوا ټول کورنی عواید تامین کول . او د هیواد په سلوکی ۳۰ وګړو لپاره د عایداتو مهمه منبع وه . همدارنګه په کرنه کی ۴۰ سلنه د کار قوه موجوده ده . اګر چې دا د کار قوه توله ورځ په کرونده کی کار نه کوی د کار زمیني ، د ورځی معادل (FTE) د کرني په سکتور کې ۲،۵ – ۲،۷ میلیونه تخمین کیږي. او هغه کاري زمیني چی د کرني له لاري په نورو اقتصادونو کی (لکه د غنمو ژرنده، اوړه کول، د کرنیزو موادو پروسس) جوړوی ، ۳،۲ -۳،۴ میلیون تخمین کیږی. یعنی د افغانستان اقتصاد کی په عجیب ډول یوشمیر نور اقتصادی فعالیتونو کرنی پوری تړلی دی.(ټول - وخت استخدام یا کار ګومارنه هغه ده چی یو وګری په یوه کال کی اقلا له ۲۰۰ ورځوڅخه زیات په کار بوخت وی)

کرنه او کرنیز فعالیتونه به په افغانستان کی د مهمو کاري زمینو په توګه د راتلونکی لپاره هم پاتي شی. او د کاري زمینو د برابرولو لپاره به یوه ښه هیله واوسي .که څه هم په ۲۰۱۲/ ۲۰۱۳ میلادی کال کی د جګړو څخه د وروسته بیا رغونه کی خدمتونه د ۵۳،۳ سلنه ناخالص تولید تر ستونی تیر کړي و. خدمتونه په پراخه اندازه په خپل لومړنی حالت باندی پاتي شول ، د عمده او پرچون د خدمتونو په توګه ، ترانسپورت او دولتی خدمتونو په ضعیف شکل وجود درلود. د خدمتونو په سکتور کی د کاري زمینی اوسنی حالت د ګواښ سره مخامخ دی. څکه چی وراندوینه کیږی چی د نړیوالو مرستو په غوځیدو سره به ددی سکتور د تقاضا اندازه هم لږه شی ، د تولید سکتور یو فعال سکتور نه دی او په ناخالص تولید کی لږه اندازه برخه (۱۲،۸سلنه) لری په واقعیت کی د ودي په بهیر کی تولیدی سکتورونو او له هغی جملی کرنی دومره څرګند نقش په تیره لسیزه کی نه درلود، لکه هغو مره بالقوه پوتانشیل چی لری، یعنی موږ د کرنی سکتور څخه په مراتبو اوچت عاید ترلاسه کولای شو. داسی نه ښکاری چی د کانی منابعو را ایستل به د کار د زمینی ، که مسلکی او یا نیمه مسلکی واوسی ، د پاره ښه فرصت تیار کړي، خوکرنه به تر څو نورو کلونو پوری هم ګڼ شمیر نفوس د ټول وخت لپاره په کار وګومارلی شی. دکرنی د فعلی اهمیت په هکله بیا هم لاندی جدولونه وګورئ :

د ارزښت زیاتیدو کی د سکتورونو سهمونه

	2002 - 2003	2006 - 2007	2012 - 2013
کرنه	38.5	29.2	24.6
صنعت	23.7	28.8	21.8
تولید	18.7	16.7	12.8
کانونایستل	0.1	0.4	1. 0
بیا رغونه	4.8	11.6	8. 0
نور صنایع	0.1	0.2	0.1
خدمتونه	37.8	41.9	53.5

منبع: احصائیه مرکزی اداره

د سکتور برخه د اصلی ناخالص داخلی تولید په رشد کي (دفیصدی په اساس)

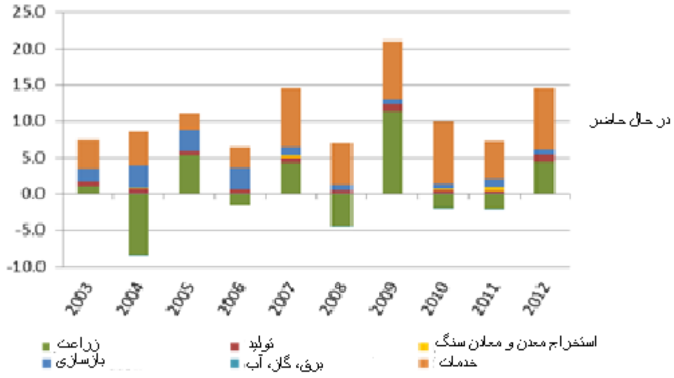

د افغانستان د اقتصاد په جوړښت کې په بدلون برسیره، کرنه د اقتصادی ودې د یوه ستر عامل په توګه پاتې کیږي . په ۲۰۱۲ کال کې کرنه د ۸،۳ سلنه تولیدي ناخالص ودې د نیمي ځخه زیاته برخه تشکیلوله. په ۲۰۱۲ کال کی د اوبو او هوا شرایط د کرنې د پاره ډیر مناسب و او د ډیرو محصولاتو سبب شو. په کرنه پورې قوي تړلتیا هم دا په ډاګه کوي چې ځنګه داقتصادی وده ډیره ماتیدونکی او دوام نه لرونکی ده.

په بهرنی سوداګری کې هم په زغرده ویلای شو چې د افغانستان زیاتره تولید (نږدې ۹۰ سلنه) او د دې هیواد زیاتره صادرات په کرنه پورې تړلي دي. رسمی ارقام په ډاګه کوی چې صادرات زیاتره مغزباب (چهارمغز،بادام،پسته) او وچې میوې(ممیز، کشته) او نور د کرنې ځخه تر لاسه شوی توکی او غالی په ۲۰۱۲ / ۲۰۱۳ میلادی کال کې تر ۵،۵ سلنه ناخالص تولید تشکیلاو . د تریاکو نه ثبت شوی زیات صادرات ۷-۸ سلنه پورې د کورنی تولید ناخالص برخه جوړوله(اما دتور اقتصاد یا غیر قانونی فعالیت برخه ده) .

شکل 2: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او سکتورونو وده

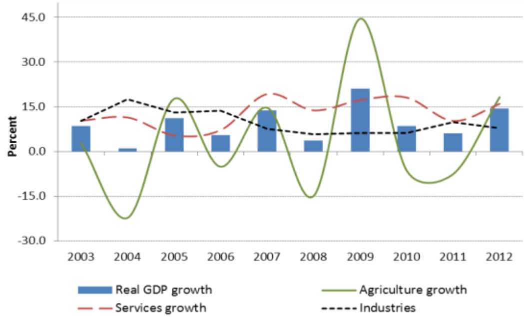

منبع: د احصای مرکزی اداری معلومات

شکل 3: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او خصوصی فی واحدمصرف

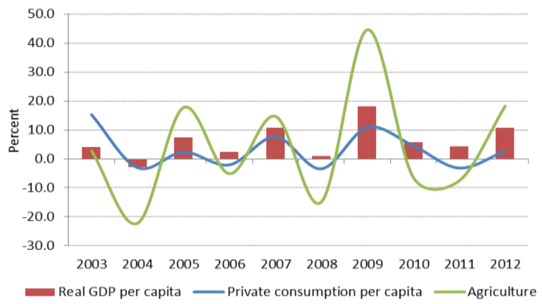

منبع: داحصائی د مرکزی اداری ارقام

د زراعت سکتور د افغانستان په اقتصاد او هم د خلکو په ژوند کي مهم رول لري ، د هیواد تقریباً ۷۵ سلنه خلک په همدي سکتور کي په سیده توګه بوخت دي او د ژوند زیاتره اړتیاوې د همدې سکتورځخه په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه پوره کوي. په تیرو کلونو کي د **رزاعت** سکتور هم په زیاته اندازه نوساني (له لورو ژورو ډکه) وده لرله، چې له منفي ځخه تر مثبت ۴۰ سلني پوري رسیدله ، د نورو دلایلو سره سره د هیواد د زراعت سکتور په زیاته اندازه د اقلیمي شرایطو ځخه اغیزمن ده، یعنی کلنی اروښت، اقلیمی ناځاپی پیښنی او نور طبیعي عوامل په کرنیزو حاصلاتو د پام وړ تاثیر لري.په دي دلایلو سره د زراعت سکتور په هیواد کي د دوامداره پرمختګ او له بیوزلی سره د مبارزې په لاره کي خورا مهم رول لري او داسي پالیسیو ته اړتیا لیدل کیده چې په پایله کي یي دا سکتور پرته له نوسانه په متداومه توګه پرمختګ وکړي، ترڅو له یوی خوا په هیواد کي خاصتاً په دي سکتور کي تش ظرفیتونه، چې بنه پریمانه دی، په کار اچول شي واي او له بلې خوا یو زیات شمیرهیوادوال چي بیکاره او دبیوزلی تر کرښی لاندي وو، په کار بوخت

او له د بیوزلی له کرښي پورته شوی وای، خو له بده مرغه دی برخه کی لازم کار ونشو، دهیواد دبیلابیلو ولایاتو تر ټولو ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی یا هم زوررو، پخوانیو ټوپکوالو او قوماندانانو غصب کړی. اوسمهال دغه سکتور له ګڼو ستونزو سره مخ ده چي له هغي جملي څخه د مدیریت ، زیربنا ، مالي وسایلواواغیزمنوپالیسیو او مقرراتو کموالی یا نشتوالی تر ټولو زیاتي د پام وړ دي .

د کرني دسکتور تولید (ارقام په زر ټنو)

کرنیز توکي	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
ټول حبوبات	4459	5530	3646	6313	5715	2978
کچالو او جغندر	303	313.738	393.316	318.9	261.2	21.672
Nuts	53.35	81.374	51.66	96.202	75.6	17.986
پنبه	32	35.051	35	42.872	33	33

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه (2007- 2012)

د کرنی سکتور نه یواځي د یو عنعنوي سکتور په حیث د پام وړ سکتور ګڼل کیږي بلکي، د غذائي مصونیت په برخه کي هم یو له ستراتیژیکو**لومړیتوبونو** څخه شمیرل کیږي ، د تیرو کلونو رسمي ارقام په ځانګړي ډول د غنمو د تولید او تورید په هکله یو څه پرمختګ څرګند شوي چي په لاندي جدول کي د داخلي تولید او وارداتو ارقام د کلونو په تفکیک سره ښودل شوي پورتنی حقیقت بیانوي :

د غنمو تولید او تورید (میلیون ټنه)

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه(2008 to 2012)

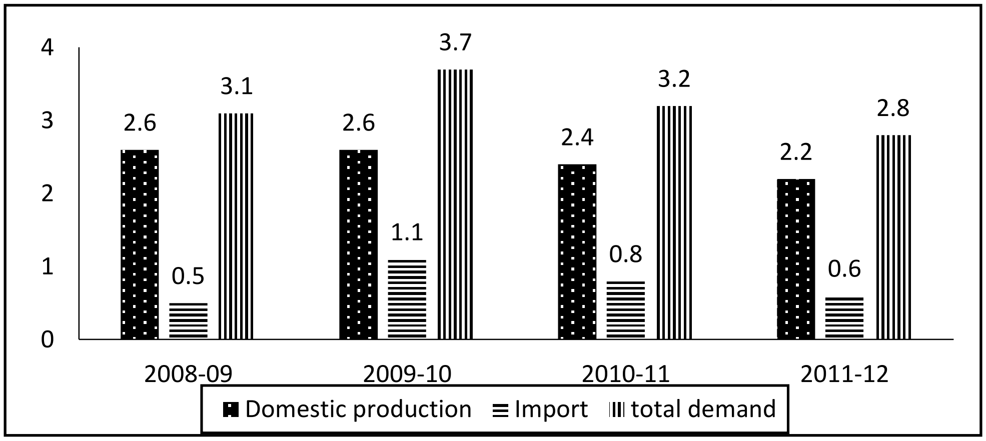

لکه څنګه چي په لاندي شکل کي لیدلکیږي په تیرو څو کلونو کي د خدماتو سکتور نسبت نورو ټولو سکتورونو ته ډیره بیرنی وده لرله او اوسمهال د **هیواد** په ملي عوایدو کي تر ټولو د لوړي فیصدی لرونکی سکتور دی .

د GDP ترکیب د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۹ پوري . (ارقام په میلیون افغانیو)

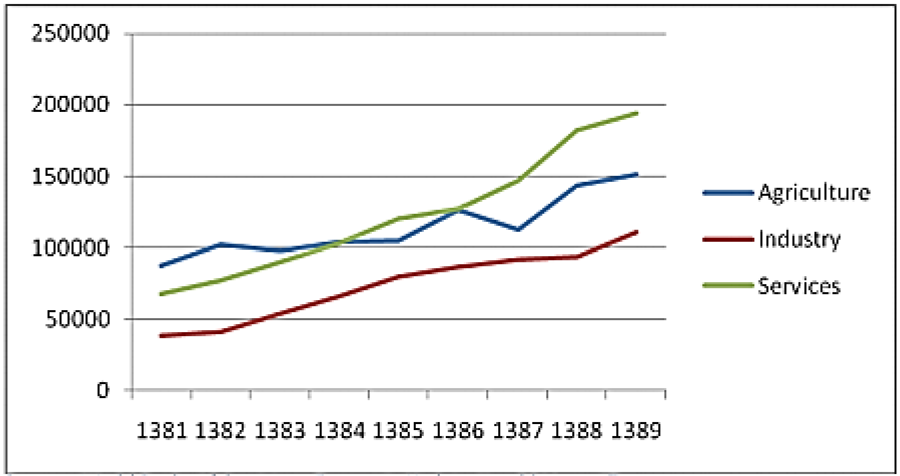

Source: World Bank, Afghanistan, Economic Update May 2011, p. 17

څرنګه چې لیدل کیږی، د ملی پرمختیایی ستراتیژی په پړتله د کرنی په برخه کی د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو پلانونه محتوا ډیره دقیقه اوعینی وه. مثلا دافغانستان لومړنی پینځه کلن پلان کی د کرنی لپاره لاندی تدابیر په نظر کیوو:

- ددولتی فارمونو جوړول او نویو کرنیزو ځمکو ته د اوبو رسول .
- د پیله وری او شاتو د مچیو د روزنې پرمختیا.
- د ځنګلونو ساتنه او پراختیا.
- د فني زراعتي پرسونلونو روزنه او د تحقیقاتی مرکزونو جوړول.
- د زراعتي تخنیک رواجول او د کرنیزو امراضو او آفاتو په ضد مبارزه.
- د تخمونو اصلاح کول د څارویو د روزنې پراختیا.

په لومړي پنځه کلن پلان کي له کرني سره یو ځای د هلمند د ناوې پراختیا پروژې او د کلیو د پراختیا د ریاست پروژه هم په نظر کې نیول شوې وه، چې ۱،۳ ملیارده افغانی بودجه ورته په پام کې نیول شوې وه، خو عملاً ۹۶۶ میلیونه افغانی چمتو شوې وې، واقعي انکشافي مصارف پورتنیو درېیو برخو کې ۴۲۱ میلیونه افغانی وې.
د کرنې د وزارت امریکایي متخصصینو د لومړي پنځه کلن پلان اول دوه کلونه د (پروګرام سبز ساختن) یا د شنې ساحې د پراختیا لپاره جلا کړل او په نورو دریو کلونو کې د کرنیز ترویج لپاره کار وشو. د ۱۳۳۵ – ۱۳۴۰ پلان په ترڅ کې ۲۱۱ ترویجي مرکزونه جوړ شول حال دا چې په ټول افغانستان کې ۴۴ زره کلي وو. په ډاګه ښکاري چې دغه مرکزونه د ټولو کلیو لپاره کافي نه وو. په پلان کې ۸۰،۶ میلیونه افغانی د نوښتګرو بزګرانو د تشویق په خاطر په پام کې نیول شوې وې، چې مستحقو د هقانانو ته ورکړل شوې د دغه پلان په ترڅ کې د غنمو ۷۸۰۰ ټنه اصلاح شوي تخم بزګرانو ته ورکړل شو. همدارنګه ۵۱ زره نوي نیالګي کینول شول چې د شنه کولو تر پروګرام لاندې عملي شو. د یوې نتیجې په توګه ویلای شو چې لومړنی پنځه کلن پروګرام ښه پلان و. خو صرف د کرني د وزارت او د دولتي پروژو په حدود کې عملي شو. د حکومت له ساحې بهر د ټول هیواد د کرنې په سکټور ډیر موثر ثابت نه شو، نو ځکه د خلکو په تیره بیا د کلیوالي سیمو د اوسیدونکو د ژوند په سطح کې هغومره ژور بدلون رانغی لکه توقع یی چې کیدهو دا ځکه چې ډیر لګښت په زیر بنایی چارو لکه د بریښنا دفابرکو، سړکونو او د ښاری تاسیساتو برخه کی وشول، اما بیا هم وضعیت نسبی مثبت وکوند او لا هم د بدلون موندلو په حال کی و. تر ټولو یوه ګټوره دولتی پروژه چې احداث او بهره برداری ته وسپارل شوه، هغه د ننګرهار د ناوی د پراختیا پروژه وه چې څلور میکانیزه زراعتی فارمونه پکی جوړ شول، دغه پروژه هم زود ثمره نه وه، بلکی ثمر او حاصل او د حاصل عواید یی په لسم، پینځلسم کال ددولت عوایدو کی ولیدل شول، چې د ۴۰۰۰ شاوخوا کسان هم پکی استخدام (دکار موندنی فوق العاده ښه فرصت) او هر فارم د ستروسو د میوو د تولید ترځنګ، د سبو تولید، د غلو- دانو تولید، سیلو، ښوونځی، کلنیک، سینما او میکانیزه یونټونه، د اوسیدو کورونه او نور ضروری تاسیسات او دمالداری برخې لرلی. سره له دی چې دا هم دولتی پروژه وه، خو د ۳۰۰۰هکتاره شاوخوا شخصی زراعتی ځمکو ته یی هم اوبه برابری کړی او د تکنالوژی ترویج کی یی مهم رول ولوباو. له دی پرته دغی پروژی ګڼ شمیر ماهر تخنیکی پرسونل وروزل چې د خصوصی سکټور برخه کی یی رول ډیر مهم و. البته ددغی پروژی لړ برخه لومړنی پینځه کلن پلان کی او نوری برخې یی په نورو پلانون کی تکمیل شوی. دا اصلا د اوبو لګولو یوه مجتمع وه چې د بریښنا د تولید، تخنیکی ورکشاپونو، زراعتی تاسیساتو ، ترانسپورت د ځمکی او خاوری د اصلاح او دکرنیزو علمی څیړنو برخی یی هم درلودی.
حال دا چې د ملی پرمختیایی ستراتیژی د تطبیق د کلونو په ترڅ کی د کرنی ، مالدرای او اوبو لګولو په برخه کی هیڅ

داسې یوه لویه مجتمع او اغیزمه پروژه موجوده نه وه او نه هم دومره اجراات وشول، چې مختلف اهداف (د استخدام لازم فرصتونه، ددولت دوعوایدو لوړول، د تکنالوژۍ ترویج او نور) یې درلودای.

د کرنې سکتور په دوهم پنځه کلن پلان کې

په دوهم پنځه کلن پلان کې د کرنې د سکتور په ډګر کې مهم اهداف په لاندې توګه ټاکل شوي وو.

- ✓ د بیلابیلو زراعتي او اختصاصي پروژو عملي کول او د عامه تغذیې ښه کول.
- ✓ د صنایعو لپاره د خامو موادو چمتو کول.
- ✓ په کرنیزو صادراتو کې زیاتوالی راوستل.

دغه پلان له ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ ش کال پورې دوام وکړ چې په هغه کې ۲۲ مهمې زراعتي پروژې شاملې وې. د ۳۲۴۲ تنو نویو مامورینو استخدام هم پکې شامل و دغه شمیره استخدام د معارف او مالیې له وزارت څخه وروسته په دریم کمیت کې شمیرل کیده.

د مهمو پروژو نومونه دا وو:

اوبه لګول او د خاورې سروې، د کیمیاوي سرو تطبیق، د ماشین الاتو واردول، ترویجي او نمایشي قطعات، د جغندرو ځنګلونو او میوه لرونکو ونو پراختیا، د وریو پیله ورۍ او مچیو په تولید کې زیاتوالی، د بوټو او څارویو ساتنه، د محتوا له پلوه یې له لومړني پنځه کلن پلان سره توپیر نه درلود. د ټولو ولایتونو په پرتله په پکتیا، ننګرهار او هلمند کې ډیر کار وشو په ۱۳۴۸ کال کې وچکالي پیښه وشوه نو دولت مجبور شو چې د پلان په دوو وروستیو کلونو کې زیاته انکشافي بودجه د ځاګانو کیندلو ته ورکړي خو د ځاګانو کیندلو هیڅکله غوره نتیجه نه ده ورکړې بلکې غوره نتیجه د سیندونو روانو اوبو لپاره د بندونو په جوړولو کې وه، خو په تیره بیا د پنج، آمو او هریرود په سیندونو کومې پروژې عملي نه شوې په مجموع کې د اوبو لګولو په سکتور کې صرف د کابل پرسیند په هلمند سیند او ډیر لږ د وردکو ولایت کې په سیندونو باندې پروژې عملي شوې. د وچکالی او د دولت د اقتصادي ضعف او یو شمیر فني ستونزو له کبله د دوهم پنځه کلن پلان یو شمیر پروژې دریم پنځه کلن پلان ته ولیږدول شوې. صنعتي پروژې عموما د هیواد په شمال کې پلې شوې لکه په بغلان، جوزجان، بلخ او کندوز کې. د افغانستان د شاهی دولت د لومړنیو پنځه کلنو پلانونو تحلیل او ارزیابی وښوده چې نه یواځې دا چې دکرنې تولیداو کې زیاتوالی راغی، بلکې ګڼ شمیر دولتی فارمونه هم تاسیس شول، وروسته د افغانستان د لومړنی جوهوری نظام اوه کلن پلان کې هم د کرنې سکتور ٬مالداری او اوبو لګولو برخو ته دیره پاملرنه وشوه . د هغه مهال وضعیت ښودله چې په ۱۳۵۴ ل. کال کې د هیواد د ټول نفوس په سلوکې ۷۰-۸۰ وګړی به کرنه کې بوخت وو. لکه د ۱۳۳۵ – ۱۳۵۱ کلونو په شان د اوه کلن پلان ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ کلونو کې هم کرنې د هیواد په سوداګرې او ملي تولید کې لوی ارزښت درلود، نو ځکه په اوه کلن پرمختیایي پلان کې ورته لومړیتوب ورکړل شو. په دغه پلان کې اوبو، خاورې تخمونو او کرنیز تخنیک ته ډیره پاملرنه شوې وه. د دغه پلان لپاره تحلیل شویو ارقامو ښودله چې په هیواد کې ۴۴۴۲،۶ زره هکتاره کرنیزه ځمکه وه، چې له هغې جملې څخه ۲۲۲۹،۳ زره هکتاره یعنې ۵۲،۴ ٪ آبي او ۲۱۱۳ زره هکتاره یعنې ۴۷،۶ ٪ یې للمي زراعتي ځمکه وه للمي ځمکه کې یواځې غنم او وربشې کرل کیدای شي. ځنګلونه او څړځایونه ۵۶،۶ میلیون هکتاره ښودل شوي وو. چې په دې کې ۱،۹ میلیون هکتاره ځنګلونه او ۵۴،۷ میلیون هکتاره څړځایونه وو. د زراعتي ځمکو په سلو کې ۶۳ یې حبوبات او د حبوباتو په ډله کې په سلو کې ۶۹ یې یواځې غنم وو. خاورې د عضوي موادو له پلوه ضعیفې ارزیابي شوې وې او زراعتي امراض او د اوبو رسولو د شبکو د عنعنوي سیستم رواج د دهقانانو لویه ستونزه وه. د کوپراتیفونو نشتوالی او د زراعتي محصولاتو د انتقال لپاره د سړکونو نشتوالی لوی کمبود و چې باید په پلان کې ورته تدابیر سنجول شوي وای او د لومړني جمهوري نظام په اوه کلن پلان کې لاندې عمده زراعتي اهداف ټاکل شوي وو:

- **د ملي عاید د لوړولو په خاطر د کرنیزو محصولاتو زیاتول.**
- **د خوراکي موادو او صنعتي خامو توکو د حجم زیاتول.**
- **د کرنیزو تولیداتو د صادراتو له طریقه د اسعاري عوایدو لوړول او په کرنیز موادو د متکي وارداتو تعویض.**
- **د بزګرانو د ژوند ښه کول او د عاید په وېش کې د نا انډولۍ له منځه وړلو په خاطر د دولت د عاید زیاتول.**

- په ټولو کرنیزو تولیداتو کې د غنمو زیات تولید خوراکي لومړنیو توکیو ته د خلکو ډیره زیاته اړتیا ښکاره کوي د دغه پلان د تحقق په نتیجه کې لاندې زیاتوالی تر سترګو کیږي.

لاندې جدول پنځه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د یو شمیر زراعتي تولیداتو د زیاتوالي سلنه:

ګڼه	محصولات	۱۳۵۴	۱۳۶۱	د بدلون سلنه
۱	غنم	۲۸۵۰	۳۵۰۰	۳۳
۲	جوار	۷۸۰	۹۵۰	۲۲
۳	وربشي	۳۸۴	۴۷۰	۲۲،۴
۴	صنعتي بوټي			
۵	پنبه	۱۶۰	۳۵۰	۱۱۹
۶	جغندر	۱۰۰	۳۵۰	۲۵۰
۷	ګني	۶۰	۱۶۰	۱۶۷
۸	تیلي بوټي	۴۰	۶۰	۵۰
۹	سابه	۷۲۰	۱۱۵۲	۶۰
۱۰	میوې	۸۸۰	۱۱۷۰	۳۳

لکه چې ارقام څرګندوي ترټولو زیات بدلون په صنعتي بوټو (پنبه، ګنیو او جغندرو) کې لیدل کیږي د دې معنا داده چې دولت غوښتل صنایع تقویه کړي خو میوې چې یو مهم صادراتي قلم وو نسبتا لږ تغیر کړی تر ټولو لږ بدلون په جوارو کې تر سترګو کیږي.

د اوه کلن پلان د دریو انتخابي کلونو په ترڅ کې د یو شمیر کرنیزو تولیداتو د تولید اندازه:

شاخصونه		کلونه			د حقیقي تو لیداتو زیاتوالی یا کمښت په ۱۳۵۵ کال کې د ۱۳۵۴ د کال پر اساس
		۱۳۵۴	۱۳۵۵	۱۳۵۶	
حبوبات	غنم	۲۸۵۰	۲۵۳۶	۲۶۵۲	۴۵،۸
	جوار	۷۸۰	۸۰۰	۷۸۰	۵،۴۹
	وربشي	۳۸۴	۴۰۰	۳۰۰	۰،۷۵
	وریجې	۴۳۵	۴۴۸	۴۰۰	۰،۹
	نور حبوبات	۳۲	۴۰	۳۵	۰،۸۸
	د حبوباتو مجموع	۴۴۸۱	۴۶۵۲	۴۱۴۷	۰
صنعتي بوټي	پنبه	۱۶۰	۱۰۶	۱۳۶،۵	۰،۸۸
	جغندر	۱۰۰	۹۰،۶۶	۹۷	۱،۷
	ګني	۶۰	۶۸،۱	۶۴	۰،۹۴

	ټول صنعتي بوټي	۳۲۰	۳۳۳۸	۲۹۷۰	۰،۹۴
	کرنیز بوټي	۴۰	۶۲	۳۶	۰،۵۸
آبي او للمي					
سابه	فالیز کاري	۷۲۰	۶۱۸،۲	۶۶۰	۰،۷۹
	کچــــــــــالو	۱۹۴،۵	۳۵۴	۲۰۰	۰،۵۷
					۰،۷۷
	میوې	۸۸۰	۹۰۰	۶۹۲	۰،۹۱
	انګور	۴۲۰	۴۷۱	۵۳۰	۱
	نور بوټي	۳۷۵	۴۱۵	۵۸۱	۱،۴

سرچینه: پوهاند حمیدالله امین، جغرافیه زراعتی افغانستان اودوکتورمحمدعلم اسحاقزی، تحلیل وارزیابی پلانهای انکشافی و تثبیت....

همدارنګه د مالدارۍ په برخه کې چې د کرنې یوه برخه وه او د مالدارۍ وده له کرنې سره په مستقیمه اړیکه کې ارزیابی شوې وه مهم تدابیر په پام کې وو: د اوه کلن پرمختیایی پلان په ترڅ کی د حیوانی تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص محصول په سلو کې ۱۸ برخه جوړوله. له اوه کلن پلان څخه مخکې په ۱۳۵۴ هـ ش کال کې د مالدارۍ محصولاتو د صادراتو له امله د ټولو اسعاري عوایدو په سلو کې ۳۰ – ۳۵ برخه جوړوله. مالدارۍ ډیره عنعنوي بڼه درلوده نو ځکه دولت د یو شمیر حیواني کلینیکونو جوړولو، د څرځایونو د اصلاح او د مالدارانو د معلوماتو د زیاتولو او ترویجي پروګرامونو پراخولو ته په پلان کې ځای ورکړ. ډیره مهمه خبره دا وه چې دغه ارقام او تحلیلونه د باور وړ او کره وو.

د اوبو لګولو چارې:

د ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ اوه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د اوبو لګولو د چارو بنه کول د کرنې او مالدارۍ د ترقی بنسټ وبلل شو. له دې امله چې د وربښت منځنی حد په کال کې صرف ۲۹۴،۷ میلي متره اټکل شو او دغه اندازه وربښت د ونو - بوټو لپاره کافي نه دی، نو باید د اوبو لګولو یو سیستم چې د ابیارۍ له شبکو څخه جوړوي په پام کې نیول شوی وای. د دې مقصد لپاره دولت په اوه کلن پلان کې د اوبو لګولو لاندنی شبکې او پروژې په نظر کې نیولې وې. دغه برخې په درېو کټګوریو ویشل شوې وې:

الف: لویې پروژې:

۱. د خوش تیپی کانال او د واټر پمپ سټیشن.

۲. د کوکچې د اوبو لګولو جوړښت.

۳. د فراه رود پرمختیایي پروژه.

۴. د هریرود د اوبو لګولو د سیستم پرمختیا.

۵. د کیلګي د بربښنا او د اوبو ذخیرې د بند پروژه.

۶. د بلخ په سیند باندې د چشمه شفا د اوبو د ذخیرې د بند مطالعه او جوړول.

۷. د پنجشیر د بند پروژه.

ب: کوچنۍ او متوسطې پروژې:

۱. د غزني د سرده د اوبو لګولو پروژه.

۲. د پروان د اوبو لګولو پروژه.

۳. د کندز خان آباد د اوبو لګولو د اصلاح پروژه.

۴. د چهاردرې د ګورکان بریښنا او اوبو لګولو د پرمختیا د اصلاح پروژه.

۵. د غوربند پروژه.

۶. د بدخشان د سنګ سهر د اوبو لګولو پروژه.

۷. د ننګرهار د کامې د اوبو لګولو پروژه.

۸. د لغمان د نهر کریم د اوبو لګولو پروژه.

۹. د میدان وردک د خروار د سیمې د کوړ چنار د اوبو لګولو د سیستم اصلاح.

۱۰. د پنج د سیند د غاړو استحکام.

۱۱. د نیمروز او هلمند د حوزې د اوبو لګولو د سیستم انکشاف.

ج: د یو شمیر بندونو او نهرونو ترمیم او اصلاح.

۱. د بند سراج د بند جوړول او د مربوطه کانالونو کانالونو اصلاح.

۲. د کجکي د پرچاوې د دروازو ترمیم.

۳. د کجکي د لویدیځ برخې د پروژې ترمیم.

۴. د کوز درویشان د کانال غځول.

۵. د آلوباغ د بند د ذخیرې جوړول.

۶. د کمال خان د بند ترمیم او د سیلاو د کنټرول د سیستم بشپړه کول.

۷. په هلمند کې د خوابګاه د بند جوړول.

۸. د نیمروز د سیند بند.

۹. د نهر لشکري د اوبو رسولو شبکه.

د دغو پروژو د تطبیق اهداف په لاندې تـــــــــــــــــــوګه وو:

I. **د اوبو او خاورې د منابعو د متوازن انکشاف او د کرنې، مالدارۍ، صنعت، او د بریښنا د انرژۍ د سکتورونو وده.**

II. **د نا مساعده اقلیم د ناوړه اغیزو کمول، د موسمي سیندونو څخه استفاده، د سیلاونو د تخریب مخنیوی، د وچکالۍ په اړوند د تدابیرو نیول او د زراعتي تنوع رامنځته کول.**

III. **اوبه د هیواد مهمه منبع بلل شوې وه نو د ځمکې لاندې او د ځمکې په سر اوبو څخه د غوره استفادې امکان برابرول او د اوبو د منابعو ډیره ښه اداره او تنظیم.**

IV. **د اوبو لګولو د لویو او منځنیو پروژو په کار اچولو له لارې د استخدام د کچې لوړول.**

د افغانستان په اوه کلن پلان کې زیاته اندازه مالي منابع د اوبو لګولو زیربنایي پرمختیا پروژو ته ورکړل شوی و. د ټولي پانګې اچونې په سلو کې ۱۸،۲ یعنې ۳۲ میلیونه افغانی د اوبو لګولو پروژو ته ورکړل شـــــــــــــــــــوې وې.

په دی توګه که چیری یوه مقایسه ترسره شی، زموږ تیر پلانونه تر ملی پرمختیایی ستراتیژۍ ډیر دقیق، پّه علمی میتودولوژۍ ولاړ، له واقعیتونو سره برابر، د نتایجولرونکی، د غوره اهدافو درلودونکی او منسجم وو.

بیوزلی سره مبارزه

افغانستان د اوسنی نړۍ د وروسته پاتې هیوادونو له ډلې څخه دی چې د سړي سر کم عاید او د زیاتره خلکو لپاره د ژوند ټیټه کچه لري . د هیواد تقریباً ۳۶ سلنه خلک د بیوزلی تر کرښی لاندې ژوند تیروي او وروستی سروې ګانې ښکاره کوي چې په هیواد کې هر ډول اقتصادي ناوړه بدلون او ټپه به له ۵۰ سلنې زیات وګړی د بیوزلی تر کرښی لاندې ټیل وهي چې د دی حالت مخنیوی د ډاډمنو او د اوږد مهاله اغیزلرونکوپالیسیو او د کارنده اقداماتو غوښتنه کوي . د (NRVA) د سروې د معلوماتو له مخې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق په کلونو کې د فقر کچه د هیواد په سطح نده راښکته شوي او اوس هم د هیواد زیاتره نفوس ، په تیره بیا کلیوال او کوچیان له بیوزلی سره لاس او ګریوان دي :

د (NRVA) د سروې په کلونو کې په هیواد کې د بیوزلی کچه

کال	۲۰۰۷_۲۰۰۸	۲۰۱۱_۲۰۱۲
د بیوزلی کچه	٪ ۳۶،۳	۳۶،۵٪

Source: NRVA – 2011 -2012

لاندې جدول په هیواد کې د فقرترینډ یا میلان ښکاره کوي او په ملي کچه همدا راز د زون په کچه او د کلیوالو او ښاري سیمو په تفکیک سره د فقر کچه ښکاره کوي. لکه څنګه چې ښکاری، د هیواد په کچه له فقر سره د مبارزې هڅو کومه د پام وړ نتیجه نه لرله او **هیواد** لا هم د بهرنیو مرستو او پرله پسی کلونو په تیریدو سره د فقر په هماغه کچه کې دی، چې پخوا و . په دې مانا چې په هیواد کې د شوو مرستو او پلي شویو پروژو څخه په زیاته اندازه عامو خلکو ته ګټه نده رسیدلی او د هیواد په کچه پانګه د یوې خاصې طبقې په لاسونو کې غورځیدلی ده .

(۱۴)جدول : دفقر د فیصدي کچه او میلان د هیواد ،زون او اوسیدنځای په ښودلو سره

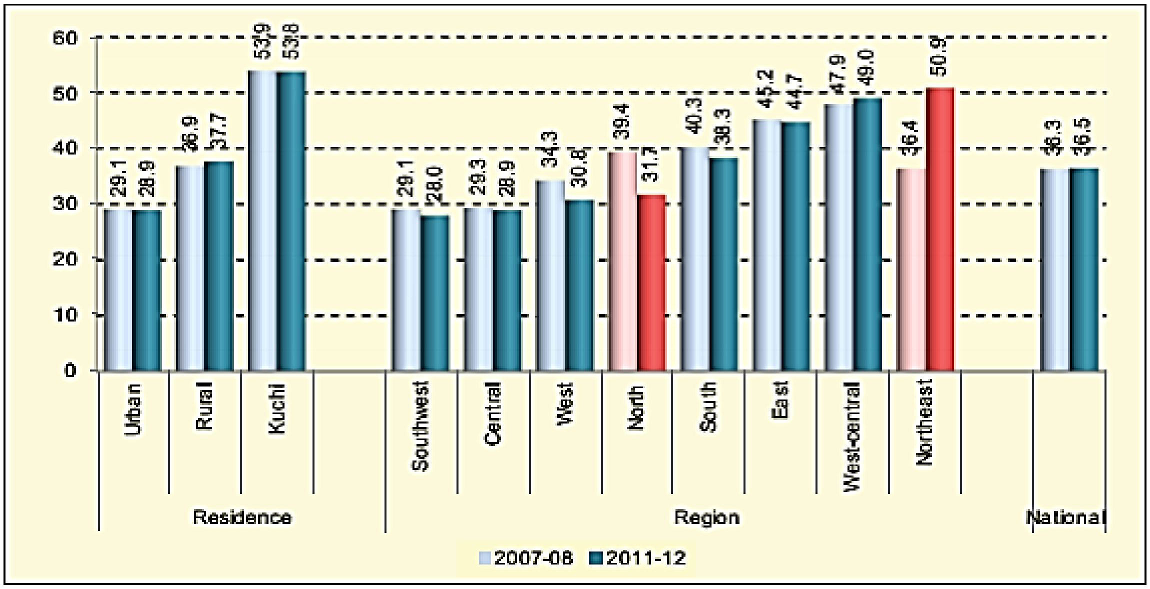

له پورتني تحليل څخه معلوميږي چې په تيرو کلونو کې د فقر کچه نه ده راښکته شوې او په دې لار کې ډير پرمختګ نه ده شوې چې عمده دليل يې د استخدام د فرصتونو کموالی ښودل شوې ، حال دا جی موږ داسی فرصتونه لرل او اوس یی هم لرو.

ښوونه او روزنه او دنارينه وو او ښځينه وو ونډه

د ښوونې اوروزنې اوپه هغې کې دنارينه اوښځينه وو د ونډې په هکله د(NRVA) دسروېګانومقايسوي ارقام په لاندې شکل کې ښودل شوي،لکه څنګه چې ښکاري د ۲۰۱۰ کال لپاره ټاکل شوې وه، چې ۶۰ ٪ نجونې او ٪۷۰ هلکان به په**ابتدائيه** زده کړوکې داخليږي، خو لاهم دغه هدف ندی ترلاسه شوې، بیاهم په وروستی کال کی نظر ۲۰۰۸ کال ته يوښکاره بدلون رامنځته شوې دی. . همدارازدغه دواړه شکلونه په مقايسوي ډول ښکاره کوي چې نظرابتدائيه زدکړوته په ثانوی زده کړوکې يوچټک زياتوالی راغلی چې ښي خواته شکل دغه حقيقت ښکاره کوي .

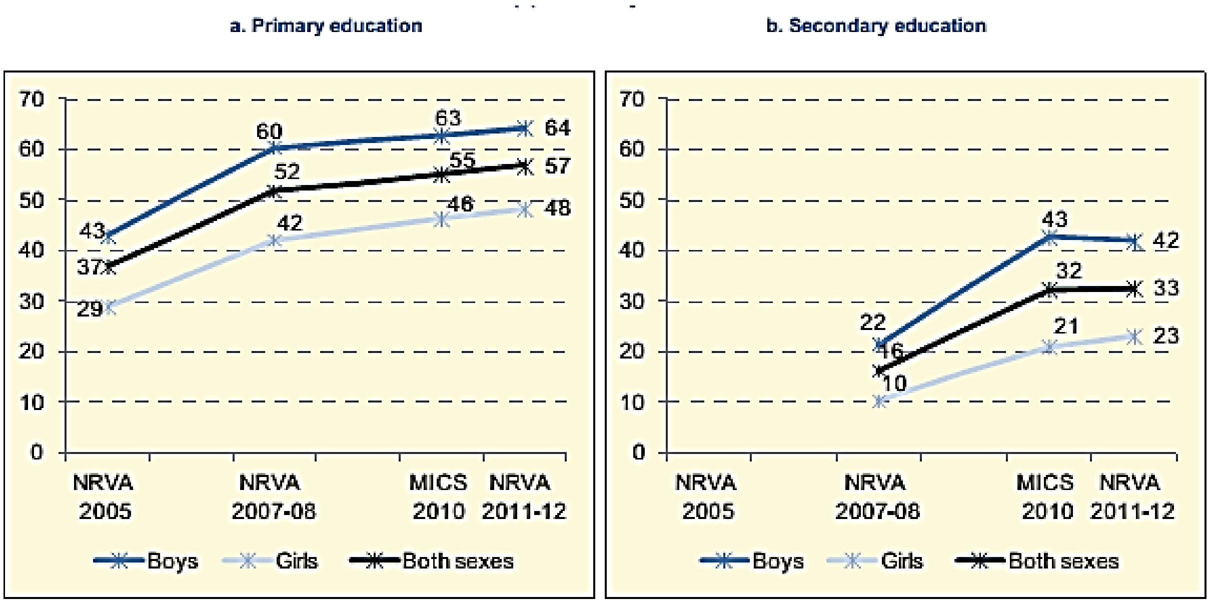

د لومړنيو او ثانوی زده کړو کې د جنسيت په تفکيک سره د داخلې کچه

معارف ته دلاسرسي اوددخول دکچې دکموالي لپاره دګنودلايلوسره سره يوهم دزده کړومرکزونو اوښوونځيوته لاسرسې ښودل کيږي. که چيرې دغه اسانتياوې تولوهيوادوالوته برابرې شي ښايې په معارف کې دهلکانو اونجونودګډون کچه ټاکلي هدف ته ډيره**نژدې**شي. لاندې شکل کې داوسيدنې دسيموپه تفکيک سره په هرودووکيلومتروکې دښوونځيواومعارف اسانتياوودموجوديت اولاسرسي کچه ښکاره کوي .

د اوسيدنځای او جنسيت په تفکيک په هرو۲کيلومتروکې دمعارف لومړنيو اسانتياوودموجوديت اولاسرسي کچه

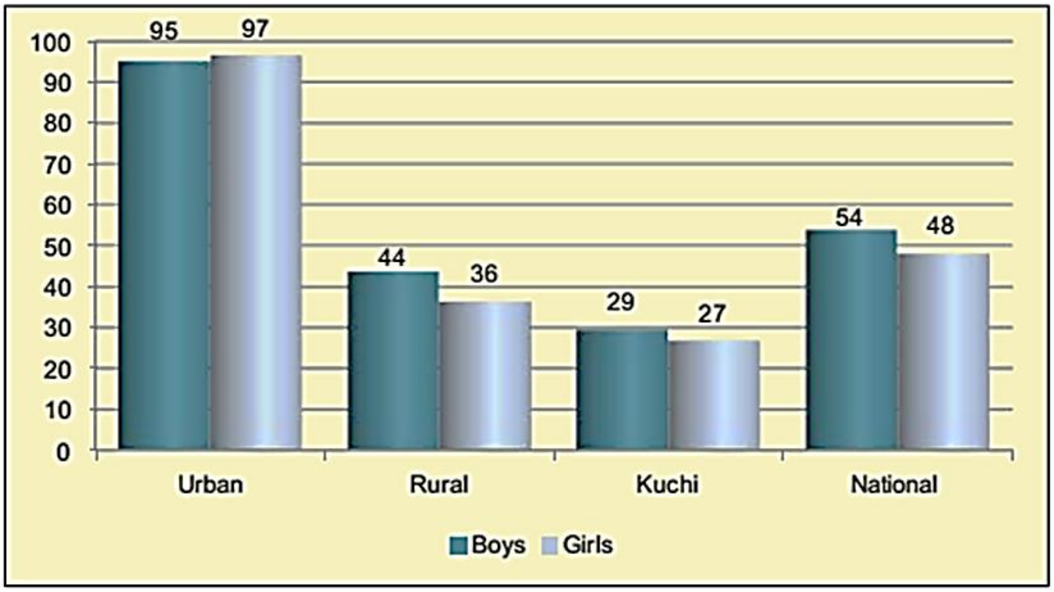

Source: NRVA, 2011-2012 report

همدا راز لاندې جدول د هیواد په کچه د ثانوي ښووني د ترټولو نږدې اسانتیاوو کچه ښکاره کوي چې د دې ارقامو له مخې هغه ښوونیزې اسانتیاوې چې د صفر او دوه کیلو مترو په فاصله کې دی، نسبت نورو ته زیاتې دې .

Province	Boys' lower secondary education				Girls' lower secondary education			
	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total
National	**1,683**	**576**	**846**	**3,106**	**1,541**	**466**	**1,136**	**3,143**

دثانوي زده کړودمرکزونو څخه د زده کوونکو واټن (ارقام په ۱۰۰۰)

سرچینه : NRVA 2011-2012

د د زده کړو او ظرفیتونو په اوچتولو کی زموږ ستونزه او نیمګړتیا دا وه چی موږ مسلکی ، تخنیکی او حرفوی برخو ته لازمه توجه ونه کړه، مثلا د حقوقو اوسیاسی علومو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو برمه کار، خراط یا د تیلیفون ماهر ونسو روزلای، د ادبیاتو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو نرسری روزونکی، یو د څنګلونو ساتونکی، یو د نساجی ماهر، یو پیله ور، یو د وریښمو د چنجیو کارګر، یو دشاتو د مچیو کارګر ونشو روزلای، په کلیوالی تشبثاتو کی او د کرنی، مالداری او ښوالی برخو کی د ټول – وخت بوختیا او استخدام ډاډمن نشو. په دی توګه د تولید د ډګر ظرفیت ټیټ پاتی شو او د کار د بازار لپاره مهارت ته توجه نه وه، پایله دا شوه چی بیکار ډیپلوم لرونکی مو ډیر شول. حال دا چی نورو هیوادو کی مثلا ایران یا کوریا کی د حرفوی زده کړو خواته ډیره پاملرنه شوی ده. دا یوه مهمه تجربه وه چی اوس هم که ورته پاملرنه وشی ، کافی وخت ورته لرو. اعلیحضرت غازی امان الله خان د خپلو ریفورمونو پر مهال د بریښنا متخصص، دفارمسی متخصص، د تیلیفون متخصص، د نساجی، صابون جوړولو، موزی جوړولو، د تار او تنی، د ترکانی فابریکی، ددباغی حرفی ،دشکری فابریکی جوړولو او نورو تولیدی برخو ته توجه وکړه، خو موږ اتیا کاله وروسته دغه مهم په نظر کی نه و نیولی. دا خو لا څه چی یو شمیر تحصیلی څانګی د هیواد داړتیاوو په پرتله ډیری لوکسی او بلند پروازانه وی او دی !

د ماشومانومړینه

دماشومانودمړینې کچه (infant mortality rate)یا(IMR) چی ټولوله ۱۲ کلونوکم عمرلرونکو ماشومانوته په هرو ۱۰۰۰ ماشومانوکې تعریف شوې اوډپینځه کلنی څخه ټیټ عمرهرو زرو تنو ماشومتنو کی (U5MR)یا(under 5 mortalityrate) سلنه اونسبت په لاندی توګه سنجول شوی دی. لاندې جدول د ۲۰۰۸ ، ۲۰۱۰ او ۲۰۱۲ کلونومقایسوي ارقام **ددواړو**تعریفونولپاره ښکاره کوي اوګراف په ښکاره ډول یو ښکته والی یا نزولي میلان لري چې ددواړوتعریفونوسره سم دماشومانوپه مړینه کې تدریجي کموالی ښکاره کوي . په دی توګه په افغانستان کی د طالبانو ددوری تر پای ته رسیدو پوری د افغانستان د نفوسو د پینځه کلنی څخه ټیټ عمر وفیات ډیر زیات و، دغه اندازه مړینی د روغتیایی خدماتو د نشتوالی، ناوړه تغذیې، ناپاکه د]ښلو اوبو، د واکسین نشتونالی او دمیندود بیسوادی له امله و.

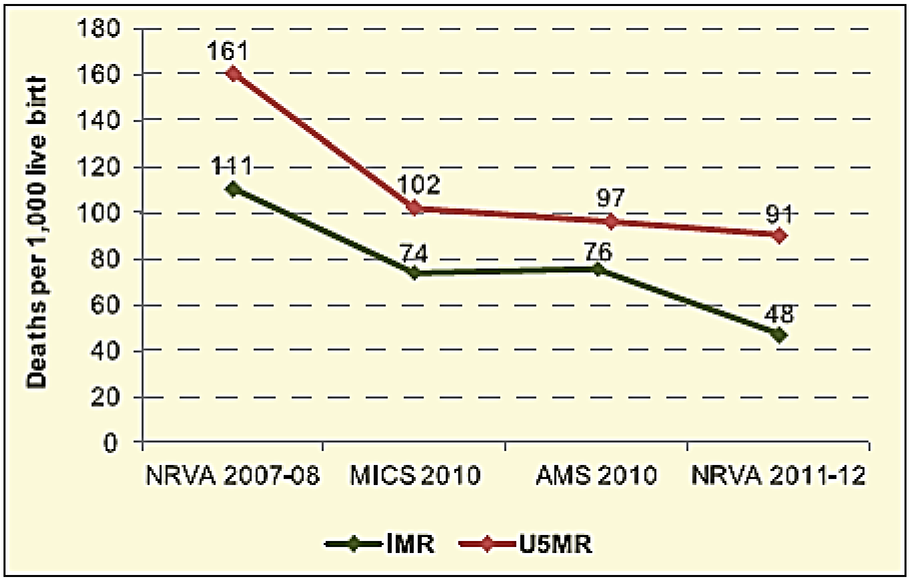

د سرویګانو په تفکیک د ماشومانو د مړینې کچه په بیلابیلو اندیکاتورونو سره .(ارقام په ۱۰۰۰)

روغتیايي خدمات او د ښځو اوبه :

د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق په دوره کې د روغتیا په برخه کې نسبتاً زیات پرمختګونه شوې او د هیواد په کچه د روغتیانړیدلیسیستم یو ځل بیا د جوړیدو په لور چټک ګامونه اخیستي. لاندې جدول د روغتیايي پاملرنې د اسانتیاوو**موجودیت** ښکاره کوي چې د هیواد او د نفوسو د اوسیدنځایونو په تفکیک سره ښوول شوې . لکه څنګه چې ارقام ښکاره کوي په ښاري سیمو کې روغتیايي استانتیاوې تر کلیوالو سیمو زیاتي دي او د هیواد په کچه د کوچیانو لپاره دغه اسانتیاوې تر ټولو کمې برابرې شوي چې عمده دلیلې د هغوی د ژوندانه ځانګړي شرایط او کلتوري خنډونه ښودل شوي .

Type of health facility, residence	Female health care staff				Male health care staff			
	Urban	Rural	Kuchi	National	Urban	Rural	Kuchi	National
a. Health post								
Community health worker	91.9	58.3	45.9	67.4	96.8	72.7	93.9	79.6
b. Public clinic								
Doctor	96.0	52.3	52.3	63.1	98.9	91.4	100.0	93.6
Nurse	96.0	66.3	60.1	73.3	97.2	88.5	96.8	91.0
Midwife	96.7	85.5	80.4	87.9	na	na	na	na
c. District or provincial hospital								
Doctor	97.6	87.1	89.0	89.7	100.0	97.9	100.0	98.5
Nurse	99.6	92.0	97.9	94.1	97.7	86.5	96.5	89.8
Midwife	100.0	97.1	98.6	97.9	na	na	na	na
d. Private doctor or hospital								
Doctor	95.7	72.3	88.9	79.1	98.3	92.0	100.0	94.0
Nurse	95.9	74.5	92.4	80.8	87.2	63.8	96.1	71.6
Midwife	97.9	86.3	92.4	89.5	na	na	na	na

په نږدې روغتیايي مراکزو کې د روغتیايي کارکوونکو موجودیت د اوسیدنځای ، کارکوونکو او جنسیت په تفکیک سره .

همدا راز د(MDGs) د ټاکلو موخو په برخه کي د هیواد د وګړو لپاره په مناسبه بیه د لومړنیو درملو موجودیت په لاندي جدول کي **ښکاره** شوي او د ارقامو میلان ښکاره کوي چي په ۲۰۲۰ کال کي دغه موخي ته په همدې سرعت سره رسیدل ممکن ښکاري .

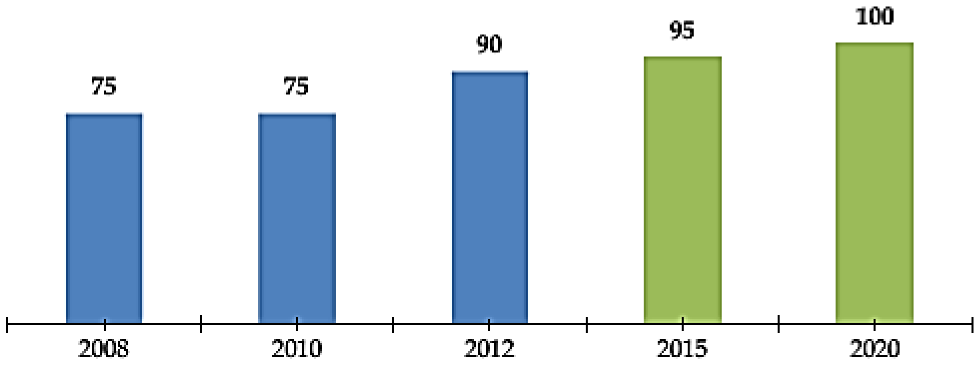

په متداومه توګه په مناسبه بیه د لومړنیو درملو ته هیواد د نفوسو لاسرسی (په فیصدي)

سرچینه : د افغانستان لپاره د MDGs راپور ۲۰۱۲

زیربنااوطبیعي سرچیني :

انرژي: په زیربناکي دپانګوني اوپرمختیاپه هکله دتیروکلونوارقام ښیي چي زیاتره ښارونه اوسمهال لږترلږه دلومړنیوارتیاوولپاره بریښنالري، خوزیاتره بریښناله بهرڅخه واردیږي . برسیره پردي لکه څنګه چي په لاندي شکل کي ښکاري داخلي ظرفیت دومره **په** ناوره حالت کي د ی، چي آن د وارداتي بریښنادمصرفولووړتیاهم نلري .

د بریښناتولید ، تورید او مصرف (میلیون KW/h)

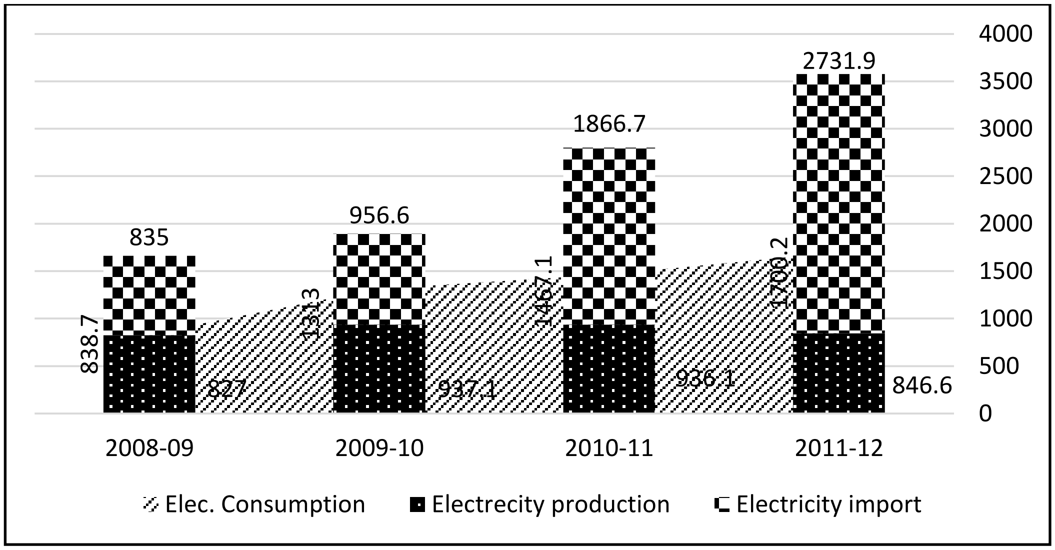

د افغانستان له احصائیوي کلنیو څخه ۲۰۰۹-۲۰۱۲

دافغانستان دمنځنیو اودرنوصنایعوپه برخه کې ترټولومشهور یې سمنټ دي . داچې په تیروکلونوکې دهیوادپه کچه دبیارغاوني پروژې رواني وې اودستروزیربنائي پروژولپاره دساختماني موادو لپاره کلکه اړتیا وه، نو دا اړتیا ددې لامل و ګرځیده، چې په هیوادکې دننه دسمنټودتولیدفابریکې یوځل بیافعالې اوداخلې تولیدات رامنځته شي . لاندې جدول په هیوادکې دسمنټوتولید دکلونوپه تفکیک سره ښکاره کوي :

د سیمنټوتولید او توريد (ارقام په زر ټنه)

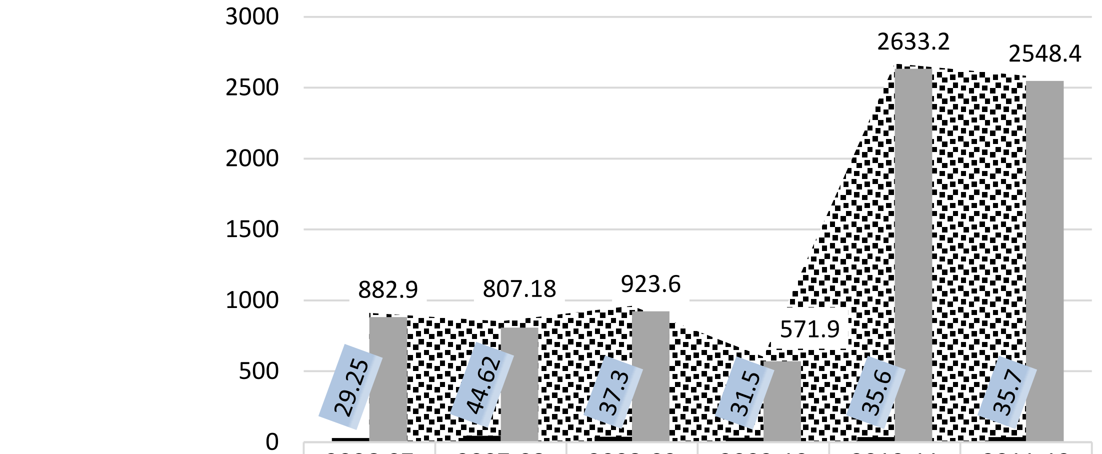

	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
Total quantity	912.15	851.8	960.9	603.4	2668.8	2584.1
domestic production	29.25	44.62	37.3	31.5	35.6	35.7
imports	882.9	807.18	923.6	571.9	2633.2	2548.4

د افغانستان له احصائیو کلنیو څخه ۲۰۰۷-۲۰۱۲

خو په دی برخه کی په رسمی ګزارشونو او ازقامویاور نشی کیدای. دا ځکه چی له ۱۳۷۰ کال څخه وروسته د ارقامو دثبت او راټولولو سیستم کاملا له منځه ولاړ. د یوه علمی کره تحقیق لپاره موږ په ارقامو باور نشو کولای . ښاغلی احسان ارینزی د خپل کتاب (مطالعه امکانات خود کفایی افغانستان از تولیدات شکر) په ۱۵۴ مخ کی لیکی :

"موضوع ایکه در نشر ارقام سالیان ۱۳۷۰-۱۳۸۷ (یعنی هغو کلونو کی چی ده ارقامو ته مراجعه کړی) ازار دهنده و تکان دهنده است ، موضوع جعل اسناد و ارقام وارایه آن به مردم افغانستان است.... مولفین کتاب سالنامه سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۷۳این کوتاهی را خود نیز متوجه شده و در مقدمه سالنامه مینویسد: (درارابطه به کیفیت ارقامیکه درین سالنامه ارایه گردیده لازم به تذکر است که بنا بر شرایط نامساعد امنیتی و تداوم جنکها در کشور ...ارقام این سالنامه به تاخیر جمع اوری گردیده و از پوشش کامل برخوردار نمیباشد تا جاییکه اداره مرکزی احصایه بعلت عدم دسترسی ارقام احصاییوی مکمل ودقیق مجبور گردید ارقام مربوط محاسبات ملی را طور تخمین ارایه نماید" . ددغه اثر لیکوال په بغلان ولایت کی د چغندرو د تو لید له۱۳۳۰۰ ټنه رقم سره مخامخ شوی دی او دا رقم یی حیرانوونکی بللی ، نولیکی چی: " ...درحالیکه در سالها ی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ گراف تولیدات چغندر در ولایت بغلان بحدی کاهش یافته که حتی چغندر برای پختن و تازه خوری به آسانی میسر نمیتوانست، چه رسد به تولید ۱۳۳۰۰ تن چغندر! داکتر عبدالکریم وزیری رییس شرکت قند بغلان ساحه تحت کشت چغندر درسال ۱۳۸۴را صرف ۱۲هکتارو از ۱۳۶۵ را ۲۵۵ هکتار گزارش میدهد "

په آسانی سره موږ دا مقایسه کولای شو چی اعلیحضرت امان الله خان اتیا کاله مخکی د ریل پټلی په غځولو پیل وکړ، په بریښنا یی دښارونو روښانه کولو ته ملا وتړله ، ریل پټلی غځول یی پیل کړل او په جلال آباد کی یی د بوری د تولید لپاره فابریکه جوړه او د هیواد دننه ضرورت لپاره یی کفایت کاو، خو نن ورځ موږ دغه صنعتی بوټی د تازه خوراک لپاره نه لرو !!

په دی توګه موږ په خپلو تحلیلونو کی رسمی ګزارشونه او ارقام را اخلو، اما عمومی نتیجه ګیری ممکن د نورو ټولنیزو واقعیتونو او د خلکو د رضایت او د ژوند د عمومی کچی څخه وکړو. اوس عمومی نظر هم دادی چی د ټولنو پرمختګ او اقتصادی معیارونه سړی سر کلنی ګټه (PCI)، (GDP) او داسی نور نه نیسی، بلکی زیاتره د ژوند عمومی کچه او ټولنیزه رفاه (social welfare) په نظر کی نیسی، چی هغه بیلابیل ټولنیز شرایط او اجزا لری، لکه : د عامه خدماتو سهولتونه،په خپل ځان بسیاینه، دتعلیم او تربیی

او کلتور مناسبه کچه، فردی آزادی، د کورونو ډول، د تیلفون او نورو آسانتیاوو مهیاوالی،د اوسیدونکو اسکان، مصونیت، امنیت، عدالت او اجتماعی مساوات او داسی نور . دا هم له یاده نه باسو چی که په دی کلونو کی اقتصادی لاسته راوړنی کمی وی، خو سیاسی پروسه ښه برمخ بوتلل شوه، مدنی نهادونه پیاوړی، مطبوعات سراسری، دیموکراتیک ارزښتونه صیقل او د بشر او دښځو حقونه جوت او عملی کیدو ته یی لاره هواره شوه. یوه ښه لاسته راوړنه دا وه چی د مفسدینو او ټخوانیو جګړه مارانو قوت اوبه شواو دخلکو قضاوت د هغوی په هکله څرګند شو. ولس ته د هغو مغرضو ګاونډیو نیتونه تر بل هر وخت ښه څرګند شول چی له کلونو کلونو راهیسی یی د تکفیر، تهدید، تبلیغ، تطمیع ، تخویف، تحمیق او تذویر له لاری د افغانستان د ملی وحدت، ترقی او پرمختګ مخه نیولی وه. خلکو ته د ښوونی او روزنی اهمیت واضح او له فتالیزم څخه را بهر شول، د قانون د تفوق احساس او رجحان یو عمومی ارمان وګرځید او ډیرو ځوانانو بهر هیوادو کی لوړی زده کړی وکړی او دسیمو ترمنځ اړیکی پیاوړی شوی. دغه بدلونونه اولاسته راوړنی په راتلونکی کی په خپله د پرمختیا له شرایطو او اجزاوو سره مرسته کوی. له دی پلوه ویلای شو چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی ، د لید وړ دستاوردونه (visual outcome) که ډیر نه و، نور تاثیرات یی امیدواره کوونکی اومثبت وو. افغانان به دا دیوی تجربی په توګه ومنی.

ترانسپورت : د تیرو لسو کلونو په مقایسه اوسمهال د هیواد زیاتره لویې لارې په پاخه او ډول رغول شوي او د خلکو لپاره ګڼې **ترانسپورتي**اسانتیاوې رامنځته شوي، اما ددغی رغاونی کیفیت ډیر اطمینانی نه دی . په مجموع کی د تیرو دیارلسو کلونو (له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ پوری) د پروژو دری محدودیتونه (کیفیت، وخت او مصارف) سم نه دی ارزیابی او تحلیل شوی، یعنی د پروژو مدیریت فوق العاده ضعیف یا اصلا فاسد و. په دی برخه کی د لویو لارو، پلونو او سړکونو مثال ورکولای شو چی وروسته تر هرو دوو کلونو بیا ترمیم شوی دی او بیا بیا یی ترمیم ته اړتیا پیدا کړی ده. یوه خبره باید هیره نشی چی له دی نیمګړتیاوو سره سره بیا هم د ۹۰۰۰ کیلومترو سړکونو جوړول یوه لاسته راوړنه بلل کیدای شی. ددی یو مثبت اړخ دادی چی خلک د بیارغونی په ارښت او ضرورت پوهیږی او له بلی خوا له تخریبی جهت څخه تعمیری جهت ته متوجه کیږی، اوس آن هغه کسان چی دیارلس - څوارلس کاله یی د جهاد تر نامه لاندی د هیواد عامه تاسیسات ورانول او د تباهی او ورانی مفکوره یی په شعور او لاشعور کی ریښه کړی وه، ددغو عمرانی کارونو(سره له دی دچی نیمګړی هم دی) په لیدلو سره د تباهی ، ورانی او تخریب له مفکوری راګرځیدلی یا اقلا د راګرځیدو په حال کی دی. لاندې شکل د ګڼ میشتو سیمو د ننه او هغوی ته نږدې د پخو اواساسي ترانسپورتي لارو موجودیت ښکاره کوي او د ارقامو او شکل څخه په راڼه ډول ښکاري چې د هیواد په کچه په کلي ډول نږدې ۶۰ سلنه خلک په خپلو میشتځایونو کې پخو سرکونو ته لاسرسی لري او تر ۸۰ سلنې پورې خلک د خپلو میشتځایونو څخه په ۳-۵ کیلومترو کې پاخه سرک ته لاسرسی لري . دا یادونه هم ضرور ده چی ددی برخی ارقام ثقه او د باور وړدی.

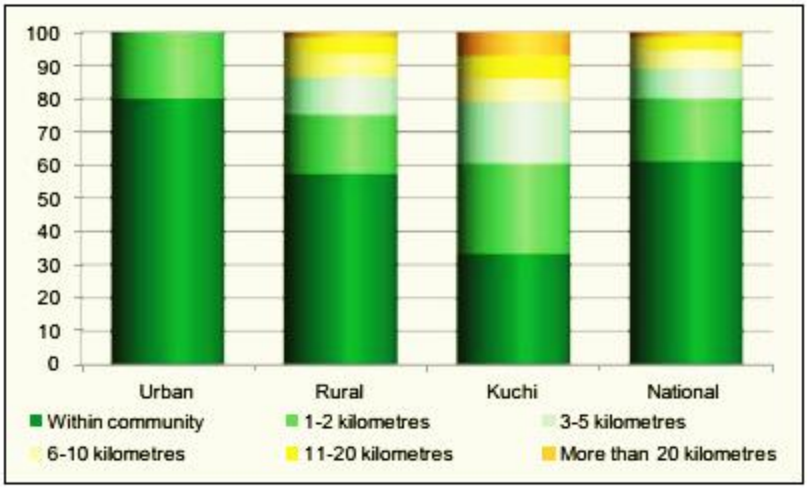

د اوسیدنی دځایونو په تفکیک سره پاخه اواساسي سرکونو ته د خلکو لاسرسی (په فیصدي)

د مهاجرو را ستنیدل

د تیرو دیارلسو کلونو یوه لویه لاسته راوړنه دا وه چی له پاکستان او ایران څخه ګڼ شمیر مهاجر بیرته هیواده ته راستانه شول، دغه مهاجر د افغانستان د جګړی خس وو، یعنی د جګړی ددوام لپاره به را تیل وهل کیدل او د تاریخی افغانستان د ناورین ددوامداره کولو یوه وسیله ګرځیدل، کله چی دوی بیرته هیواد ته راغلل، دا وطن یی خپل میشتځای وګاڼه او له خپلو کورنیو سره یو ځای دلته دیره شول، دوی نه یواځی دا چی نور له جګړی او د هیواد له ورانی څخه لاس واخیست ، بلکی عملا یی په کار پیل وکړ او د افغانستان د اتباعو په توګه له خپلو پخوانیو هیوادوالو او اصلی ولس سره یو ځای شول او خپل افغانی او اسلامی کلتور یی بیرته خپل کړ(سره له دی چی لا اوس هم یو شمیر هیوادوالو څخه د افغانستان د وضعیت د بی ثباته کولو لپاره کار اخیستل کیږی اوبهرنی مداخلی لاهم پوره ندی بندی شوی، خوبیا هم تر پخوا وضعیت لږڅه امیدواره کوونکی دی). په تیرو کلونو کی دوی ته ثابته شوه چی جګړه بی ګټی ده او پاکستان اوایران به بیا دوی ته د بیرته ورتګ او مهاجر کیدو اجازه ورنه کړی، نو بهتره دا ده چی خپل ژوند همدلته سمبال کړی ، دغی انګیزی دوی کار کولو ته وګومارل . د اتباعو کار کولو د آبادی نښی را څرګندی کړی. ډیر لږ وخت کی د بیا زرغونیدو علایم ولیدل شول، د بیلګی په توګه د دری – څلورو کلونو په ترڅ کی د انګورو او نورو میوو هغه باغونه بیرته شنه شول چی د جګړو پرمهال وچ شوی وو، هغه کلی بیرته آباد شول چی د جګړو پرمهال شاړ شوی وو. د مهاجرو راستنول د ملی ستراتیژی یوه مهمه برخه وه چی نظر نورو ټولو برخو ته بریالی بریښی. سره له دی چی له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته راغلی تغییرات به ددغو را ستنیدو عامل و، نه د ستراتیژی تطبیق، خو بیا هم د ستراتیژی د ارکانو پرمختګ د مهاجرو را ستنیدل وار په وار ګړندی کړل.

کانونه اود هغو استخراج

وروستی سروېګانې اوتخمیني ارقام ښئي چې افغانستان دډول ، ډول معدني ارزښت لرونکومنابعوډېرې سترې زیرمې لري اودافغانستان راتلونکې اقتصادي پرمختګ ترډیره دغني اوسرشاره کانونوپه راایستنه اوموثراستعمال پورې ترلې ده . سره له دې چې په منظم ډول ددغوکانونوداستخراج لپاره کومه کوټلې اوعملي تګلاره نه وه**او**دهغې لپاره قانوني چاپیریال هم نه و رامنځته شوې، خوبیاهم دکانونوداستخراج فعالیتونوپه هیوادکې په ډیرولومړنیواوعنعنوي طریقوسره دوام درلود اولاندې ارقام په هیوادکې دکانونوداستخراج دډولونوپه تفکیک سره ښکاره کوي .

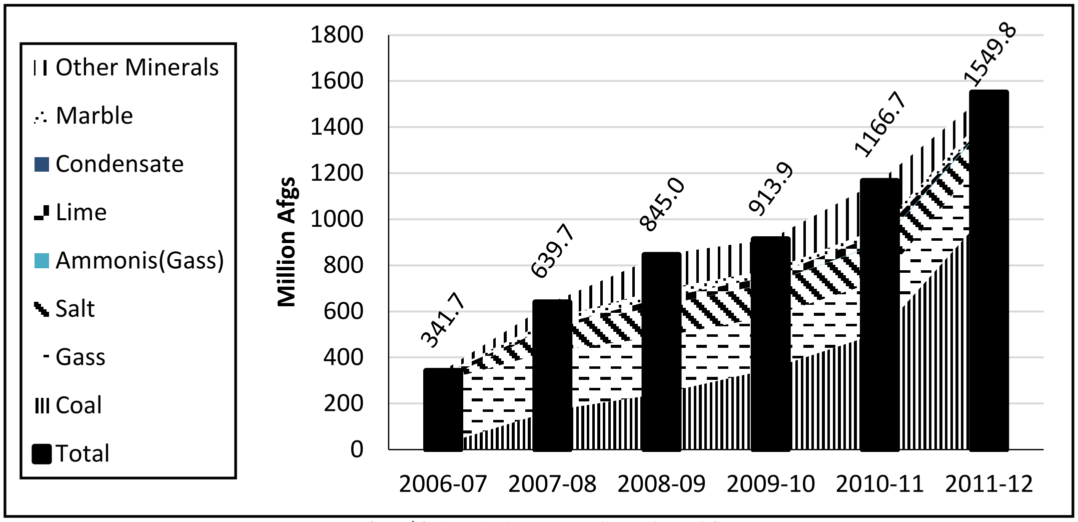

د کانونو استخراج په ۲۰۰۷-۲۰۱۲ کلونو کی

اخځ : د افغانستان له احصائیو ی کلنیو څخه

د ارقامو یوه ډیره لنده کتنه ښکاره کوی چی د افغانستان د معادنو ابتدایی ساده اټکل شوی بیه تر دری زره میلیاردو امریکایی ډالرو رسیږی، که دی سره د روانو اوبو ارزښت هم جمع کړو، شاید دا رقم تر دی هم زیات شی، دا ځکه چی نړیوالو یو متر مکعب اوبو ته دری ډالره بیه ټاکلی(دابیه تر اوسه د ټولو د توافق وړ نه ده ګرځیدلی، سره له دی چی په ۱۹۹۱م. کال کی اوبه ددوبلن کنفرانس کی داقتصا دی مادی په توګه وپیژندل شوی)، چی دافغانستان د اوبو کلنی جریان تر اویا میلیارد مکعب مترو رسیږی. که دغه ارزشونه وګورو، بیا نو افغانستان یو ډیر بډای او غنی هیواد دی ، خوله بده مرغه د طبیعی منابعو په هکله د خوشخبری او نیکمرغی تر څنګ یوه بله اصطلاح هم استعمالیږی چی هغی ته (resource curse) یا د منابعو لعنت یا نفرین منابع وایی. دا هغه حالت دی چی خپل یا پردی د منابعو لوټ او قاچاق شروع کوی او د یوه هیواد منابعو ته د حرص په سترګه ګوری او آن دا چی د یوه هیواد طبیعی منابعو لوټولو ته راز راز د نا امنی او ګډوډیو لاری او دسیسی جوړیږی. له بده مرغه د هیواد د یوشمیر کانونو ناقانونه استخراج یی یوه بلیګه او له اوبو څخه د ملی ګټو او دکرنی اوبریښنا دتولید لپاره دپروژو مخنیوی یی بله بیلګه ده. په دی توګه د افغانستان د اقتصادی پروژو تخریب او د نویو پروژو د مخنیوی لپاره مغرضانه هلی ځلی دافغانستان د پتمنو، خوبیچاره خلکو یوه بله تجربه ده

ښوونه اوکلتور

د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د تطبيق د نهايګذارش له مخې د تعليم او ښوونې په برخه کې په مجموعي ډول د ټولو پينځو کلونو په ترڅ کې سلنه پرمختيا رامنځته شوې او په دې ډول د په نښه شويو سکتورونو له جملې څخه دا سکتور ګڼل کيږي چې د ملي پرمختيايي ستراتيژي يې‌تطبيق کړي ده . لاندې جدول د لومړنيو زده کړو لپاره د داخلي نسبت د جنسيت په تفکيک سره ښکاره کوي او ښکاري چې لا هم د نارينه زده کوونکو ونډه نظر ښځينه وو ته زياته ده .

Province	Net Primary Attendance Ratio			Gross Primary Attendance Ratio		
	Male	Female	Both sexes	Male	Female	Both sexes
National	64	48	57	83	61	72

د جنسيت په تفکيک سره د هيواد په کچه د لومړنيو زده کړو لپاره د زده کوونکو نسبت

سرچينه : NRVA 2011-2012

د ځښاک د اوبو برابرول

اوبه د ژوند لومړنی ماده ده، له نیکه مرغه افغانستان د تازه او خوړو اوبو د لرلو له امله نوم لری. د افغانستان د اوبو منابع ژمنی اورښتونه او یخچالونه دی چی د ټول کال په جریان کی یی سیندونو کی وینو، خو ددی ترڅنګ د اوبو تر ځمکی لاندی منابع هم مهمه سر چینه ده. تیرو کلونو کی دولت د کابل ښار د اوبو رسولو شبکه بیرته احیا کړه، په کلیو

کی د کلیو د پراختیا د وزارت د ملی پروګرام له لاری د ښښاک د اوبو د برابرولو پروژی تطبیق شوی او خلکو ته د پاکو اوبو د استعمال په هکله لاربښوونی وشوی، خو عملا د اوبو د ذخایرو او اوسیدونکو ته شبکو د غځولو برخه کی کار ونشو، حال دا چی پخ ۱۹۲۰، ۱۹۴۰ اوبیا ۱۰۶۰ لسیزی کی د اوبو څو ذخیری جوړی شوی وی ، مثلا د پغمان د خوړو اوتازه اوبو له سر چینی د کابل ښار ته د ښښلو د پاکو اوبو ذخیری جوړی شوی، چی دا مهال د هغه وخت په پرتله تکنالوژی او ضرورتونو فوق العاده بدلون موندلای، ایجاب یی کاو چی د اتیا کاله پخوا په برتله لا زیات کار شوی وای، یا اقلا هغومره کار شوی وای.

دڅښلو اوبو سرچینوته د کورنیو لاسرسی د اوسیدنځای په تفکیک

او د نفوسو د فیصدی او لاسرسي د وخت په بيلوالي

Indicator	Residence			National
	Urban	Rural	Kuchi	
Percentage of population with access to improved drinking water source	70.9	39.4	21.0	45.5
Time to reach drinking water source (one way, in minutes)				
Mean time	1	7	18	6
Median time	0	3	10	1

د اوبو له پرمختللوسرچینو**څخه** هدف د عامه لاسي پمپونو ، پخو څاګانو او د نل اوبه دي همدا راز غير پرمختللي سرچيني د ځمکي د سر اوبه لکه سر خلاصی څا ، چينه ، کاريز ، ويالي او ولاړ ډندونه او نور دي .

ملی شتمنی او کلیوالی اقتصاد

د تيرولسيزو**شخړو** او جګړو په ترڅ کي د افغانستان زياتره ځنګلونه يا سوځول شوي او يا هم په بي رحمانه ډول وهل شوي ول خو د نسبي امنيت او حکومت له رامنځته کيدولو ورسته د ميوه لرونکو بنونو روزنی هم وده کړي او داسي ښکاري چي په ۲۰۱۵ کال کي د ټاکلي هدف په لور پرمختګ کوي . لاندي جدول له ۲۰۰۸ کال څخه د ونو او ځنګل په وسيله د ځمکي پوښښ د ودې نسبت او د هغي تخميني ميلان ښکاره کوي چي ښائي دغه رشد په ۲۰۱۵ کال کي ۲ سلني ته ورسيږي .

د ځنګلونو په واسطه پوښل شوي ځمکه (په سلني سره)

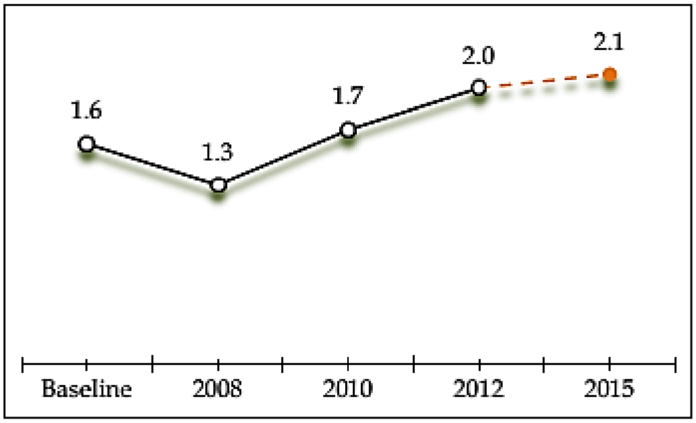

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

تولنيزمصئونيت :

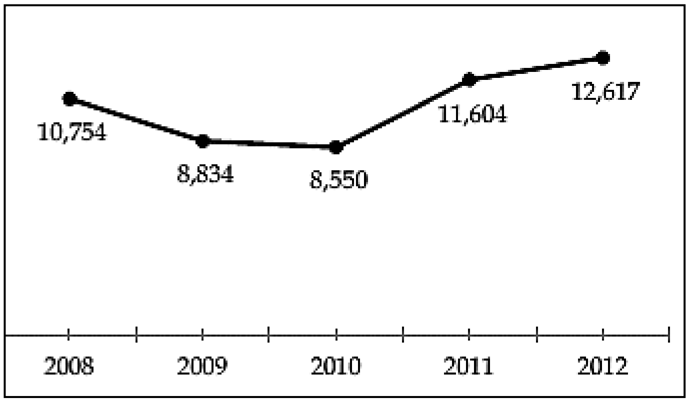

د وسلوانو جرایمو ټول شمېر د کلنو په تفکیک

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

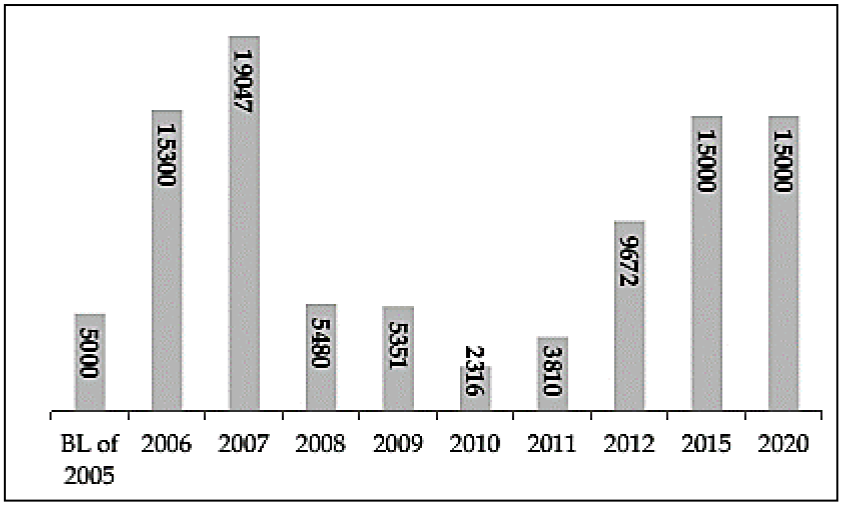

دکوکنارو د کروندي له منځه وړل (په هکتار)

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

خصوصي سکتور او دتجارت وده :

همدا راز پورتنیو معلوماتو ته په پامنرني سره لیدل کیږي چی د صنعت سکتور په دې دوره کې تل تر نورو لږ وده کړی ده، او اوس په ملي عاید کې تر نورو ټولو کمه سلنه جوړوي مهم علت یې د پالیسیو او کارنده پلانونو نه موجودیت و. ارقام څرګندوی چی زیاتره پانګوالو په داسې کاروبارونو کې پا نګونه کړی وه چی سرمایه ژر راوګرځوي او په لوړه پیمانه لنډ مهاله ګټه ولري ، یعنی د لنډې مودی پروژوته اولویت ورکول شوی و، حال دا چی دوو مولدو مهمو سکتورونو یعنی صنعت او کرنی ته پاملر نه ده شوی، آن دا چی ددغو دوو سکتورنو په برخه کی ثابتی شتمنی تهدید سره مخامخ شوی دی . دبیلګی په توګه ډیرو سیموکی کانی توګی په خپل سر د محلی قاچاقچیانو په لاس کی دی او په غیر فنی شکل له ډیرو زیاتو ضایعاتوسره په غلا ایستل کیږی ، چی دا ډول کیندنی چاپیریال ته هم لوی زیان اړوی او دا کړنی د زریزی د اهدافو سره په شدید مخالفت کی دی، له بلی خوا ډیری ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی او عامه زراعتی ملکیتونه، دولتی فارمونه اوشنی ساحی تر غصب لاندی راغلی دی. سره له دې چې د صنعت**سکتور** ونډه په ملي عوایدو کې دومره په زړه پورې نه وه خو بیا هم ویل کیږي چې له څو لسیزو ستونزمنو حالاتو راوروسته په

افغانستان کې اوس اوس یوه اندازه کوچنی او منځنی صنایع نوي رامنځته شوي او ګڼ تولیدات لري چې آن په ځینو برخو کې دغه صنایع توانیدلي چې واردات تعویض او داخلي تقاضا په خپلو داخلي تولیداتورفع کړي . لاندې جدول په افغانستان کې نوي راټوکیدلي صنایع د کلونو او کټګوریو په تفکیک سره څرګندوي .

د خصوصي سکتور د صنایعوتولیدات

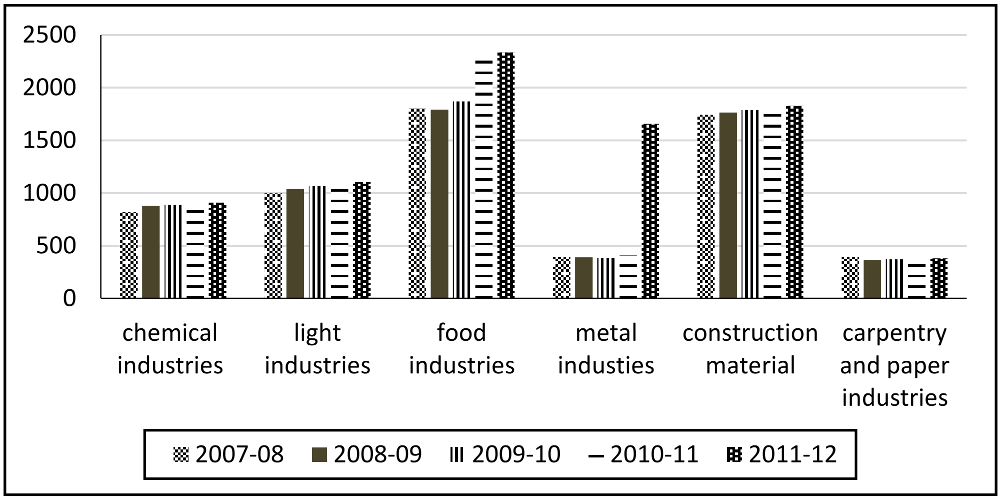

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2008 to 2012)

له هغه وروسته چې د نوي اساسي قانون له مخې، د بازار اقتصاد د ټولو اقتصادي فعالیتونو لپاره اساس وګرځول شو دافغانستان د **صنایعو** په سکتور کې د خصوصي سکتور ونډه ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو ده . له یوې خوا د خصوصي کولو د پروسې په نتیجه کې یو زیات شمیر دولتي تشبثات خصوصي او نیمه خصوصي ملکیت اوکمپنیو ته انتقال شول او له بلې خوا په هیواد کې د مخ پر زیاتیدونکې تقاضا د رفع کولو په موخه د خصوصي متشبثینو له خوا په ګنو صنایعو کې پانګه واچول شوه . لاندې جدول ددولتي ګزارشونو له مخې د صنایعو په سکتور کې د خصوصي او عامه سکتور ونډه د کلونو په تفکیک سره ښکاره کوي :

په داخلي صنایعو کې د خصوصي او عامه سکتورونو ونډه

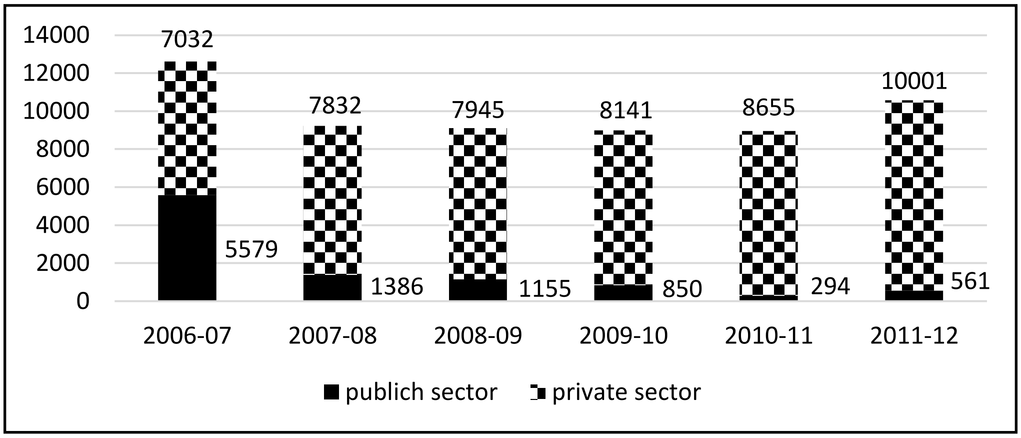

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

پانګه اچونه :

په تولیزډول په**افغانستان**کې دپانګې اچونې بهیرپه لاندې شکل کې ښکاره کوي چې دپانګې اچونې کچه نظراقتصادي شرایطوته دبدلون په حال کې وه.

ټوله پانګه اچونه: د ۲۰۰۳- ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ (ارقام په میلیون ډالرو)

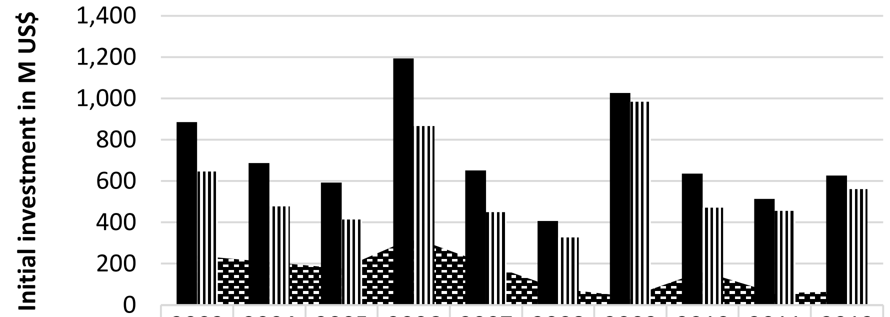

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Foreign	239	209	177	327	201	79	41	164	58	65
Total Initial Capital	886	687	592	1,193	651	406	1,026	636	514	627
Domestic	647	478	414	866	450	327	985	472	457	562

سرچینه : د افغانستان د پانګې اچونې د ملاتړ ادارې ډاتابیس .

دخصوصي پانګې اچونې په مټ رامنځته شوی سکتوري استخدام

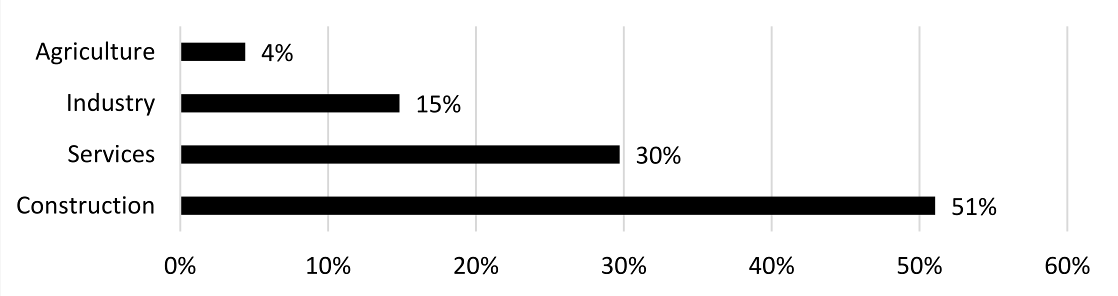

Source: AISA (2012), Research and Policy Department (RPD) data base.

په افغانستان کې دنوې اقتصادي سیستم په راتګ سره دخصوصي پانګوالوپام ګنوصنایعوته را واوښت ، چې لاندې جدول په اتوکټګوریوکې دخصوصي صنایعوارزښت ښکاره کوې اوارقام ښئي چې ددغوصنایعوارزښت په تیروپینځوکلونوکې دډیرلږ.پرمختګ سره په مارکیټ کې ځان ساتلی .

د خصوصي سکتورصنعتي تولیدات (میلیون افغانی د ۱۳۸۵ کال په قیمت)

دصنایعو کتګوری	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
کیمیاوي او پلاستیکی تولیدات	715.5	817.1	877.8	888.6	899.2	909.7
سپک صنایع	964.2	997.4	1038.1	1065.9	1098.4	1104.9
خوراکي توکي	1418.8	1803.5	1790.9	1870.3	2268.8	2333.1
فلزي صنایع	354	392.1	390.5	382.4	407.5	1656.2
درمل	190	240	252	256	259	261
ساختماني مواد	1669.8	1742.5	1762	1787.3	1808.8	1825.6
ترکاني او کاغذي صنایع	382	392.3	366	371	375.7	378.7

1532	1537.5	1519	1468	1447.6	1338	نور

سرچینه : د افغانستان احصائیوی کالنی ۲۰۰۷ ـ ۲۰۱۲

سوداګری

په هیواد کی د کورنیوشخړو له پیل او شدت (۱۳۷۱) څخه راوروسته دهیوادزیاتره بنسټونه له منځه ولاړل، افغانستان او د هغه اقتصاد په یوه مصرفي او واردوونکي هیوادبدل شو،همدارازپه هیوادکې، د طالبانواو تنظیمی (۱۳۷۱- ۱۳۸۱) لس کلنی اقتصادی توری دوری په پرتله داقتصادي پرمختیاپه بهیرکې دسترو زیربنایي پروژو،نړیوالواداروداخلي نفوسودودی په نتیجه کې په هیوادکې ناڅاپه اوپه لویه کچه تقاضارامنځته شوه اوداخلي کمزوري **تولیدي**سکتورونشو کولای چې دغی لوړې تقاضاته په داخلي امکاناتوسره ځواب ووائي، نو ځکه په همدې دلایلوسره دهیواددتجارت بیلانس کال په کال منفي اولامنفي خواته ولاړ، چې په تیروکلونوکې دافغانستان دتجارت بیلانس په لاندې جدول کې ښودل شوې دی :

د افغانستان تجارت (ارقام په میلیون امریکائي ډالرو)

Years	Exports	Imports	Total Trade	Trade Balance
2001-02	68.2	1693.0	1761.3	-1624.8
2002-03	100.1	2452.8	2552.9	-2352.7
2003-04	148.8	2101.4	2250.1	-1952.6
2004-05	308.6	1964.7	2273.3	-1656.0
2005-06	383.7	2485.1	2868.9	-2101.4
2006-07	416.5	2744.2	3160.7	-2327.8
2007-08	454.1	3021.9	3475.9	-2567.8
2008-09	544.6	3019.9	3564.4	-2475.3
2009-10	403.4	3336.4	3739.9	-2933.0
2010-11	388.5	5154.3	5542.7	-4765.8
2011-12	375.9	6390.3	6766.2	-6014.5
Total	**3592.3**	**34364.0**	**37956.3**	**-30771.7**
Source : directly computed from data released by CSO statistical yearbooks (2002-2012)				

د افغانستان اوسنی او پخوانی د تجارت بیلانس

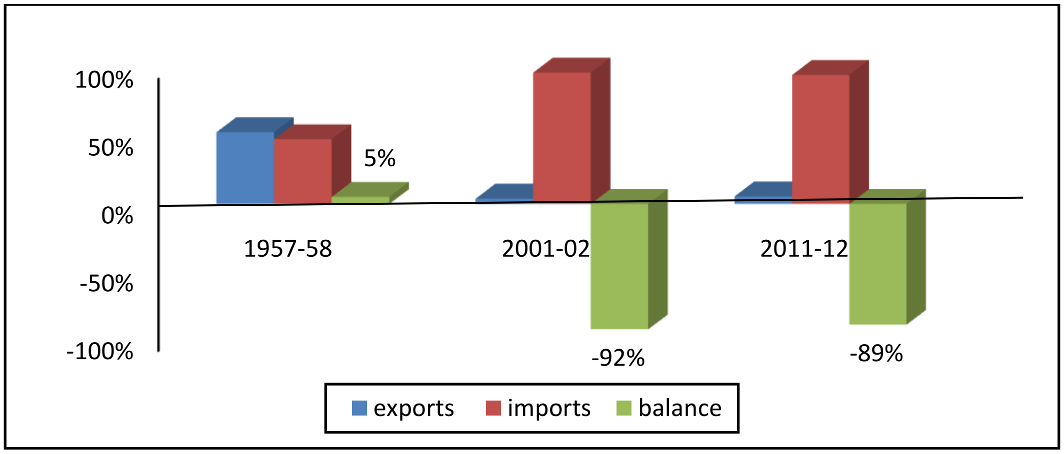

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2002 to 2012)and Eltezam (1966).

دېورته ارقامو‌په رڼاکي لاندي شکل په واضح ډول ښکاره کوي چې دهیوادصادرات دوارداتواوزیاتیدونکي تقاضاپه اندول ډېرکم اوهیواداوس هم په تشدیدي توګه یومصرفي اوپه بهرنیوتوکوولاړاقتصادلري، خولکه څنګه چي په شکل کي ښکاري که یواځي دهیوادصادرات وڅیړل شي، نوملي پرمختیایي ستراتیژی‌دتطبیق په لومړنیوکلونوکي دهیواد دصادراتوکچه نظرترهغي پخوانیوکلونوته مخ پرزیاتیدوده اوپه وروستیودووکلونوکي دغه رشدیوځل بیاټکنی شوی چي عمده علت یي له افغانستان څخه دنړیوالوځواکونود وتلو دخبرونو نشریدل اود بهرنیو مرستوکمیدل ښودل کیږي .

د افغانستان خارجي تجارت، د وارداتو او صادراتو په تفکیک سره

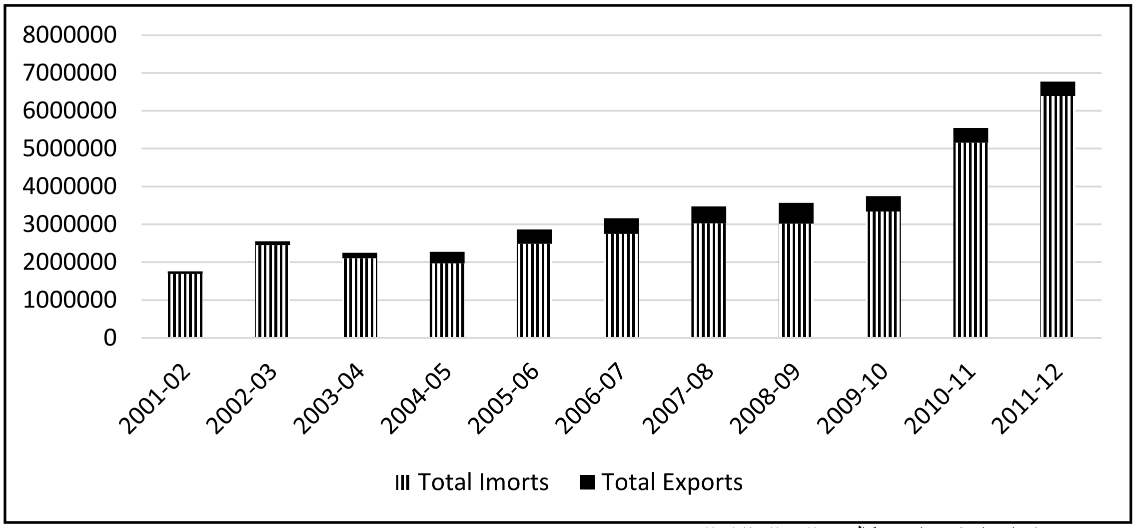

سرچینه : د افغانستان احصائیوي کالنی   ۲۰۰۲- ۲۰۱۲

دا چي د افغانستان سرحدونه ډېر خونړي نه دي او له ګاونډیو هیوادونو سره په زرهاوو کیلو متره سرحد په تیروکلونو کي هیڅکله هم په بشپړه ډول نه دی کنترول شوي، نو د رسمي ارقامو څخه علاوه، غیر رسمي تخمین ښيي چي د هیواد صادرات له هغه څه چي په رسمي شمیرو کي ښودل کیږي، ډېر زیات دي . لاندي شکل همدا حقیقت ښکاره کوي :

د بیلګی په توګه د افغانستان رسمي او غیر رسمي صادرات ۱۳۸۷- ۱۳۹۲ (ارقام په میلیون ډالرو)

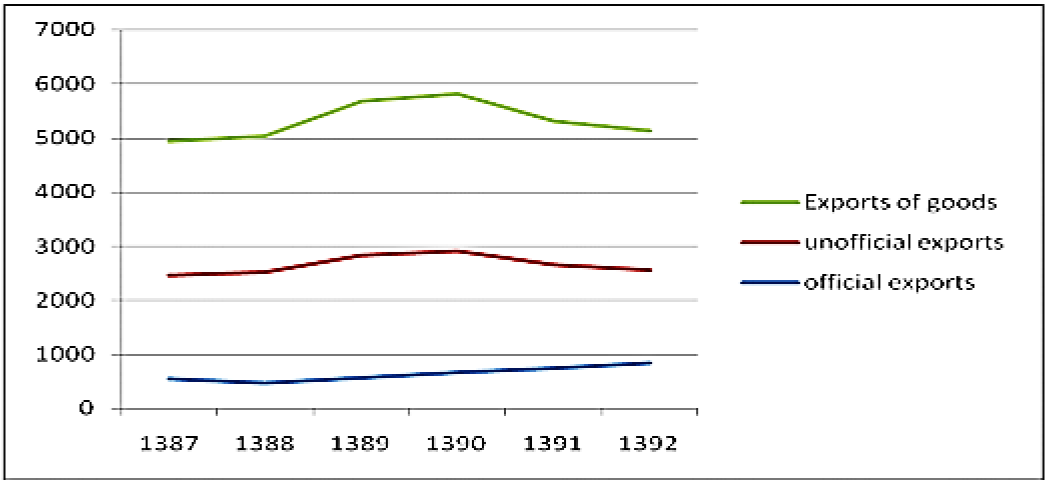

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

استخدام او د کار فرصتونه

26.5 million in 2011-12	ټول نفوس
2.03 %	د نفوسو د ودي نسبت
6.3 per women	د تولداتو نسبت
Very young group 49% (under age15) Elder Group 3% (65 and over)	د عمر صنفونه
67%	د کارګري قوي برخه اخیستنه
62 %	د ټول نفوس داستخدام نسبت
Defined as Under 1 hour per week .7% Defined as Under 8 hours per week.15%	بیکاری نسبت
12 million from which: 1/3 inactive and 2/3 active workforce	دکاررسمي د عمر ګروپونه
36 hours per week	دکاراوسط ساعتونه
Agriculture and livestock, transportation & Communication, Other Services, Construction Mining and quarrying, Trade, Public administration, Manufacturing, Education.	د استخدام شویو وګړو ویش په اقتصادي فعالیتونو کی

Source: - Central Statistics Organization & MRRD (2008).NRVA 2007-2008 and CSO (2012).

که څه هم د افغانستان د کار د بازار په هکله کره او هر اړخیز معلومات نشته، خو بیا هم ځینی سرویګانی د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي او د بیکاری د ستونزې ځیني عمده عوامل راپه ګوته کوي . د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کې د شوو پرمختګونو یوه ستره نتیجه د خلکو لپاره د کار د زمیني رامنځته کول و، په دې ډول د خلکو دعوایدولوړالی او د فقر د کچی راکمیدل ورڅخه جوتیدای شی. لاندې ارقام او شکلونه د د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي . د کار موندنی او داستخدام د لازمو فرصتونو د ایجاد برخه کی ارایه شوی ارقام د نفوسو د ودی او د کارځواک یا بشری نیرو د اندازی ځواب ویونکی نه دی.

دهیواد په کچه دوګړو استخدام ، د استخدام د حالت په تفکیک سره (ارقام په زرو)

Province	Status in employment					
	Day labourer	Salaried worker	Own account worker	Employer	Unpaid family worker	Total
National	1,279	1,181	3,013	59	832	6,364

سرچینه : NRVA 2011-2012

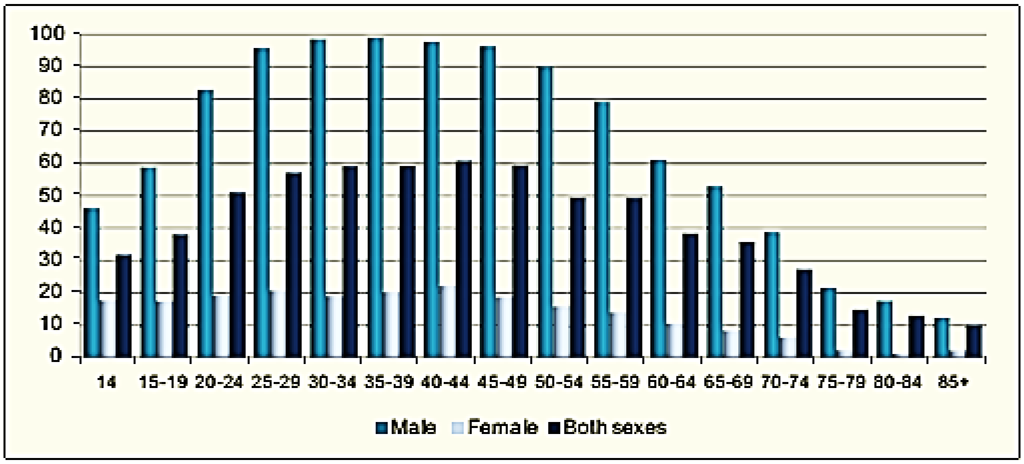

دجنسیت او عمر په تفکیک سره د کارګرۍ قوې د برخې اخیستنې نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د کار د بازار احصائیو ارقام :

دکار بازار	نسبت/نرخ(%)	د استخدام سکتورونه	%ونده
د برخه اخیستنې نرخ	**66.5**	کرنه	**59.1**
دوګړو د استخدام نسبت	**62.5**	صنعت ، استخراج او ساختماني چاري	**12.5**
د بیکارۍ نرخ	**7.9**	خدمات	**24.6**
د استخدام ښځه ښکته وګړو نسبت	**48.2**	عامه اداري او حکومتي چاري	**3.9**
باسواده کارګره قوه	**25.8**		

Source: MoE, (2011) Afghanistan Provincial Brief

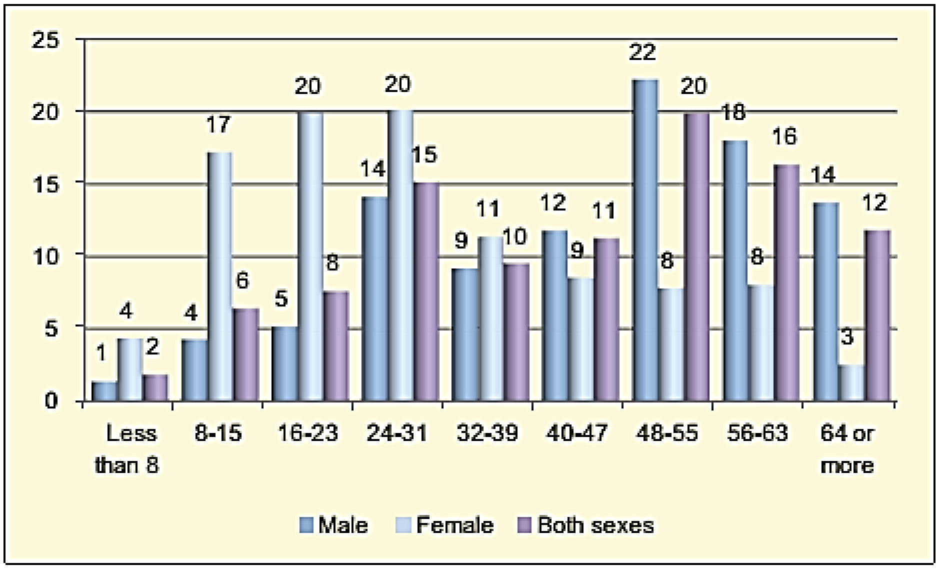

کارګره قوه د جنسیت او د هفتې د کاري ساعتونو په تفکیک سره (په فیصدي)

سرچینه : NRVA 2011-2012

د افغانستان ملي پرمختیایي ستراتیژي چې د پینځو کلونو لپاره جوړه شوې وه ، په هغې کې په مجموع کې د ۱۵،۶ ملیارده ډالرو په اندازه سرمایه ګذاري په نظر کې نیول شوې وه، چې په دې وروستیو کې په کلي ډول د ارزیابی لاندې ونیول شوه. دغې ارزیابی د ستراتیژی د تطبیق په هکله یو ګلي انځور وړاندې کړ .دغه ستراتیژي د دري اساسي رکنونو (امنیت ، حکومتداري ، دقانون حاکمیت) او د اتو اساسي سکتورونو او ۱۷ فرعي سکتورونو او شپږو نورو ګډو مسایلو لپاره ترتیب شوې وه .

دملي پرمختیایی ستراتیژی له مخې چې د هیواد واقعی اړتیاوې یې د پینځو کلونو لپاره په نظر کې نیولي وې د ۱۵،۶ ملیارده ډالرو له جملې څخه ۴،۹ ملیارده ډالر د ملي بودجي له لارې او پاتي ۱۰،۷ ملیارده ډالره له بودجي بهر د نړیوالو ادارو له خوا په مستقیم ډول مصرف شوي . د ANDS د نهایي ارزوني د راپور له مخې په مجموع کې د ټولو په نښه شوېو موخو څخه یې په سلو کې ۶۶ تحقق پیدا کړی او تطبیق شوي چې له دې جملې څخه تر ټولو لوړه سلنه د روغتیا سکتور (۸۸٪ (۴۵ ٪) ترلاسه کړې دی.

د ملي پرمختیایي ستراتیژی د پلان شوو اهدافو د تطبیق اندازه (فیصدي)

شمیره	سکتورونه	فیصدي
۱	روغتیا	۸۸
۲	امنیت	۷۳
۳	حکومتداري	۷۱
۴	زېربنا او طبیعي منابع	۶۳
۵	معارف	۷۱
۶	زراعت او د کلیو پراختیا	۶۹
۷	ټولنیزمصئونیت	۴۶
۸	د خصوصي سکتور انکشاف	۴۵

سرچینه : د ملي پرمختیایي ستراتیژی د ارزوني نهائي راپور- اقتصاد وزارت

دریېمه برخه :

د بازار نظام او خصوصی سکتور

په ۱۳۸۴ کال کې د افغانستان نوی اساسي قانون تصویب او توشیح شو. د دغه قانون په لسمه ماده کې د هیواد لپاره د بازار نظام Market Economy ومنل شوه. د بازار نظام لکه د نورو اقتصادي نظامونو په شان یو نظام دی، د غه نظام کوم خاص بدوالی نلري، بلکې مهمه داده چې د یوې ټولنې په ځانګړو شرایطو کې څرنګه تطبیق کیږي. یو ښه نظام هغه دی چې د ټولنې اړتیاوې پوره کړای شي. د بازار نظام هغه دی چې هلته افراد، اشخاص، موسسات او تصدیګان پرته د دولت له کوم فشار څخه او پرته له کوم زور کارولو څخه د ارزښت د رامنځته کولو او د خپلو شخصي ګټو لپاره د اجناسو او خدماتو د تولید او لګښت په هکله تصمیم نیسي. ښکاره خبره ده چې په دې ډول نظام کې د بازار د میکانیزم له مخې او د سیالی په ترسره کولو سره ټول اقتصادي او ټولنیز فعالیتونه تنظیم کیږي چې موخه یې په اقتصادي فعالیتونو کې د خصوصي پانګې په کار اچول او له هغې څخه ګټه تر لاسه کول وی. باید پایله یې په عمومی توګه د مطلوبیت ایجادیدل، د هوساینې رامنځته کول او دکارونو ښه کیدل وی، خو کیدای شی په عمل کی شخصی رفاه او ګټی په پام کی وی. که چیری د عامه رفاه اود ټول اقتصاد دکلی اجتماعی هوساینی په پرتله یی د شخصی ګټی او فردی رفاه اندول زیات و او عامه منابع ضایع کیدلی، نو دولت مداخله کولای شی. پدی ډول نظام کی په تولیدی وسایلو باندی خصوصی ملکیت ازاد دی. دغه نظام له مرکزی یا رهبری شوی اقتصادی نظام او سوسیالیستی نظام سره فرق لری. د بیلابیلو اقتصادی نظامونو له تفاوتونو سره سره، یو یی هم په مطلق ډول نه دی رد شوی، هر یو یی خپلی ځانګړی ښیګنی لری، مهمه داده چی ساستوال یی څنګه تطبیق کوی، بلکی مهمه داده چی هر یو یی په څه ډول او په څومره ګټورتوب سره تطبیق کیږی، یعنی موږ ته هم مهمه داده چی دبازار نظام څنګه تطبیق کړو . دبازار نظام کی په اقتصادی فعالیتونو کی خصوصی افراد

او موسسات ډیر رول لری او په دویم ډول (یعنی سوسیالیستی او دمرکزی پلان جوړونی نظام) کی بیا د دولت له خوا جوړ شوی پلانونه د اقتصادی فعالیتونو لپاره د لارښود حیثیت لری. اقتصادی نظامونه د یوی ټولنی د اقتصاد کم اوکیف ټاکی او دا پخپله بیا د سیاست زړی دی، اوس نو بیا هم پایله په دی پوری اړه لری، چی آیا سیاستوال څه کوی او څرنګه له دغو نظامونو څخه کار اخلی. ددغو نظامونو کامیابی او ناکامی، ګټورتوب او زیان هم زیاتره د سیاستوالو په چلند پوری اړه لری. مهمه خبره داده چی اقتصادباید د انسان په خدمت کی وی، چی د ټولنی اړتیاوی پوره کاندی او د یو هیواد له اقتصادی واقعیتونو سره برابر وی او د خلکو د دژوند د کچی لوړولو ته اړم وی.

په افغانستان کی موږ له ډیر پخوا څخه هم د مرکزی پلان جوړونی نظام درلود، هم مختلط او هم دبازار نظام او هم مو خصوصی سکتور درلود. موږ دی ټولو سره آشنا وو او تجربه هم پکی لرو، خو د کورنیو جګړو او بی ثباتی له لاسه مو ونشو کولای چی عملا خپل اقتصاد ښه کړو. مونږ ډیر وخت مختلط اقتصادی نظام درلود. دغه ډول نظام ته موږ له اجتماعی اصولو سره ګډ د بازار نظام یا د ټولنیزو اصولو لرونکی دبازار نظام هم ویلای شو(هیره دی نه وی چی د بازار دنظام اصطلاح او د آزاد بازار اصطلاح یو بل سره توپیر لری)، نن ورځ هم په آلمان او یو شمیر نورو هیوادونو کی دغه ډول نظام شته. په امریکی او هندوستان کی مختلط نظام دی، چی د پانګوالی او سوسیالیزم ګډوله یی بللای شو. اوس ښکاره شوه چی زموږ د اقتصاد د خرابوالی علت نه د پلان جوړونی نظام دی، نه مرکزی اورهبری شوی نظام او نه هم مختلط نظام، بلکی لوی لامل یی د جګړی دوام دی.

بازار د انساناو ترمنځ د ټولنيزو مناسباتو څخه شميرل کيږي چې دا مناسبات او اړيکي د انسانانو ترمنځ د خريد او پلورلو په جريان کې تحقق مومي او همدارنګه د بازار اساسي عناصر عرضه ، تقاضا او بيې (قيمت) تشکيلوي.

يا په بله وينا : په هره شبکه او ځای کې چې اجناس او خدمات پيرودل او پلورل کيږي بازار دی، مګر بازار نه يوازې مادي او مشخص ادرس لري بلکه په نني شرايطو کې اکثريت راکړه ورکړه او پولي عمليات د مخابراتي شبکو په ذريعه ترسره کيږي په دې پروسه کې معين او مشخص ځای ندی تثبيت چې دا د اسهامو بازار دی حتی د يادولو وړ خبره دا ده چې په ننني شرايطو کې د جايدادونو، موټرونو د هوايي او ځمکني ترانسپورټ ټکټونه د انټرنيټ په ذريعه ترسره کيږي چې دا حالت هم د خريد او پلورلو عمليه ده چې بازار ورته ويلی شو. مګر دا چې بازار د تاريخ په اوږدو کې کله چې د کار تقسيمات منځ ته راوړي دي، ورسره سم د محصولاتو تبادله او د بازار لومړي شکل رامنځ ته شوی دی، خو د يوه مسلط او قانونمند نظام په څير په پانګوالي نظام کې پراخ او په بيساري توګه يی پرمختيا کړی ده.

د بازار نظام وده او پرمختيا د تجارت او صنعت د انکشاف سره نه شليدونکي اړيکي لري په کومه اندازه چې د تجارت او صنعت حجم زيات شي په هماغه اندازه د بازار نظام ته ښه زمينه مساعده کيږي او د بازار نظام لپاره د تجارت او صنعت د ودې باعث ګرځي، او همدارنګه د بازار نظام د تجارت او صنعت لپاره ښه شرايط رامنځته کوي. په دی توګه صنعت او تجارت د خصوصی سکتور په واسطه ښه برمخ ځی، دا ځکه چی خصوصی سکتور عامه خدماتو او لويو پروژو لکه د بريښنا توليد، کانونو، پارکونو اود ترانسپورت سراسری شبکی سره علاقه نه لری، په دی توګه دولت دصنعت او تجارت ، کوچنی تشبثات او يو شمير خدمات خصوصی سکتور ته ور پريږدی، ترڅو په خپله امنيت، سياست، علمی څيرنی ، لويی پروژی، ملی تاسيسات او هغه برخی چی خصوصی سکتور يی اجرا کولو ته حاضر ندی او نه يی کولای شی، ښه پر مخ بوځی. په همدی خاطر د افغانستان دولت خصوصی کولو ته ملا وتړله (خو له نيمګړتياوو ډکه وه، ورسته به يی څرګنده کړو).

د بازارد نظام مفهوم او ماهيت په يوه ټولنه کې دا دی چې د فرصتونو او ظرفيتونو څخه په ټولو اقتصادي او ټولنيزو مناسباتو کې استفاده وشی چې هدف يې پرمختيا او د يوې ټولنې د افرادو د ضروورياتو وړ توکو ته لاسرسي شميرل کيږي.

که څه هم په ټولو اقتصادي ـ تاريخي مراحلو کې د بازار موجوديت شته، خو څرنګه چې بازار د دولت د مداخلې او طبيعي توليداتو سره په تضاد کې قرار لري نشي کولای د يو مسلط نظام په توګه په ټولنه کې را څرګند شی. همداشان په ننني شرايطو کې نشو ويلای چې يوازې او خاص د بازار نظام په کوم هيواد کې سل فيصده موجود دي، د بازار نظام په معاصره وخت کې د نړۍ په قاطع اکثريت هيوادونو کې د ستراتيژيک هدف په حيث شميرل کيږي. نو په افغانستان کی هم ددولتی سکتور تر څنګ په پام کی ونيول شو.

انګلیسي عالم او اقتصاد پوه ادام سمیت د بازار د نظام د عرضې او تقاضا قانون ته ور پرېږدي او وايي چې تاسې خاطر جمع اوسئ ، دغه قانون د یوه توکي، ارزښت تر تمام شوي قیمت پورې ښکته راولي.

د عرضې او تقاضا تناسب د موادو او تجارتي توکو د پلورلو او رانیولو میکانیزم رامنځته کوي، کله چې د عرضې او تقاضاپر اساس د مستهلک او پلورونکي ترمنځ مناسبات ټینګ شي په نتیجه کې بازار تشکل مومي.

همدارنګه کله چې په یو مارکیټ کې تجارتي توکی او خدماتي ظرفیتونه زیات شي په هماغه اندازه د تجارتي اقلامو په نرخ کې په تدریجي او په ځینو حالاتو کې په ډینامیکي توګه نوسانات رامنځ ته کیږي، پدې معنا چې د تجارتي اقلامو عرضه په مارکیټ کې د نرخ د نزول عامل ګرځي او حتی ویلی شو چې د یو تجارتي توکي قیمت تر خپل تمام شوي قیمت څخه په کمه اندازه په مارکیټ کې پلورل او رانیول کیږي، حتی ویلی شو چې په ځینې حالاتو کې یو تعداد مولدین افلاس سره مواجه کیږي دا حالات د یوه تولیدي دستګاه فعالیت د رکود سره مخامخ کوي.

دبازار نظام د چا په خوښه نه وي متمرکز، بلکې د بیو او د بازار له څرنګوالي سره سم روان وي او سوداګر، پانګوال، خلکو، مستهلک او مولد او ټول ورسره په ماهرانه ډول ځان عیاروي، ماهرانه ځکه چې په هغه کې په زرګونه معاملات،لکه: تولید، د اجناسو او خدماتو ویش او نور چې هر یو یې زرګونه متحولین لري په خپله حل کوي. د اقتصاد علم د یوې نورماتیفي پوهې په توګه د غه متحولین او روابط صرف تشریح کوي یعنې هیڅوک، هیڅ ماشین او دستګاه دغه روابط او متحولین یوې خوا یا بلې ته نه بیایي او نه یې ښه جوړوي، خو مولد او مستهلک په هغه کې خپل رجحانات لټوي، یو یې که کیفیت ته ګوري بل یې نافعیت ته ګوري او همداسې یې دراوخله نور روابط او متحولین . البته ځینې وخت اجبار او فشار هم لیدل کیږي چې هغه هم پخپله د اقتصادي معاملو او روابطو او متحولینو له دننه رابرسیره کیږي او د بازار اقتصاد بیا ډیر ښه پوهیږي چې څه وکړي لکه د عرضې او تقاضا کمښت یا زیاتیدل چې د بیو په بدلون تاثیر کوي د تقاضا زیاتوالی یو فشار دی چې قیمتونه لوړوي او د کیفیت ښه کول مصارف لوړوي او داسې نورې داخلي اړیکې . پرته له دغو اړیکو او متحولینو کوم بل فشار او جبر نشته چې د بازار په اقتصاد مؤثر وي. له بلې خوا د هیوادونو وضیعت او اقتصادی نظام ته باید وکتل شي چې آیا څه مني او څه نشي منلای. سوال پیدا کیږي چې پخپله اقتصادي نظام څه شی دی؟

باید ووایو چې اقتصادي نظام هغه اډانه ده چې د هغې د ننه اقتصادي انفسونه (واحدونه) (کورنی، تصدئ او دولت) خپل اقتصادي فعالیتونه د قوانینو او مقرراتو له مخې پر مخ بیایي.

اوس نو ښکاره شوه چې د بازار اقتصادي نظام نظم ته ضرورت پیدا کوي دغه نظم د بازار بنسټونه ته باور وربخښي.

د بازار نظام په نړیواله کچه موجود دي لکه د اروپا ګډ بازار د نړۍ د اسهامو بازارونو، د کار د قوي بازار، منطقوي بازارونه او داسې نور اشکال یې په نړۍ کې موجود دي، مګر د بازار نظام جوړښت او میکانیزم د تاریخ په اوږدو کې تغییر موندلی دی او د تغییر په حالت کې دی، همداراز زمونږ په هیواد افغانستان کې د اساسي قانون د لسمې مادې پر اساس د بازار د نظام ستراتیژیکه کړنلاره توضیح شوی ده ، ستونزه دا وه چې په هیواد کې دبازار د نظام څخه ناوړه ګټې اخیستنې د هیواد اقتصادي جوړښت او سمبالښت له سترو ننګونو سره مخامخ کړ. ضروري ده تر څو په هیواد کې د بازار د نظام په طرحه باندې یوه قوي او عملي کره کتنه وشي او د هغه لاسته راوړنې او ښیګڼې چې د بازار نظام یې له ځانه سره لري، له هغه څخه د اقتصادي چارو په پرمختیا کې مثبته استفاده ترسره شي او خصوصي سکټور ته د ودې او انکشاف شرایط د قانون ، لوایحو او طرزالعملونومطابق رامنځ ته شي ، نه په خپلسرې ښه. او په کومو برخو کې چې نیمګړتیاوې موجودې وې ښه به داوي چې د هغې څخه صرف نظر وشي او هغه اقتصادي برخې چې خصوصي سکټور او یا هم د بازار نظام یې په ښه شان نشي پلي کولای ضروري ده چې په دغو برخو کې دولت په یوازې توګه او یا هم په مختلطه توګه خصوصي سکټور سره په همغږې اقتصادي فعالیت ترسره کړي. زمونږ په هیواد افغانستان کې ضروري ده تر څو د اقتصادي – ټولنیزې پرمختیا لپاره یوه بشپړه طرح رامنځته شي چې په هغه کې خصوصي سکټور او دولتي سکټور ته خاصه ونده ورکړل شي، دا حالت هیواد ته دا فرصت برابروي ترڅو په متوازن ډول په اقتصادي، ټولنیزو مناسباتو کې د پام وړ پرمختیاوې رامنځ ته شي.

د بازار نظام په تشکیل کې د ارزښت ونډه:

د ارزښت په اړوند بيلابيل نظريات او افکار موجود دي ځيني علما وايي د انسان د کار قوه چې د محصولاتو په هر جدا جدا واحد کې تجسم مومي، دهغه محصول (توليد) ارزښت دی ،مگر ځيني علما داسې نظرو لري، چې تمام شد قيمت د محصولاتو ارزښت جوړوي. په دی توگه خصوصی سکتور په کوچنيو تشبثاتو او خدماتو کی په دی طريقه خپل کار پر مخ بيايی. دا د محصولاتو او يا هم د تجارتي توکو په اقتصادي نظام کې عينی خصلت لري او د بازار په اقتصادي نظام کې خاصه ونډه لري د بازار په اقتصادي نظام کې ارزښت د تجارتي توکو ارزښت په راکړه ورکړه کې خاص اهميت لري او د ارزښت د قانون پر اساس په دغه نظام کې تبادله او سوداگري ترسره کيږي. دولت لويی ملی شتمنی لکه کانونه، ځنگلونه، اوبه، چاپيريال ساتنه او نور تنظيموی او دغو مهمو برخو ته په پوره توجه وخت ورکوی، ځکه چې تر دی ټيټي برخی او کم اهميت لرونکی تشبثات خصوصی سکتور ته ورکړل شوی وی. په دغو کوچنيو برخو کی د محصولاتو قيمت د هغه د ارزښت پر اساس معلوميږي، او وگړی يی پری کوی او کمی بيعدالتی ته موقع نه برابريږی.

د جنس يا تجارتي توکي ارزښت دايمي او ثابته بڼه لري مگر قيمت چې د عرضې او تقاضا د تناسب په نتيجه کې رامنځ ته کيږي د جنس په نرخ اغيزه کوي، په بعضې حالاتو کې تناسب برقراريږي مگر په ځينو حالاتو کې معکوس متناسب حالت غوره کوي د ارزښت قانون د توليد په عرضه کولو او د معاملاتو په بهير کې عمل کوي. دواړه لوری هم مستهلک او هم مولد خپلو رجحاناتو ته گوری او عمل کوی (يو يی مفادغواړی بل يی کيفيت)، خو که ددولت لازم نظارت څخه پرته دغه رجحانات برآورده نشی، د بازار نظام ناکام دی.

۱. د ارزښت قانون د ساده او پراخ توليداتو او همدارنگه کار د قوې او توليد ترمنځ په مختلفو توليدي برخو کې عمل کوي.

۲. د ارزښت د قانون کړنه په بازار کې د مولدو قواوو د پراختيا او انکشاف لامل گرځي په دې پروسه کې مولد کوښښ کوي تر څو پخپلو شخصي مصارفو کې کموالی راولي او په دې فکر کيږي تر څو د ټولنيزو عوايدو کچه زياته کړي، چې دا عمل بازار کې د توليداتو د سطحې د لوړوالي باعث گرځي.

۳. د ارزښت قانون کړنه د ساده توليداتو څخه پراخو توليداتو ته زمينه مساعدوي او په بازار کې اقتصادي رقابت او سيالي ته لاره هواروي چې په نتيجه کې د بازار نظام اقتصادي جوړښت لاپسې پياوړی کيږي او په بازار کې د ارزښت د قانون کړنه د مختلفو اقتصادي برخو د ايجادولو باعث گرځي.

د همدی قانون له مخی يو شمير هيوادنو د بازار د نظام د ښه پلی کولو په پايله کی د ښه اقتصاد او ټولنيز ثبات خاوندان شول ، دا ځکه کله چې خلکپه توليدی او خدماتی ډگرونو کی بوخت وی، شيطان ددوی په مغزو کی خاله نه کوی او منکراتو او تخريبی چارو لاس نه پوری کوی او وار په وار ټولنيز نظم، دقانون حاکميت، استقرار، فردی آزادی، مصونيت، سالم اورغنده تفکر، د خدمت روحيه، نوښتونه اواکتشافات ترقی کوی.

خصوصی سکتور : هغه سکتور چې په هغه کی په توليدي وسايلو باندې ملکيت شخصي وي په دغه ډول سکتور کې شخص له توليدي وسايلو څخه د اعظمي مفاد لپاره کار اخلي. د لته مالک او پانگه اچونکی يا کار و باري غواړي د خپل اقتصادي فعاليت مطلوبيت اعظمي حد ته ورسوي يعنې مصارف اقل حد کې او عوايد يا د توليد اندازه تر ټولو ممکنه اوچت حد ته ورسوي، نوموړی د منابعو په تخصيص کې نهايت تلاش کوي او د اضافي توليد خواته پاملرنه اړوي. چې پايله يې اقتصادي مؤثريت دی. په اقتصاد کې دا ښه روش دی، چې اقتصادی کفايت تضمينوی. شومپتر وايي چې خصوصي متشبثين فعال او مبتکر وي او د توليد نوي ډگرونه رامنځته کوي، استخدام ته زمينه برابروي او منابع په کار اچوي په دې توگه د شخصي مفاد تر څنگ ټولنيز مفاد ته هم لاره هواريږي. په همدی خاطر دولت نه يوازی خصوصی سکتور ته د ازاد فعاليت اجازه ورکوی بلکی ځانگړو حالاتو کی دولتی موسسات او تصدی هم خصوصی کوی. دلته مالکان خپله پانگه په کار اچوي، منابع د توليد لپاره تخصيصوی او بشری ځواک د کار لپاره د مزد او معاش په مقابل کی استخداموي خصوصی مالکيت دعمومی پاليسيو او قوانينو له مخی کار کوي. تر هغو چې دوی دنورو د قانونی مالکيت په حق باندی تيری نه وی کړی، ازاد وی او د خپلو ملکيتونو څخه د استفادی او دهغو د پکار اچولو لاری ټاکلی شی.

خصوصی کول:

په اقتصاد کی خصوصی کول یوه پروسه د ه چی د خصوصی سکتور د پیاوړتیا لپاره

زیاتره وخت دولتونه د خاصو موخو په پام کی نیولوسره خصوصی کولو ته اقدام کوی مثلا :

1. دولت د یو داسی خدمت یا د جنس تولید باندی شروع کوی چی پخوا نه و معمول او رواج نه و، کله چی دغه اقدام بریالی شی، مورد نظر جنس ښه بازار ومومی، نو بیایی خصوصی سکتور ته سپاری. ددی ګټه داده چی ددولت له خوا مورد نظر اجناسو تولید توسعه پیدا کوی.
2. ځینی وخت دولت د خپلی اسکان د پالیسی د عملی کیرو په خاطر له ښارونو څخه په لری سیمو کی د تولید منابع په کار اچوی، هلته کورونه جوړوی تر څو د ګڼ میشتو سیمو یو شمیر نفوس هلته ولیږدول شی، کله چی په دی ډول سیمو کی دولتی تصدی، یا اقتصادی فعالیت ځای پرځای اوبریالی ثابت شو، نو خصوصی سکتور ته ورپریښودل کیږی، په دی ډول سره دولت خپل ډیر اهداف په همدی میتو عملی کوی.
3. کیدای شی ځینی وختونه په یوه تولیدی یا خدماتی څانګه کی لازم مهارت نه وی، دولت په دی برخه کی مخکښ کیږی، کله چی مربوطه څانګه کی مهارتونه ایجاد شول و دغه برخه خصوصی سکتور ته ورپریږدی اودی ته ورته نور اهداف او مثالونه.

متا سفانه په افغانستان کی د ډیر لوړ ارزښت لرونکی تصدی د خصوصی کولو په نوم د اشخاصو لاس ته ورغلی، خو پرته له دی چی د هغو ملکیتونه او ثابتی پانګی یی تالا کړی، اقتصاد ته یی کومه ګټه ونه رسوله، یعنی هغه رساتل چی خصوصی سکتور یی لری او هغه ګټی چی په پورته توګه له بازار نظام او خصوصی سکتور څخه متصور و، برآورده نشو. یعنی دلته یی شرایط وضع او رعایت نشول. بل لامل دا و چی دا پروسه ډیره ګړندی، جبری او مصنوعی تطبیق شوه او فرصت طلبو ورڅخه ګټه پورته کړه، نه اصلی متشبثینو او فعاله او مبتکرو کاروباریانو. دلته خصوصی کولو د دولتی تاسیساتو، ملکیتونو او تصدیو د له منځه وړلو او بالکل حذف کولو ښه ونیوله. کاشکی په دی باندی عمل شوی وای چی هر هغه متشبث چی تولید ی تصدی د خصوصی کولو په نوم اخلی، نو باید په همغی څانګه کی تولید ته ادامه ورکړی. موږ ډیری بریالی دولتی تصدی او موسسات درلودل، کومی چی سستی او دمدیریت له پلوه بی کفایته وی، هغه مو باید اصلاح کړی وای او که نه کیدای له شرایطو او مقرراتو سره سم مو خصوصی کړی وای. دبیلګی په توګه د کابل جنګلک فابریکی هر کال ډیر ښه تولیدات درلودل، زراعتی وسایل، فلزی اسبابونه، د موټرو باډی اوډیر نور کارونه یی کول، د بغلان د قند فابریکی په یوه کال کی ۱۳۰۰۰ ټنه بوره تولیدوله، افغان ترکانی هم ښه تولیدات لرل، خو د خصوصی کولو په نوم غصب او دغه تولیدات ټول په ټپه ودریدل. له فابریکو څخه سرایونه، کورونه او نور ځایونه جوړ شول، د افغان ترکانی، حجاری او بوټون ، نساجی ګانی، سیلو ګانی او په سلګونو نور مثالونه یادولای شو، په همدی خاطر د خلکو زړونه له خصوصی کولو او د بازار له نظام څخه تور سول او غواړی چی دولت مداخله وکړی.

بله تیر وتنه دا وه چی موږ د پرمختللو هیوادو څخه تقلید وکړ، هلته که یو کارګر بیکاره کیږی ، نو دهغه لپاره ټولیزی بیمی موجودی وی، خو په افغانستان کی داسی څه نه و، په دی توګه با تجربه کارګران له لاسه ورکړل او اقتصاد، خصوصا د تولید ډګر مو بی کادره کړ، بی کادره اقتصاد یعنی صفر.

بله تیر وتنه دا وه چی بهرنی پانګه اچونه په خلاص مټ روانه شوه چی دی کار داخلی کارځایونه له قاتلانه رقابت سره مخامخ کړل،

یوه تیر وتنه دا وه چی هغو چاراواکو او دولتی ځواک لرونکو چی هم یی سیاست او حکومت یرغمل کړی و او هم یی یو شمیر اقتصادی تشبثاتو باندی خیټه اچولی وه، دوی انحصار ګرانه عمل وکړ، نوځکه اصلی ، حرفوی او اقتصاد ته مفید کاروباریان یی له میدانه وشړل. داسی ډیر مثالونه شته چی موږتیرو کلونو کی مطبوعاتو او رسنیو کی ټکی په ټکی ورته اشاره کړی، د تکرار ضرورت یی ځکه نشته چی له اصلی موضوع څخه لری کیږو. مهمه داده چی دړی برخه کی د راتلونکی لپاره د اشتباهاتو مخه ونیسو.

افغانستان هغه یواځنی دولت نه دی چی د خصوصی کولو پروسه کی ناکام شو، په بله وینا خصوصی کول یی په غلطه بڼه ترسره کړل، بلکی ګڼ شمیر نورو خصوصا پرمختیایی هیوادو کی هم دا ډول ستونزی ولیدل شوی، خو

توپیر په دی کی دی چی هغوی خپل اشتباهات جبرانوی او د اصلاح لاره لټوی او ورو ورو قد م اخلی . که واضحه وویل شی، دلته اصلا خصوصی کول نه، بلکی غصب او چپاول کول و. کیدای شی دی کی بیلابیل اغراض لکه سیاسی یا نور هدفونه او د سړی جګړی یو شمیر هغه اهداف چی لا تر اوسه نه و پوره، دهغو پوره کول او داسی نور به وو، خو پایله یی افغانانو ته په زړه پوری نه وه. ځو کلونه مخکی افغانستان کی د نساجیو، پلاستیکی لوښو او بوټانو جوړولو، صابون، پوستین ګنډولو، دځرمن صنعت، کارتن جوړولو، تیلو ایستلو، جرابو او جاکټ اوبدلو، دخوراکی توکیوتولید او ګڼ شمیر برخو کی ډیر موفق خصوصی سکتور موجود و چی د کابل د پلچرخی پارک یی ښه بیلګه وه . دلته ددغو ټولو صنایعو او فابرکو یادونه دلته امکان نه لری، چی په سلګونه فابریکی پکی فعاله وی، خو اوس یی هیڅ اثر نه دی پاتی . ددی تر څنګ موږ په لاندی برخو کی د خصوصی سکتور تر څنګ دولتی او مختلطی فعالی تصدۍ او فابرکی درلودی؛ دلته به یی د یو څو نومونه واخلو : د هوخست فابریکه، د کونړ د کاغذ جوړولو فابریکه، دهرات د سمنټو فابریکه د بلخ او کابل سیلوګانی، دغوری سمنټ، سپینزر شرکت، د کورجوړولو تصدۍ، کاماز، دشمال دډبرو دسکرو تصدۍ، دافغان کیمیاوی سری شرکت،دکندهار د وړی اوبدلو فابریکه، دمزارنفت اوګاز، د بګرامیو نساجی، د جبل السراج دسمنټو کارخانه، ګلبهار نساجی، د مرمر او رخامو تصدۍ، د جوزجان کود اوبرق، د کندز جنوپریس او صابون جوړولو او تیل ایستلو کارخانی او داسی نور چی یادونه یی مایوسی رامنځته کوی. یو شمیر یی چی د بشپړ لوټ او تالان او خصوصی کولو له آفت څخه په امان پاتی دی ، هغه بیا شاړی پرتی دی، لکه د ننګرهار میکانیزه فارمونه (البته یوه برخه یی غصب اولوټ شوی، خو بیا هم د بی غصب اولوټ شوی، خوسره دی هم د بیا رغاونی امکان یی شته)مهمه داده چی موږ په دی هکله له سره غور وکړو او لازمه پاملرنه ورته وشی. په دی توګه دافغانستان دولت او عامه سکتورهم فرصت لری چی د خصوصی کولو پروسه اصلاح او په اقتصاد کی د مداخلی حق وساتی، په دی برخه کی یو شمیر معیارونه دادی :

دبازار نظام کی دولت د مداخلی اواصلاح لپاره یو شمیر حدود او معیارونه لری چی باید روښانه شی. مونږ په دې باندې وپوهېدو چې تر څو دبازار نظام کې خصوصي پانګوال د نافعیت او اعظمي حد مطلوبیت حاصل نه کړي، هلته سرمایګذاري نه کوي، نو ایا خصوصي سکتور او د بآزارد نظام د شرایطو صنعت له ماتې سره مخامخ کیږي؟ او که مخامخ کیږي لاملونه یې کوم دي؟ دلته به داسې په همدې موضوع خبرې وشي.
د بازار نظام کولای شي زرګونه ډوله اجناس او خدمات د مستهلکنیو له رججاناتو سره سم تولید او عرضه کړي او همدارنګه ممکن دوی په زرګونو ډوله تولیدي عوامل او نیم کاره یا ناکار تمام اجناس د نورو مولدینو په واک کې ورکړي تر څو له دې لارې هم مفاد اعظمي کړي. دغه فعالیت یو ډېر پېچلی فعالیت دی نو د هغې په پلان جوړونه کې ډېرې زیاتې ستونزې شته. بازار باید وار په وار او بېلابېلو شرایطو کې ځان نویو حالاتو سره برابر کړي او د رججاناتو مطابق له فوري بدلونونو سره ځان عیار کړي. دلته د خصوصی سکتور لپاره یو شمېر علتونه په ګوته شوي دي چې د دوی د ناکامۍ لامل کیږي. هغه وخت چې خصوصی سکتور سم کار ونشي کولای (د بآزار ناکامي) بلل کیږي، نو که په همدې حال پرېښودل شي خپل نافعیت له لاسه ورکوي. مونږ ته بهٔ ستونزمنه وي چې د بآزار دنظام د ناکامۍ هر حالت دلته په ټولو اجزاؤ سره جلا جلا تشریح کړو؛ خو لنډیز به یې ذکر کړو:

۱. د انحصاراتو رامنځته کېدل

د رقابت په قوي کېدو کې یو شمېر رقابت کوونکي انحصار ته لاس اچوي په تېره بیا په پرمختیایي هېوادو کې هغه تصدۍ او صنعتي فعالیت ځآی چې له کتلوي صرفه جویي څخه کار اخلي نو په کم وخت کې دومره پراخیږي چې د خپل پرمختیایي هېواد ټول محدود بآزار اشغالوي او په دې توګه د قاتلانه رقابت له لارې نورو ته د ننوتلو لپاره ستونزې پیداکوي. نن ورځ په پرمختللو هېوادو کې هم اولیګو پولي انحصارونه رامنځته شوي چې فقط څو محدودې تصدۍ یو بشپړ صنعت کنترولوي. په کرنه، کب نیولو، لاسي صنایعو، ترانسپورت، پرچو ن سوداګري او خدماتو کې د اولیګو پولونو رامنځته کېدل ډېر لږ امکان لري؛ خو په نورو صنایعو لکه فلزي صنایع، کیمیاوي صنایع، د اسلحې صنایعو او نورو کې هغوی قیمتونه لوړ بیولای شي، د تولید مقدار کموي، په دې کې مستهلکین متضررکیږي. په دې توګه د بازار نظام څخه رضایت له منځه ځي چې رضایت نه ؤ بازار ناکام دی. د دې د علاج لپاره باید دولت مداخله وکړي او مالیات وربآندې لوړ کړي او له ترلاسه شویو مالیاتو په نورو مواردو کې مستهلکینو سره مرسته وشي او د نرخونو اکثر او اقل حد ټاکل هم یوه بله چاره ده.

۲. بهرنۍ صرفه جويي ګانې

دبآزار نظام د يو شمېر نويو لګښتونو له امله ډېره ګټه کوي پرته له دې چې خپله يې مصرف کړی وي. مثلا کله چې د سالنګ تونل جوړ شو د شمال ولايتو د ختګيو لپاره بازار پوره پراخ شو او دوی خپل محصلولات کابل او پېښور ته وړل. دلته پانګه د دولت لګېږي خو ګټه يو محدود شمېر توليدوونکي کوي، هغه په ځانګړي قلم کې د نورو اجناسو توليد وده نه کوي، دايې هم يو منفي اړخ دی؛ ځکه هر اړخيز انکشاف په کې نه واقع کېږي.

۳. خارجي غير اقتصاديت (External Diseconomies)

په دغه حالت کې تصدۍ او د بازار فعاليت ځای خپله ګټه کوي، خو شاوخوا نور غير اقتصادي شرايط رامنځته کوي مثلا دا هغه مصارف دي چې د تصدۍ مصارف نه دي لکه د چاپېريال ککړتيا يا د سيندونو د اوبو خرابول، وحشي ژويو ته خطر او نور. که څومره هم د خپل محصول له پلوه خصوصي تصدۍ ګټه لرونکې او د اعظمي حد مفاد لرونکی وي، خو په عامه توګه يې غير اقتصاديت ايجاد کړ. همدارنګه له عامه منابعو لکه ځړ ځآی، ځنګل، سيندونو او نورو څخه استفاده د يو شمېر غير اقتصاديتوبونو لامل کېږي. ممکن لوی مالداران ځړ ځای داسې ګواښ سره مخامخ کړي چې وابنه له ريښې څخه ورک کړي. په افغانستان کې د جنوب له ځنګلونو اودکونړ له لرګيوڅخه د خصوصي تجارو استفاده همداسې مثال لري چې په اقليم او باران يې فوق العاده منفي اغېزه کړې ده او داسې نور مثالونه. دلته هم بايد دولت مداخله وکړي او ډېر لوړ ماليات وربآندې وضع کړي او يو شمېر نور داسې قانوني تصاميم ونيسي چې د بهرني غير اقتصاديت مخه ونيسي.

٤. نوي پيداکېدونکي صنايع

کوچنۍ تصدۍ او پرمختيايي هېوادونه مجبور دي چې يو شمېر داسې نوي صنايع پيدا کړي چې دوی ته بالقوه انکشاف ور په برخه کړي او د دوی واردات تعويض کړي، خو نړېوال بازار او د بهرنيو لويو تصديو توليداتو ازادانه شتوالی د دغو داخلي کوچنيو تصديو مخه نيسي او په رقابت کې يې له منځه وړي. مثلا افغانستان د کاليو مينځلو دېوډر په برخه کې له ايراني (برف) تصدۍ سره رقابت نشي کولای.يخوا کلونوکې دشاکر دچيني جوړولو دفابريکې دورشکست کېدو يو لامل هم همدا و. او داسې نور مثالونه. دلته ده چې ازاد بازار ملي اقتصاد ته زيان اړوي. نو بايد دولت د سبسايډيو يا لوړو وارداتي تعرفو په واسطه مداخله وکړي او داخلي تصدۍ ته د ودې او ترقۍ مهلت او فرصت ورکړي.

۵. د مستهلکينو حاکميت

په پرمختللو صنعتي هېوادو کې ويل کېږي چې مستهلک يا مصرفوونکی (مشتري) پاچا دی او پيسې هغه ته رايه ورکوي، چې څومره او چاته توليد شي. خو په وروسته پاتې هېوادو کې بآزار له بآنکي سيستم څخه بهر او پولي مسايل يې ورسته پاتې دي. دغه خبره صدق نه کوي. يو څو بآنکونه که جوړ شوي هم دي د بهرني اقتصادي مډل څخه تقليد کوي او صرف يو شمېر اسانتيا د کمېشن په مقابل کې ترسره کوي، لکه کابل بانک چې د کمېشن په مقابل کې ددولت د کارکوونکو معاش توزيع کوي، خو د بانک په اصلي معنا فعاليت نه کوي، نور اکثر خلک نه بانک پېژني او نه يې مفهوم او اهميت؛ نو په دغه ډول عنعنوي بازار کې نه پيسې رايه ورکوي او نه هم مشتري پاچا دی، نو دلته بايد دولت د بانکي سيستم دبشپړتيا لپاره کار وکړي. دلته د بانکونو پانګه د ازاد بازار له قانون سره سم خامخا يا بېرته ځي يا د بهرنيانو لاس ته لوېږي او دا بيا د ناکامۍ باعث کېږي، لکه کابل بانک چې د ۱۳۸۹ کال په نيمايي کې ناکامۍ سره مخامخ شو او د دولت مداخلې ته مجبور شو. دغه وخت د افغانستان بآنک چې دولتي بآنک دی د کابل بانک مديريت ترلاسه او اصلاح کړ. بله چاره نه وه، په دې توګه کله چې دولت مداخلې ته اړ کېږي دا د بازار دناکامي معنا لري. خو دا هم بايد وويل شي چې تل او بې وخته مداخله تل د يو هېواد په ګټه نه وي؛ بلکې دا خپله موقع لري. يو شمېر داسې مثالونه هم شته چې هر ډول بې وخته مداخلې وضعيت نور هم خراب کړي، مثلا د ناماهرو کارګرانو د معاشونو لوړول تر څو د هغوی ژوند ښه شي، خو دا د استخدام د کمېدو لامل کېږي يا د وارداتو کنټرول قاچاق زياتوي او تور بازار پيداکېږي يا د غذايي موادو ارزانه کول د هېواد دننه زراعتي محصولات له تاوان سره مخامخ کوي او ددولت په بودجه بار اضافه کوي او داسې نور مثالونه .

دا حال داسې دی چې هلته اجناس او خدمات په ازادانه ډول د پيسو په مقابل کې په مروجه قيمتونو باندې تبادله کېږي. په عادي حالت کې دولت په اقتصادي فعاليتونو کې مداخله نه کوي دلته مصرفوونکي د خپل عايد په پام کې نيولو سره د اجناسو او خدماتو داسې يو ترکيب انتخابوي چې ورته تر ټولو زياته ګټه ولري. او توليدوونکی هم تر هغه ځايه خپله توليدي منبع استعمالوي چې د هغې اخيرني توليد څخه په لاس ورغلې ګټه په هماغه توليد باندې له مصرف څخه زياته وي.نو بازار هغه ځای دی چې هلته پلورونکی او پېرېدونکی سره يو ځای کېږي د بازار په اقتصاد کې اصلي شرط رقابت دی چې شرايط يې دا دي: زيات شمېر عرضه کوونکي او زيات شمېر تقاضا کوونکي، بازار ته د داخلېدو او خارجېدو ازادي، د بازار په هکله د مکملو مالوماتو موجوديت او د اجناسو او خدماتو او نوعيت يو شانته والی. دولت هغه وخت مداخله کوي چې:

۱. بازار په خپلو کړنو کې ناکام شي.

۲. وکړي ناراضا وي او د دولت مداخله اصلاح کوونکی رول ولري.

۳. د دولت مداخله د ټولنیز عدالت په منظور.
٤. د ټولنیزو غیر محسوسو ارزښونو ساتل، لکه چاپیریال ساتنه او نور.
٥. د دولت مداخله د مارکېټ د ضعف موارد، انحصارګري او جانبي یا خارجي تاثیرات رفع کوي. او دغه مداخله قانوني او اصولي حدود لري. چي په دغه مقاله کي وښودل شول.

په هیواد کی د لسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

په دی لیکنه کی د بهرنیو مرستو مفهوم توضیح شو. د بهرنیو مرستو ماهیت او د مرسته ورکوونکو هیوادنو مقاصد او د مرسته اخیستونکو مجبوریتونو ته پکی اشاره وشوه، د بهرنیو مرستو مثبتو اومنفی اړخو ته اشاره وشوه او دبهرنیومرستو اغیزمتوب کی مو دملی تدبیر او درایت یادونه وکړه.دا مو دافغانستان لپاره یو فرصت وباله چی مناسبه او ښه ګټه ورڅخه اوچته نشوه، بلکی ډیری مرستی بی اغیزی او هدر مصرف شوی. ښکاره خبره ده چی تیرو کلونو کی په افغانستان کی ډیر مثبت تحولات هم راغلی دی: پخوانی جنګی ډلی بی وسلی شوی، دهغوی روحیه د هیواد دتخریب پرځای بیا رغاونی او عمرانی چارو ته رااړول شوی او زیاتره یی په سیاسی او اداری چارو کی د واک او لویو دریځونو لرونکی دی. په ټولنیز ژوند کی دښځو ونډه نسبتا ښه شوی ده او مدنی ټولنی خپل دریځ ترلاسه کړی. ددولت دری قواوی لرو، نوی اساسی قانون تصویب، یو پولی ریفورم په بریالی توګه ترسره او د جمهوری ریاست، پارلمان او ولایتی شوراګانولپاره په انتخاباتو کی غوره تجربه تر لاسه شوه. دزمینی ترانسپورت په برخه کی له ۹۰۰۰ کیلومترو څخه زیات سرکونه پاخه شول، د هوایی ترانسپورت په برخه کی د اریانا دهوایی شرکت له بیارغاونی پرته څو دخصوصی سکتور هوایی ـ ملکی چلند کی فعاله کمپنی شته، بانکی سیستم مو نوی شو، ګڼ شمیر ځوانانو بهر کی لوړی زده کړی وکړی او په معلوماتی تکنالوژی کی وارد او پوه ځوانان لرو.

وموندل شوه چی تیرو دیارلسو کالو کی د(MDGs) له اهدافو سره سم موږ هم ځانته یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه. موږ دپرمختیایی ستراتیژی بیلابیلی برخی او ارکان وکتل او ځینو ځایونو کی مو دافغانستان د پخوانیو پلانونو سره مقایسه هم کړل، ددغی ستراتیژی مثبتی لاسته راوړنی مو د اعدادو او رقم له مخی چی په رسمی ګزارشونو کی راغلی دی ، وښودل او ځینی نیمګړتیاوی مو هم وښودی، یه په بله وینا توقع کیدونکی حالت ته یا هغه څه چی باید وررسیدلی وای، هغه ته مو هم اشاره وکړه، که چیری په ډیر لنډ ډول سره تحلیل شویو ارقامو ته یوه کتنه وشی، نودی پایلی ته به ورسیږو چی: په معاصرو شرایطو کی دغه تدوین شوی ستراتیژی د افغانستان لپاره یوه غوره تجربه وه. البته د هغی د تطبیق او پایلو په هکله د افغانستان دولت او ناودلتی موسساتو ډیر زیات تبلیغات کړی، مګر په واقعی توګه یی په علمی شکل سره تایید شوی ګزارش او تحلیل نه دی موجود. یو شمیر ارقام اتکلی او یو شمیر نور نا تایید شوی دی. ددی په مقایسه د افغانستان د لومړنیو پنځه کلونو علمی پلانونو ارقام او تحلیلونه ډیر ثقه یی او په علمی میتود استوار وو. د ډیرونکو لپاره په دی برخه کی مهم ماخذ د افغانستان د کلنی معلومات، د اداراتو له مسولینو او چارواکو سره مرکی، احصاییوی سالنامی ، د وزارتونو رسمی ګزراشونه او تر یوه بریده هم د افغانستان د ریسرچ او ارزیابی (Afghanistan Research and Evaluation Unitیا(AREU)) ګزارشونه دی.

ددولتی اداراتو تر څنګ له ۱۳۸۱ ش. کال څخه راوروسته ګڼ شمیر ګزارشونه غیر انتفاعی ، غیر حکومتی سازمانونو(NGOs) نشر کړی دی، البته دوی هر یوه کوشش کړی دی چی د انکشافی اهدافو د تحقق په برخه کیخپل موثریت ثابت کړی. ددی خبری مانا داده ، لکه هغسی چی د افغانستان د ملی انکشافی ستراتیژی په جوړولو کی د بهرنیو مرسته له افغانستان سره په څرګند ډول ښکاریده، نو همداسی یی تطبیق کی هم دولتی او غیر دولتی ادارو او موسساتو کار کړی دی. که چیری ددوی مرستی نه وای، یو شمیر مهمی انکشافی پروژی لکه د ملی پیوستون پروګرام (NSP),، د بیړنی کار موندی پروګرام (NEEP) ، دپانګی اچونی ملاتړ، د افغانستان د کلیو د پروژو د پراختیا پروګرام(AREDP) د نشه یی توکو پر وړاندی د مبارزی پروګرام (CN) او په خپله د افغانستان د مستقلو اداراتو(د وزارتونو، د انتخاباتو

خپلواک کمیسیون، د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدماتو خپلواک کمیسیون او نورو پروگرامونه به یو هم سم نه و تطبیق شوی. لکه چی موږ څو ځلی اشاره وکړه د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی له دریو مهمو برخو څخه جوړه وه :

- امنیت
- حکومتولی
- اقتصادی او ټولنیزه پرمختیا

په دی دریو برخو کی هغه چی موږ ورسره ډیره علاقه لرله، هغه د اقتصادی پرمختیا برخه وه. په دوو لومړیو برخو کی باید وویل شی، چی : د امنیت وضع ښه نه وه، هم وسله والومخالفینو او هم جنایتکارانو، دواړو، امینت او عادی ژوند له ګواښ سره مخامخ کړی و. تر وسله والو مخالفینو حرفوی جنایتکارانو چی لویی ډلی او د مافیا د باندونو په ښه یی فعالیت کاو اقتصادی فعالیتونو، پانګی اچونی او د هیواد شتمنی ته زیات ګواښ او خطر متوجه کړی و، ددوی د نا امنی له امله تجارو ، ملی سوداګرو او اقتصادی فعالیتونو ته خنډ واقع شوی و، یعنی نه فزیکی امنت موجود و او نه احساسی. دبیلګی په توګه ډیر شمیر سوداګر اختطاف شول، ګڼ شمیر شتمنی لوټ او غلا شوی.د حکومت کولو او د قانون ټینګښت تطبیق نه شول، یو پراخ تنظیم شوی فساد حاکم و. دغه فساد په اداری ، مالی او آن اخلاقی برخوو کی له ورایه ځرګندو. څو څو ځله متکرر جنایتکاران ونیول شول، بیرته خوشی شول، دی واقعیت دا ثابته کړه چی د ملی ستراتیژی د دوهمی برخی(حکومت کولو او د قانون د ټینګښت برخه) ډیره بریالی نه وه. ددغه پراخ فساد له امله ددولت رول ضعیف شو او د اقتصادی پرمختګ په لاره کی هم لوی خنډ واقع شو. له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۱ پوری (لس کاله) د مرستو زیاتی پیسی د نا دولتی موسساتو له خوا په مصرف رسیدی، په مرموز ډول د نادولتی موسساتو اغیز ددولتی ادارتو ملی دریځ او په چارو حاکمیت ضعیف او آن داچی دولتی ادرات د نادولتی موسساتو تر اغیز لاندی راغلی وو او د ملی دولت پرستیژ ته زښت ډیر تاوان ورسید. ګڼ شمیر تجربه لرونکی او ماهر کارکوونکی له حکومتی دفترونو څخه د نادولتی موسساتو دفترونو ته ولاړل. ملی شورا او ولایتی شورا ګانو لازم موثریت نه درلود، بلکی په خپله همدوی قانون نقض او د فساد پیاوړی کوونکی شول. دداسی یوی نا مطمینی فضا په ترځ کی بهرنیو مرستو څخه لازمه ګټه اوچته نه شوه اود ترقی او پرمختګ ډیر ښه فرصتونه له لاسه ووتل. لا هم دسړی جګړی آثار شته، ګڼ شمیر هغه پروژی چی پخوانی شوروی جوړی کړی وی، یا دهغوبیارغاونی ته پاملرنه ونه شوه یا یی هم ټوله فزیکی شتمنی او زیر بنا تالا او په لوی لاس تخریب شوه، خو پرځای یی نوی څه جوړ نشول. له بده مرغه د افغانستان د ډیر مهم جیوپولیتیک موقعیت څخه د مثبتی استفادی پرځای د ستراتیژیکو نامناسبه اهدافو په خاطر د استفادی مفکوره پرځپل ځای پاتی ده. په سیمه کی وسلوالی ډلی روزنه ادامه لری، افراطیت د یوی وسیلی په توګه استعمالیږی، طبیعی زیرمو او اوبو ته مو دملی شتمنی په توګه د لاسرسی فرصت را څخه سلب شوی، سیاسی ماهرینو سره لا هم د لویی لوبی د ادامی شک شته. که یو ځل بیا خدای مه کړه د نویو را ځرګندو شویو قدرتونو ترمنځ د سړی جګړی خطر پیښ شی، شاید د افغانستان د کاواک وضعیت له امله بیا هم همدا جغرافیا ددی جنګ لپاره غوره شی. دا ډول علایم امنیت او ثبات له منځه وړی. دلته سیاسی مسایل زموږ بحث کی موږ ته ددلچسپی وړ ندی، خو له دی امله چی د پرمختیایی ملی ستراتیژی یو رکن و، نو پټی سترګی ورڅخه نشوتیریدای،دا ځکه چی امنیت سیاست سره تړلی او دا دواړه بیا اقتصاد سره تړلی دی!!.
په دی توګه د پرمختیایی ملی ستراتیژی د امنیت رکن ډیر بریالی نه و، یو علت یی که په خپله دافغانستان دولت کی فساد او دخلکو نارضایتی وه، بل علت یی په سیمه کی سیاسی غرضونه اوبهرنی لاسونه وو. دغه ترخه تجربه تیر تاریخ کی څوځله دافغانستان پټمنو، خوبیچاره خلکو په جبری ډول وازمایله.

د ملی پرمختیایی ستراتیژی دریمه برخه چی په نورو شپږو ارکانو ویشل شوی وه په لاندی توکه بدلونونه لری:

- زیر بنا او طبیعی سر چینی : افغانستان د خپلو طبیعی زیرمو او منابعو له پلوه کافی اندازه ذخایر او شتمنی لری. د اقتصاد د رغاونی او پرمختیا لپاره زیر بنا لکه سړکونه، ریل پټلی، بریښنا، صنعتی پارکونه، ترانسپورت او تاسیسات مهم ارزښت لی. د ملی پرمختیایی ستراتیژی د جوړیدو څخه وروسته او د هغی د تطبیق تر پای پوری په هیواد کی د سړکونو د جوړولو په برخه کی کار وشو ،د یو شمیر معادنو د استخراج چاری یو شمیر بهرنیو کمپنیو سره د قرار داد په ښه لاسلیک شوی، چی تمه کیږی د دغو کانونو په ګټه کی به افغانستان شریک و ګټل شی، نه صرف یو پلورونکی. داسی اټکل کیږی چی د افغانستان دپیژندل شویو او پلټل

شویو کانونو ارزښت تر دری زره میلیارده ډالرو اوچت دی . د افغانستان د روانو اوبو (سیندونو د کلنی جریان اندازه ۷۰-۷۵ میلیارد مکعب متره اټکل شوی دی، خو له بده مرغه نه انحرافی او نه هم ذخیروی بندونه جوړ شول . په عوض کی یی وارداتی بریښنا له ګاونډیو هیوادو څخه په ډیر لوړ لګښت تدارک شوه، چی د هغی په بیه څو لوی بندونه جوړیدای شول، اما دسلما بند، د کمال خان بند، د دالی بند، کجکی بند او چک د بندونو د بیا جوړولو تبلیغات وشول، آن دا چی د هند هیواد د سلما بند باندی تر ډیری برخی کار هم وکړ، خو د هیواد ددغی مهمی طبیعی سر چینی (روانو اوبو) د مهارولو لپاره کافی اجراات نه تر سترګو کیږی. له نن څخه سلګونه کاله مخکی په سیستان ، غزنی ، د کابل شاوخوا ډیرو نورو سیمو کی د ځمکو د خړوبولو لپاره لوی لوی بندونه جوړ شوی وو، لکه دسلطان بند، غازی بند، سلما، کمال خان او نور، خو اوسنی وخت کی نه یواځی دا چی نوی بندونه جوړ نشول بلکی پخوانی هم ونړیدل. چی یوه بیلګه یی د سلطان دبند نړیدل و. په دی توګه د افغانستان دټولو سیندونو یا روانو اوبو صرف په سلو کی دیرشو څخه د هیواد دننه استفاده کیږی او نوره یا ضایع یا له ملکه بهر وځی. په همدومره اندازه موږ هر کال د خاوری تخریب او ضایع کیدل هم لرو. افغانستان شاید دخپلی خاوری په نه ساتنه کی لومړی هیواد وی!!

- ځنګلونه د هیواد یوه بله مهمه اقتصادی طبیعی منبع ده چی لوټ، تالان او قاچاق یی لکه د تیرو دیرشو کلونو په شان دوام لری، په دی توګه دغه مهمه منبع چی نه یواځی اقتصادی بلکی ایکولوجیکی فوق العاده ارزښت لری، تیرو۲۵-۲۰ کلونو کی له تباهی سره مخامخ وه او دافغانستان د طبیعی ځنګلونو په اندازه کی په سلو کی شپیته کمښت راغلی دی. زیا تره کانونه په نا قانونه توګه د سیمه ییزی مافیا په لاس په قاچاقی او غیر فنی شکل ایستل کیږی، چی د موادو کیفیت شدیدا زیانمن او تخریبی اثرات یی ډیر ژور دی. دغه مافیا د کان اصلی شتمنی د ډیری لږ کټی په مقابل کی له لوی زیان سره مخامخوی.
- ښوونه، روزنه او فرهنګ : له نیکه مرغه د ښوونځیو په شمیر کی د کمیت له پلوه پوره زیاتوالی لیدل کیږی. وروسته د طالبانو له پرځیدو څخه نجونو ښوونځی ته د تګ اجازه ومونده، ګڼ شمیر ښوونځی نوی جوړ شول او د ټولو ښوونځیو نړیدلی ودانی ورغاول شوی، د معارف د وزارت په نصاب تجدید نظر وشو او په میلیونونو توکه درسی کتابونه په لوړ تیراژ او عالی کیفیت چاپ او تر ډیرو لری ولسوالیو وویشل شول. د ښوونکو په استخدام کی بیساری زیاتوالی راغلی دی، او د ښوونکو او د معارف د منسیوینو مادی او معنوی امتیازات اوچت او ددولت د پاملرنی وړ وګرځیدل.ښځو او نارینه وو ته د تحصیل مساوی چانس برابر شو، ګڼ شمیر ځوانان د هیواد د لوړو زده کړو موسساتو ته جذب شول چی د افغانستان په تاریخ کی یی ساری نه لیدل کیږی، په زرګونو پیغلی او ځوانان له هیواد څخه بهر ملکونو ته د تحصیل لپاره واستول شول. له دیرشو زیات دولتی پوهنتونونه او د عالی تحصیلاتو موسسات جوړ شول، ۱۰۵ د لوړو زده کړوخصوصی موسسات تاسیس شول، چی پینځه یی د پوهنتون کچی ته لوړ شول . د زدکړو په وسایلو او تکنالوژۍ کی پوره بدلون راغی چی نن ورخ زموږ پوهنتونونه په پوره پرمختللی تکنالوژۍ سمبال دی. ورزش او د ځوانانو بوختیاوو ته زمینه برابره شوه، دهنراو موسیقی ودی ته یو ځل بیا پراخ ډګر برابر شو، خو درسنیو، ورزش، هنری فعالیتونو اوهنری فعالیتونو ته آزادی پایله دومره دځوانانو مثبتو بوختیا، نشاط او روغتیا ته مفیده نه وه، لکه هغومره چی متاسفانه د اخلاقی انحراف لامل وګرځیده. دا ځکه چی مدیریت او پالیسی یی سمه نه وه. هغه څه چی د ډیری پاملرنی وړ دی هغه د رسنیو(هم دولتی او هم آزادو رسنیو) وده او غوره فعالیت دی. په هیواد کی تر ۴۰ زیات رادیویی ستیشنونه او تقریبا په همدی اندازه خصوصی او ملی تلویزیونونه فعالیت لری (خو د روزنیز او خبررسانی د اړخ په پرتله یی د بیګانه هیوادونو دګمراه کوونکو سریالونو ننداری ډیری دی). په ګڼ شمیر ښارونو کی د انترنت خدمات مهیا دی. تقریبا دهیوا په سلو کی اویا وګړی د ګرځنده ټیلفون له خدماتو څخه برخمن دی. د اطلاعاتو او فرهنګ په وزارت کی د ځوانانو معینیت ایجاد اود ځوان کول لپاره د امید او هیلو نوی کړکی پرانیستل شوی. البته داقتصادی ګزارشونو په پرتله د میدیا او فردی آزادیو په ډګرونو کی ارایه شوی ارقام ثقه یی او دتایید وړ دی.
- روغتیا : افغانستان له ۱۳۸۰ل. کال څخه مخکی د صحی خدماتو له پلوه تر ټولو یو وروسته پاتی او له ستونزو سره لاس او ګریوان هیواد و. کوم پرمختګ چی په تیرو دیارلسو کالو کی د روغتیا په برخه کی شوی بیساری دی (ممکن روغتیایی خدمات به د کیفیت له پلوه ډیر د تایید وړنه وی او د خصوصی وغتونونو فیس به ډیر ناعادلانه وی، خو بیا هم د دیارلسو کالو مخکی حالت په پرتله د قناعت وړدی. هغه څه چی ډیر د ستاینی

وړ دی ، هغه د پولیو د واکسین ډیر بریالی پروګرام و، چی د ګاونډیو هیوادو په پرتله ډیر ښه تطبیق شو. په دی موده کی روغتونونه ورغاول شول او د ولایاتو روغتونونو او په کلیو کی کلینیکونو ته پوره پاملرنه و شوه،سره له دی چی د روغتیا برخه هم له فساد څخه بچ نه وه چی یو ښه مثال یی د سردار محمدداوود خان ۴۰۰بستریز روغتون کی د میلیونونو ډالرو وهنه وه)، بله ښه لاسته راوړنه د مور او ماشوم د روغتیا خوا ته پاملرنه او له پینځه کلن عمر ټیټ د ماشومانو د مړینود شمیر کمښت و. په دی برخه کی نه یواځی ددولت سکتور بلکی، خصوصی سکتور هم ونډه لرله، ښه بیلګه یی په مرکز کابل او ولایاتو کی د خصوصی روغتونونو فعاله کیدل و. د روغتیا نړیوال سازمان(WHO) او د بی سرحده دوکتورانو ټولنی د پام وړ کارونه پرمخ بوتلل. د هندوستان هیواد ، په تیره بیا په کابل کی د اندراګاندهی روغتون د افغانستان له خلکو سره د روغتیا برخه کی اغیزمنی مرستی وکړی، خو سره له دی هم نړیوال راپورونه په افغانستان کی د روغتیا وضعیت ښه او د قناعت وړ نه بولی، په ماشومانو کی د ناوړه تغذیی (خوارځواکی) نښی له ورایه ښکاری، دماشوموالی یو شمیر معمولی ناروغی د ماشومانو ژوند له ګواښ سره مخ کړی دی، د څښلو دپاکو اوبو نشتوالی د ماشومانو نس ناستی او دهغی له امله دمړینو ګراف لا هم نا مطلوب وضعیت کی ساتلی دی، د وګړو منځنی عمر ډیر ټیټ (اوسط ډول ۴۷ کاله) ښودل کیږی، معیوبیتونه، روحی ناروغی او په مخدره توکیو روږدی والی د صحت د برخی لویه اندیښنه ده. د ککړ چاپیریال ستونزی د افغانستان راتلونکی کول ته لویه اندیښنه پیدا کړی، کوم چی تیرو دیارلس کالو کی یی نه یواځی د مخنیوی تدابیر نه وو، بلکی د ژوند د چاپیریال ککړوونکو فکتورونو نوره هم پراختیا موندلی وه، حال دا چی د ژوند چا پیریال ساتنه د زریزی د اهدافو یو لومړیتوب و او باید (ANDS)دغه لومړیتوب ته ډیره پاملرنه کړی وای. د یوه بله شرموونکی او بده ښکارنده په افغانستان کی د ایدس د ناروغی لیدل کیدل و، حال داچی پخوا دغه شرموونکی ناروغی زموږ هیواد کی بالکل یوه ناپیژندل شوی او د نه خپریدو وړ ګڼل کیده، خو له نیکه مرغه یو شمیر وایروسی نوری ناروغی چی د نړی ډیرو هیوادو کی ولیدل شوی، د افغانستان د ډیر غوره اقلیم له امله نه دی لیدل شوی، دا د افغانستان د طبیعت هغه لورینه ده چی باید مننه یی وشی. بله د خوښی خبره دا هم ده چی د افغانستان د اوبو زیرمی لا هم خوندی او پاکی دی، اما د ښارونو ناوړه انکشاف او د بدرفتونو د سیستم نشتوالی او د ښاروالیو فاسد مدیریت تر څمکی لاندی پاکو اوبو ته لوی ګواښ متوجه کړی دی. په دی توګه د روغتیایی خدماتو وضعیت نظر دیارلسو کالو پخوا ته ښه شوی دی، خو د راتلونکی لپاره د ګواښونو مخنیوی ته لا زیات تدابیر باید ولرو.

- کرنه او د کلیو پراختیا : د افغانستان په سلوکی له ۷۵ څخه زیات وګړی په سیده او ناسیده توګه په کرنه او مالداری بوخت دی ، د هیواد زیات نفوس (په سلوکی د اتیا شاوخوا)په کلیو کی ژوند کوی. د کلیو پراختیا نه یوازی دا چی ټولنیز هدف دی، بلکی اقتصادی ارزښت هم لری. کرنیز محصولات ملی مجموعی عوایدو او د هیوا د بهرنی سوداګری په برخه کی مهم اقلام دی. په کلیوالی سیمو کی د بیوزلی له منځه وړل او د کلیو پراختیا د ملی پرمختیایی ستراتیژی یو مهمه برخه وه، په دی برخه کی د ترانسپورتی ستونزوو یعنی د لارو نه شتون، کچه سړکونو او پیچومو له امله او تر ډیره بریده د ناامنیو له امله پوره کار ونشو. د کلیو د پراختیا مدیریت فوق العاده ضعیف او فاسدو، کومه روښانه او علما تنظیم شوی پالیس ورته موجوده نه وه. کلیوال له دولت، دولته سره له هنکاری او ددولتی خدماتو له ساحی بهر پاتی شول او تر ټولو زیات د دولت او ولسونو ترمنځ واټن په کلیوالی سیموکی لیدل کیږی. دی ناوړه حالت د ناامنی خپریدو ته لا زیاته زمینه برابره کړه. د افغانستان کلیوالی سیمو کی د محلی تشبثاتو پراختیا ته فوق العاده امکانات موجود وو، مثلا د کبانو روزنه، د چرګانو او شاتو مچیو روزنه، د وریښمو د چنجیوروزنه او لاسی محلی کارونه، محلی صنایع لکه کلالی، ترکاڼی، لاسی ګن ګنډل او نور ټول هغه محلی تشبثات وو، چی د ودی فوق العاده امکانات یی موجود و، خو د بی کفایته او فاسدی اداری او ناامنی له امله له دغو ریزرفونو او قوی پوتانشیل څخه هیڅ ګټه اوچته نه شوه. مالداری د هیواد یوه مهمه تولیدی منبع وه چی د هیواد ډیره مالداری کوچیانو پوری اړه درلوده ، خو د سیاسی غرضونو او تعصبی ملحوظاتو له امله په مصنوعی توګه د دیشین او کوچیانو تر منځ نفاق واچول شو او ددولت تر ټولو لوړو چارواکیو د ولسونو ترمنځ درز او دښمنی ایجاد کړه او دکلونو کلونو ټولنیز نظم او د ولسونو او قومونو ترمنځ یی وینی بهول، یو دبل ګواښل اویو بل ته په بد نظر کتل پراخه کړل، چی یوه بیلګه یی د بهسودود پتمن ولس او خواریکښو بیوزلوکوچیانو ترمنځ مصنوعی لانجه ایجادول و، حال داچی په دی کی د چاراواکو سیاسی غرضونه وو. دی ستونزی کوچیان په اوړی کی ایلبندونو ته له تللو راګرځول او د هیوا

څرځایونه له مالداری تش شول ، څرځایونه قوماندانانو په زور غصب کړل او د هیواد دمالداری سکتور له لوی زیان سره مخاموخ شو. په کلیو کی د طالبانو له خوا دعشر او زکات او نورو فشارونو له امله عادی ژوند ګډوډ اونتیجه یی د کلیوالی اقتصادی شیرازی مړاوی کیدل او ښارونو ته د جبری مهاجرت ښکارنده وه، حال داچی ښارونولا پخوا خپل مشکلات لرل، د کلیوالو اجباری مهاجرت د ښارونو ستونزی نوری هم مضاعفی کړی. په یو شمیر کلیو کی د ملی پیوستون په نوم یو شمیری پروژی تطبیق شوی ، چی ناسنجول شوی وی. د ملی پیوستون پروګرام، یو شمیر اقدامات داوو: پرته له دی ګی د کرنی او ځمکو د خړوبولو لباره د روانو اوبو او سیندونو د مهارولو لپاره کومه اساسی برنامه ولری، په بیلابیلو سیمو کی یی ژوری څاګانی کیندلی چی دی کار د ځمکی لاندی اوبو سطح نوره هم ټیټه کړه او په پایله کی یی شاوخوا کاریزونه او عادی څا ګانی وچی کړی، دی پیښی کلیوال له نارضایتی سره مخامخ کړل، دوی پرته له دی چی د ځمکو نهه ډوله استعمال (زراعی، خدماتی، ترانسپورتی، تفریحی، تجارتی، مسکونی او رهایشی، صنعتی اوکانی) په نظر کی ونیسی، د زراعتی ځمکو په لوری یی د پلونو، لارو او سړکونو په جوړولو پیل وکړ، حال داجی د اوسیدو او خدماتولپاره د شاړو ځمکو او د غونډیو د لمنو خواته انکشاف رامنځته شوی وای، ددی پایله دا شوه چی زراعتی ځمکی تر نورو بیلابیلو استعممالونو لاندی راغلی او شنه ساحه وار په وار کمه شوه. همدا اوس تر کرنی لاندی ځمکی ارقام څرګندوی چی د هیواد تر کرنی لاندی ځمکی د ۱۳۵۷ أږ کال په پرتله څو ځله کمی شوی دی. حال داجی باید د ولت د میشت کیدو لپاره د غونډیو لمنی او غیر زراعتی سیمی تخصیص کړی وای. د کرنی او کرنیزو ځمکو او اوبو لپاره نه د کرنی اوبو لګولو او مالداری وزارت او نه هم د اوبو، بریښنا او انرژی وزارتونو یو هم د اوبو د منابعو او د ځمکو د تخصیص په برخه کی کومه برنامه او روښانه پالیسی لرله. دکرنی د وزارت په سر کی بی کفایته مدیریت ګومارل شوی و، چی د کرنی تولیدات او طبیعی منابعو ته نه یواځی دا چی انکشاف ورنه کړل، بلکی ضایع او هدر هم شول. د کرنی وزارت څو ځلی په ډیر لوړ لګښت نمایشی نندارتونونه د کابل ښار او یو شمیر نورو ښارونو کی جوړ کړل او یو شمیر اجناس او محصولات یی پکی ننداری ته ایښودل، خو هدف یی نه و معلوم، ډیر لګښتونه د ښارونو دننه د ورکشاپونو، ټریننګونو، سیمینارونو او په نورو نومونو تر سره شول، خو بزګر او مالدار عملا له هرډول خدماتو بی برخی او خبره پاتی و، کوپارتیفی غورځنګ وده ونه کړه، ترویجی خدمات نه یواځی چی پراخ نه شول، بلکی تر پخوا هم ضعیف شول، د زراعتی تحقیقاتی فارمونو نوم پاتی شو، خو محتوا او شتمنی یی له منځه ولاړه او ډیر ملکیتونه یی غصب شول، د ولایاتو تخنیکی یونټونه له منځه ولاړل او دولتی فارمونه وچ شول یا هم ګڼ شمیر یی د خصوصی ملکیت لاسته ولویدل چی د کرنی لپاره د استعمال پرځای د نورو مقاصدو لپاره وکارول شول. د کرنیزو محصولاتو د پروسس لپاره کوم تدبیر او تجویز نه و، او د کرنیزو محصولاتو د مارکیټنګ لپاره لازم تدابیر تر لاس لاندی ونه نیول شول، نوځکه د کرنی د سکتور مولدین (بزګر او مالدار) کال په کال له ورشکستګی سره مخامخ شول. د تولید دموسمی والی برنامه نه وه، له بزګرانو څخه د تولید په موسم کی په دولتی نرخ خریداری ونه شوه او د نورو موسمونو لپاره زیرمتون او نور تاسیسات او د پروسس آسانتیا باندی فکر ونه شو. د کرنی د پراختیا د بانک فعالیت او بزګرانو ته د کریدیت د ورکړی پروګرام په نشت حساب شو، د ځمکی منبسطی او تشدیدی استعمال ته پاملرنه نه وه، سیلوګانی چی باید د حاصلاتو د جمع آوری پر وخت یی غله خریداری، بیا یی اوړه کړی او دټول هیواد لپاره یی زیرمه او د عامه موسساتو لپاره یی ډوډي پخولای له منځه ملاړی او وسایل او ژرندی یی لیلام شوی، دخاوری ساتنی او اصلاح باندی اصلا فکر ونه شواصلا د یوه پرمختیایی هیواد د کرنی د پوهی ظرفیت نه و موجود. په دی توګه د کرنی برخه کی نه یواځی داچی کوم پرمختګ رانغی، بلکی پخوانی عنعنوی کرنه او تولیدی طرز او تکنالوژی هم له منځه ولاړه. حیرانوونکی ده چی د کندز خلک په بازار کی پاکستانی خټکی، د شمالی خلک چینایی انګورو د کامی خلک پیښوری ګوړه او د کونړ خلک ایرانی کنسرو شوی پوځه او ملایی پیری او استفاده ورڅخه کوی، د خوړیاڼو د پلیو تولیدات فوق العاده کم شول، جوار چی پخوا به خلکو د هغو تولید ته ارزښت نه ورکاو ، له لاهور څخه راځی او یو وړی یی لس افغانی پلورل کیږی، بوس چی پخوا به خلکو اصلا له پټیو څخه کورنو ته نه وړل او له یو کال څخه به بل ته پر ځمکه براته وو، اوی د یوی قیمتی متاع په توګه په تجارتی لاریو کی په بسته بندی شوی شکل له پاکستان څخه راځی . په دی توګه افغانستان ته چی (یک کشور زراعتی) ویل کید، اوس د یوی غوا لپاره بوس له بهر څځه واردیږی.

- د اقتصاد تینګښت او د خصوصی سکتور وده : د طالبانو د واکمنی پر مهال افغانستان له یوه بیساری انفلاسیون سره مخامخ شوی و، د افغانیو د خرید قدرت فوق العاده راټیټ شوی و،وروسته د موقتی اداری له جوړیدو څخه د افغانستان بانک یو پولی ریفورم تر لاس لاندی ونیو، په دی توکه دپیسو ارزش کی دری صفرونه کم شول، مخکی تر دی ریفورم څخه یو امریکایی ډالر د ۵۵۰۰ افغانیو په وړاندی تبادله کید ، له ریفورم څخه وروسته یو امریکایی ډالر د ۵۰ افغانیو سره معادل و، البته دغه تبادله د نوسان په حال کی وه چی کله به ۴۷، ځینی وخت ۴۹ او په دا راوروسته وختونو کی ۵۷ افغانی د یوه امریکایی ډالر په وړاندی تبادله کیږی، مرکزی بانک هڅه کړی چی د بانک د زیرمو څخه په استفادی څه ناڅه د افغانیو(ثبات!) وساتی، نوځکه په منځنی توګه هره میاشت کی یوه اندازه ډالر لیلام ته وړاندی کوی ، او یو نوع کاذب ثبات یی رامنځته کړی، حال داچی ددی ثبات تر شا د ملی تولید ملاتړ نشته. فعالی اقتصادی تصدی او ملی تولید تر ټولو په ټیټه کچه کی دی، اقتصادی څرخونه ډب دی، ټولنه په یوه کاملا مصرفی ټولنه بدله شوی،سوداګری مطلقا دیوه دلالی تجارت بڼه غوره کړی ده. افغانستان چی د خپلو طبی بوټو له مخی نړیوال نوم لری، ونسو کولای حتا هغه پخوانی هوخست او د فرامسی لابراتوارونه فعال وساتی، د ګنیو او چغندرو پروسس ته هم پاملرنه ونه شوه، د کلبهار او بګرامیو نساجی، د ولایاتو دسمنټو فابریکی ، جنګلک فابریکی، د کور جوړولو فابریکی او دداسی نورو مهمو تولیدی او ترمیماتی واحدونو اساس او بنسټ د هغوی له تشکیل او تجربی سره له بیخه و ایستل شو او د خصوصی سکتور په نوم یی ډیر ملیکتونه او جایدادونه لوټ شول، پایله دا شوه چی د افغانستان دولت یواځی خپله عادی بودجه هم له خپلو داخی عوایدو نشوه پوره کولای او د انکشافی چارو او د پرمختیایی ستراتیژی لپاره خو یی وس بیخی نه و. بیکاری په سلو کی تر څلویښت پوری وه او د مرکز، کابل ښار فرهنګی څیره پریشانه او اصلا دغه ښار د یوه لومړی ښار بڼه ونیوله چی په هیڅ صورت یی د یوه داسی تاریخی هیواد دپلازمینی حیثیت نشو پرځای کولای چی پراخ او ژور هڅووب او ویاړلی ملی کلتور لری.
- کورنی مصونیت او د بیځایه شویو هیوادوالو بیرته اسکان : یوه لویه ستونزه دا وه چی د پراخه ناامنی او په لری پرتو سیمو کی د قانون او مصونیت د نشتوالی له امله ګڼ شمیر هیوادوال ښارونو یا هم د ښارونو څنډو ته راغلل، دوی په خپلو سیمو کی د حلال او مشروع معیشت سرچینی او وسایل له لاسه ورکړل، په ښارونو کی یی ددرویزه وو په بڼه ژوند غوره کړ، بالعموم خلک له ناامنی او بیقانونی څخه په ویره کی وو، دخلکو روحی سکون له منځه تللی و، نامتو متکررجنایتکاران لکه: ت. ش.، ش.، ح. س.، ر. خ.، ج. ق.، ا.ګ.(دلته د بشپړو نومونو دذکر اړتیا ونه لیدل شوه) او نورو نه یواځی عادی وګړی، بلکی ملی سوداګر ګواښل او آن د اختطتف او بربنډ تیری او دلوټ پیښی یی تکرار کړی، خو د قانون د پنجو زور ورباندی بر نه و. دجرایمو دکشف ارګانونه یا نه وو، یا په خپله په فساد اخته و، ددولتی ادارو او موسساتو شاوخوا دوه - دری کتاره سمنټی دیوالونه او څوطبقی اغزن سیمان و پیچل شول، چی وار په وار یی ښارونو ته د جنګی کلاوو بڼه ورکړه او د خلکو روحی سکون او دملی ګټو او ملی امنیت په وړاندی یی مشترک احساس، ملی روحیه او په دولت باندی یی د خپل مالکیت حس له لاسه ورکړ، د افغانانو ملی غرور او عالی سجایا وار په وار کمزوری شوی. په دی توګه د ثبات او استقرار لپاره کومه هسته نه وه موجوده او ترډیروخت پوری د ثبات او استقرار فزیکی - احساسی نښی نه وی موجودی، ترڅو فزیکی او احساسی امنیت نه وی، اقتصاد وده نشی کولای. نوځکه د ملی پرمختیایی ستراتیژی ډیره برخه ناموفقه وشمیرل شوه او په ګزارشونو کی سترګی ورباندی پټی شوی. په پایله کی ددغی ستراتیژی یواځی کمه برخه تطبیق شوه چی ارقام یی لږ مخکی په څو جدولونو او ګرافونو کی ددولت او موسساتو د رسمی ګزارشونو له مخی ارایه شول. یعنی د ستراتیژی د تطبیق د مثبتو اړخونو او لاسته راوړنو تر څنګ یو څه ستونزی وی چی د راتلونکی لپاره د یوی ډیری پخی تجربی په توګه باید په پام کی ونیول شی. داځکه چی په یوه ارزونه کی د مثبتو اړخونو او بریالیتوبونو تر څنګ دنیمګړتیاوو موندل او په نښه کول هم یو مهم هدف وی.

لنډیز

افغانستان وروسته تر ۱۳۸۱ کال څخه یوی نوی مرحلی ته داخل شو. تر هر څه دمخه سیاسی پروسه پرمخ بوتلل شوه او د د ولت اساسات ورغول شول، په سیاسی پروسه کی تجربه ډیره کمه او ستونزی ډیری زیاتی وی، یوه مهمه اړتیا

چې احساس کیده هغه دا وه چې د سیاسي پروسي تر څنګ د افغانستان اقتصادهم په ښېنو ودرول شي، په نوی اساسي قانون کی د افغانستنان لپاره د بازار نظام غوره وبلل شو (د اساسي قانون د لسمی مادی له حکم سره سم). داقتصاد دخصوصی کولو د مدل پیښني پیل شوی، لوړی – ژوری زیاتی وی او اټکل شوی نتایج سم په لاس رانغلل. افغانستان ته بهرنی مرستي جاری شوی او د ملی پرمختیا یو سند چې (د افغانستنان دملی پرمختیا ستراتیژی یا(ANDS)) نوم وربانډی کیښودل شو، د ډیر لوړ لګښت په لرلو سره تدوین شو. په دی توګه له ۱۳۸۱ څخه را وروسته تر ۱۳۹۳ کال پوری د هیواد د ټولو سیاسي – اقتصادی جریاناتو ممیزه او لویه ځانګړتیا بهرنی مرستي او د ملی پرمختیا ستراتیژی وه. د سیاسي پروسي په څنګ کی د ډیموکراسي د اصولو معرفی کولو، د بشر د حقونو پیژندنی، د کارکوونکو د ظرفیت اوچتولو، د ښځو د حقونو پیژندنی، د آزادو مطبوعاتو غوړیدو، له بهر څخه د متخصصینو او پخوانیو تکنوکراتانو استخدام او رابللو، د هیواد دبهرنیو اړیکو نوی کولو او پراخولو، د نادولتی موسساتو په لاس د بیلابیلو پروژو عملی کولو او تر یوه بریده پوری د بیا رغاونی لپاره په خپله ددولت اقداما تو ډیر زیات وخت او لګښت وغوښت. د عامه چوپړونو د بهبود او پراختیا لپاره دافغانستنان د خلکو تقاضا ډیره زیاته وه، مناسب ملی او نړیوال فرصتونه فوق العاده مناسب برابر شوی وو(له ۱۳۸۳ کال مخکی امنیتی ستونزی هم یا نه وی یا ډیری کمی وی، اما جنایی قضایا فوق العاده اوچت وو). داسي اټکل کید، چې د ملی پرمختیایی ستراتیژی او بهرنیو مرستو په واسطه به په هیواد کی د بیوزلی د کمښت، د استخدام د لازمو فرصتونو په ایجاد، د بهرنی سوداګری د ښه کیدو، د ملی تولید د اوچتیدو ، ددولت د عوایدود اچتیدو، د تادیاتو د بیلانس تحکیم او دی ته ورته انکشافی اهدافو په تحقق کی ډیر اوچت بریالیتوب تر لاسه شي. د یو ی محاسبی له مخی ، له افغانستنان سره د شوی مرستو اندازه ، له ۱۹۴۵م. کال څخه وروسته، د مارشال پلان په ترڅ کی له اروپاسره د شویو مرستو څخه هم زیاته وه(د رقم له مخی)، خو عملا انکشافی مهم اهداف تر لاسه نه شول.

ملی پرمختیایی ستراتیژی ددری مهمو برخو لرونکی وه او د زریزی د اهودافو په رنا کی جوړه شوی وه، خو وروسته داسي پایله راووته چې تطبیق یی بریالی نه وو، په اوسط ډول د رسمي ګزارشونو له مخی په سلوکی ۴۶ تطبیق شوی ده، په داسي حال کی چې د هیواد نیمایی وګړی همدا اوس هم د فقر تر کرښی لاندی ژوند لری.

بهرنی مرستي چې عمدتا د امریکی د متحده ایالاتو، آسترلیا، هند، روسیې، اروپایی هیوادو او ډیره لږه اندازه عربی او ګاونډیو هیوادونو وکړی، بیل بیل ډولونه لرل ، ځینی مرستي نقدی وی، ځینی د متخصصینو د روزنی په بڼه وی، ځینی بلاعوضه او ځینی مرستي بیا د پورونو په بڼه وی. سره له دی چې وروسته تر جګړی اقتصادونه په هر ځای کی بهرنیو مرستو ته احتیاج وی، خو بیا هم مرسته کوونکی هم خپل مقاصد لری. دغه ډول مرستي یوه وروسته پاتی او جګړه ځپلی هیواد کی هم مثبت او هم منفی تاثیرات لری. په افغانستان کی هم دی واقعیت ته اشاره کیدای شي. زموږ لپاره د دغو دوو موضوعاتو تحلیل، یعنی د بهرنیو مرستو مطالعه او د افغانستان د پرمختیایی ستراتیژی د تزبیق څرنګوالی یوه مهمه تجربه شمیرل کیدای شي، چې باید د راتلونکی لپاره ورته مناسب تدابیر ولرو. همداسي هم په افغانستان کی د بازار نظام سم پلی نه شو او خصوصی کول د دولتی موسساتو او تصدیو د بیخی له منځه وړلو په بڼه عملی شول او بی قانونه چلند ورسره وشو.

پایلنیونه

په عمومی توګه افغانستان کی اوس له دیارلسو کالو وروسته له کمی او کیفی پلوه ډیر زیات بدلون راغلی او هیله ده د تیرو کلونو مثبتو تجاربو ته انکشاف ورکړل شي او هغه برخی چې د اصلاح او ریفورم غوښتونکی دی، باید اصلاحات پکی راوستل شي. افغانستان د کافی داخلی ریزرفونو او ښه اقتصادی پوتانشیل لرونکی دی، باید د هیواد راتلونکی پرمختګ لپاره دمناسبو انکشافی پالیسیو په غوره کولو سره یو بل ستراتیژیک پلان چې په علمی میتودونو استوار وی جوړشي. ډیره ضروی خبره ده د بهرنیو مرستو لګول باید ددولت له طریقه وشي. تیرو څو کلونو تجارب باید تعمیم شي او د هغو له ارزونی څخه باید د راتلونکو تدابیرو لپاره استفاده وشي.

.

وراندیزونه

ښکاره خبره ده چې هر علمی تحقیق او تحلیل ددی لپاره تر سره کیږی چی د یو تجربی په توګه واقع شی او د راتلونکی لپاره ورڅخه استفاده وشی. له دی لیکنی څخه هم د(Applide Research) او هم د (pure research) په توګه کار اخیستل کیدای شی. د افغانستنان دملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل زموږ د راتلونکو تدابیرو او اقتصادی تصامیمو لپاره یو ډیر ګټور اقدام دی، نوځکه په پای کی لاندنی پیشنهادونه ضرور بولو:

۱.د تیرو څو کلونو تجارب باید د اقتصادی تحلیل کوونکو په اختیار کی وی او نور راتلونکی پلانونه باید ددغو تجاربو په رڼا کی جوړ او طرح شی.

۲.د بهرنیو مرستو د موثریت په خاطر به ښه وی چی وروسته تر دی بهرنۍ مرستی ددولتی ادارو په واسطه مصرف شی.

۳.علمی تحقیق ته باید د اقتصادی راتلونکو پالیسیو او ستراتیژیو د مهم اصل په تو ګه اهمیت ورکړل شی او اقتصادی تحقیقی راپورونه باید د چاپ شویو رسالو په شکل په کتابتونونو کی د اقتصادی کادرونو د مطالعی په خاطر ددوی په اختیار کی ورکړل شی او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورڅخه وشی.

۴.افغانستان بیا هم اړ دی چی د تیری ستراتیژی په دوام یوه بله ملی پرمختیایی ستراتیژی یا هم یو جامع ستراتیژیک پلان طرح او په جدی ډول یی تطبیق کړی.

۵.افغانستان ته په کار ده چی لکه هغسی چی نړیوال د (MDGs)په پایلو کتنه او غور کوی ، موږ هم باید دا کار وکړو.

۶.پیشنهاد کیږی چی کورنی تولیدات حمایه شی، د انحصار مخه ونیول شی، د سوداګرو او کاروباریانو او تولیدی تصدیو امنیت ډاډمن شی. په دی برخه کي دقانون حاکمیت ډیر مثبت تاثیر لرلای شی.

۷.افغانستان وروسته تر اوږدې مودې کورنۍ جګړې څخه د بیارغاونې په پړاؤ کې دی. له جګړې څخه وروسته اقتصاد ډېر پېچلي خصوصیات لري. خصوصي سکتور کافي تجربه نه لري. د قانون حاکمیت او د اقتصاد په برخه کې اصولي او سالم مدیریت ته ډېره اړتیا ده؛ نو پدغه مرحله کې باید دهیواد دطبیعی منابعو ا چاپیریال ساتنی ته هم کلکه پاملرنه وشی، یعنی د طبیعي منابعو علمي څآرنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولې استفادې لپاره د برنامو او پروګرامونو جوړول

۸.له کورنۍ جګړی څخه د راپاتی دولتي اقتصادي موسساتو پیاوړي کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفیت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.
۹.د دولت ارشادي او رهنمایي کوونکی نقش ته کلکه پاملرنه.
۱۰.د قانون د لاربښودنو سره سم د خصوصي سکتور حمایه، هڅونه او لاربښوونه تر هغه برید پوری چی اقتصاد او ملی ګټوته اغیزمن او ګټور وی.
۱۱.د ملي انکشافي اقتصادي اهدافو د تحقق په برخه کې له داخلي ریزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنیو مرستو څخه موثر کار اخیستل.
۱۲.د مالیاتو ټولولو ته اصولي پاملرنه او د ګمرکاتو د لوایحو کلک تطبیق.
۱۳.د اقتصاد په پوهنځیو کې د ماکرواکونومیک مضمون ته زیات وخت ورکول او داقتصادي سیاستونو مضمون کې دافغانستان د اسلامي جمهوریت د رسمي پالیسي ځایول.
۱۴.دافغانستان دولت باید د هیواد ستراتیژیک مهم موقعیت څخه ډیره ښه استفاده وکولای شی، د بیلګی په توګه دچین، منځنۍ آسیا او په مجموع کی د جنوبی آسیا او دمنځنی اسیا د نښلوونکی په توګه یی بیرته د وریښمو دلاری او د لاجبرو دلاری په شان دریځ تر لاسه کول. همدا راز د تاپی (TAPI)د پروژی پیل کولو ته ځان چمتوکول، د افغانستان د اوبو ډیر ښه مدیریت کول، د چاه بهار د بندر خواته د سوداګری متمرکز کول، د ریل پټلۍ سراسری شبکه چوړول او د ګاونډیو هیوادو له شبکی سره یی نښلول، د هیواد کانونو د پلټنی او استخراج ته لومړیتوب ورکول هغه څه دی چی زموږ د قوی پوتانشیل په توګه د امیدواری وړ دی.
۱۵.په کندهار کی د (TIR) او د (ECO) د یوی ځانګی لپاره دودانیو او دفترونو جوړول، په جلال آباد کی د سارک د ټولنی د استازولی دفتر، په سیمه کی د افغانستان نوښت او دغو سیمه ییزو سازمانو سره له نژدی دکار کولو موقع برابرولای شی. په تیره بیا افغانستان باید په سارک کی د خپل غړیتوب له ښیګڼو ځان ښه برخمن کړای شی.
۱۶.د کرنی په سکتور کی د اوبخور سیستم د بیارغونی او پراختیا له لاری د ښوالی او مالداری د توسعی خواته پاملرنه هم زموږ د کورنیو تولیداتو دزیاتیدو تضمین کوی او هم د ټول وخت لپاره داستخدام شرایط په فوق العاده ډول مهیا کیدای شی.
یوه مشهوره خبره ده چی: تجربه د علم مور ده! په دې توګه به ان شاءالله افغانستان وکولای شي دتیرو تجربو څخه په استفادی د خپل اقتصادي پرمختګ بهیر ته ډېر ښه لوری ورکړي.

ماخذ:

1) **Jack.R.M. and Samul J.Mantel. (2005) PROJECT MANAGEMENT (6TH edition): University of eincinnat .p.107, 189.**
2) **Helmut, Karl and prof.Dr. Jearge Schimmelphening (2009)Public Economics: Ruhr University-Buchum(RUB),P.132,133.**
3) **Mankiw, N.G. (2003) Principles of Economics: Harvard University, P.203.205.206.**
4) **Mankiw, N.G. (2001) Macro economics, (5th edition): Harvard University worth Publishers, p.78-87**
5) **.McNabb.E..David. (2013), Research Methods in Public Administration and Nonprofit Management. Third Edition:Printed in the United State of America, M.E.Sharpe-Armonk.**

6.اسحاقزی،محمد علم.(۱۳۹۱)، تحلیل پلانهای اقتصادی. د افغانستان د علومو اکاډمی، کابل – افغانستان .

7.دودیال، محمد بشیر.(۱۳۹۱)، په افغانستان کی اقتصادی، اجتماعی پلانونه او دهغو په طرح، جوړولو او.... ، د اسلامی تمدن پلازمینی د(غزنی) د نومونی په مناسبت چاپ شوی اثر، چاپ چاری: د مومند خپرندویی ټولنی تخنیکی څانګه.

8.نور عباد، حمیدالله. (۱۳۹۰)ضعفهای نظام اقتصاد بازار و ضرورت مداخله دولت، مرکز تحقیقات پالیسی پوهنتون کابل ، چاپ مطبعه نوری ، کابل - افغانستان

۹. ...اریانا دایره المعارف، دوهم ټوک ، (۱۳۸۷)، د افغانستان د علومو اکاډمی، ددایره المعارف مرکز، کابل - افغانستنان.

10....د احصاییوی کلنیو بیلابیلی ګڼی، (۱۳۸۲- ۱۳۹۳)، د احصایی مرکزی اداره، کابل – افغانستان.

11....د افغانستان ملی پرمختیایی تګلاره، د تګلاری بنډیر(۱۳۸۷-۱۳۹۱)، د افغانستنان اسلامی جمهوریت: د امنیت، واکمنی، اقتصادی ودی او بیوزلی د کمولو تګلاره.

12.یو شمیر سایتونه لکه:

National Army#cite not-Australian-1http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan

. Afg. govhttp://ands او http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748